

Att återta mitt språk

Åtgärder för att stärka det samiska språket

*Slutbetänkande av Utredningen om finska och
sydsamiska språken*

Stockholm 2006

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2006:19

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 2003.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Foto på omslagets framsida:
Dearnan tjoekeme/Tärna sameskolas skidtävling av Mona Fiskum
Foto på omslagets baksida:
Samiska flaggan av Jan Gustavsson

Tryckt av Edita Sverige AB
Stockholm 2006

ISBN 91-38-22531-X
ISSN 0375-250X

Till statsrådet Jens Orback

Regeringen beslutade den 22 januari 2004 att tillkalla en särskild utredare med uppgift att analysera om det finns förutsättningar att utvidga lagstiftningen om rätt att använda finska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar till att gälla även i ett område inom Stockholms- och Mälardalsregionen. Den 24 februari 2005 beslutade regeringen om tilläggsdirektiv rörande utvidgning av det samiska förvaltningsområdet till det sydsamiska området. Den 15 december 2005 beslutade regeringen förlänga tiden för uppdraget t.o.m. den 28 februari 2006.

Riksdagsledamoten Paavo Vallius förordnades fr.o.m. den 30 januari 2004 som särskild utredare.

Som experter för arbetet med de samiska frågorna förordnades den 8 mars 2004 hovrättsassessorn Marie Hagsgård Blomquist, ordföranden för Sverigefinska delegationen Markku Peura, och kanslirådet Kerstin Östmark fr.o.m. den 18 april 2005, sydsamisk språkarbetare David Jonasson, ämnessakkunnig Karin Kvarfordt, departementssekreterare Johan Lantto, länsråd Uno Svaleryd, professor Mikael Svonni samt programchef Ingvar Åhrén, fr.o.m. den 7 juni 2005 departementssekreterare Klara Grundberg samt fr.o.m. den 1 september 2005 kansliråd Ann-Katrin Wirén.

Till huvudsekreterare förordnades fr.o.m. den 1 april 2004 departementssekreteraren Kaisa Syrjänen Schaal. Till sekreterare förordnades fr.o.m. den 1 april 2005 ämnessakkunnig Michael Teilus.

Utredningens assistent har varit Eva Björklund.

Utredningen, som har antagit namnet Utredningen om finska och sydsamiska språken (Ju 2004:01), överlämnar härmed sitt slutbetänkande Att återta mitt språk – Åtgärder för att stärka det samiska språket (SOU 2006:19). Utredningens uppdrag är härmed slutfört.

Till betänkandet fogas ett särskilt yttrande.

Stockholm i februari 2006

Paavo Vallius

Kaisa Syrjänen Schaal
Michael Teilus

Innehåll

Sammanfattning	17
Summary	23
Författningsförslag	31
1 Inledning	43
1.1 Uppdraget.....	43
1.2 Utredningens arbete	49
Det sydsamiska området	49
Nord-, lule- och sydsamiska berörs	51
Kontakter med samer och företrädare för samer	51
Kontakter med kommuner, myndigheter och domstolar	52
1.3 Slutbetänkandets disposition	53
2 Erkännandets betydelse för de nationella minoriteterna	57
2.1 Erkännandet – början på något nytt	57
2.2 Varför är frågor rörande de nationella minoriteterna viktiga?	59
2.3 Assimilering har lett till en språkbytesprocess	61
2.4 Ambitionsnivån i det minoritetspolitiska arbetet behöver höjas.....	64
2.5 Att fylla ett erkännande.....	64

Respekt.....	65
Humanitet.....	65
Makt att styra sin egen framtid	66
3 Samerna - ett gränsöverskridande urfolk.....	67
3.1 Inledning.....	67
3.2 Samernas särställning i det svenska samhället	68
3.3 Internationellt regelverk till skydd av urfolk.....	70
3.4 Ansvarstagande för tidigare förd politik efterfrågas av samer	74
3.5 Språket – en förutsättning för demokratisk delaktighet.....	78
3.6 De samiska frågorna hänger ihop	80
3.7 Slutsatser	82
4 Samiska – ett gammalt språk rikt på variation.....	85
4.1 Språklig mångfald är en rikedom.....	85
4.2 Många varieteter av samiska	87
4.3 Samiskt skriftspråk och ortografi.....	95
Skriftspråk.....	95
Ung ortografi.....	96
4.4 De samiska språkens situation i samhället.....	96
4.5 Nordisk reglering av vissa språkförhållanden.....	98
4.5.1 Nordisk språkkonvention	98
4.5.2 Utkast till nordisk samekonvention avlämnat hösten 2005	98
4.6 Språkkunskaper i samiska bland samer	99
4.6.1 Sameutredningens resultat.....	99
4.6.2 Professor Mikael Svonnis resultat.....	105
4.7 Läs- och skrivkunnighet i samiska	114
4.8 Hur hotat är samiskan?	116

5	Förstärkt minoritetsskydd krävs.....	119
5.1	Sveriges åtaganden rörande nationella minoriteter	119
5.1.1	Internationellt skydd av minoriteter	119
5.1.2	Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter	122
5.1.3	Europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk	124
5.2	Den svenska minoritetspolitiken	125
5.3	Europarådets granskning av den svenska minoritetspolitiken	130
5.3.1	Synpunkter rörande implementering av ramkonventionen	131
5.3.2	Synpunkter rörande implementering av minoritetsspråkskonventionen	133
5.4	Nationell uppföljning av minoritetspolitiken	135
5.5	Delbetänkandets förslag till förstärkt minoritetsskydd	138
5.5.1	Implementeringen av åtagandena i Europarådskonventionerna måste förbättras	138
5.5.2	En ny lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk behövs	139
5.5.3	Ramkonventionens förhållande till regeringsformen behöver klargöras	139
5.5.4	Tydligare statligt ansvarstagande för implementeringen av konventionsåtagandena	140
5.5.5	Åtgärder krävs för att öka kunskaperna om Sveriges konventionsåtaganden	140
5.5.6	Myndigheters skyldighet att informera om rättighetslagstiftning måste följas upp	141
5.5.7	Nationella minoriteters möjligheter till inflytande måste förbättras	141
5.5.8	Förslag rörande utbildning	141
5.5.9	Förvaltningsområdet för finska språket behöver utvidgas	124
6	Vems är ansvaret för att minoritetsspråken fortlever?	145
6.1	Sveriges och regeringens ansvar	145
	I. FAKTORER PÅ SAMHÄLLSNIVÅ	146

6.2	De nationella minoriteternas ansvar och delat ansvar.....	151
	II. FAKTORER PÅ GRUPPNIVÅ.....	151
	III. FAKTORER PÅ INDIVIDNIVÅ.....	153
7	Synpunkter från samer rörande samiskan och dess fortlevnad	155
7.1	Synpunkter från företrädare för samer	155
7.1.1	Sametinget	156
7.1.2	Svenska Samernas Riksförbund.....	162
7.1.3	Svenska kyrkans samiska råd.....	163
7.1.4	Gaaltije sydsamiskt kulturcentrum.....	163
7.1.5	Sáminuorra.....	165
7.1.6	Samer utanför Sápmi.....	167
7.2	Enkätundersökning bland samer i det sydsamiska området	170
7.3	Resultat från enkätundersökningen	172
7.3.1	Personliga förhållanden	173
7.3.2	Språk	175
7.3.3	Offentlig service.....	187
7.3.4	Barn och undervisning i modersmålet	191
7.3.5	Kultur och media.....	199
8	Samiskan och samers språkliga behov	205
8.1	Verktyg och egenmakt krävs för att bryta och vända språkbytesprocessen.....	205
8.2	Viljan att bevara och återta det samiska språket finns hos samerna	208
8.3	Bedömning av samers språkliga behov och förutsättningar.....	210
	Samiska barn och ungdomar.....	211
	Vuxna samer	213
8.4	Effekter som behöver uppnås för att stärka och revitalisera det samiska språket.....	215
	1. Statushöjande effekt.....	215
	2. Revitaliserande effekt.....	216
	3. Synliggörande effekt	217

4. Sápmi effekt.....	218
8.5 Framgångsfaktorer vid revitalisering av några urfolksspråk.....	218
Cree-indianerna, i Waskaganish norr om Quebec i Kanada	220
Hualapai-indianerna, Grand Canyon, U.S.A.	220
Maoriernas Te Kohanga Reo-modell, Nya Zeeland.....	221
Punana Leo-modellen, Hawai'i, U.S.A.....	222
Framgångsfaktorer.....	222
8.6 Positiva erfarenheter från revitalisering av samiskan.....	224
Samisk språk- och kultursita, norra Finland	225
Sydsamisk språkrevitalisering vid Svahken sijte.....	227
Kommentar	228
8.7 Slutsatser.....	228
9 Möjligheter och beredskap att utvidga förvaltningsområdet för samiska språket	231
9.1 Kommunernas beredskap	231
9.1.1 Yttranden från kommunerna	231
Besök i ett antal kommuner	235
9.1.2 Överväganden	237
9.2 Landstingens beredskap.....	238
9.2.1 Landstingens synpunkter	238
9.2.2 Överväganden	239
9.3 Domstolarnas och Domstolsverkets beredskap	240
9.3.1 Synpunkter från domstolar	240
9.3.2 Synpunkter från Domstolsverket	242
9.3.3 Överväganden	243
9.4 Länsstyrelsernas möjligheter och beredskap.....	244
9.4.1 Synpunkter från länsstyrelserna	244
9.4.2 Överväganden	246
9.5 Övriga statliga myndigheters beredskap	247
9.5.1 Sametinget och Sameskolstyrelsen	247
9.5.2 Arbetsmarknadsverket	248
9.5.3 Försäkringskassan.....	249
9.5.4 Rikspolisstyrelsen och polismyndigheter	249

9.5.5	Åklagarmyndigheten.....	250
9.5.6	Skatteverket och Kronofogdemyndigheten	251
9.5.7	Tullverket	251
9.5.8	Vägverket.....	252
9.5.9	Överväganden.....	253
9.6	Sammanfattande överväganden	254
10	Utvidgning av förvaltningsområde för samiska språket ..	257
10.1	Allmänt om modellen med förvaltningsområden	257
10.2	Lagstiftningsåtgärder krävs för att bryta och vända språkbytesprocessen.....	259
10.3	Sakområden som skall lagregleras inom förvaltningsområdet	262
10.4	Förslag till geografisk avgränsning av ett utvidgat förvaltningsområde	265
10.5	Förslag till åtgärder för att underlätta genomförandet av en utvidgning	268
11	Vårda och utveckla det samiska språket	271
11.1	Samiskt språkarbete och nordiskt samiskt samarbete.....	271
11.1.1	Sametinget	271
11.1.2	Samiskt parlamentariskt råd / Sámi parlamentáralas rádi.....	272
11.1.3	Samisk språknämnd / Sámi giellalávdegoddi	273
	Nordiskt samiskt språkpris.....	273
11.1.4	Sameskolor och Samernas utbildningscentrum.....	274
	Sameskolorna.....	274
	Samernas utbildningscentrum/Samij Áhpadusguovdásj	284
	Gymnasieskola.....	275
11.2	Samisk språkvård betonar språkutveckling.....	275
	Språkteknologin ger möjligheter.....	277
	Språkutvecklingens betydelse för samiskan.....	278
11.3	En samlad svensk språkpolitik.....	278
11.4	Slutsatser	279

12	Åtgärder för att främja och stärka det samiska språkarbetet	281
12.1	Att leda och fastställa mål för det samiska språkarbetet	281
12.2	Delat ansvar för tillsyn av minoritetspolitiken	283
12.3	Samiska språkcenter som del av en fast struktur för det samiska språkarbetet	287
12.4	Förstärkt samiskt inflytande rörande ortnamn.....	293
12.5	Behov av språkundersökningar	295
12.6	Bättre samordning av same- och minoritetspolitiska frågor	296
13	Förbättra möjligheterna till undervisning i och på minoritetsspråken.....	299
13.1	Inledning.....	299
13.2	Målsättningen i den svenska språkpolitiken är otillräcklig för de nationella minoriteterna	302
13.3	Förskoleverksamhet för barn som tillhör de nationella minoriteterna.....	305
13.3.1	Förskolans betydelse för språkutvecklingen och den kulturella identiteten	305
13.3.2	Förskoleverksamhet på de nationella minoritetsspråken borde utökas	306
13.4	Undervisning i de nationella minoritetsspråken	309
13.4.1	Bakgrund	309
13.4.2	Skolverkets förnyade kartläggning	312
13.4.3	Remissynpunkter rörande delbetänkandets förslag	314
13.4.4	Ytterligare förslag rörande undervisning i de nationella minoritetsspråken.....	317
13.5	Undervisning på de nationella minoritetsspråken	323
13.5.1	Undervisning på minoritetsspråket har stora fördelar	323
13.5.2	Tvåspråkig undervisning	324

13.5.3	Förskola, sameskola och integrerad samisk undervisning	327
	Förskola	327
	Sameskolan	329
13.5.4	Synpunkter från besök hos Sameskolstyrelsen	333
13.6	Förslag till utbildningsåtgärder för barn och ungdomar	336
13.6.1	Åtgärder för samiska barn och ungdomar	336
13.6.2	Åtgärder rörande samiska och andra läromedel	339
13.6.3	Behov av förbättrad rätt till undervisning på nationellt minoritetsspråk	344
13.7	Lärartillgång i de nationella minoritetsspråken	351
13.8	Behov av ytterligare utbildningsåtgärder för vuxna samer	353
	Alfabetisering	355
14	Behov av insatser för barn och ungdomar som tillhör nationella minoriteter	357
14.1	Inledning	357
14.2	Behov av insatser för att öka tillgången på minoritetsspråkig barn- och ungdomslitteratur	358
14.2.1	Behovet av mer litteratur på de nationella minoritetsspråken	358
14.2.2	Bibliotekens verksamhet	363
14.2.3	Bibliotekskonsulenter	366
14.2.4	De samiska bokbussarna	367
14.3	Nationella minoritetsbarns och ungdomars behov behöver bevakas tydligare	368
14.4	De nationella minoriteternas ungdomsförbund behöver stödjas	371
14.5	Kultursatsningar som riktar sig till barn och ungdomar	373
14.6	Stipendieverksamhet för att stärka barn- och ungdomars språkutveckling och kulturella identitet	374
15	Aktivt synliggörande av det samiska i samhället	377

15.1	Synliggörande främjar språklig revitalisering	377
15.2	Allmän flaggdag för att synliggöra det samiska folket	378
15.2.1	Samefolkets dag den 6 februari	378
15.2.2	Samiska flaggan	378
15.2.3	Nordiskt bakgrundsarbete	379
15.2.4	Sveriges allmänna flaggdagar	379
15.2.5	Nationell markering	380
15.3	Skyltning på samiska och samiska ortnamn i postnummersystemet	381
15.3.1	Skyltning	381
15.3.2	Postorter	383
15.4	Översättning av författningar till samiska	384
15.5	Medias möjligheter att främja samiska	385
15.5.1	Skrivna medier och förslag på anpassat presstöd	386
15.5.2	Etermedia och nytt sändningstillstånd	387
16	Sveriges fortsatta arbete rörande nationella minoriteter	389
16.1	Ytterligare steg i utvecklandet av minoritetspolitiken	389
16.2	Kunskapshöjande insatser	391
16.3	Uppföljning av den pågående minoritetspolitiska processen	393
16.4	Överväga utvidgat åtagande och högre servicegrad	395
16.4.1	Utbildningsväsendet	395
16.4.2	Hälso- och sjukvården	396
16.4.3	Skriftlighet i myndighetsärenden	398
16.5	Behov att säkra högre kompetens i minoritetsspråken för framtiden	405
16.6	Övriga frågor	407
16.6.1	Kartläggning av behoven för meänkieli, romani chib och jiddisch	407
16.6.2	Finlandssvenskarna och ramkonventionen	409
17	Konsekvenser av förslagen	411

17.1	Minoritetspolitiken – ett politiskt reformområde	411
17.2	Ett utvidgat samiskt förvaltningsområde.....	414
	Kommuner.....	414
	Landsting	417
	Länsstyrelser	417
	Domstolar	418
	Övriga statliga myndigheter	418
17.3	Nationellt tillsynsansvar för Sametinget.....	419
17.4	Nationell informations- och utbildningsatsning rörande nationella minoriteter.....	420
17.5	Åtgärder för förstärkt samiskt språkarbete	421
	Samiska språkcentra	421
	Samisk språkuppföljning.....	422
	Övriga förslag	422
17.6	Åtgärder på utbildningsområdet	422
	Förändringar i bestämmelser rörande modersmålsundervisning	422
	Pilotverksamhet rörande modersmålsundervisning.....	424
	Utökad integrerad samisk undervisning	424
	Ökade anslag till samiska läromedel	424
	Samisk studievägledare.....	425
	Informationsmaterial för skolbruk	425
	Stimulansbidrag till kommuner för tvåspråkig förskoleverksamhet och undervisning.....	425
	Övriga förslag	427
17.7	Insatser för barn och ungdomar	427
17.8	Aktivt synliggörande av det samiska i samhället	428
17.9	Övriga konsekvenser.....	428
	Den kommunala självstyrelsen	428
	Sysselsättning.....	428
	Små företags förutsättningar	428
	Offentlig service.....	429
	Jämställdhet mellan män och kvinnor.....	429
	Integrationspolitiska mål	429
	Konsekvenser för barn och unga.....	430

17.10 Finansiering	430
Samarbetet inom Europeiska unionen	434
18 Författningskommentarer	435
Referenser	451
Särskilt yttrande.....	459
Bilaga 1 Kommittédirektiv 2004:6	461
Bilag 2 Tilläggsdirektiv 2005:23	465
Bilaga3 Tilläggsdirektiv 2005:139	469
Bilaga 4 Europeisk stadga om landsdels- eller minoritetsspråk	471
Bilaga 5 Ramkonvention om skydd för nationella minoriteter	503
Bilaga 6 Redovinsning av enkätundersökning.....	521
Bilaga 7 Att förlora sitt språk av Ellacarin Blind	547
Bilaga 8 Gemensam värdegrund	563

Sammanfattning

Det samiska språket är hotat

Den assimilerings- och utbildningspolitik som under lång tid bedrivits i norra Sverige har medfört att många samer, som talat samiska som barn, förlorat sitt samiska språk och att yngre generationer av samer aldrig har fått lära sig samiska. En del samer upplever att de blivit berövade sitt språk. Viljan att bevara och återta det samiska språket är dock stark.

Det samiska språket är hotat och mindre varieteter såsom syd- och lulesamiska riskerar att helt försvinna. Det skulle innebära att en del av Sveriges levande kulturarv och en viktig del av det samiska folkets kollektiva identitet skulle gå förlorad. För ett urfolk är bevarandet av språket livsviktigt för kontinuiteten och förmedlandet av kulturen.

Av Sveriges ca 20 000 samer talar ungefär hälften samiska och endast en fjärdedel kan läsa och skriva på samiska. Andelen som talar samiska är dessutom mindre i de sydligare delarna av Sápmi. De äldre samerna behärskar i allmänhet samiska bättre. Många i föräldragenerationen har dock inte själva tillräckliga språkliga kunskaper för att kunna överföra det samiska språket till barnen, även om de skulle vilja det.

Folkrättsligt åtagande att skydda och stödja minoritetsspråken

Erkännandet av samerna som en nationell minoritet i enlighet med Europarådets minoritetskonventioner innebär att Sverige som stat har en folkrättslig förpliktelse att aktivt främja det samiska språkets fortlevnad. Erkännandet innebär bl.a. att samerna skall ges inflytande i frågor som berör dem. Som urfolk har samerna även rätt till självbestämmande.

Arbetet med att förverkliga de nationella minoriteternas språkliga och kulturella rättigheter är en del av Sveriges arbete med de mänskliga rättigheterna. Genomförandet av den lagstiftning som infördes i april år 2000 om rätt att använda samiska, finska respektive meänkieli i kontakter med myndigheter och domstolar har dock visat sig vara otillräckligt. Enskilda kan inte fullt ut nyttja de rättigheter lagen ger. Ett bristande svenskt genomförande av dessa rättigheter innebär att Sverige förlorar i internationell trovärdighet.

Enligt Europarådet kommer ytterligare åtgärder att krävas för att Sverige skall leva upp till sina internationella åtaganden, bl.a. behöver skyddet för sydsamiskan bli bättre och det måste ske omgående. Detta innebär att Sverige för samiskans del nått ett vägskäl där de internationella åtagandena ställs på sin spets. Välmenande intentioner räcker inte längre för att sydsamiskan skall ges möjlighet att återvinna mark och fortleva på sikt. Den kritik som Europarådet riktat mot den svenska minoritetspolitiken måste således resultera i konkreta beslutsamma åtgärder och bättre implementering av konventionsbestämmelserna. En rad förslag till förstärkt minoritetsskydd har lämnats i delbetänkandet¹.

Eftersom samerna är ett gränsöverskridande folk bör Sverige även intensifiera det gemensamma arbetet med Norge och Finland för att stödja det samiska folkets strävan att bevara det samiska språket och kulturen. Sådant samarbete har efterlysts av Europarådet.

Att återta det samiska språket

För att kunna bryta och vända den pågående språkbytesprocessen behöver åtgärder sättas in parallellt på olika områden. Revitalisering av det samiska språket kräver medvetet och långsiktigt arbete på samhälls-, grupp- och individnivå. Majoritetssamhället kan bistå samerna genom skapandet av ett språkbevarande klimat i samhället och genom att ge samerna konkreta verktyg för att återta språket. Om samerna ges verktyg och förutsättningar att forma sin egen framtid, kan den styrka som gruppen besitter kanaliseras för att vända språkbytesprocessen. De åtgärder som behöver vidtas skall ha statushöjande, revitaliserande och synliggörande effekt på det samiska språket.

¹ "Rätten till mitt språk – Förstärkt minoritetsskydd", SOU 2005:40.

För ett hotat språk utgör barn och ungdomars förbättrade språkkunskaper en "livförsäkring", eftersom barnen är språkets framtida kulturbärare. Antalet talare av samiska kan medvetet utökas genom att föräldrar ges bättre kunskaper om additiv tvåspråkighet och förskolan och skolan aktivt stödjer barns och ungdomars språkutveckling i samiska. Om vuxna med passiva kunskaper i samiska ges möjlighet att förbättra sina språkkunskaper kan antalet aktiva talare utökas. De samer som vill återta det samiska språket skall ges möjligheter till det.

Förvaltningsområdet för samiska behöver utvidgas

Ett sätt att höja det samiska språkets status i samhället är språklagstiftning. Om rätten att använda samiska i officiella situationer utvidgas till att omfatta även det sydsamiska området, skulle fler samer få möjligheter att bruka och utveckla sitt språk genom mångsidigare användning. Samtidigt skulle språket bli mer användbart, vilket skulle motivera fler unga att lära sig det. Enskilda skulle få rätt till förskola och äldreomsorg helt eller delvis på samiska i ytterligare kommuner.

Förvaltningsområdet för samiska föreslås utvidgas till att även omfatta Arvidsjaur, Bergs, Dorotea, Härjedalens, Krokoms, Lycksele, Malå, Piteå, Skellefteå, Sorsele, Storumans, Strömsunds, Umeå, Vilhelmina, Vindelns, Åre, Åsele, Älvdalens, Älvsbyns och Östersunds kommuner. Det är avgörande betydelse att det utvidgade förvaltningsområdet blir tillräckligt stort så att en majoritet av samerna i Sápmi omfattas av åtgärderna och att starka samiska orter tas med. Tillkommande kommuner och myndigheter bör nyttja den föreslagna 3-åriga informations- och utbildningssatsningen för att höja den minoritetsrättsliga och språkliga kompetensen. Statsbidrag bör utgå till kommuner i förvaltningsområdet för de merkostnader som uppstår.

Förstärkt samiskt språkarbete

Sametinget bör som folkvalt organ för samerna fastställa målen för det samiska språkarbetet. Målen för de insatser som görs för att främja, vårda och utveckla det samiska språket fordrar en demo-

kratisk förankring som ett folkvalt organ kan ge. Sametinget bör även ha vidgat inflytande rörande samiska ortnamn.

Två samiska språkcentra föreslås i det sydsamiska området. På sikt behöver ytterligare språkcentra tillkomma i det nordsamiska området. Språkcentren skall arbeta med aktivt uppsökande språkrevitalisering bland samer på lokal och regional nivå. Sametinget föreslås vara huvudman för verksamheten. Språkcentren kan även fungera som stödjande resurs inom förvaltningsområdet. Samiska språkuppföljningar behöver genomföras regelbundet för att ge en bättre bild av genomförda åtgärders effekt.

Revitaliseringsinsatser inom utbildningsväsendet

Barn som tillhör de nationella minoriteterna har rätt att tillägna sig sitt minoritetsspråk och att utveckla en minoritets- eller urfolksidentitet. Skolverkets kartläggning visar att modersmålsundervisningen inte fungerar tillfredsställande. Tvåspråkig undervisning förekommer i mycket liten utsträckning. Bestämmelserna rörande modersmålsundervisning behöver ändras så att en kommun skall anordna modersmålsundervisning genom distansundervisning tills en lämplig lärare har hittats. Möjligheterna att utveckla modersmålsundervisning på distans bör utvecklas ytterligare.

Alla samiska barn i landet skall ges möjlighet att lära sig samiska och förutsättningarna för att delta i undervisning i och på samiska måste förbättras. Möjligheterna att anordna integrerad samisk undervisning bör utökas och förbättras. Sameskolstyrelsen bör ges i uppdrag att finna nya vägar att anordna modersmålsundervisning för samiska elever. Tillgången på samiska läromedel måste förbättras och befintligt egentillverkat undervisningsmaterial behöver spridas mer. En sydsamisk sida behövs på webbportalen "Tema modersmål". Sametinget och Sameskolstyrelsen bör verka för att det skapas nätverk för samiska modersmåls lärare och att ett nära samarbete etableras med högskolor där samiska undervisas. En samisk studieväglartjänst bör inrättas.

En utredning bör tillsättas för att se över möjligheterna att införa en lagstadgad rätt till tvåspråkig verksamhet i förskolan och tvåspråkig undervisning i grundskolan på de nationella minoritetsspråken och införandet av ett nationellt bevarandeprogram för de nationella minoritetsspråken. Flera europeiska länder har tagit ett större ansvar för nationella minoriteters utbildningssituation än

Sverige, och vi bör dra lärdom av dessa länders erfarenheter. Eftersom det är angeläget att en förbättring kommer till stånd omgående, bör regeringen under tiden frågan utreds och bereds, bistå kommuner med statligt stimulansbidrag för att mer tvåspråkig undervisning skall komma i gång redan nu. Frågan om lärartillgång behöver också ses över.

Alla vuxna samers möjligheter att få lära sig läsa och skriva på samiska (alfabetisering) måste säkerställas så länge behovet kvarstår. Enskilda skall ges ekonomiska möjligheter att delta i alfabetiseringskurser.

Insatser för barn och ungdomar

Barnombudsmannen bör ges ett tydligare uppdrag att bevaka nationella minoritetsbarns behov i samhället. Ungdomsförbund som företräder nationella minoriteter bör ges stöd och möjlighet till inflytande i minoritetspolitiken.

Läsning på det egna språket är ett grundläggande behov för att kunna tillägna sig språket och för att stärka språkutvecklingen. Satsningar behövs för att öka tillgången på barn- och ungdomsböcker på de nationella minoritetsspråken. Biblioteksverksamhet som riktar sig till nationella minoriteter bör utökas. Bibliotekskonsulenter bör inrättas för samtliga nationella minoritetsspråk och barn- och ungdomsverksamhet bör prioriteras. En permanent finansiell lösning för de samiska bokbussarna bör hittas.

Kultur på minoritetsspråket fyller en språkrevitaliserande och identitetsskapande funktion. Statens kulturråd bör särskilt beakta barns och ungdomars behov vid fördelningen av medel till nationella minoriteter. Regeringen bör överväga möjligheterna att utöka kulturanslaget så att nationella minoritetsbarns behov kan tillgodoses på ett bättre sätt.

Barns och ungdomars möjligheter att tillägna sig minoritetsspråket skall inte vara beroende av familjens ekonomiska situation. Särskilda medel bör avsättas för stipendier till verksamheter som syftar till att stärka barns och ungdomars språkutveckling och/eller deras kulturella minoritets- eller urfolksidentitet.

Aktivt synliggörande av det samiska i samhället

Det samiska språkets ställning kan stärkas genom att synliggöra det samiska bättre i majoritetssamhället. Det påverkar majoritetsbefolkningens förståelse för samerna och stärker samers, och särskilt barn och ungdomars, kulturella identitet. Det främjar även språklig revitalisering. För att bättre synliggöra det samiska folket bör 6 februari, samefolkets dag, göras till allmän flaggdag. Arbetet med skyltning med samiska ortnamn bör intensifieras och fastställda samiska ortnamn skall kunna användas som postorter.

Övriga förslag

Den i delbetänkandet föreslagna tillsynen över lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk bör delas mellan länsstyrelsen och Sametinget. Sametinget bör som myndighet ges nationellt tillsynsansvar rörande det samiska språket i kommunerna. Detta innefattar bl.a. styrning, tillsyn, fördelning av ekonomiska medel och samordning.

Erfarenheterna visar att de same- och minoritetspolitiska frågorna inte samordnas i tillräcklig grad på central nivå. Följden blir att de nationella minoriteternas behov inte behandlas i sin helhet. För att beslutsfattandet skall vila på en bättre helhetsbild och för att revitaliseringsinsatser skall bli effektivare, bör ett samordningskansli inrättas inom regeringskansliet för same- och minoritetspolitiska frågor. Inrättandet av ett samordningskansli skulle även underlätta det internordiska arbetet i dessa frågor.

Grundläggande förvaltningsrättsliga författningar och författningar som särskilt rör de nationella minoriteternas rättigheter, samisk kultur, språk och näringar bör översättas till samiska. Motsvarande föreslås för finska och meänkieli. Detta skulle öka rättssäkerheten i myndighetsutövningen inom förvaltningsområdena och även utveckla språken.

Summary

To Reclaim My Language – Measures to Strengthen the Sami Language

The Sami Language Is Threatened

The assimilation and educational policies that were practised in Northern Sweden over a long period of time have caused many Sami, who spoke the Sami language as children, to lose their Sami language and cause younger generations of Sami not to learn the Sami language. Some Sami feel that they were deprived of their language. The will to preserve and to reclaim the language is strong.

The Sami language is threatened and the smaller varieties, such as South Sami and Lule Sami, are at risk of disappearing completely. This would mean that a part of Sweden's living cultural heritage and an important part of the collective identity of the Sami people would be lost. For an indigenous people, the preservation of the language is of vital importance to the continuity and the transmission of the culture.

Approximately half of the 20 000 Sami in Sweden speak Sami and a fourth are literate in Sami. The number of speakers is lower in the Southern parts of Sápmi. In general older Sami possess a better mastery of the Sami language. Many in the parental generation do not have sufficient language skills themselves to transmit the Sami language to the next generation, even if they wanted to.

International Obligation to Protect and Support Minority Languages

The recognition of the Sami as a national minority in accordance with the Council of Europe Minority Conventions means that Sweden is under an international obligation to actively promote the Sami language in order to safeguard it. The recognition means *inter alia* that the Sami are to be given influence in matters regarding

them. As an indigenous people the Sami also have a right to self-determination.

The work to implement the linguistic and cultural rights of national minorities is part of Sweden's work with human rights. The realization of the legislation enacted in April of 2000 on the right to use Sami, Finnish and Meänkieli in contacts with authorities and courts of law has been insufficient. Individuals are unable to use the rights guaranteed by the law. An inadequate Swedish implementation of these rights questions Sweden's international credibility.

According to the Council of Europe, additional measures will be necessary in order for Sweden to live up to its international obligations, *inter alia* the support of the South Sami language will have to be improved and this will have to occur promptly. This means that Sweden has reached a cross-roads where international obligations are brought to the forefront. Well-meaning intentions are no longer sufficient for the South Sami language to regain ground and to survive in the long run. The criticism of the Council of Europe needs to result in concrete, decisive measures and better implementation of the provisions of the conventions. A number of measures to strengthen the protection of minorities have been proposed in the previously delivered report.¹

Since the Sami transcend state boundaries, Sweden should intensify the cooperation with Norway and Finland in order to find ways to promote the Sami peoples endeavour to preserve the Sami language and culture. Such cooperation has been suggested by the Council of Europe.

To Reclaim the Sami Language

Parallel measures need to be taken in order to halt and reverse the process of language shift. Revitalization of the Sami language will require conscious and long-term work at society, group and individual levels. The majority society can assist the Sami by creating a language-preserving environment and by giving the Sami the tools to reclaim their language. If the Sami are given the tools and the prerequisites to mould their own future, the strength of the group can be channelled to reverse the process of language shift. Measures are

¹ The Right to My Language – Enhanced Minority Rights Protection”, Swedish Government Official Reports Series, No. 2005:40.

needed to raise the status of the Sami language, and to revitalize and make the language more visible in society.

Children and youth are the “life insurance” of a threatened language, since they are the future bearers of the culture. The number of Sami speakers can consciously be increased by giving parents better knowledge about additive bilingualism and by pre-schools and schools actively supporting the Sami language development of children and youth. If adults with passive knowledge in Sami are given the opportunity to improve their language skills, the number of active speakers can be increased. The Sami that wish to reclaim the Sami language should be given the opportunity to do so.

The Administrative Area for the Sami Language Needs to Be Expanded

Enactment of language legislation is one way to raise the status of the Sami language in society. If the right to use Sami in official situations is expanded to the South Sami area, more Sami will be given the opportunity to use and develop their language through versatile usage. The language would also become more useful, which would motivate more young people to learn it. Individuals would also be given the right to pre-school and care-of-the-elderly partly or completely in Sami in an additional number of municipalities.

The administrative area for the Sami language is proposed to be expanded so that it would also include the municipalities of Arvidsjaur, Berg, Dorotea, Härjedalen, Krokom, Lycksele, Malå, Piteå, Skellefteå, Sorsele, Storuman, Strömsund, Umeå, Vilhelmina, Vindeln, Åre, Åsele, Älvdalen, Älvsbyn and Östersund. It is of crucial importance that the expanded administrative area will be large enough so that a majority of Sami living in Sápmi be included in the measures and that Sami strongholds be included. The proposed additional municipalities and authorities should take advantage of the proposed three-year information and educational effort to improve their language competence and competence in minority rights policy. Government grants are proposed to cover additional costs of the municipalities in the administrative area.

Enhanced Sami Language Efforts

The Sami Parliament of Sweden (Sametinget) should, as a publicly elected body for Sami, establish the goals of Sami language efforts. It is essential that the goals to promote, preserve and develop the Sami language be democratically anchored. The Sami Parliament should also be given increased influence on the establishment of Sami placenames.

The establishment of two Sami language centres are proposed in the South Sami area. Additional language centres should eventually be established in the North Sami area. The language centres are to take active, publicly-oriented, language-revitalizing action among the Sami on local and regional levels. The language centres should act under the auspices of the Sami Parliament. The language centres can also be supportive resource centres in the administrative area. Sami language surveys need to be conducted at regular intervals in order to gain better knowledge on the efficiency of the measures taken.

Revitalization Efforts in the Field of Education

Children who belong to the national minorities have the right to acquire their minority language and to develop a minority or indigenous identity. Reports by the National Agency for Education (Skolverket) show that mother tongue teaching is unsatisfactory. Bilingual teaching is almost non-existent. The regulations on mother tongue teaching need to be altered so that municipalities will be obligated to arrange such teaching by remote teaching until a local teacher can be found. Methods for remote teaching need to be developed even more.

All Sami children in the country must be given the opportunity to learn Sami and the opportunities for mother tongue teaching and teaching in Sami must be improved. The possibilities to arrange integrated Sami teaching should be improved and expanded. The Sami School Board (Sameskolstyrelsen) should be given the assignment to find new ways to arrange mother tongue teaching for Sami pupils. More educational material in Sami is needed and available locally-produced educational material need to be disseminated. A South Sami homepage is needed on the "Mother tongue" government website. The Sami Parliament and the Sami School

Board should take measures to create a network for mother tongue teachers in Sami and to establish a close cooperation with universities where Sami is being taught. An academic guidance councillor to Sami pupils should be appointed.

A government commission should be appointed to analyse the possibility to enact a statutory right to bilingual teaching in pre-school and compulsory school in national minority languages and to establish a national program for the promotion of national minority languages. Many European states have taken greater responsibility for educational situation of their national minorities than Sweden. Sweden should learn from other states' experiences. Since it is essential that an immediate improvement is made, the government should assist municipalities with government funding so that bilingual teaching will be arranged while the matter is being investigated. Ways to improve the availability of minority language teachers needs to be looked into as well.

The opportunity for all adult Sami to develop literacy in Sami needs to be safeguarded as long as the need remains. Individuals must be given the financial means to participate in literacy training in Sami.

Measures for Children and Youth

The Children's Ombudsman should be given a clear assignment to monitor the needs of children belonging to national minorities. Youth organizations that represent national minorities should be given the support and opportunity to influence the national minority policies.

Reading in one's own language is a fundamental necessity in order to acquire the language and to strengthen the development of the language. Measures are needed to improve availability of children's and youth literature in national minority languages. Public library activity directed towards national minorities should be increased. Library advisory officers should be appointed for the national minority languages and activities towards children and youth should be given priority. A permanent financial solution should be found for the Sami library buses.

Minority language culture has a revitalising and identity-strengthening effect. The Swedish National Council for Cultural Affairs (Statens kulturråd) should give special consideration to the needs

of children and youth when deciding on government funding for national minorities. The government should consider increasing government funding for culture in order to better fulfil the needs of national minority children.

The opportunities of national minority children and youth to acquire their minority language must be independent on the family's financial situation. Special funding should be set aside for scholarships for activities that aim to strengthen the language development or the development of a minority or indigenous identity of children and youth.

Active Measures for Making the Sami and the Sami Language More Visible in Society

The situation of the Sami can be improved by making the Sami and their language more visible in society. This would increase the majority's understanding for the Sami and strengthen the cultural identity of Sami, especially Sami children and youth. This would also promote language revitalization. To facilitate this, the 6th of February, the Sami peoples' day, should be made a public Flag Day. The efforts to display Sami placenames on public sign-posts should be intensified. Official Sami placenames should also be usable as valid postal addresses.

Additional Proposals

The national responsibility for supervision of the Act on National Minorities and Minority Languages, which has been proposed in the first report, should be divided between the County Administrative Board and the Sami Parliament. The Sami Parliament, in its role as a government authority, should be given the task of supervision of the Sami language in the municipalities. This includes *inter alia* direction, supervision, distribution of government grants and coordination.

Experience has shown that the Sami and National Minority Policies are not being sufficiently coordinated within the central government. This has resulted in a situation where the needs of the national minorities are not dealt with in a comprehensive way. In order for decision making to rely on a better comprehensive view

and for revitalization measures to be more efficient, a coordination secretariat for Sami and National Minority Policies should be established within the Ministries. Such a secretariat would also facilitate inter Nordic cooperation in these matters.

Fundamental administrative law statutes and statutes that affect national minority rights, Sami culture, language and industry should be translated into Sami. The same applies for Finnish and Meänkieli. This would improve rule of law in use of government powers within the administrative areas and it would also develop the languages.

Författningsförslag

Förslag till lag (2006:xx) om nationella minoriteter och minoritetsspråk

Härigenom föreskrivs följande.

Allmänna bestämmelser

Lagens tillämpningsområde

1 §

Denna lag tillämpas hos kommunala samt statliga regionala och lokala förvaltningsmyndigheter.

För förvaltningsområden för samiska, finska och meänkieli gäller även särskilda bestämmelser rörande enskilda talares rätt att använda dessa språk i kontakter med förvaltningsmyndigheter.

Lagen tillämpas också hos länsrätt, tingsrätt, fastighetsdomstol, miljödomstol och sjörättsdomstol med en domkrets som helt eller delvis omfattar respektive förvaltningsområde.

2 §

Nationella minoriteter är samer, sverigefinnar, tornedalingar, romer och judar i enlighet med Sveriges åtaganden enligt Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk.

Minoritetsspråk är samiska, finska, meänkieli, romani chib och jiddisch.

3 §

De nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sitt språk, sin kultur- och samfundsliv skall främjas av det allmänna.

4 §

Det allmänna skall i sin verksamhet beakta de nationella minoriteternas särart och deras behov av skydd och stöd för att deras språk och kultur skall fortleva i Sverige. Barns behov att få utveckla en kulturell identitet och det egna minoritetsspråket skall beaktas särskilt.

De nationella minoriteterna skall på alla nivåer i samhället ges möjligheter till inflytande i frågor som berör dessa, så långt det är möjligt.

Särskilda bestämmelser rörande förvaltningsområden

5 §

Med förvaltningsområde för samiska avses Arjeplogs, Arvidsjaur, Bergs, Dorotea, Gällivare, Härjedalens, Jokkmokks, Kirunas, Krokoms, Lycksele, Malå, Piteå, Skellefteå, Umeå, Sorsele, Storumans, Strömsunds, Vilhelmina, Vindelns, Åre, Åsele, Älvdalens, Älvsbyns och Östersunds kommuner.

Med förvaltningsområde för finska avses Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala, Övertorneå kommuner samt samtliga kommuner i Stockholms, Södermanlands, Uppsala och Västmanlands län.

Med förvaltningsområde för meänkieli avses Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala och Övertorneå kommuner.

Rätt att använda samiska, finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter

6 §

En enskild har rätt att använda samiska, finska eller meänkieli vid sina muntliga och skriftliga kontakter med en förvaltningsmyndighet i ärenden som avser myndighetsutövning i förhållande till honom eller henne, om ärendet har anknytning till förvaltningsområdet.

Om den enskilde använder minoritetsspråk i ett sådant ärende, är myndigheten skyldig att ge muntligt svar på detta språk. Ett skrift-

ligt beslut i ett sådant ärende skall innehålla en upplysning på minoritetsspråket om att beslutet kan översättas muntligen till minoritetsspråket av myndigheten på begäran av den enskilde.

Myndigheten skall även i övrigt sträva efter att bemöta den enskilde på det egna minoritetsspråket.

7 §

Förvaltningsmyndigheterna får bestämma särskilda tider och särskild plats för minoritetsspråkstalandes besök och telefonsamtal.

Rätt att använda samiska, finska och meänkieli hos domstolar

8 §

Den som är part eller ställföreträdare för part i ett mål eller ett ärende hos domstol har rätt att använda samiska, finska eller meänkieli under målets eller ärendets handläggning, om målet eller ärendet har anknytning till förvaltningsområdet.

Rätten att använda det egna minoritetsspråket omfattar också de domstolar dit en dom eller ett beslut i ett mål eller ärende som avses i första stycket överklagas.

9 §

Rätten att använda samiska, finska eller meänkieli i mål eller ärenden hos domstolar enligt 8 § omfattar rätt att ge in handlingar och skriftlig bevisning på detta språk, rätt att få de handlingar som hör till målet eller ärendet muntligen översätta till minoritetsspråket och rätt att vid muntlig förhandling inför domstolen tala detta språk. Domstolen skall översätta handlingar och skriftlig bevisning till svenska, om det inte är uppenbart onödigt.

Även i övrigt skall domstolen i sina kontakter sträva efter att bemöta minoritetsspråkstalande part eller ställföreträdare för part på minoritetsspråket.

10 §

Den som vill använda samiska, finska eller meänkieli under ett måls eller ett ärendes handläggning i domstol enligt 8 § skall begära detta i samband med att målet eller ärendet inleds eller första gången parten skall yttra sig i målet eller ärendet. Om en begäran att använda minoritetsspråk framställs senare får den avslås.

En begäran att använda minoritetsspråk får även avslås om det är uppenbart att den har ett otillbörligt syfte.

11 §

Om en part eller ställföreträdare för part skall få använda samiska, finska eller meänkieli i rättegång, skall tolk anlitas i enlighet med bestämmelserna i 5 kap. 6-8 §§ och 33 kap. 9 § rättegångsbalken och 50-52 §§ förvaltningsprocesslagen (1971:291).

Minoritetsspråk i förskoleverksamhet och äldreomsorg

12 §

När en kommun i förvaltningsområdet erbjuder plats i förskoleverksamhet enligt 2 a kap. 1 och 7 §§ skollagen (1985:1100), skall kommunen ge barn vars vårdnadshavare begär det möjlighet till plats i förskoleverksamhet där hela eller delar av verksamheten bedrivs på samiska, finska eller meänkieli.

13 §

En kommun i förvaltningsområdet skall erbjuda den som begär det möjlighet att få hela eller delar av den service och omvårdnad som erbjuds inom ramen för äldreomsorgen av personal som behärskar den enskildes minoritetsspråk.

Undantag

14 §

Om det finns särskilda skäl får regeringen föreskriva att en viss myndighet som lyder under regeringen skall undantas från tillämpningen av 6 §. Motsvarande gäller efter regeringens bemyndigande för landstingsfullmäktige och för kommunfullmäktige i fråga om kommunala myndigheter.

Tillsyn

15 §

Tillsynen skall säkerställa syftet med denna lag.

Tillsynsmyndigheten skall för detta ändamål på eget initiativ eller efter anmälan i nödvändig utsträckning kontrollera efterlevnaden av lagen.

Tillsynsmyndigheten skall dessutom, genom rådgivning, information och liknande verksamhet, skapa förutsättningar för att lagens ändamål skall kunna tillgodoses.

16 §

Tillsyn över kommunernas verksamhet enligt denna lag utövas av Länsstyrelsen i xx län och Sametinget i enlighet med vad regeringen bestämmer.

Tillsyn i frågor som rör kommuners anordnande av förskoleverksamhet och äldreomsorg utövas av annan myndighet.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2007.

Förslag till ändring i förordning (2000:86) om statsbidrag till åtgärder för att stödja användningen av samiska, finska och meänkieli

Häri genom föreskrivs i fråga om förordning (2000:86) om statsbidrag till åtgärder för att stödja användningen av samiska, finska och meänkieli att 1, 2 och 4 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

Denna förordning innehåller bestämmelser om statsbidrag till åtgärder enligt lagen (1999:1175) om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar samt lagen (1999:1176) om rätt att använda finska och meänkieli

Denna förordning innehåller bestämmelser om statsbidrag till åtgärder enligt *lagen (2006:xx) om nationella minoriteter och minoritetsspråk*.

hos förvaltningsmyndigheter och domstolar.

2 §

Statsbidrag till åtgärder för att stödja användningen av samiska lämnas till Arjeplogs, Gällivare, Jokkmokks och Kiruna kommuner samt Norrbottens läns landsting.

Statsbidrag till åtgärder för att stödja användningen av samiska lämnas till Arjeplogs, *Arvidsjaur, Bergs, Dorotea, Gällivare, Härjedalens, Jokkmokks, Kiruna, Krokoms, Lycksele, Malå, Piteå, Skellefteå, Sorsele, Storumans, Strömsunds, Umeå, Vilhelmina, Vindelns, Åre, Åsele, Älvdalens, Älvsbyns* och Östersunds kommuner samt *Dalarnas, Jämtlands, Västerbottens* och Norrbottens läns landsting.

Statsbidrag till åtgärder för att stödja användningen av finska och meänkieli lämnas till Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala och Övertorneå kommuner samt Norrbottens läns landsting.

Statsbidrag till åtgärder för att stödja användningen av finska lämnas till Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala och Övertorneå kommuner, *samtliga kommuner i Stockholms, Södermanlands, Uppsala och Västmanlands län samt Norrbottens, Stockholms, Södermanlands, Uppsala och Västmanlands läns landsting.*

Statsbidrag till åtgärder för att stödja användningen av meänkieli lämnas till Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala och Övertorneå kommuner samt Norrbottens läns landsting.

4 §

Beslut om statsbidrag enligt denna förordning fattas av Länsstyrelsen i Norrbottens län.

Beslut om statsbidrag enligt denna förordning fattas av *Sametinget i frågor som rör samiska och Länsstyrelsen i xx län*

i frågor som rör finska och meänkieli. Myndigheterna skall bistå varandra.

Innan fördelning av statsbidrag beslutas skall länsstyrelsen samråda med berörda kommuner och landstinget.

5 §

Länsstyrelsens beslut enligt denna förordning får inte överklagas. *Sametingets eller länsstyrelsens beslut enligt denna förordning får inte överklagas.*

Denna ändring träder i kraft den 1 juli 2007.

Förslag till ändring i Sametingslag (1992:1433)

Härigenom föreskrivs i fråga om Sametingslagen (1992:1433) att 2 kap. 1 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap

1 §

Sametinget skall verka för en levande samisk kultur och därvid ta initiativ till verksamheter och föreslå åtgärder som främjar denna kultur. Till sametingets uppgifter hör särskilt att

1. besluta om fördelningen av statsbidrag och av medel ur Samefonden till samisk kultur och samiska organisationer samt av andra medel som ställs till samernas gemensamma förfogande,
2. utse den styrelse för sameskolan som avses i 8 kap. 6 § skollagen (1985:1100),
3. leda det samiska språkarbetet,
3. leda och *fastställa mål* för det samiska språkarbetet,
4. *utöva tillsyn över kommuner enligt lag (2006:xx) om nationella minoriteter och minoritetsspråk i enlighet med vad regeringen bestämmer,*

5. medverka i samhällsplaneringen och bevaka att samiska behov beaktas, däribland rennäringens intressen vid utnyttjandet av mark och vatten, och

6. informera om samiska förhållanden.

Denna ändring träder i kraft den 1 juli 2007.

Förslag till ändring i grundskoleförordning (1994:1194)

Härigenom föreskrivs i fråga om grundskoleförordningen (1994:1194) att 2 kap. 9 och 13 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap

9 §

Om en eller båda av elevens vårdnadshavare har ett annat språk än svenska som modersmål och språket utgör dagligt umgängesspråk för eleven, skall eleven få undervisning i detta språk som ett ämne (modersmålsundervisning), om

1. eleven har grundläggande kunskaper i språket och
2. eleven önskar få sådan undervisning.

En samisk, tornedalsfinsk eller romsk elev skall erbjudas modersmålsundervisning även om språket inte är elevens dagliga umgängesspråk i hemmet. Detsamma gäller en elev som är adoptivbarn och som har ett annat modersmål än svenska.

En samisk, *sverigefinsk*, *tornedalsk*, romsk eller judisk elev skall erbjudas modersmålsundervisning *i sitt minoritetsspråk* även om språket inte är elevens dagliga umgängesspråk i hemmet. Detsamma gäller en elev som är adoptivbarn och som har ett annat modersmål än svenska.

En samisk, sverigefinsk, tornedalsk, romsk eller judisk elev behöver inte heller ha grundläggande kunskaper i sitt minoritetsspråk.

I 5 kap. 2 och 3 §§ finns bestämmelser om studiehandledning på elevens modersmål.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap

13 §

En kommun är skyldig att anordna modersmålsundervisning i ett språk, endast om det finns en lämplig lärare.

En kommun är skyldig att anordna sådan undervisning om minst fem elever önskar undervisning i språket. När det gäller samiska, tornedalsfinska eller romska elever är kommunen skyldig att anordna modersmålsundervisning även om antalet elever är mindre än fem.

En kommun är skyldig att anordna sådan undervisning om minst fem elever önskar undervisning i språket. När det gäller samiska, *sverigefinska*, *tornedalska*, romska eller judiska elever är kommunen skyldig att anordna modersmålsundervisning i *minoritetsspråket* även om antalet elever är mindre än fem. *Om lämplig lärare inte finns att tillgå, skall undervisning i elevens minoritetsspråk anordnas på distans, tills en lämplig lärare hittas.*

Denna ändring träder i kraft den 1 juli 2007.

**Förslag till ändring i
gymnasieförordning (1992:394)**

Härigenom föreskrivs i fråga om gymnasieförordningen (1992:394) att 5 kap. 7 och 12 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 kap

7 §

Om en elevs föräldrar eller vårdnadshavare eller en av dem har ett annat språk än svenska som modersmål och språket utgör dagligt

umgängesspråk för eleven, skall eleven få undervisning i modersmålet som ett ämne (modersmålsundervisning), förutsatt att eleven har goda kunskaper i modersmålet och att han eller hon även önskar få sådan undervisning.

En samisk, tornedalsfinsk eller romsk elev har rätt att få undervisning i det egna språket, även om det inte är elevens dagliga umgängesspråk i hemmet. Detsamma gäller en elev som är adoptivbarn och som har ett annat modersmål än svenska.

En samisk, *sverigefinsk*, *tornedalsk*, romsk eller *judisk* elev har rätt att få undervisning i sitt *minoritetsspråk*, även om det inte är elevens dagliga umgängesspråk i hemmet. Detsamma gäller en elev som är adoptivbarn och som har ett annat modersmål än svenska.

I kap. 5 och 6 §§ finns bestämmelser om studiehandledning på elevens modersmål.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 kap

12 §

En kommun är inte skyldig att anordna modersmålsundervisning, om lämplig lärare inte finns att tillgå.

En kommun är inte heller skyldig att anordna modersmålsundervisning, om antalet elever i kommunen som önskar sådan undervisning i ett visst språk är mindre än fem.

Andra stycket gäller inte i fråga om modersmålsundervisning för samiska, tornedalsfinska eller romska elever.

Andra stycket gäller inte i fråga om modersmålsundervisning för samiska, *sverigefinska*, *tornedalska*, romska eller *judiska* elever. *Om lämplig lärare inte finns att tillgå, skall undervisning i elevens minoritetsspråk anordnas på distans, tills en lämplig lärare hittas.*

Denna ändring träder i kraft den 1 juli 2007

Förslag till ändring i förordning (1982:270) om allmänna flaggdagar

Härigenom föreskrivs i fråga om förordningen (1982:270) att följande tillägg görs i förordningen.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Allmänna flaggdagar är

nyårsdagen

den 28 januari; Konungens namnsdag

den 6 februari; samefolkets dag

den 12 mars; Kronprinsessans namnsdag

påskdagen

den 30 april; Konungens födelsedag

den 1 maj

pingstdagen

den 6 juni; Sveriges nationaldag och svenska flaggans dag

midsommardagen

den 14 juli; Kronprinsessans födelsedag

den 8 augusti; Drottningens namnsdag

dag för val i hela riket till riksdagen

den 24 oktober; FN-dagen

den 6 november; Gustav Adolfsdagen

den 10 december; Nobeldagen

den 23 december; Drottningens födelsedag

juldagen.

Denna ändring träder i kraft den 1 januari 2007.

1 Inledning

1.1 Uppdraget

I december 1999 erkände Sveriges riksdag samer, sverigefinnar, tornedalingar, romer och judar som nationella minoriteter och gruppernas språk som nationella minoritetsspråk¹. De nationella minoriteternas kultur och språk utgör en del av det svenska kulturarvet, och språkens fortlevnad i landet skall främjas. Minoritetspolitik infördes som ett nytt politikområde.

Målen för den svenska minoritetspolitiken är att

- ge skydd för de nationella minoriteterna,
- stärka deras möjligheter till inflytande, samt
- stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande.

Vid samma tidpunkt beslutade riksdagen även att Sverige skulle ansluta sig till Europarådets konventioner rörande minoriteter, **den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk** (minoritetsspråkskonventionen)², se *bilaga 4*, samt **ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter**³, se *bilaga 5*. Detta innebär att Sverige som stat åtagit sig en folkrättslig förpliktelse att bl.a. aktivt främja och stödja de angivna språkens och kulturernas bevarande och fortlevnad i landet.

I propositionen angavs att tre av minoritetsspråken, samiska, finska och meänkieli, skulle ges ett starkare skydd i Sverige i enlighet med del III av minoritetsspråkskonventionen⁴. Dessa språk an-

¹ Nationella minoritetsspråk i Sverige är samiska (alla varieteter), finska, meänkieli (kallades tidigare tornedalsfinska), romani chib (alla varieteter) och jiddisch. Prop. 1998/99:143

² "Nationella minoriteter i Sverige"; bet. 1999/2000:KU6, rskr. 1999/2000:69

³ European Charter for Regional or Minority Languages, 5 nov 1992, ETS No. 148, SÖ 2000:3

⁴ Framework Convention for the Protection of National Minorities, 1 feb 1995, ETS No. 157, SÖ 2000:2

⁵ Romani chib och jiddisch anses inte ha historisk geografisk anknytning och de betraktas därför som territoriellt obundna språk. Sveriges åtaganden enligt minoritetskonventionen är inte lika långtgående för territoriellt obundna språk. Notera dock att romani chib och jiddisch skall ges skydd enligt del II i minoritetsspråkskonventionen i hela landet, liksom samiska, finska och meänkieli ges skydd enligt del II i hela landet utanför förvaltningsområdena.

ses ha s.k. *historisk geografisk anknytning*, vilket innebär att språken har använts och används av hävd under lång tid i ett visst geografiskt område. För att åstadkomma ett förstärkt skydd infördes två nya lagar rörande rätten att använda dessa tre minoritetsspråk. Lagen (1999:1175) om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar och lagen (1999:1176) om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar (kallas även för minoritetsspråkslagarna nedan) trädde i kraft den 1 april 2000.

Minoritetsspråkslagarna ger enskilda rätt att använda samiska, finska och meänkieli i kontakter med förvaltningsmyndigheter och domstolar i de geografiska områden där språken har lång tradition, de s.k. *förvaltningsområdena*. Lagstiftningen gäller för kommunala samt statliga lokala och regionala förvaltningsmyndigheter och domstolar med ett geografiskt verksamhetsområde som helt eller delvis omfattar förvaltningsområdet för samiska respektive förvaltningsområdet för finska och meänkieli. Lagstiftningen innebär också att den enskilde i förvaltningsområdena har rätt att få förskola och äldreomsorg helt eller delvis på respektive språk.

Förvaltningsområdet för samiska omfattar idag Arjeplogs, Gällivare, Jokkmokks och Kiruna kommuner. Förvaltningsområdet för finska och meänkieli omfattar Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala och Övertorneå kommuner.

En särskild utredare tillkallades i januari 2004 för att i enlighet med direktiven, se *bilaga 1*, se över frågan om förvaltningsområdet för det finska språket bör utvidgas till att omfatta ett större geografiskt område. Europarådet har i sin uppföljning pekat på att en för liten del av den sverigefinska minoriteten garanteras skydd enligt del III i minoritetsspråkskonventionen.⁵ Endast fem procent av sverigefinnarna bor i det område som utgör förvaltningsområde för finska språket. Europarådet har därför uppmanat Sverige att förbättra situationen för det finska språket utanför det nuvarande förvaltningsområdet. Enligt direktiven skall utredaren även överväga behovet av ändringar i den nuvarande lagstiftningen mot bakgrund av den uppföljning som gjorts inom Europarådet och av Länssty-

⁵ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Opinion on Sweden, 25 August 2002, ACFC/INFO/OP/I(2003)006; Council of Europe Committee of Ministers, Resolution ResCMN(2003)12 on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Sweden, 10 December 2003; European Charter for Regional or Minority Languages – Application of the Charter in Sweden: Report of the Committee of Experts on the Charter, ECRML(2003)1, 19 June 2003; Council of Europe Committee of Ministers, Recommendations RecChL(2003)1 of the Committee of Ministers on the Application of the European Charter for Regional or Minority Languages by Sweden, 19 June 2003

relsen i Norrbottens län⁶. Om det behövs skall utredaren lämna förslag till ändringar. Enligt direktiven skall analysen omfatta en bedömning av enskilda sverigefinnars intresse och behov av en utvidgad lagstiftning om rätt att använda finska, men även behovet av andra åtgärder. En samlad bedömning av förutsättningarna för en utvidgad lagstiftning eller andra åtgärder skall redovisas.

I februari 2005 beslutade regeringen ge utredningen tilläggsdirektiv, se *bilaga 2*. Utredaren ges i uppdrag att se över möjligheterna att utvidga det samiska förvaltningsområdet till att även omfatta det sydsamiska området. När Sverige införde förvaltningsområdena i april 2004 hamnade de områden där sydsamiska traditionellt talats och talas utanför det skydd som ges samiska språket i enlighet med del III i minoritetsspråkskonventionen. Det samiska språket anses vara hårt trängt i det sydsamiska området och den sydsamiska varietetens fortsatta existens är hotad. Europarådet har uttryckt stor oro för att sydsamiskan inte skall kunna fortleva och uppmanat Sverige att vidta åtgärder. Utredaren har fått i uppgift att analysera om det finns förutsättningar att utvidga lagstiftningen om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar till att gälla även i det sydsamiska området. Med det sydsamiska området avses i direktivet de södra delarna av det traditionella samiska språkområdet som omfattar delar av Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands och Dalarnas län.

Länsstyrelsen i Norrbottens län har tidigare på regeringens uppdrag redovisat konsekvenserna av en utvidgning av det samiska förvaltningsområdet. Länsstyrelsens rapport visar att ett utökat förvaltningsområde skulle öka den geografiska basen för den samiska språkdomänen och ha stor betydelse i de områden där det finns ett lokalt engagemang för den sydsamiska varieteten och kulturen.⁷ Sametinget har i handlingsprogrammet för det samiska språket, som antogs i februari 2004, ansett att nuvarande språkklag rörande rätten att använda samiska bör omfatta det sydsamiska området.⁸

I tilläggsuppdraget ingår, dels en bedömning av enskilda samers intresse och behov av sådan utvidgad lagstiftning eller andra åtgärder, dels en bedömning av kommunala och statliga myndigheters

⁶ Länsstyrelsen i Norrbottens län: "Finska, meänkieli och samiska – utvärdering av regionala åtgärder för nationella minoritetsspråk", december 2000; Lars Elenius och Stefan Ekenberg: "Minoritetsspråk och myndighetskontakt", 2002 (gjordes på uppdrag av Länsstyrelsen i Norrbottens län)

⁷ Skrivelse till regeringen från Länsstyrelsen i Norrbottens län: "Utvidgat samiskt förvaltningsområde", 23 jan 2003

⁸ Sametinget: "Start för en offensiv samisk språkpolitik – Handlingsprogram", antaget av Sametinget i februari 2004

samt domstolars möjligheter och beredskap att hantera en utvidgad lagstiftning samt anordnande av förskoleverksamhet och äldreomsorg helt eller delvis på samiska. Utifrån analysen skall utredaren redovisa sin samlade bedömning av förutsättningarna för en utvidgad lagstiftning eller andra åtgärder.

I delbetänkandet *Rätten till mitt språk – Förstärkt minoritetsskydd*, SOU 2005:40, som lämnades i maj 2005, redovisades uppdraget rörande utvidgning av förvaltningsområde för finska språket. Vidare redovisades behovet av ändringar i nuvarande lagstiftning och även andra åtgärder som utredaren anser är nödvändiga för att åtgärda de brister som framkommit i Europarådets uppföljningar och nationella uppföljningar av det nuvarande minoritetspolitiska systemet.

Tanken med inrättandet av ett förvaltningsområde är att ett minoritetsspråks ställning och status skall stärkas så att det ges bättre förutsättningar att fortleva i landet och att dess talare ges fler möjligheter att använda språket. Utgångspunkten för utredningens arbete har varit de specifika förpliktelser som Sverige åtagit sig för respektive minoritetsspråk genom ratificeringen av Europarådets minoritetskonventioner, och hur de nationella minoritetsspråken på bästa sätt skall kunna främjas i Sverige i enlighet med det internationella åtagandet. Eftersom minoritetsspråkskonventionens huvudsyfte är att de erkända språken skall bestå som levande språk i Sverige, hamnar fokus på den pågående språkbytesprocessen, möjligheterna att bryta och vända denna process och möjligheterna att få till stånd en revitalisering av minoritetsspråken. Det är därför nödvändigt att förstå vilka faktorer som påverkar ett språks fortlevnad, för att kunna avgöra vilka åtgärder som skulle kunna främja ett språkbevarande. För att öka förståelsen har utredningen därför valt att försöka beskriva de nationella minoritetsspråkens situation på ett mer allmänt plan och mer specifikt de finska och samiska språkens situation i förhållande till dessa olika faktorer och belysa de språkliga samband som finns.

I delbetänkandet konstaterades bl.a. att de nationella minoritetsspråkens framtid är oviss i Sverige, eftersom den pågående språkbytesprocessen är långt gången i en del fall. Samhällets aktiva skydd och stöd kommer att behövas för att minoritetsspråken skall kunna fortleva i Sverige i enlighet med intentionerna i minoritetsspråkskonventionerna. Mot denna bakgrund blir bl.a. barns möjligheter att tillägna sig sitt minoritetsspråk och utbildningens möjligheter att stödja minoritetsbarns språkutveckling av stor betydelse. Om

barnen inte kan tillägna sig sina respektive minoritetsspråk i tillräcklig omfattning, har de nationella minoritetsspråken ingen framtid. Förutom de övriga förslag som nämnts ovan lämnades i delbetänkandet även förslag rörande förbättrad tillgång till modersmålsundervisning.

En rad brister i Sveriges implementering av minoritetskonventionerna har framkommit, dels vid Europarådets granskning, dels i de nationella uppföljningar som gjorts på uppdrag av Länsstyrelsen i Norrbottens län samt riksdagens konstitutionsutskott⁹. De påvisade bristerna är av så allvarlig karaktär att de måste åtgärdas. En rad förslag på åtgärder för att stärka implementeringen av konventionerna lämnades därför i delbetänkandet. För att Sveriges åtaganden i Europarådets minoritetskonventioner skall få genomslag på nationell, regional och lokal nivå, krävs bl.a. tydligare och landsomfattande lagstiftning rörande nationella minoriteter, tydligare statligt ansvarstagande och aktiva åtgärder som främjar minoritetsspråkens fortlevnad. Dessa åtgärder är nödvändiga för att uppfylla åtagandena rörande de nationella minoriteterna och minoritetsspråken. Åtgärderna behöver således vidtas oberoende av om de nuvarande förvaltningsområdena skulle utvidgas geografiskt eller inte.

I delbetänkandet konstaterades vidare att behov och förutsättningar finns för att utvidga förvaltningsområdet för finska till att omfatta även Stockholms- och Mälardalsregionen och förslag på en geografisk utvidgning av förvaltningsområdet lämnades. Ett utvidgat förvaltningsområde skulle ge finska språket högre status och enskilda sverigefinnar skulle få möjlighet och rätt till viss samhällsservice på finska, vilket främjar finska språkets fortlevnad i Sverige.

I december 2005 beslutade regeringen att förlänga tiden för utredningens slutredovisning av uppdraget till den 28 februari 2006, se *bilaga 3*.

I detta slutbetänkande redovisas tilläggsdirektivets uppdrag rörande det samiska språket. Utredningens analys rör således samiskan, även om övriga minoritetsspråk nämns i vissa sammanhang. Utredningen har i enlighet med direktivet tagit reda på enskilda samers behov och intresse för ett utvidgat förvaltningsområde eller

⁹ Rapporter från riksdagen: "Nationella minoriteter och minoritetsspråk", 2004/05:RFR3, mars 2005, som innehåller bl.a. Kenneth Hyltenstam och Thomaso M. Milani: "Nationella minoriteter och minoritetsspråk – Uppföljning av Sveriges efterlevnad av Europarådets konventioner på nationell nivå: ett minoritetsperspektiv", dec 2004; samt Lars Elenius: "Ett uthålligt språk – genomförande av lagarna om användning av minoritetsspråk i förvaltningsområdena i Norrbottens län åren 2000-2004", dec 2004

andra åtgärder. Enskilda samer i den aktuella regionen ger framför allt uttryck för en mycket stark vilja och önskan att förbättra sina kunskaper i samiska och att återta det samiska språket i de fall de förlorat det. Detta innebär att man framför allt uppger sig ha behov av olika typer av utbildningsinsatser och andra språkrevitaliserande insatser som riktar sig till barn och vuxna. Förutom detta finns det ett intresse för samiskspråkig samhällsservice. Enskilda individers faktiska möjligheter att i dagsläget nyttja en del av sådan service, i vart fall vid myndighetskontakter, är dock begränsade, eftersom enskilda samer i många fall förlorat språket eller aldrig getts möjlighet att lära sig det.

Om de i delbetänkandet lämnade förslagen genomförs, skulle även det samiska språkets situation i Sverige förbättras. När det gäller samiskans framtid i Sverige och samernas möjligheter att bevara sitt språk krävs det, enligt min mening, en rad ytterligare åtgärder på olika områden. Detta skulle sammantaget ge förutsättningar för att det samiska språket skall kunna återta förlorat mark. Det behöver vidtas åtgärder på olika områden för att

- höja statusen för det samiska språket,
- revitalisera det samiska språket,
- synliggöra det samiska språket och kulturen,
- medvetandegöra majoritetsbefolkningen om gruppens språkliga och kulturella behov, och
- finna gemensamma nordiska lösningar som stödjer det samiska folkets strävan att bevara och revitalisera det samiska språket.

Förslag lämnas på en geografisk **utvidgning av nuvarande förvaltningsområdet för samiska** till delar av det som i direktivet angetts som det sydsamiska området. Förslaget att utöka förvaltningsområdet innebär en statushöjande åtgärd för det samiska språket, vilket erfarenhetsmässigt gynnar språkets fortlevnad. Det utökade förvaltningsområdet innebär också att enskilda samer som har behov av och önskemål om samiskspråkig service ges möjlighet till det. Samer ges även möjlighet att använda sig av det samiska språket i fler sammanhang än tidigare, vilket gynnar utvecklingen och bevarandet av språket.

Med anledning av de **intressen och behov för andra åtgärder** som enskilda samer gett uttryck för, lämnas även förslag som har till syfte att i första hand revitalisera det samiska språket, med särskilt tyngdpunkt i det sydsamiska området. Vidare lämnas förslag

på åtgärder som syftar till att synliggöra det samiska språket och kulturen på ett tydligare sätt, vilket skulle gynna språkets fortlevnad och även göra framför allt majoritetsbefolkningen mer medveten om det samiska kulturarvet i landet. Även detta gynnar samiskans fortlevnad i Sverige på sikt.

Slutligen lämnas i detta slutbetänkande en del förslag med anledning av de kommentarer och synpunkter som lämnats av remissinstanser på delbetänkandet. De förslag till revitaliserande åtgärder, som berör barns möjligheter att tillägna sig minoritetsspråket och möjligheter att utveckla en kulturell minoritets- eller urfolksidentitet, är utformade så att även barn som tillhör den sverigefinska, tornedalska, romska och judiska minoriteten omfattas. Detta mot bakgrund av att det regelverk som styr utbildningsfrågor är utformade på ett sådant sätt att samtliga grupper regleras i samma bestämmelser.

1.2 Utredningens arbete

Utredningen påbörjade arbetet med de samiska frågorna under våren 2005. Förutom de åtgärder, som redovisats rörande utredningens arbete i delbetänkandet, kan även följande nämnas.

Det sydsamiska området

Enligt tilläggsdirektivet skall utredaren analysera förutsättningarna för utvidgning av förvaltningsområdet för samiska till att även gälla inom det sydsamiska området. Med ”*det sydsamiska området*” avses i tilläggsdirektivet de södra delarna av det traditionella samiska språkområdet som omfattar delar av Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands och Dalarnas län. Utredningen har tolkat att detta område i första hand omfattar 27 kommuner.

Det i tilläggsdirektivet angivna traditionella sydsamiska området är stort. På många orter talas flera samiska varieteter parallellt med varandra. Det innebär att det även talas nord- och lulesamiska inom det sydsamiska området. För utredningens uppdrag är det dock inte nödvändigt att kunna ange de exakta geografiska gränserna mellan de olika språkvarieteterna.

Tilläggsdirektivens term ”det sydsamiska området” måste läsas mot bakgrund av den kritik och de synpunkter som Europarådet

lämnat rörande den geografiska avgränsningen av nuvarande förvaltningsområde för det samiska språket. Europarådet uttalade följande i sin rapport rörande Sveriges implementering av minoritetsspråkskonventionen:

One of the issues observed by the Committee is the fact that there are substantial parts of the South Sami and Finnish speaking population outside the administrative area of Norrbotten county, leaving them thus outside the protection provided under Part III of the Charter. These languages are of course protected under Part II in these areas. The Committee is especially concerned with South Sami because of its precarious state and because the whole traditional area of this language is excluded from Part III of the Charter. The Committee hopes that the Swedish authorities will look carefully into the situation of South Sami with a view to securing its protection and promotion.¹⁰

Eftersom den sydsamiska varieteten huvudsakligen talas utanför det geografiska område som Sverige idag valt att utpeka som förvaltningsområde (dvs. ett område där förstärkt skydd och stöd skall ges till ett minoritetsspråk enligt del III av minoritetsspråkskonventionen) hamnar dess talare utanför det starkare skyddet och stödet som Sverige åtagit sig för samiska. Sverige uppmanas därför av Europarådet att vidta åtgärder till skydd och stöd specifikt för sydsamiskan. Europarådets expertkommittés uttalande kan således tolkas som att det behövs åtgärder som särskilt stödjer den sydsamiska varieteten på grund av dess utsatta och hotade läge.

Det kan noteras att vissa områden inte nämns i tilläggsdirektivet, t.ex. Boden, Luleå och kommuner öster om Gällivare samt samtliga kommuner i Västernorrlands län, eftersom dessa kommuner inte anses ingå i det sydsamiska området. Enligt min mening hade det varit lämpligt att trots det ta med även dessa kommuner i den översyn som nu görs, för att avgöra om eventuellt ytterligare kommuner bör bli aktuella för särskilda åtgärder enligt del III av minoritetsspråkskonventionen. Det finns samisk befolkning även i dessa kommuner och även deras behov och intressen borde lämpligen ha beaktats och övervägts i den översyn som nu görs.

¹⁰ European Charter for Regional or Minority Languages – Application of the Charter in Sweden: Report of the Committee of Experts on the Charter, ECRML (2003)1, 19 June 2003, s 29

Nord-, lule- och sydsamiska berörs

Eftersom Sverige i nuvarande lagstiftning valt att ge samtliga varieteter av samiska officiell status inom nuvarande förvaltningsområdet¹¹, skulle en geografisk utökning av lagstiftningen till ytterligare områden innebära att samtliga varieteter av samiska i dessa nya områden omfattas. I propositionen nämns nord-, lule- och sydsamiska.¹² Någon exakt geografisk gränsdragning mellan de olika varieteterna av samiska behöver då inte göras. Det viktiga är att det nya utvidgade området innefattar ett geografiskt område där många sydsamer bor och att de samer som bor i området ges samma möjligheter och rättigheter som nu finns för samiskan i nuvarande förvaltningsområdet.

Kontakter med samer och företrädare för samer

Europarådet har i sin kritik mot den svenska minoritetspolitiken påtalat bristen på tillförlitlig statistik rörande antalet individer som tillhör de nationella minoriteterna i Sverige. Det förs inga register över enskildas modersmål och det går inte heller att på något annat sätt utröna vilka individer som anser sig tillhöra de nationella minoriteterna. Röstlängden till Sametingsvalen innehåller dock uppgifter om åtminstone en del av den röstberättigade samiska befolkningen i Sverige.¹³

Det är således svårt att hitta de personer som tillhör den samiska gruppen, och ännu svårare att få fram vilka behov de har. För att kunna nå den samiska allmänheten i regionen har utredningen därför valt att använda sig av de samiska nätverk som finns bestående av organisationer, samebyar m.fl. Detta har varit ett viktigt instrument för att fånga upp enskilda individers synpunkter och önskemål samt att föra en dialog om minoritets- och språkfrågorna.

En enkätundersökning har genomförts bland samer i regionen. Syftet med undersökningen har varit att få fram en bild av samers behov och önskemål för en utvidgning av nuvarande förvaltningsområde och även få en uppfattning av andra behov på det språkliga området. Enkäten har distribuerats bl.a. genom samiska organisationer och direktutskick till personer som finns upptagna i röst-

¹¹ Lagstiftningen anger att enskild har rätt att använda "samiska", se lagen (1999:1175) om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar

¹² prop 1998/99:143 s 22

¹³ Sametingslagen (1992:1433) 1 kap 2 § samt 3 kap 3 §

längden till Sametinget. Drygt 1 000 besvarade enkäter har inkommit till utredningen.

Utredningen har träffat samer i det aktuella området och diskuterat språkfrågor med representanter för samiska intresseorganisationer. Utredningen har bl.a. deltagit vid landsmötet för Svenska samers riksförbund, SSR, i Tännadalen i augusti 2005.

Utredningen har även haft möjlighet att träffa många enskilda samer och personer som på olika sätt är involverade i det samiska språkarbetet både på norsk och svensk sida av Sápmi (sameland) i samband med de besök som gjorts i den aktuella regionen. Samtal har förts om språkfrågor och olika möjligheter att revitalisera samiskan har diskuterats.

Utredningen har träffat styrelsen för det samiska ungdomsförbundet, Sáminuorra, för en dialog om språkfrågor och de behov samiska barn och ungdomar har.

Utredningen har besökt Sametingets kanslier i Kiruna och i Jokkmokk och träffat företrädare för och tjänstemän vid Sametinget, bl.a. några av de samiska språkkonsulenterna. En dialog har förts med Sametingets plenum och även Sametingets styrelse rörande speciella frågeställningar.

Utredningen har besökt sameskolorna i Tärnaby, Gällivare och Jokkmokk. Diskussioner har förts med samiska pedagoger och andra som arbetar inom den samiska förskole- och skolverksamheten, Sameskolsstyrelsens skolchef i Jokkmokk samt företrädare för Samernas utbildningscentrum i Jokkmokk.

Utredningen har även träffat Stockholms sameförening för att få en bild av de språkliga behov som samer boende utanför Sápmi har.

Kontakter med kommuner, myndigheter och domstolar

Enligt utredningens direktiv skall en bedömning av kommunala och statliga förvaltningsmyndigheter samt domstolars möjligheter och beredskap göras.

Utredningen har begärt att få in skriftliga yttranden från samtliga kommuner, länsstyrelser och landsting i de berörda länen samt berörda domstolar och myndigheter. Vidare har samtliga kommuner i Norrbotten som ingår i nuvarande förvaltningsområden beretts möjlighet att inkomma med synpunkter rörande förslagen i delbetänkandet.

Utredningen har träffat företrädare för bl.a. Kiruna kommun för att diskutera de förslag som lämnats i delbetänkandet samt minoritetspolitiken i allmänhet i nuvarande förvaltningsområde, samt deltagit i en sammankomst för allmänheten i Kiruna för att diskutera de förslag som lämnats i delbetänkandet och nuvarande minoritetspolitik i förvaltningsområdet.

Utredningen har valt att besöka ett antal kommuner inom det aktuella området för att föra en dialog om kommunernas beredskap för en eventuell utvidgning av förvaltningsområdet för samiska språket. I samband med kommunbesöken har utredningen träffat kommunstyrelserepresentanter från Bergs, Härjedalens, Krokoms, Lycksele, Storumans, Strömsunds, Åre och Östersunds kommuner. Vidare har utredningen träffat företrädare för Länsstyrelsen i Jämtlands län.

1.3 Slutbetänkandets disposition

Avsnitten i slutbetänkandet har givits följande innehåll:

I avsnitt 2 diskuteras erkännandets betydelse för de nationella minoriteterna och hur assimilering av en minoritet kan leda till att gruppen byter språk och att ett språk dör. Därefter förklaras varför frågor om de nationella minoriteterna har betydelse för Sverige som stat.

I avsnitt 3 ges en beskrivning av samernas nuvarande situation som ett folk som lever i flera stater. Innebörden av samernas särställning som urfolk diskuteras och hur samernas ställning skiljer sig från övriga nationella minoriteter. Den starka kopplingen mellan en individs identitet och språk berörs. Följderna av tidigare förd svensk assimilering- och utbildningspolitik diskuteras och även enskilda samers upplevelser av förlusten av sitt språk.

I avsnitt 4 presenteras det samiska språkets varieteter, samiskans nuvarande situation inom Sápmi, den pågående språkbytesprocessen och samiskans hotade läge. Vidare ges en beskrivning av den samiska befolkningens kunskaper i det samiska språket.

I avsnitt 5 ges en sammanfattande beskrivning av nuvarande minoritetspolitik, resultaten från genomförda utvärderingar samt de förslag till förändringar som föreslagits av utredningen i delbetänkandet. Slutsatserna och förslagen i delbetänkandet utgör även en del av grunden för resonemangen i slutbetänkandet.

I avsnitt 6 diskuteras vem som bär ansvaret för minoritetsspråkens fortlevnad och vilka områden som detta ansvar innefattar. De olika faktorer som enligt språkvetare påverkar ett språks bevarande på samhälls-, grupp- och individnivå förklaras.

I avsnitt 7 redovisas de synpunkter som lämnats av företrädare för samiska organisationer m.fl. och enskilda samer rörande det samiska språket och dess fortlevnad och samers språkliga behov på olika områden.

I avsnitt 8 görs en bedömning av samernas språkliga behov och möjligheterna att bevara det samiska språket i Sverige. En rad slutsatser dras om vilka typer av insatser som behövs för att revitalisera och stärka samiskan. Vidare beskrivs framgångsrika internationella erfarenheter av revitalisering av urfolksspråk. En diskussion förs om hur vi i Sverige kan dra lärdom av dessa erfarenheter.

Möjligheterna och förutsättningarna för att åstadkomma en statushöjande effekt för det samiska språket genom att utvidga förvaltningsområdet för samiska diskuteras i avsnitt 9 och 10. I avsnitt 9 redovisas de synpunkter som inkommit från kommuner, myndigheter och domstolar rörande möjligheter och beredskap för att kunna hantera en utvidgning av förvaltningsområdet för samiska.

I avsnitt 10 görs en samlad bedömning av förutsättningarna för en utvidgning av förvaltningsområdet för samiska. Förslag till en sådan geografisk utvidgning lämnas.

I avsnitt 11–14 ligger fokus på åtgärder i syfte att revitalisera samiskan och i viss mån även övriga nationella minoritetsspråk. Möjligheterna att främja och utveckla samiskan som språk diskuteras i avsnitt 11. I avsnitt 12 lämnas förslag i syfte att konkret arbeta med utåtriktat språkarbete genom s.k. samiska språkcentran. En revidering görs även av tidigare lämnat förslag rörande tillsynen av minoritetsspråkslagstiftningen. Vidare diskuteras bl.a. möjligheterna att effektivisera samordningen av same- och minoritetspolitiken.

I avsnitt 13 och 14 har ett tydligt barnperspektiv valts, eftersom barns möjligheter att tillägna sig språket är av avgörande betydelse för ett hotat språks fortlevnad. Barn- och ungdomar är därmed en av de viktigaste målgrupperna för revitaliseringsåtgärder. I avsnitt 13 redogörs för de möjligheter som finns till undervisning i och på nationella minoritetsspråk. Den svenska språkpolitikens målsättning diskuteras från ett minoritetsperspektiv, liksom nationella minoritetsbarns möjligheter att tillägna sig sina språk. Förslag till förbättringar rörande undervisning i och på minoritetsspråket lämnas,

som rör samtliga nationella minoriteter (eftersom regelverket reglerar samtliga nationella minoriteter).

I avsnitt 14 lämnas förslag till åtgärder för att stärka barns och ungdomars möjligheter att utveckla en kulturell minoritets- eller urfolksidentitet och för att stärka deras språkutveckling i minoritetsspråket. Förslag som rör bl.a. tillgången till litteratur på minoritetsspråket, kulturverksamhet och språkstimulerande stödåtgärder lämnas. Flera av förslagen i avsnittet rör samtliga nationella minoriteter.

I avsnitt 15 lämnas förslag för att aktivt synliggöra det samiska språket och kulturen i samhället. Ett större medvetandegörande hos framför allt majoritetsbefolkningen rörande betydelsen av det samiska språket och värdet av dess bevarande skulle stärka samiskans situation. Förslag rörande samiska ortnamn och flaggning lämnas.

I avsnitt 16 lyfts en rad områden inom det fortsatta arbetet med den svenska minoritetspolitiken fram där åtgärder behöver vidtas och ställningstaganden behöver göras.

I avsnitt 17 redogörs för konsekvenser av de lämnade förslagen och i avsnitt 18 lämnas författningskommentarer.

2 Erkännandets betydelse för de nationella minoriteterna

2.1 Erkännandet – början på något nytt

Att bli erkänd som en nationell minoritet i enlighet med Europarådets minoritetskonventioner har haft stor betydelse för samer, sverigefinnar, tornedalingar, romer och judar i Sverige. Erkännandet betyder framför allt en bekräftelse av att stärkandet av dessa gruppers språk och kulturer, som en del av det svenska kulturarvet, är ett nationellt intresse. Riksdagens ställningstagande innebär ett tydligt avståndstagande från tidigare assimileringstankesgångar.

Erkännandet innebär också ett ställningstagande att Sverige väljer att ta ett folkrättsligt ansvar i främjandet av minoritetsspråken och kulturerna. Detta ansvar innefattar att bereda grupperna skydd och aktivt främja gruppernas språk och kulturer i enlighet med de intentioner som Europarådet förespråkar.

Den psykologiska betydelsen av detta erkännande för de nationella minoriteterna är stor. Erkännandet har gett gruppernas krav större legitimitet i majoritetssamhället och det har stärkt deras vilja att värna det egna språket och kulturen.

Erkännandet och det nationella regelverk, som tillkommit med anledning av detta erkännande, har medfört att de nationella minoritetsspråken fått en annan status i samhället, åtminstone regionalt. Samiska, finska och meänkieli kan användas som officiellt språk inom förvaltningsområdena i Norrbotten.

Den förändring som skett i Sverige märks således på sina håll inom förvaltningsområdena. På andra orter och framför allt utanför förvaltningsområdena är dock beslutsfattare, tjänstemän och majoritetsbefolkning alltjämt okunniga, dels om de nationella minoriteterna och deras behov, dels om Sveriges internationella åtaganden enligt Europarådets minoritetskonventioner. Mycket återstår att göra för att uppfylla åtagandena i minoritetskonventionerna och

för att uppnå de av riksdagen beslutade målen i den svenska minoritetspolitiken.

Erkännandet innebär också början på en förändringsprocess där målet för reformen är att skydda de nationella minoriteterna och att stärka deras möjligheter till inflytande, samt stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande. Vid införandet av minoritetspolitiken anförde regeringen att man lade grunden för ett nytt politikområde:

De åtgärder som förslås bygger till stor del på att individer som tillhör en nationell minoritetsgrupp själva använder och aktivt drar nytta av de nya möjligheterna som öppnas. Åtgärderna skall ses som **ett första steg mot en samlad minoritetspolitik**.¹

Europarådets granskning och nationella uppföljningar har dock visat att det ursprungliga svenska beslutet rörande de anpassningar och förändringar som behövde göras för att uppfylla konventionens åtaganden, var för snävt. De åtgärder som vidtogs i april 2000, i det som nu i efterhand kan ses som en **första etapp** i den minoritetspolitiska reformen, måste därför kompletteras. Minoritetsgrupperna kan ännu inte fullt ut aktivt dra nytta av de möjligheter som öppnats därför att genomförandet har tagit lång tid och ambitionsnivån har varit för låg.

Minoritetspolitiken är därmed fortfarande inne i en pågående förändringsprocess där politiken ännu inte funnit sina slutliga former. De ytterligare åtgärder som föreslås av utredningen i del- och slutbetänkandena kan ses som en **andra etapp** i genomförandet av minoritetspolitiken och den nationella implementeringen av konventionsåtagandena.

Den andra etappen i den minoritetspolitiska reformen föreslås innehålla dels

- förtydliganden i den lagstiftning bl.a. att det minoritetspolitiska åtagandet gäller i hela landet,
- en geografisk utvidgning av förvaltningsområdena,
- förslag till åtgärder för att bättre uppnå målen i den svenska minoritetspolitiken och därigenom förbättra implementeringen av konventionsåtagandena.

Genom ett etappvis genomförande finns det förutsättningar att finna lösningar som utgår från de nationella minoriteternas behov

¹ prop 1998/99:143 s 30.

och förutsättningar och även deras egna strävanden. Vidare kan senare tillkommande kommuner, myndigheter och domstolar bygga vidare på de erfarenheter och kunskaper som första etappens aktörer redan skaffat sig. Detta påskyndar och effektiviserar genomförandet av den andra etappen av den minoritetspolitiska reformen.

På sikt behöver skyddet av de nationella minoriteterna och stärkandet av gruppernas kultur och språk bli en naturlig del av alla kommuners och myndigheters dagliga arbete, på samma sätt som t.ex. barnkonventionens regelverk i dag fått genomslag i Sverige.

2.2 Varför är frågor rörande de nationella minoriteterna viktiga?

Minoritetsfrågorna har stor betydelse för Sverige som stat ur flera aspekter. För det första berör dessa frågor **mänskliga rättigheter**. Regeringen konstaterade i samband med införandet av minoritetspolitiken att Sverige har en lång tradition när det gäller att värna mänskliga rättigheter och åtgärder mot diskriminering. Det ansågs därför naturligt att också stärka skyddet för de nationella minoriteterna.² De internationella åtagandena rörande nationella minoriteter skall således omsättas i nationella åtgärder som syftar till att skydda gruppernas språkliga och kulturella särart.

För det andra berör dessa frågor **demokrati**. Konventionsåtagandena innebär att nationella minoriteter skall ges möjlighet att påverka i frågor som berör dem. Detta är enligt regeringen också ett av minoritetspolitikens nationella mål.³ Erfarenheterna visar dock att de nationella minoriteterna har begränsade möjligheter att påverka och att ytterligare åtgärder behöver vidtas för att bryta gruppernas demokratiska underläge.⁴

För det tredje berör dessa frågor **individens identitet**. Sverige har åtagit sig att främja de nationella minoriteternas möjligheter att "bibehålla och utveckla sin kultur och bevara de väsentliga beståndsdelarna av sin identitet, nämligen religion, språk, traditioner och kulturarv" (artikel 5, ramkonventionen). Alla dessa beståndsdelar i en människas identitet har central betydelse för hur han eller hon uppfattar sig själv som individ, hur individen förhåller

² prop. 1998/99:143 s 29-30.

³ prop. 1998/99:143 s 29-30.

⁴ se delbetänkandet "Rätten till mitt språk – Förstärkt minoritetsskydd", SOU 2005:40, avsnitt 4.5.1, 5.2.3 samt 6.8.

sig till sin familj och samhället, hur individen värdesätter sitt kulturella arv etc. Allt detta är av existentiell och känslomässig betydelse för den enskilde individen. Att kränka en annan människas språk eller kultur innebär även en kränkning av individen och hans eller hennes identitet. En individ vars språk och kultur bemöts med respekt känner ofta större trygghet i den egna identiteten och det stärker även delaktigheten i samhället.

För det fjärde berör dessa frågor bevarandet av **Sveriges kulturarv**. Enligt regeringen utgör de nationella minoriteternas språk och kultur genom sin långa historiska närvaro en del av det svenska kulturarvet:

Förekomsten av nationella minoriteter och minoritetsspråk i Sverige har berikat vårt land. De nationella minoriteternas har framför allt bidragit till att utveckla Sverige kulturellt men även i andra hänseenden. Staten har ett ansvar för att ge de nationella minoriteterna det stöd och skydd som behövs för att de skall kunna bevara sin särart och hålla sina språk levande. En samlad minoritetspolitik bör därför formuleras för de minoriteter vars kulturella och språkliga arv är sammanflätat med svensk historia.⁵

För det femte berör dessa frågor även **Sveriges internationella trovärdighet** som stat. Det innebär att de internationella åtagandena som gjorts rörande nationella minoriteter skall förverkligas. Det räcker inte att det finns ett regelverk som möjliggör rättigheter. Den enskilde måste även ha möjligheter att nyttja dessa rättigheter.⁶ Det är också viktigt att Sverige som stat tar ansvar för att komma till rätta med de problem som Europarådet påtalat i samband med sin granskning av Sveriges genomförande av konventionerna.

Slutligen berör frågorna nationella minoriteter ett mycket **stort antal personer** i Sverige. Antalet personer som tillhör de grupper som erkänts som nationella minoriteter uppgår till ca en halv miljon människor, även om det i dag inte går att ange den exakta siffran. Antalet personer som talar minoritetsspråk är ännu svårare att ange. Antalet personer som tillhör dessa grupper måste därför uppskattas⁷:

⁵ prop. 1998/99:143 s 29.

⁶ se delbetänkandet avsnitt 4.5.1.

⁷ Varje individ bestämmer själv om han eller hon identifierar sig som tillhörande gruppen och därmed erkänns status som en nationell minoritet. Något tvång att betraktas som nationell minoritet finns inte. Många av de personer som potentiellt skulle kunna betraktas som nationell minoritet uppfattar sig endast som majoritetsmedborgare och inte som sverigefinnar, samer etc.

- samer ca 20 000 personer
- sverigefinnarna utgör en majoritet av alla första och andra generationens sverigefinländare i Sverige, som uppgår till ca 445 000 personer. Till dessa personer tillkommer ett mycket stort antal sverigefinska barn och barnbarn vars antal inte går att ange med nuvarande statistik.⁸
- tornedalingar ca 50 000 personer
- romer ca 40 000-50 000 personer
- judar ca 25 000 personer.⁹

Av alla dessa skäl har Sverige ett internationellt och nationellt ansvar för de nationella minoritetsspråkens och kulturernas fortlevnad. Dessa olika aspekter av minoritetsfrågorna har behandlats av utredningen i delbetänkandet och frågorna kommer att beröras ytterligare i detta slutbetänkande.

2.3 Assimilering har lett till en språkbytesprocess

De erkända minoritetsspråken har funnits i hundratals, och i samiskans fall tusentals, år i det geografiska område som i dag utgör Sverige. Minoritetsspråken har dock på många sätt varit "historiskt osynliga" i det svenska samhället i den bemärkelsen att de haft en undanskymd och underordnad roll och de har periodvis motarbetats öppet av majoritetssamhället. Den svenska staten bedrev under lång tid en aktiv assimileringspolitik där grundtanken var att det inte fanns utrymme för andra språk än svenska inom det område som utgör Sverige.¹⁰

Begreppen **assimilation** eller **assimilering** används för att beskriva den process genom vilken en grupps kulturella särart försvinner eller överges i mötet med majoritetskulturen. Till skillnad från **integration**, där olika gruppers särart inte betraktas som ett

⁸ Med termen "sverigefinländare" avses både finskspråkiga och svenskspråkiga personer som flyttat till Sverige från Finland. Med "sverigefinnar" avses i Sverige varaktigt boende personer som talar finska och ättlingar till dessa. Med "finlandssvenskar" avses personer boende i Finland som har svenska som modersmål, samt även personer med svenska som modersmål som flyttat till Sverige från Finland och deras ättlingar. Endast sverigefinnar har erkänts som nationell minoritet i Sverige. Av tillgänglig befolkningsstatistik kan man inte utläsa hur många av sverigefinländarna som är sverigefinnar. Antalet finlandssvenskar bland sverigefinländarna uppskattas dock till ca 100 000 personer. Problematiken har beskrivits närmare i avsnitt 8.2 av delbetänkandet.

⁹ prop 1998/99:143 s 22.

¹⁰ se delbetänkandet avsnitt 2.1.

hinder för inträde i samhällslivet, är assimileringen framtvungad av krav på anpassning till dominerande normer av socialt beteende.¹¹

Grupper som avvek från majoritetsbefolkningen bl.a. samer, torndalingar och finnar utsattes under lång tid för ett starkt assimilering- eller likriktningstryck i Sverige och synsättet ledde till ett förnekande av eller bortseende från den kulturella mångfald som under århundraden karakteriserat landet.¹² Den dominerande politiska inställningen var att minoriteter och invandrare skulle assimileras. Ett vanligt argument var att ett flerspråkigt och mångkulturellt samhälle leder till social splittring och allmän rotlöshet som äventyrade den nationella sammanhållningen.¹³

Riksdagens minoritetspolitiska ställningstagande i december 1999 innebar ett tydligt avståndstagande från tidigare assimileringstankegångar. Ratificering av Europarådets ramkonvention innehåller ett uttryckligt förbud mot åtgärder eller metoder som syftar till assimilering av personer som tillhör nationella minoriteter mot dessa personers vilja, samt ett åtagande att skydda dessa minoriteter mot alla åtgärder som syftar till sådan assimilering.¹⁴

Det förhållandet att minoritetsspråken i Sverige har varit utsatta för starkt assimileringstryck från statens sida har lett till att minoritetsspråken i dag är inne i en s.k. **språkbytesprocess**. Det innebär att minoriteten överger sitt eget språk och i stället börjar tala majoritetsspråket i samhället, minoriteten byter språk och processen fullbordas. Språkbytesprocessen kan beskrivas som en process där ett språk stegvis förlorar funktioner, talare och uttrycksmedel.¹⁵

En rad olika faktorer påverkar språkbyte och språkbevarande och processen är komplicerad. Dessa faktorer berör relationen mellan minoriteten och majoriteten i samhället i stort, interna förhållanden inom minoritetsgruppen och individuella talares beteende eller uppfattningar om språket. Dessa faktorer beskrivs närmare i avsnitt 6.

En långt gången språkbytesprocess kan leda till att ett språk dör. **Språkdöd** sker främst genom **domänförluster**¹⁶, dvs. ett språk som

¹¹ Att *assimilera* betyder att göra lika. Att *integrera* betyder att ta upp och passa in i ett sammanhang. (Nationalencyklopedin).

¹² Kenneth Hyltenstam (red): "Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråksperspektiv" (1999) s 11–.

¹³ Skolverket/Ingegerd Tallberg Broman, Lena Rubinstein Reich, Jeanette Hägerström: "Likvärdighet i en skola för alla – Historisk bakgrund och kritisk granskning" (2002) s 138.

¹⁴ artikel 5.2 ramkonventionen.

¹⁵ Hyltenstam (1999) s 91.

¹⁶ Begreppet "domän" har beskrivits som en sammanfattande betäckning för "typer av samtalsituationer". Som exempel på domäner nämns familjen, vänkretsen, arbetet, skolan,

anses ha högre status tar sakta men säkert över olika domäner från ett språk med lägre status.¹⁷

Situationen och förutsättningarna för de olika minoritetsspråken i Sverige är i dag väldigt olika och språkbytesprocessen har hunnit olika långt i grupperna. Flera av minoritetsspråken talas av grupper som är numerärt små. För samtliga minoritetsspråk är det svårt att ange det exakta antalet talare. För samiskans del talas flera av varieteterna av ganska få talare. Även romani chib talas i olika varieteter. Talarna kan vara geografiskt utspridda över stora områden och språkkunskaperna varierar inom grupperna.

En del talare kan inte läsa och skriva på minoritetsspråket, vilket hämmar den enskildes möjligheter att föra över språket till nästa generation eller stödja barnens språkliga utveckling. Bristande läs- och skrivkunskaper begränsar även individens möjligheter att ta del av gruppens skriftliga kulturarv. Det kan även innebära att individens möjligheter att värna det egna språket och den egna kulturen försvåras eftersom den enskilde inte har alla de språkliga verktyg som behövs.

Ofta används minoritetsspråket endast i den privata sfären i hem- och familjemiljön och detta anses av språkforskare vara ett tydligt tecken på en långt gången språkbytesprocess. Bruket av minoritetsspråket kan vara mer omfattande bland äldre än yngre generationer. De yngre talar kanske bara svenska. Det kan vara svårt för den yngre generationen att få lära sig minoritetsspråket och det kan även vara svårt att motivera för yngre varför de bör lära sig språket. Ju mer användning en individ kan ha för ett språk, desto mer motiverad är han eller hon att lära sig det.

Det är möjligt att bryta och vända en pågående språkbytesprocess bl.a. genom aktiva åtgärder från samhällets sida och en stark medvetenhet och vilja att bevara det egna språket hos minoriteterna själva. Det finns tydliga tecken på att minoritetsspråken i Sverige håller på att **revitaliseras**, dvs. den negativa processen vänds och språket börjar återvinna mark som tidigare gått förlorad.

kyrkan etc. En given domän kan förbindas med ett givet språkbruk: "I en minoritetssituation är det ofta så att minoritetsspråket används i mer informella domäner, t.ex. i familjen och med vänskretsen, medan majoritetsspråket förekommer i mera formella eller officiella domäner, t.ex. i arbetslivet och i skolan." Samerättsutredningen: "Språkbyte och språkbevarande – Underlagsrapport" SOU 1990:84 s. 52.

¹⁷ Päivi Juvonen, Mikael Parkvall: "Språkekologi i siffror" i Raija Kangassalo, Ingmarie Mellenius (red.): "Låt mig ha kvar mitt språk – Antakaa minun pitää kieleni" (2003) s 30.

2.4 Ambitionsnivån i det minoritetspolitiska arbetet behöver höjas

Det råder allt jämt stor okunskap när det gäller syftet med minoritetspolitiken och minoritetslagstiftningen, dels hos samhällets representanter som skall implementera konventionsåtagandena, dels hos de nationella minoriteterna. Det förekommer även en sammanblandning mellan integrations- och minoritetspolitikens syften. Tanken är att främja de nationella minoritetsspråken i Sverige. Stödet skall alltså inte bara ges under en övergångsperiod tills minoriteterna lärt sig behärska svenska språket. Syftet med stödet är ju att bevara språken i Sverige.

Resultaten av de inhemska uppföljningar som gjorts av den svenska minoritetspolitiken och av den granskning som Europarådet genomfört, visar att regeringens intentioner med politiken inte fått tillräckligt genomslag. Det finns ett gap mellan det regelverk Sverige har till skydd och stöd för minoritetsspråken och de reella möjligheter som finns att nyttja de rättigheter som regelverket ger. Genomförandet av minoritetsspråkslagarna har varit otillräckligt och har präglats av passivitet och låg ambitionsnivå.¹⁸ Sveriges implementering av de internationella åtagandena haltar. Den pågående språkbytesprocessen har inte vänts och Skolverkets nyligen publicerade rapport visar att barns möjligheter att få lära sig det egna minoritetsspråket inte kan tryggas.¹⁹ Det är därför viktigt att höja ambitionsnivån i minoritetspolitiken för att kraven i Europarådets minoritetskonventioner skall kunna uppfyllas.

2.5 Att fylla ett erkännande

Sex år efter erkännandet anser många samer och sverigefinnar, som utredningen mött under arbetet, att minoritetspolitiken måste konkretiseras och förverkligas så att den märks i människors vardag. Enskilda efterlyser åtgärder som aktivt främjar de nationella minoritetsspråken och de efterfrågar verktyg för att själva kunna revitalisera sitt minoritetsspråk. Man efterlyser åtgärder som skall fylla det erkännande som givits av riksdagen. Vad ska detta erkännande då fyllas med? Det är framför allt tre saker:

¹⁸ Hyltenstam, (2004).

¹⁹ Skolverket: ”De nationella minoriteternas utbildningssituation”, rapport 272, 2005.

Respekt

Skyddet av de nationella minoriteterna är som nämnts en del av de mänskliga rättigheterna. Det innebär att ingen skall behöva utsättas för diskriminering eller negativ särbehandling på grund av sin särart eller för att han eller hon tillhör en nationell minoritet. Ingen skall heller behöva känna otrygghet eller oro för sin personliga säkerhet. Många samer, romer och judar utsätts alltjämt för hot och öppen diskriminering i det svenska samhället.

Att visa respekt innebär också att statsmakten aktivt skall främja de nationella minoriteternas möjligheter att bevara sin särart, sitt språk och sin kultur och att grupperna ges reella möjligheter till inflytande, så som Europarådets minoritetskonventioner föreskriver. Ingen skall heller behöva utsättas för krav på assimilering från samhällets företrädare. Respekt innebär också att enskilda fullt ut skall kunna nyttja minoritetsspråksrättigheter på sätt som lagstiftaren avsett.

Humanitet

Graden av ett samhälles humanitet skulle kunna mätas genom den tolerans och den förståelse som visas för olika grupper som på något sätt avviker från majoriteten. Humanitet innebär bl.a. att samhället och majoriteten värdesätter varje individs särart. Det kan innebära att nationella minoritetsbarn ges rätten och möjligheten att tillägna sig och utveckla sitt minoritetsspråk och att förskola och skola stödjer och förstärker familjens strävan att fostra tvåspråkiga barn, eller att barn ges utrymme och möjlighet att utveckla en kulturell identitet.

Humanitet är också att få åldras i en miljö som präglas av livskvalité: där det finns andra människor som talar och förstår den äldres språk, där personalen kan bemöta den äldre på hans eller hennes eget språk, där omsorgen innehåller en dimension av kulturell bekräftelse och där minoritetens seder och bruk observeras och ses som ett värdefullt inslag i verksamheten.

Till mycket av detta finns redan en lagstadgad rätt, men lagstiftarens intentioner förverkligas inte alltid, därför att majoriteten inte ser minoritetens behov eller därför att minoriteten inte har tillräckligt politisk makt att få till stånd ett genomförande.

Makt att styra sin egen framtid

Om människor ges egenmakt, dvs. verktyg och förutsättningar att styra och forma sin egen framtid, kan den styrka som gruppen besitter, kanaliseras. Det ger kraft att vända en språkbytesprocess, kraft och mod att återta ett språk som kanske är starkt hotat. Att få tala och värna sitt eget språk är inget privilegium för de nationella minoriteterna, det är en rättighet.²⁰

Den finns en stark kraft hos de nationella minoriteterna att vilja värna det egna språket och den egna kulturen. Att dessa grupper har kunnat bevara sin särart under så lång tid i Sverige, trots starkt assimilationstryck från majoriteten, är i sig ett tecken på styrka. Det fordras dock att samhället bistår med verktyg för att de nationella minoriteterna på ett ännu bättre sätt skall kunna arbeta aktivt med språkrevitalisering och bevarandet av sin kultur.

²⁰ se även delbetänkandet avsnitt 3.1.

3 Samerna - ett gränsöverskridande urfolk

3.1 Inledning

Samerna betraktar sig själva som *ett* folk och deras eget namn för det samiska folket är *sábme/ sápmi/ saemie*.¹ Samerna tillhör världens ursprungs- eller urfolk.² Av världens befolkning utgörs 300 miljoner av urfolk. Gemensamt för urfolk är att de levt på samma plats genom historien före det att områdena invaderats eller kolonialiserats. De har en egen kultur, eget språk och egna sedvänjor som skiljer sig från samhället omkring dem.

Samerna och deras förfäder har levt i Skandinavien sedan inlandsisen smälte. Alltjämt görs arkeologiska fynd, som ger en tydligare bild av dessa människors liv. Det samiska folkets närvaro i Skandinavien beskrevs redan av romerska historieskrivare på 100-talet e. Kr. Genom historien har de som mött samerna gett dem olika namn: *fenni, finnoi, skrithifinoi, screrefennae, scritofini, scridefinnas* och *finnas*. *Finn* var den gamla nordiska benämningen på samerna och ordet lever alltjämnt kvar i det norska ordet Finnmark, som beteckning över norra Norge. På 1200-talet omnämns området *Lappia*, dvs. Lappland. *Lapp*, som benämning på same, omnämns första gången i skrift i Tälje stadga från 1328. I medeltida dokument i Sverige/Finland och Ryssland kallades samerna för lappar.³

Samerna är ett gränsöverskridande folk, vars kultur och språk präglas av rikedom och variation. Dagens nationsgränser går rakt igenom de språk- och kulturgränser som finns inom det traditio-

¹ Gruppens eget namn skrivet på nord-, lule- respektive sydsamiska. Samiska namn anges i det följande efter det svenska namnet i förekommande fall, dock bara en gång.

² I det följande kommer termen ”*urfolk*” att användas eftersom termen förordas av de samiska experterna i utredningen. När det gäller ILO:s konvention nr 169 används termen ”*ursprungsfolk*” eftersom detta ord använts i den officiella svenska översättningen.

³ Israel Ruong: ”Historisk återblick rörande samerna”, i ”Samerna i Sverige – Stöd åt språk och kultur”, SOU 1975:100, bil. 4 s 382-

nella samiska området, som samerna själva benämner **Sápmi** eller **Sámiednam** (Sameland).

Det går inte att ange det exakta antalet personer som uppfattar sig själva som samer.⁴ Enligt olika uppskattningar som gjorts beräknas antalet samer till mellan 60 000 och 100 000 personer⁵ Ca 70 000 samer beräknas bo inom Sápmi. Av dessa bor ca 20 000 samer i Sverige, ca 40 000 i Norge, ca 6 000 i Finland och ca 2 000 i Ryssland. Sápmi omfattar hela den norra delen av Nordkalotten från Idre i Dalarna i söder till Ishavet i norra Norge och till Kola-halvön i Ryssland.⁶

Den samiska befolkningens förutsättningar och möjligheter att värna sin kultur och sitt språk skiljer sig beroende på var de bor inom Sápmi och det faktiska ansvar som respektive stat har tagit för gruppens kulturella och språkliga fortlevnad dvs. om samerna skyddas enligt grundlag och vilka konventioner staten anslutit sig till.

3.2 Samernas särställning i det svenska samhället

Sveriges riksdag uttalade 1977 att samerna är en etnisk minoritet i Sverige, som i egenskap av ursprunglig befolkning i sitt eget land intar en särskild ställning.⁷ Samerna utgör dels ett **urfolk** i landet med rätt till självbestämmande⁸, dels en **nationell minoritet** som skall beredas skydd och stöd enligt Europarådets minoritetskonventioner. Samernas språkliga rättigheter måste därmed ses i ett vidare perspektiv än Sveriges övriga nationella minoriteters rättigheter.

Samernas särställning i Sverige har förstärkts genom tillskapan- det av Sametinget/ Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie. Same- tinget är, dels ett folkvalt organ för samerna i Sverige, dels en myn- dighet med ansvar för en rad frågor som rör samerna.

⁴ Europarådets minoritetskonventioner bygger på tanken om självidentifikation. Det innebär att den enskilde individen själv kan välja om han eller hon vill betrakta sig själv som nationell minoritet enligt konventionerna. Något tvång att tillhöra gruppen finns inte från samhällets sida.

⁵ Olika uppskattningar om antalet har gjorts av forskare och andra, se t.ex. Annika Jansson: "Sami Language at Home and at School – A Fieldwork Perspective" (2005) s 21.

⁶ Uppgifter från Samiskt Informationscentrum, Sametinget, 2005.

⁷ prop. 1976/77:80, bet. 1976/77:KrU43, rskr 1976/77:289.

⁸ se t.ex. uttalande om rätt till självbestämmande i lagrådsremiss "Ett ökat samiskt inflytande", 8 dec 2005 s 38.

Sametinget har getts en rad specifika lagstadgade uppgifter som bl.a. innefattar värnandet av den samiska kulturen och det samiska språket. I dessa frågor har samerna därmed givits en partiell kulturell autonomi. Sametingets uppgifter framgår av 2 kap. 1 § SameTINGSlagen (1992:1433):

Sametinget skall verka för en levande samisk kultur och därvid ta initiativ till verksamheter och föreslå åtgärder som främjar denna kultur. Till Sametingets uppgifter hör särskilt att

1. besluta om fördelningen av statens bidrag och av medel ur Samefonden till samisk kultur och samiska organisationer samt andra medel som ställs till samernas gemensamma förfogande,
2. utse den styrelse för sameskolan som avses i 8 kap. 6 skollagen (1985:1100),
3. leda det samiska språkarbetet,
4. medverka i samhällsplaneringen och bevaka att samiska behov beaktas, däribland rennäringens intressen vid utnyttjande av mark och vatten,
5. informera om samiska förhållanden.

Regeringen har i december 2005 föreslagit att ytterligare en punkt, med följande innehåll, införs i bestämmelsen:

6. utföra de övriga uppgifter som ankommer på Sametinget enligt lag eller annan författning.⁹

Sametinget fattar beslut om fördelning av medel för olika ändamål. Riksdagen beslutar om Sametingets ekonomiska ramar och därmed vilka faktiska möjligheter som finns för att driva t.ex. samiskt språkarbete. Regeringen har uttalat att ambitionen är att Sametingets successivt skall ges fler myndighetsuppgifter i framtiden.¹⁰

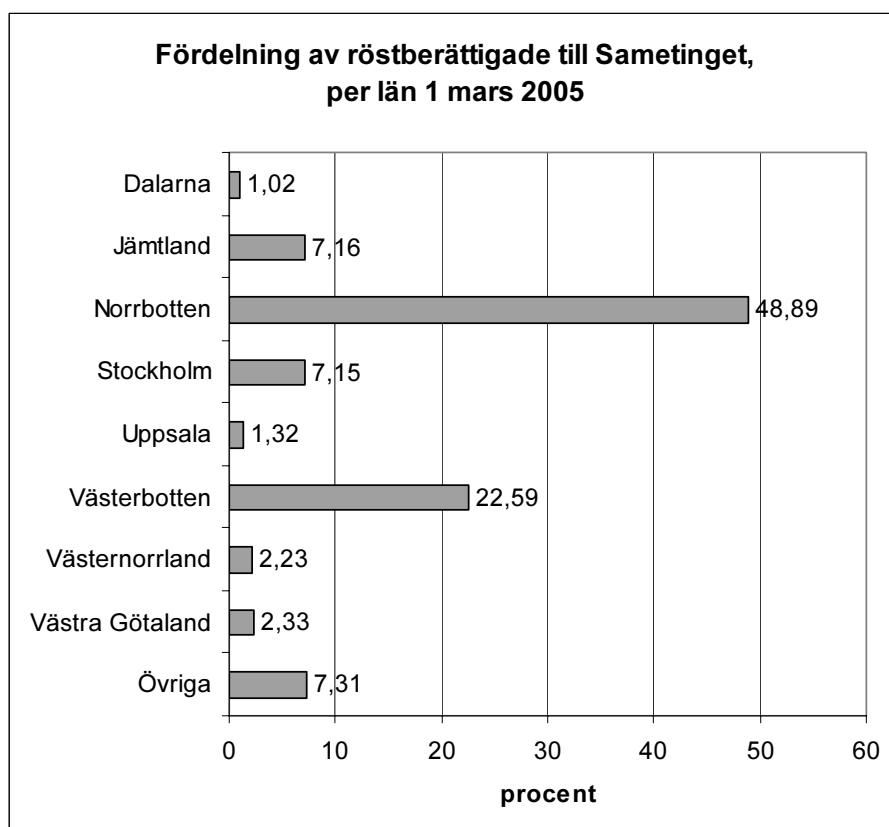
Om man studerar röstlängden till Sametingsvalet kan man få en indikation på var i landet den samiska befolkningen framför allt lever. Antalet röstberättigade i 2005 års Sametingsval uppgick till 7 179.¹¹ Fördelningen per län framgår av figur 1.

⁹ lagrådsremiss (2005).

¹⁰ lagrådsremiss (2005) s 38.

¹¹ Valmyndighetens hemsida www.val.se.

Figur 1 Fördelning av röstberättigade till Sametinget per län 1 mars 2005

Majoriteten av de samer, som valt att anmäla sig till röstlängden, bor inom Sápmi. Ungefär hälften av alla bor i Norrbotten och en stor del i Västerbotten och Jämtland. Närmare en femtedel av alla röstberättigade samer bor utanför Sápmi.

3.3 Internationellt regelverk till skydd av urfolk

Förutom Europarådets minoritetskonventioner, som behandlas närmare i avsnitt 5 nedan, finns det anledning att nämna något om de internationella regelverk som tillkommit specifikt för att skydda urfolk och deras rättigheter.

Förenta Nationerna, FN, har under lång tid arbetat med frågor som rör urfolkens situation. Urfolk skyddas, dels som enskilda individer och som grupp mot vissa typer av åtgärder i enlighet med konventioner rörande mänskliga rättigheter¹², dels av särskilda regelverk som tillskapats för att reglera dessa folks kollektiva rättigheter.

Personer som tillhör urfolk åtnjuter skydd mot rasdiskriminering, som individer och som grupp, i enlighet med **FN:s konvention mot alla former av rasdiskriminering**. Alla individer skall åtnjuta grundläggande mänskliga rättigheter, inklusive bl.a. sociala och kulturella rättigheter, oavsett ras, hudfärg, nationell eller etnisk tillhörighet.¹³

Enligt **FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter** skall alla individer skyddas mot diskriminering på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationell eller social härkomst etc. (artikel 2).¹⁴ Konventionen stadgar att etniska och språkliga minoriteter inte får förvägras rätten att ha ett eget kulturliv eller att använda sitt eget språk (artikel 27).¹⁵

FN:s fackorgan Internationella arbetsorganisationen (International Labour Organization), ILO, har till uppgift att bevaka frågor som berör arbetsvillkor, diskriminering m.m.. ILO har under lång tid bevakat urfolkens arbete och livsvillkor och bl.a. utarbetat internationella konventioner. **ILO:s konvention nr 169 om ursprungsfolk och stamfolk i självstyrande länder**¹⁶ som innehåller åtaganden inom flera olika områden trädde i kraft den 5 september 1991.¹⁷ Sverige har inte ratificerat konventionen, till skillnad från Norge och Danmark, men frågan om Sveriges ratifikation har varit och är alltjämnt föremål för utredning.¹⁸ Den svenska inställningen har varit att nödvändiga lagstiftningsändringar skall vidtas innan ratificering kan ske.¹⁹

¹² se även avsnitt 5.1.1.

¹³ International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, 7 mars 1966, SÖ 1971:40.

¹⁴ International Covenant on Civil and Political Rights, 16 dec 1966, SÖ 1971:42; Motsvarande diskrimineringsförbud finns även i FN:s konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, 16 dec 1966, SÖ 1971:41.

¹⁵ se även avsnitt 5.1.1. nedan, delbetänkandet avsnitt 3.2.

¹⁶ Convention (No. 169) Concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries, 27 jun 1989, finns bl.a. återgiven i SOU 1999:25 bilaga 2.

¹⁷ *Ursprungsfolk* definieras som folk som härstammar från folkgrupper som bodde i landet – eller det geografiska område som landet tillhörde – vid tiden för erövringen eller kolonisation eller fastställande av nuvarande statsgränser. Folket har behållit sina sociala, ekonomiska, kulturella och politiska institutioner.

¹⁸ SOU 1999:25.

¹⁹ se t.ex. skriftlig fråga till sameministern i riksdagen 2003/04:1462, besvarades 27 juli 2004.

Det finns dock anledning att nämna något om konventionen. Syftet med ILO:s konvention nr 169 är att skydda ursprungsfolks rättigheter och att respektera deras integritet samt att ge dem utrymme att forma sin egen framtid. Ursprungsfolk skall utan hinder och fullt ut åtnjuta grundläggande rättigheter. Konventionen innehåller bl.a. bestämmelser rörande rätten att bevara sitt språk och sin kultur.²⁰ Ett av huvudsyftena med konventionen är att:

undandröja den tidigare inriktningen mot integration och assimilation och att erkänna ursprungsfolkens strävanden att själva få utöva kontroll över sina egna institutioner och sin egen ekonomiska utveckling. De skall ha rätt att **bevara sin identitet** som folkgrupp, **sitt språk** och sin religion. De skall ha rätt att vidmakthålla och utveckla sin livsstil och kultur utifrån sina egna premisser och att myndigheterna har en skyldighet att aktivt stödja detta arbete.

Om den tidigare konventionen var inriktad på att ursprungsfolken skulle assimileras med den övriga befolkningen i landet och att regeringen skulle fatta alla beslut som rörde dessa folk så är alltså den nya konventionen inriktad på att deras livsstil skall bevaras och att de själva skall vara med och fatta beslut i frågor som berör dem. Att ursprungsfolkens kultur och livsstil skall bevaras innebär dock inte att de skall fråntas möjligheten till förändring och förnyelse. Det är emellertid folken själva som skall välja om de vill förändra sin livsstil och i vilken utsträckning och på vilket sätt det skall ske. De skall också själva besluta om de vill integreras med den övriga befolkningen eller inte.²¹

En svensk ratificering av konventionen skulle därmed stärka det samiska språkets skydd ytterligare, förutom de skyldigheter som redan föreligger i dag enligt andra konventioner.

Det finns även anledning att nämna andra insatser som skett i FN:s regi. Under 1970- och 1980-talen arbetade FN med att kartlägga diskriminering av urfolk och att tillskapa ett bättre skydd för dessa folk, bl.a. med att påbörja utarbetandet av en FN-deklaration om urfolkens rättigheter. Ett forum för urfolken har tillskapats inom FN, *United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues*. En särskild rapportör om urfolkens rättigheter och friheter har även tillsatts.

²⁰ se bl.a artikel 28: ”1. Barn som tillhör berörda folk skall, där så är praktiskt möjligt, få lära sig läsa och skriva på sitt eget språk eller på det språk som oftast används av den grupp som de tillhör. När detta inte är praktiskt möjligt, skall de behöviga myndigheterna företa samråd med dessa folk i syfte att vidta åtgärder för att uppnå detta mål. ---
3. Åtgärder skall vidtas för att bevara och främja utvecklingen och användningen av de berörda folkens egna språk.”

²¹ ILO-utredningen: “Samerna – ett ursprungsfolk i Sverige – Frågan om Sveriges anslutning till ILO:s konvention nr 169”, SOU 1999:25 s 51.

Den 21 december 1993 beslöt FN:s generalförsamling att utropa ett **internationellt urfolksårtionde** med början den 10 december 1994.²² Målet har varit att stärka internationellt samarbete i frågor som rör urfolk. FN:s medlemsstater har under urfolksårtiondet inte lyckats enas om en deklaration rörande ursprungsfolkens rättigheter.

Generalförsamlingen rekommenderade även regeringarna att tillsätta nationalkommittéer eller liknande, som skulle ge urfolk möjlighet att aktivt medverka i arbetet med anledning av urfolksårtiondet. I april 1995 beslutade den svenska regeringen tillsätta den s.k. **Urbefolkningsdelegationen** som arbetade vidare med frågorna i Sverige.

Urbefolkningsdelegationen har haft till uppgift att bl.a. följa och behandla FN:s beslut om årtiondet samt initiera, planera och utföra olika åtgärder i enlighet med syftet med årtiondet. Delegationen valde att koncentrera sig på långsiktigt arbete med principiella och strategiska urfolkspolitiska frågor. Delegationen uppger i sin slutrapport att den haft som mål att bidra till ett ökat samiskt självbestämmande, ett ökat samiskt deltagande i det politiska livet, att främja samisk kultur, samiskt språk och de traditionella näringarna såsom rennäring, jakt, fiske och slöjd, samt att bidra till att allmänhetens medvetenhet om det samiska kulturarvet ökar. Delegationen har också verkat för en ökad samverkan i samepolitiska frågor inom Norden.²³ Urbefolkningsdelegationens arbete avslutades i december 2004 och delegationen lämnade en rad rekommendationer, bl.a. följande:

- Snarast möjliga svenska anslutning till ILO:s konvention nr 169.
- Grundlagsskydd för samer på samma sätt som samernas ställning är grundlagsskyddad i Norge och Finland.²⁴
- Att den ursäkt som lämnades av sameministern 1998 förankras genom en ursäktsdeklaration av riksdagen och följs upp av en sammanhållen politik för försoning och upprättelse.
- Fortsatt politiskt initiativ för successivt ökat samiskt självbestämmande.

²² United Nations General Assembly Resolution 48/163, 21 Dec 1993, on the Decade of the World's Indigenous People.

²³ Rapport från Urbefolkningsdelegationen: "FN:s urfolksårtionde 1995-2004" (2005).

²⁴ Förslag om grundlagsskydd för samerna har tidigare föreslagits av Samerättsutredningen i "Samerätt och Sameting", SOU 1989:41, samt av Sametingsutredningen "Sametingets roll i det svenska folkstyret", SOU 2002:77 s 129-

- En mera enhetlig och sammanhållen nordisk samepolitik.
- En aktiv politik inom det internationella området och ansvarstagande för en FN-deklaration om urfolks rättigheter.²⁵

Den 1 januari 2005 påbörjades FN:s andra urfolksårtionde.²⁶

3.4 Ansvarstagande för tidigare förd politik efterfrågas av samer

Språket är av central betydelse för individens identitet och självkänsla. Språket formar oss som individer. Det är ett kommunikationsmedel, ett tankeredskap, ett medel för social organisation och det har kulturskapande och kulturbevarande funktion. Modersmålet är dessutom starkt förknippat med primära emotionella värden och det knyter oss samman med vår familj, våra närstående och den kulturgemenskap vi tillhör. För ett folk är bevarandet av språket livsviktigt för kontinuiteten och förmedlandet av kulturen. Ett folks förlust av språket kan inte ersättas av några andra värden.²⁷ En kvinna uttryckte det så här i enkätundersökningen, som utredningen genomfört bland samer i sydsamiska området:

Att ta bort ett språk från ett folk är att ta bort en del av dess själ. Försvinner en del av själen blir det oreda. (41-årig kvinna, Östersund)

Den assimilerings- och utbildningspolitik som under lång tid bedrevs i norra Sverige har medfört att många samer, som kanske talat samiska som barn, förlorat sitt språk och att yngre generationer av samer aldrig har fått lära sig samiska. I många skolor i norra Sverige fick t.ex. inte annat språk än svenska användas under lång tid. Den s.k. nomadskolan var fram till 1960-talet obligatorisk för de renskötande samernas barn. Många samiska barn for illa av att behöva lämna familjen under långa perioder och känna den otrygghet det innebar att bo på internat. Ellacarin Blind har intervjuat vuxna samer, födda mellan 1950–1970, som bott på internat när de var barn. I *bilaga 7* återger Ellacarin Blind en del av de erfarenheter dessa intervjuade samer haft och hur dessa erfarenheter påverkat dem som individer och deras möjligheter att tillägna sig det samiska språket.

²⁵ Rapport från Urbefolkningsdelegationen (2005) s 10.

²⁶ United Nations General Assembly Resolution 59/174 on the Second International Decade of the World's Indigenous People, 20 Dec 2004.

²⁷ se delbetänkandet avsnitt 6.3.1.

Det nära sambandet mellan enskilda individers identitet, den kollektiva samiska identiteten och det samiska språket tas upp i de kommentarer som enskilda lämnat i anslutning till den enkätundersökning som genomförts.²⁸ En del samer som besvarat enkäten berör den kränkning och den förlust det innebär att ha blivit berövad sitt språk. Många uttrycker frustration, sorg och även bitterhet för att ha förlorat det samiska språket och andra för att de inte ens har givits chansen att lära sig språket. Det upplevs som en personlig förlust och som att även en del av den egna samiska identiteten gått förlorad. En del ger även staten och samhället skulden för detta och de efterfrågar ett ansvarstagande för tidigare förd politik. Enskilda individer anser sig inte ha fått upprättelse och dessa negativa känslor påverkar även den enskildes förutsättningar och vilja att återta språket.

Samtidigt är den språkliga medvetenheten stor hos många samer och även insikten om att det samiska språket nått en kritisk punkt där åtgärder är nödvändiga för att revitalisera samiskan. I det följande återges en del av de kommentarer som enskilda lämnat i enkätundersökningen rörande dessa frågor.

Jag föddes i en torvkåta en kall decembermorgon kl. 4.00 1928. Det första språket jag hörde var sydsamiska och det var på det språket jag formulerade mina första tankar och känslor. Det var också på det språket jag hörde berättas om samekulturens olika beståndsdelar som språket, renskötseln, sameslöjden och samisk berättartradition. Allt detta blev grunden för min samiska identitet. När jag kom till same-skolan, eller nomadskolan som det hette under min skoltid, fick jag redan andra dagen höra av läraren som med myndig stämma förklarade ”Nu barn skall ni lära er fin svenska.” Min samiska identitet kränktes när vårt modersmål förbjöds. Denna kränkning satte djupa spår i en barnasjäl som jag bar med mig i smärtan ett helt yrkesverksamt liv ... (76-årig man, Åre)

Vill verkligen lära mej mitt språk men vet inte riktigt vart jag ska börja. Språket är en viktig del av en människas identitet. JAG E SAME... men jag kan inte tala... (22-årig kvinna, Skellefteå)

Jag är mycket besviken på svenska staten som utfärdade förbud mot samiska när jag var liten. Jag anser att ett annat språk än svenska är ingen börda att bära, och det är bedrövligt att inte förstå mer än några få ord på mitt modersmål som är samiska. (72-årig kvinna, Umeå)

²⁸ se även avsnitt 7.

Ge skolor större möjligheter att undervisa i samiska. Själv förvägrades jag den möjligheten och känner att en viktig del av mitt kulturella arv förvägrats mig. (31-årig man, Sorsele)

Den svenska staten tar inte ansvar för det samiska språkets ställning i Sverige. Har gått i nomadskola, där var undervisningen på svenska, inga samiska läromedel fanns. Vi är en generation som inte har lärt sig samiska, därför kan vi inte lära ut det till våra barn. Språket försvinner. Varje språk har sin världsbild... (47-årig kvinna, Umeå)

Att det satsas ordentligt på samiska, för språket är en så stor del av identiteten för ett folk. (37-årig man, Bergs kommun)

Sätt in alla resurser som finns så att språket blir levande och kan utvecklas. Som det nu är så går jag omkring som analfabet. Kan varken läsa eller skriva mitt eget språk. Eftersom det är svenska staten som berövat mig språket så är det de som ska se till att språket blir närvarande varje dag. (61-årig man, ort ej angiven)

... med tanke på att det inte är alltför länge sedan ansågs nästan förbjudet att tala samiska, och att alla samer var hedningar och man skulle skämmas över sitt ursprung, så är det inte en sekund för tidigt att "til?låta" oss att vara stolta över vårt ursprung och även hjälpa oss bevara vårt språk. (23-årig kvinna, Storuman)

Jag kommer från den sydsamiska delen av sameland där språket försvann för en generation sedan. Då mina föräldrar förbjöds att tala samiska i skolan och sedan inte pratade samiska med sina barn, för det hade barnen ingen nytta av, fick de lära sig. Jag anser: att det är staten som måste återställa det som den har fräntagit oss. Stora språkbad behövs i de områdena!!! Språkbadet skall vara kostnadsfria och aktivitetsstöd bör betalas ut, eller annan ersättning för förlorad arbetstid... Nu är det på tiden att staten städar upp i den oreda de skapat! (41-årig kvinna, Östersund)

Det finns många samer i Sverige som inte har samiskan som sitt modersmål, men trots allt är samer i ord och tanke. Det är något som "vi" samer måste ta till oss, att även vi är ett mångkulturellt folk. För många av de äldre samerna var det en stor skam att vara same och därför ville man inte föra traditionerna vidare till sina barn, så att de inte skulle få lida lika mycket som de gjort... det är viktigt att samiskan finns kvar och att de som vill och kan ska få lära sig det, men det ska inte vara ett krav för att få kalla sig same. (48-årig kvinna, Arvidsjaur)

Jag har sedan barndomen fått höra av mina samiska morföräldrar att dom "skäms" att vara same. Därför har dom "glömt" bort all sydsamiska. Det har aldrig varit fint att vara same för dom. Jag har en stor önskan att Umeå universitet skall anordna sydsamisk språk – kursverksamhet. Sydsamiskan är för tillfället hårt utsatt – utdöende. Stora svårigheter att få tag i sydsamiska lärare. Den nya unga samiska generationen i dag är stolta för att vara samer, vare sig dom har rensköttsel eller [är] trottoarsamer. Det har varit/är stora motsättningar bland samer, emellan dom renskötande och icke renskötande. Jag tror att det är oerhört viktigt att det satsas resurser för att bevara sydsamiskan. Har försökt ett antal gånger att få till stånd språkundervisning via lokala sameföreningen med det stupar alltid på att vi aldrig får tag i en sydsamisk språklärare. I Norge finns det. (42-årig kvinna, Umeå)

Erfarenheterna av den bedrivna assimilering- och utbildningspolitiken påverkar även samernas inställning till det samiska språket. En samisk pedagog, som utredningen träffat, beskrev det som att många vuxna samer bär på sin egen "språkliga ryggsäck" fylld med smärtsamma erfarenheter och ibland en känsla av otillräcklighet. En del människor med en sådan "ryggsäck" kan ha svårt att stödja barnens språkutveckling i samiska om de inte först hanterar sina egna obearbetade känslor rörande språket. De känner kanske att deras språkkunskaper är begränsade och det ger en känsla av otillräcklighet. Andra har kanske blandade känslor för att sätta sina barn i en sameskola, eftersom detta förknippas med den gamla nomadskolan, trots att skolorna i dag bygger på helt andra värderingar.

Det samiska språket kan även vara ett sätt och ett verktyg för att stärka det samiska kulturella arvet och den samiska identiteten. Många vuxna samer som talar samiska har i dag bristande läs- och skrivkunskaper i samiska. Detta begränsar deras möjligheter att ta del av delar av sitt kulturella arv och även att vara fullt delaktiga i det samiska samhället. Den som inte kan läsa och skriva på samiska kan t.ex. inte ta del av den samiska litteraturen som inte översatts eller samiskspråkig information.

Indirekt påverkar även vuxna samers språkkunskaper den nu uppväxande samiska generationen, eftersom många vuxna saknar förutsättningar för att föra över denna del av sitt samiska arv till sina barn och barnbarn eller stödja deras språkutveckling. Detta begränsar många samiska barn möjligheter att tillägna sig det samiska språket.

När det gäller ansvarstagande för tidigare förd politik kan det konstateras att regeringen sett behovet av detta. I augusti 1998

uttalade dåvarande sameministern bl.a. följande rörande ansvaret för den uppkomna språksituationen:

Jag tycker att vi måste ha lärt oss någonting av historien och jag vill gärna ta det här tillfället i akt och säga till er, som representant för den svenska regeringen och det svenska samhället att jag är väl medveten om det förtryck som Sverige har utövat över det samiska folket genom historien. Jag vill å regeringens vägnar be om ursäkt för det. Det är också min avsikt att när regeringen till riksdagen lämnar propositionen med förslag för framtiden också begära att riksdagen i sin helhet ställer sig bakom en sådan begäran om ursäkt. Vi kan inte på något sätt acceptera det förtryck, t.ex. **att samer har förvägrats att använda sitt språk**, de tvångsförflyttningar och de många uttryck för förtryck som vi har gjort oss skyldiga till genom årens lopp. Det finns heller ingen annan möjlighet för det svenska samhället att komma vidare, än att be om ursäkt för de övergreppen.²⁹

Regeringen har uttalat att den fortsatta samepolitiken bl.a. skall "fylla" den ursäkt som sameministern gav uttryck för i sitt tal.³⁰

3.5 Språket – en förutsättning för demokratisk delaktighet

Bristen på kunskaper i det samiska språket kan innebära att den enskilde inte kan vara fullt delaktig i det samiska samhället. Språket beskrivs av en del samer, som fyllt i enkätundersökningen, som en nyckel till det samiska samhället och det samiska kulturarvet. Delaktigheten i det samiska samhället blir starkare för den som har tillgång till språket. Språket förstärker på sätt och vis samiskheten och den som inte har tillgång till språket kan hamna i ett utanförskap.

I min region (Tärnaby) försvann det samiska språket nästan helt under mitten av 1900-talet eftersom det ansågs fullt och skamligt att vara same... Detta har gjort att min generation här inte fått en chans att lära sig språket naturligt och därför nu fått en skev ställning i det samiska samhället. Som icke renskötande, men dock same, utan att kunna språket kommer man inte in någonstans i dagens samiska värld. Språket skulle vara en stor nyckel till den världen och att stärka samiskans ställning i regionen vore väldigt bra och skulle tjäna framtiden! (28-årig man, Storuman)

²⁹ Sameminister Annika Åhnbergs anförande i Tärnaby den 9 augusti 1998.

³⁰ I Jordbruksdepartementets övergripande verksamhetsplan 2004 anges under rubriken "Vad vill vi uppnå under mandatperioden" bl.a. "att ursäkten för gångna tiders oförrätter fylls med innehåll". (s 17).

Jag har känt ett behov av kunskaper i samiska när jag deltagit i träffar (i kyrkan, släkträffar och liknande) där äldre samer talat med varandra och berättat saker, t.ex. om sina upplevelser, sitt liv, sin skolgång etc. Då känner jag att jag förlorar en värdefull del av min historia som är en del av min identitet. Om det funnits möjligheter skulle jag ha velat att mina egna barn fått lära sig samiska i förskolan/skolan. Nu när de är nästan vuxna och har kommit ytterligare ett steg från sin del av den samiska kulturen eftersom de har en mamma som inte heller talar samiska och kan delge dem kunskaper om historia – kultur m.m. Men jag har inga som helst BEHOV att kunna samiska för att leva mitt dagliga liv. (52-årig kvinna, Östersund)

Det samiska språkets närvaro i familjen har ställts som krav för att få delta i den demokratiska processen i det samiska samhället i Sverige. För att en enskild skall ha rösträtt till Sametinget ställs krav på självidentifikation och på språklig användning inom familjen samt anmälan till valmyndigheten.³¹ Rösträtten förutsätter således att samiskan finns eller funnits som ett levande språk inom familjen.

Det kan anses vara naturligt att man valt att begränsa människors möjligheter att rösta i Sametingetsvalet, så att endast personer av samisk härkomst kan göra anspråk på rätt till politisk delaktighet i samiska angelägenheter. Kravet på användande av samiskt språk inom familjen blir dock ett problem när den pågående språkbytesprocessen fortgår bland samerna och allt färre kan göra anspråk på att uppfylla språkravet i sametingslagen. På längre sikt blir effekten att personer av samisk härkomst som förlorat det samiska språket även **mister rätten att vara röstberättigande och därmed demokratiskt delaktiga** i det samiska samhället. Språket blir därmed en förutsättning för delaktighet i det samiska samhället. Demokratiaspekten och möjligheten att påverka i frågor som berör samer har också tagits upp av enskilda i enkätundersökningen.

Samiska språket är viktigt för oss som bär det med oss, om än passivt. Alltid omgiven av samiska uttryck och beskrivningar, utan att förstå, har det alltid funnits där som en smärtsam brist. Staten och storsamhället tog det ifrån min pappa. Effektivt gjorde man språket och det samiska så fult och så bespottat att ingen ville eller orkade stå upp för

³¹ 1 kap 2 § sametingslagen (1992:1433): ”Med same avses i denna lag den som anser sig vara same och

1. gör sannolikt att han har eller har haft samiska som språk i hemmet, eller

2. gör sannolikt att någon av hans far- eller morföräldrar har eller har haft samiska som språk i hemmet, eller

3. har en föräldre som är eller har varit upptagen i röstlängd till Sametinget. ---”

Jmr rätt till rösträtt enligt 3 kap. 3 .

det. Har endast hört samtalen i sammanhang när ingen trott att man hört på. Så djup var skammen. Det är detta som jag och många med mig i senare generationer nu försöker återta och återerövra. Bristen på lärare och bra läromedel gör det mycket svårt. Ändå försöker vi, i motvind. Ty av allt som tagits ifrån det samiska, icke renskötande, folket så är språket nästan det enda vi själva kan göra något åt. Det handlar alltså inte bara om ett språk utan om en hel identitet. En absurd situation uppstår också när språket blir en förutsättning för att få rösta i Sametinget. Först förtrycker staten en minoritet under lång tid, bannlyser språket, ”alla samer skall bli svenskar” – sedan utestänger man samma människor från inflytande med motiveringen att man inte talar språket. En politisk blind fläck! Har man inte lärt någonting alls av historien? (41-årig kvinna, Umeå)

Med tanke på samers demokratiska rättighet att få vara politiskt delaktiga i det samiska samhället i Sverige, och rätten att utöva inflytande i frågor som utgör en del av den samiska kulturella autonomi, och mot bakgrund av den modell som valts för demokratisk delaktighet, anser jag att *alla* som själva identifierar sig som samer i Sverige måste ges rätten att tillägna sig samiska och även rätten att återta det samiska språket. Denna rätt kan inte heller begränsas geografiskt till att endast omfatta vissa delar av Sverige.

3.6 De samiska frågorna hänger ihop

Den svenska same-, rennäring-, minoritets- och språkpolitiken påverkar samernas förutsättningar att bestå som urfolk. Språk, kultur, identitet och det traditionella levnadssättet hänger intimt ihop för många samer. Bland annat rennäringen, duodji (den samiska slöjden) och jojken har stor kulturell betydelse för samerna som urfolk och utgör delar av samernas kollektiva identitet och historiska arv. Den osäkerhet som många samer i dag känner rörande möjligheterna att fortsätta leva ett traditionellt samiskt liv märks därför även i frågor som berör det samiska språkets fortlevnad, eftersom utsattheten och osäkerheten påverkar hela det samiska samhället och deras möjligheter och styrka att värna sin kultur och sitt språk. Bedrivande av vissa för gruppen specifika näringar är också av stor betydelse för språkbevarande.³²

En rad åtgärder har vidtagits av Sveriges regering och riksdag för att lösa frågor som rör den samiska befolkningens levnadsförhållanden i landet, men många frågor som rör, dels förhållandet

³² se närmare beskrivning av dessa språkbevarande faktorer i avsnitt 6.

mellan samerna och statsmakten, dels samerna och majoritetsbefolkningen, återstår att lösa. Sådana frågor är intressekonflikter som innefattar bl.a. mark- och nyttjanderättsfrågor och som är av central betydelse för bedrivande av rennäring.³³ Många samer påverkas i dag negativt av de nyttjanderättskonflikter och rättsprocesser som orsakar slitningar mellan samer och majoritetsbefolkningen på en del orter. Detta är särskilt påtagligt i det sydsamiska området där sydsamiskan dessutom är starkt hotad.

En del forskare gör t.o.m. gällande att den samiska kulturens existens hotas av det nuvarande sättet att hantera de samiska frågorna.³⁴ Samiska rådet inom Svenska kyrkan arbetar i dag med krishantering bland samer för kunna möta det behov som finns hos enskilda med anledning av pågående tvister och den sociala utsatthet som detta medfört i samhället.³⁵

Europakommissionen mot rasism och intolerans, ECRI, rekommenderade i sin tredje rapport "att de svenska myndigheterna fortsätter att arbeta för att lösa frågorna runt samernas markrättigheter, och att de ökar samernas delaktighet och inflytande i beslutsfattandet i frågor som rör dem i allmänhet och i synnerhet markutnyttjande i deras traditionella områden."³⁶ Även Europarådets rådgivande kommitté har lyft fram denna fråga i samband med granskning av genomförandet av ramkonventionen i Sverige. Kommittén uttryckte oro över att graden av juridisk osäkerhet är så stor i viktiga frågor som rör samer och uppmanade Sverige att lösa frågorna snarast.³⁷

Majoritetsbefolkningens inställning till samerna och deras kultur och språk har mycket stor betydelse för det samiska språkets möjligheter att fortleva.³⁸ Majoritetssamhällets attityder har betydelse för minoritetens självbild, eftersom dessa attityder påverkar hur den enskilde individen uppfattar sig själv, sin kultur och sitt språk. Eftersom språket är så starkt kopplat till identiteten får andra människors attityder till och bemötandet av språket betydelse för individen. Om man nedvärderar en enskild individs språk, nedvärderar

³³ Intressekonflikter berörs bl.a. i SOU 1999:25 s 54.

³⁴ Hugh Beach, Louise Bäckman, Öje Danell, Daniel Lindmark, Peter Sköld: "Den samiska kulturen kommer att utrotas", Dagens Nyheter, 23 okt 2005.

³⁵ "Kris för många samer när vinterbetet förloras", Kyrkans Tidning nr 45, 10-16 nov 2005.

³⁶ Europarådet, Europakommissionen mot rasism och intolerans, ECRI: "Tredje rapporten om Sverige" antagen den 17 december 2004, publicerad den 14 juni 2005, punkt 84-87.

³⁷ Advisory Committee (2002) s 9.

³⁸ se faktorer på samhällsnivå som påverkar språkbevarande, avsnitt 6.1.

man därmed även individen.³⁹ Negativa attityder gentemot mot gruppen som sådan, som kommer till uttryck i bemötandet, innebär därmed en kränkning av individen.

Om minoritetens självbild påverkas negativt, påverkar detta i sin tur enskilda individers vilja och mod att tala det egna modersmålet och även viljan att tillägna sig språket och aktivt värna språkets och kulturarvets fortlevnad.⁴⁰ En negativ majoritetsinställning till samerna och deras kultur är därmed förödande för språkets fortlevnad.

3.7 Slutsatser

Mot bakgrund av det som samer anfört om det samiska språket till utredningen, anser jag, att Sveriges regering och riksdag ännu tydligare bör markera sitt ansvarstagande för tidigare förd svensk politik gentemot alla de samer i Sverige som förlorat sitt samiska språk genom att de inte getts möjligheter att tillägna sig språket eller att de som barn varit föremål för en assimilerings- och utbildningspolitik som inte i tillräcklig grad beaktat deras möjligheter och behov av att bevara och utveckla det samiska språket.

Jag anser därför att en anda av försoning och ansvarstagande bör präglade den fortsatta svenska minoritets- och språkpolitiken. Detta bör komma till uttryck i en stark vilja att försöka rätta till den uppkomna situationen. De samer som förlorat sitt språk skall ges möjlighet och verktyg för att kunna återta och förbättra sitt samiska språk och för att de bättre skall kunna stödja sina barns och barnbarns möjligheter att tillägna sig det samiska språket.

Det är också av stor vikt att staten vidtar nödvändiga åtgärder för att lösa de konflikter som finns om nyttjande av mark och vatten inom renskötselområdet eftersom en lösning av dessa konflikter är av avgörande betydelse för rennäringen. Detta är i sin tur viktigt eftersom rennäringen är av central betydelse för den samiska kulturen.

Om det samiska språket skall kunna överleva som språk, kommer det att krävas stora insatser från det svenska samhällets sida i form av aktiva språkbefrämjande åtgärder under lång tid. Samerna själva behöver mobilisera alla sina krafter inför den svåra uppgift de

³⁹ Kommittén för svenska språket: "Mål i mun – Förslag till handlingsprogram för svenska språket", SOU 2002:27 s 418.

⁴⁰ se delbetänkandet avsnitt 6.3.1.

står inför. Samordnade språkfrämjande åtgärder och statsmaktens ärliga intention att vilja ställa till rätta de problem som uppstått, skulle ytterligare stärka samernas egen starka vilja att återta samiskan.

Betydelsen av att som enskild individ få upprättelse för de kränkningar man utsatts för, skall inte underskattas. Upplevelsen att bli kränkt, och särskilt om det sker när man är ett barn, sätter spår hos den enskilde. Varje individ har ett värde och grundläggande rättigheter som inte får kränkas, allra minst av samhällets representanter. För den enskilde är det viktigt att få en bekräftelse att det som skedde inte var acceptabelt. Försonande gester eller åtgärder för att visa avståndstagande från tidigare kränkningar har tidigare vidtagits i andra sammanhang i Sverige⁴¹ och utomlands.⁴² En känsla av upprättelse för den assimilerings- och utbildningspolitik som tidigare förts skulle ytterligare stärka enskilda individers vilja att själv försöka återta språket.

När det gäller åtgärder för att stärka det samiska språkets och kulturens fortlevnad, måste särskild hänsyn tas till samernas särställning i Sverige, samernas nuvarande kulturella autonomi och även de stärkta samiska rättigheter som skulle kunna följa av en svensk ratificering av ILO-konventionen. Minoritets- och språkpolitiken bör präglas av respekt för samernas särställning som ett urfolk med rätt att själva forma sin framtid. Åtgärder som vidtas för att främja det samiska språkets fortlevnad måste därför utformas i denna anda.

Sveriges folkrättsliga åtaganden rörande samer som nationell minoritet och det samiska språket som nationellt minoritetsspråk, omfattar *hela landet* och inte endast Sápmi eller delar av Sápmi. Det innebär att samer i hela landet måste ges möjlighet och rätt att tillägna sig, bevara, utveckla och återta sitt samiska språk.

⁴¹ I Sverige har t.ex. skadestånd betalats ut till personer som utsatts för tvångssterilisering.

⁴² I Norge pågår för närvarande en försoningsprocess gentemot norska samer vars skolgång blev lidande under 1940-talet. I Kanada beslutade den federala regeringen i december 2005 att betala skadestånd till urfolksmedlemmar som fram till 1960-talet gick i särskilda skolor. Detta har bl.a. kommenterats på följande sätt i Kanada: "You can't put a price tag on the lost cultural language or the people being taken from their homes for years [at a time]", said Mike Benson, Executive Director of the National Residential School Survivor Society. "But for some of the elderly survivors, they are finally getting acknowledgement [that this happened]." (Jessica Edwards: "Canada Arrives at Controversial Reparations Agreement", Dec 13 2005, Weekly Indigenous News).

4 Samiska – ett gammalt språk rikt på variation

4.1 Språklig mångfald är en rikedom

Världen präglas av språklig mångfald. Denna mångfald är en värdefull del av vårt gemensamma kulturarv som berikar samhället. I inledningen till Europarådets minoritetsspråkskonvention anges bl.a. att medlemsländerna anser att

värnandet om historiska landsdels- och minoritetsspråk i Europa, av vilka somliga hotar att småningom utslockna, bidrar till att upprätthålla och utveckla Europas kulturella rikedom och traditioner...

Rätten att använda landsdels- eller minoritetsspråk i det privata och offentliga livet är en omistlig rättighet i enlighet med grundläggande konventioner rörande de mänskliga rättigheterna och Europarådets medlemsländer är medvetna om att

skydd och främjande av landsdels- eller minoritetsspråk i olika länder och regioner i Europa utgör ett viktigt bidrag till uppbyggandet av ett Europa som vilar på demokratiska principer och kulturell mångfald...¹

Värnandet av den språkliga mångfalden kan således ses som ett av de värden som Europarådet står för.

Det finns cirka 6 800 språk som talas eller tecknas i världen. En stor andel av dessa språk används av små grupper eller folk. Hundratal av dessa språk är utrotningshotade eftersom de inte överförs till nästa generation och många av dessa språk kommer sannolikt att dö ut inom loppet av detta århundrade. Ungefär 97 procent av världens folk talar ca 4 procent av världens språk, och ungefär 96 procent av alla språk talas av 3 procent av jordens befolkning. Majoriteten av alla språk talas således av mycket små grupper. Även relativt stora språk är utrotningshotade därför att väldigt få av talarna

¹ inledningen till Europarådets europeiska stadga om landsdels- eller minoritetsspråk

är barn. Åtminstone hälften av världens språk förlorar idag talare.² Det är många olika faktorer på samhälls-, grupp- och individnivå som samspelar och påverkar huruvida ett språk har förutsättningar att bestå som ett levande språk.³

FN-organet UNESCO verkar bl.a. för att bevara mänsklighetens kulturarv. UNESCO:s expertgrupp för utrotningshotade språk har uttalat att språklig mångfald är oumbärligt för det mänskliga arvet eftersom varje språk innefattar ett folks unika kulturella visdom. Förlusten av ett språk utgör därmed även en förlust för hela mänskligheten.⁴ Förlusten av urfolksspråk kommenteras på följande sätt:

Many indigenous peoples, associating their disadvantaged social position with their culture, have come to believe that their languages are not worth retaining. They abandon their languages and cultures in hopes of overcoming discrimination, to secure livelihood, and enhance social mobility, or to assimilate to the global marketplace.

The extinction of each language results in the irrecoverable loss of unique cultural, historical, and ecological knowledge. Each language is a unique expression of the human experience of the world. Thus, the knowledge of any single language may be the key to answering fundamental questions of the future. Every time a language dies, we have less evidence for understanding patterns in the structure and function of human language, human prehistory, and the maintenance of the world's diverse ecosystem. Above all, speakers of these languages may experience the loss of their language as a loss of their original ethnic and cultural identity.⁵

UNESCO har samlat in kunskap om hotade språk i världen, inom projektet *The Red Book of Languages in Danger of Disappearing*, för att kartlägga bl.a. olika språks behov av stöd. I oktober 2001 antog UNESCO:s generalkonferens enhälligt dokumentet *Universal Declaration on Cultural Diversity*, innehållande en handlingsplan enligt vilken medlemsländerna rekommenderas, att tillsammans med talarna av ett hotat språk, bl.a. att:

undertake steps to ensure:

1. sustaining the linguistic diversity of humanity and giving support to expression, creation, and dissemination of the greatest possible number of languages;

² UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages: "Language Vitality and Endangerment", submitted to the International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages, Paris, 10–12 March 2003; Kangassalo (2003) s 13

³ de olika faktorerna beskrivs närmare i avsnitt 6

⁴ UNESCO (2003) s 1 (översättn.)

⁵ UNESCO (2003) s 2

2. encouraging linguistic diversity at all levels of education, wherever possible, and fostering the learning of several languages from the youngest age...⁶

För att hindra språk från att dö krävs det därför enligt UNESCO:s expertgrupp att hotade språk dokumenteras och att en rad åtgärder vidtas omgående.

4.2 Många varieteter av samiska

Samiskan är ett gammalt språk som talas i många olika varieteter. Samiskan tillhör de finsk-ugriska språken. Det finsk-samiska urspråket började utvecklas åt var sitt håll ungefär 1000 f. Kr. eller tidigare. Ursamiskan var som språk relativt enhetligt över det stora området där samernas förfäder bodde. Under det senaste årtusendet har det uppstått tydliga dialektklyvningar inom samiskan och språket delas upp i tre huvuddialekter: östsamiska, centralsamiska och sydsamiska.

⁶ UNESCO (2003) s 4

Karta 1. Samiska språkområden (Mikael Svonni 2005)

Inom dessa huvuddialekter finns flera olika dialekter eller varieteter.⁷

Östsamiska:

1. Tersamiska (bl.a. akkalasamiska)
2. Kildinsamiska
3. Skoltsamiska
4. Enaresamiska

Centralsamiska:

5. Nordsamiska
6. Lulesamiska
7. Pitesamiska (eller Arjeplogssamiska)

⁷ Åjtte: "Samerna – Solens och Vindens folk" (1993) s 48

Sydsamiska:

8. Umesamiska
9. Sydsamiska

I Sverige talas central- och sydsamiska varieteter. Gränserna för de samiska språkområdena sammanfaller inte med nationsgränserna och gränserna mellan de olika varieteterna är inte skarpa utan förändras gradvis. Samerna i Nordskandinavien blev språkligt uppsplittrade för att de var nomader och vandrade längs älvdalarna och sjösystemen med sina renar.

Skillnaden i ordförråd och grammatik är stor mellan de olika varieteterna. Det kan vara svårt att förstå varandra mellan de olika samiska dialektområdena. Skillnaderna mellan sydsamiska och nordsamiska kan liknas med svenska och färöiska. I gränsområdet mellan två dialekter förstår man ofta varandra.

Själva språkförhållandena har stor betydelse för språkbytesprocessen och möjligheterna att vända den. Språkforskare har kommenterat det på följande sätt:

Dialektsplittringen inom det samiska området är ett av de stora problemen när det gäller språkbevarande. Eftersom skillnaderna mellan de olika varieteterna är omfattande, är det inte möjligt att använda samma skriftspråk, och därmed måste de resurser som används för språkstandardisering, språkmodernisering, publikationer etc. splittras. Dialektskillnaderna markerar också skilda gruppidentiteter. Detta innebär att talarna inom respektive dialekt i många fall i första hand är lojala mot sin egen varietet... [D]en samiska dialektsplittringen är en negativ faktor i strävandena mot språkbevarande. Det är uppenbart att de olika samiska varieteterna har helt olika förutsättningar för bevarande.⁸

Eftersom Sápmi är uppdelat på flera stater råder det även olika förhållanden och förutsättningar för att bevara språket i respektive stat. Samiskan talas framför allt inom Sápmi och närområdet till Sápmi. Det samiska språket kan inte stärkas genom att det tillkommer ett antal nya individer eller potentiella förstaspråkstalare utifrån. Eventuella nya förstaspråkstalare måste genereras från den egna gruppen. Det samiska folket kan därmed inte få ”draghjälp” utifrån.

Det finns idag inga säkra statistiska uppgifter på antalet personer som talar samiska. Antalet samisktalande inom hela Sápmi uppskattas till ca 20 000, men även denna siffra är osäker.⁹ Samiska

⁸ Hyltenstam (1999) s 71

⁹ Uppgifter från Samiskt Informationscentrum, Sametinget, 2005

språkrådet har uppskattat antalet talare av samiska till 25 000. Med ”talare” avses personer som kan följa med i ett samtal på samiska. Av dessa samisktalande tror man att cirka hälften kan läsa, skriva och tala samiska.¹⁰ I Sverige förs ingen statistik på befolkningens språktillhörighet eller någon annan form av språklig registrering. Det går således inte att ange vare sig antalet sameer eller antalet samisktalande i Sverige.¹¹

Nordsamiska är den varietet som har den största spridningen, både inom det nordiska området och inom Sverige. Uppskattningsvis 16 000–18 000 personer i hela det samiska området talar nordsamiska, varav cirka 9 000–10 000 personer i Norge, cirka 5 000–6 000 personer i Sverige och cirka 2 000 personer i Finland. Det innebär att 80–85 procent av dem som talar samiska talar nordsamiska.

Nordsamiskan kan indelas i sjösamiska, som talas i kustområdet i Norge, finnmarkssamiska som talas i Finnmarken i Norge och angränsande områden i Finland, bl.a. Utsjoki/Ohcejohka samt torne-samiska som talas norr om Gällivare/Jiellevárri i Sverige och angränsande områden i Finland och Norge.

På orter som Kautokeino/Gouvdageaidnu och Karasjok/Kárášjohka i norra Norge finns språkliga miljöer där nordsamiska är det dominerande språket. Nordsamiskan har även fått spridning i lulesamiska och sydsamiska miljöer genom att nordsamer tvångsförflyttades till framför allt Västerbotten i början av 1900-talet. Dessa befolkningsförflyttningar har således påverkat den språkliga kartan.

Stora delar av det nordsamiska området ingår i det svenska förvaltningsområdet för samiska. I Kiruna/Giron finns svenska Sameetingets huvudkontor och i Jokkmokk/Jáhkkámáhkke finns flera samiska institutioner, bl.a. Sameskolstyrelsen, Samernas utbildningscentrum, lokalkontor för Sametinget, Áttje-museet och Samernas arkiv och bibliotek.

Även på norsk sida omfattas det nordsamiska området av det särskilda förvaltningsområdet för samiska (Karasjok, Kautokeino, Nesseby/Unjarga, Porsanger/Porsáŋgu, Tana/Deatnu och

¹⁰ Norska St. meld. Nr. 34 2001–2002

¹¹ De enda tillgängliga uppgifterna är mycket gamla. I anslutning till 1945 års folkräkning undersöktes hur många personer i Sverige som använde samiska språket som hemspråk i familjen eller föräldrahemmet. Totalt angavs då 4 100 personer ha samiska som språk i föräldrahemmet. SOU 1975:99 s 37

Kåfjords/Gaivuotna kommuner).¹² Det innebär att nordsamiskan stärks genom att språket har officiell status i det traditionella nordsamiska området. Samiska är även ett av landets två officiella språk i Norge, vilket stärker samiskans ställning.¹³ I norska Sameloven anges att samiska och norska är likvärdiga språk.

I Finland har man också inrättat ett motsvarighet till samiskt förvaltningsområde sammanfallande med det s.k. hembygdsområdet, som omfattar Enontekis/Eanodat, Enare/Anár, Utsjoki och Sodankylä/Soadegilli kommuner. I Finland talar ca 70 procent nordsamiska, och enaresamiska och skoltsamiska talas av ungefär 15 procent var.

Lulesamiska talas i Jokkmokk, Arjeplog/Árjeplouvve och Gällvare och kring Tysfjord/Divtasvuodna i Norge. Lulesamiska och nordsamiska är nära besläktade och talarna kan förstå varandra ganska bra. I områden där nord- och lulesamiska möts flyter språken samman och det går inte att dra en skarp gräns.

Det saknas säkra uppgifter om antalet talare av lulesamiska, men antalet talare har uppskattats till ca 800 talare i Sverige. Det lulesamiska området ingår i det samiska förvaltningsområdet i Sverige, vilket stärker lulesamiskans ställning i samhället. På norsk sida pågår arbete för att Tysfjord skall bli en del av det samiska förvaltningsområdet.¹⁴

På norsk sida uppskattas antalet lulesamer till ca 2 000 och av dessa brukar ca 600 språket aktivt. Enligt norska Sametinget är lulesamiskan ofta ett språk som används endast i hemmet. Språket används i mycket liten omfattning i offentliga sammanhang. Pressen från majoritetsspråket är stark. Eftersom lulesamiskan ännu inte utvecklat så mycket terminologi som dagens samhälle kräver, är det ofta lättare för de unga att använda norska istället, enligt Sametinget. Norska Sametinget uppger att lulesamiskan har stärkts genom att mediautbudet på lulesamiska ökat. Sändningstiden bör dock utökas ytterligare. Genom etablering av flera samiskspråkiga institutioner i Tysfjord har det samiska samfundet blivit mer synligt och samiska används i flera situationer. I Tysfjord finns bl.a. Arran lulesamiskt center, vars uppgift är att stärka och utveckla

¹² Council of Europe: "Application of the Charter in Norway", 3 Sept 2003, ECRML (2003) 2 s 6

¹³ Samiskan är således inte ett minoritetsspråk i Norge. Däremot har Norge i ratificeringen av Europarådets minoritetsspråkskonvention angett att det samiska språket skall ges skydd under konventionens del II och del III.

¹⁴ Norway's Third Periodical Report to the Council of Europe, 2 May 2005, MIN-LANG/PR (2005) 3 s 11

lulesamisk kultur, språk och samhällsliv. I verksamheten ingår bl.a. kunskapsförmedling på olika utbildningsnivåer och olika utbildningsområden. En viktig del är distansundervisning i lulesamiska.

Enligt norska Sametinget tappar lulesamiskan mark till majoritetsspråket, bl.a. för att antalet lulesamiska språkanvändare minskar och för att det alltjämt finns få lulesamiska språkarenor. Språksituationen är kritisk och kraftansträngningar krävs för att revitalisera lulesamiskan, annars kommer språket sannolikt att dö. Revitaliseringen försvåras av bristen på lärare och andra med språkkompetens inom forskning, läromedelsproduktion, media och litteratur. Detta försvårar arbetet inom förskolan och skolan. Det behövs kompetenshöjande åtgärder för lulesamiskan i hela det lulesamiska området. Norska Sametinget uppmanar därför myndigheterna att möjliggöra att alla som vill studera lulesamiska på en högre nivå skall ges möjlighet till det genom öronmärkta medel inom det ordinarie utbildningsväsendet. En viktig del av revitaliseringsarbetet är kontinuerligt återkommande utbildningar för alla som vill lära sig lulesamiska på olika nivåer. På norsk sida har man goda erfarenheter från samisk förskoleverksamhet och barn i sådan verksamhet har blivit tvåspråkiga.¹⁵

Europarådets expertkommitté har påpekat att Sverige och Norge har goda förutsättningar för att gemensamt främja lulesamiskan genom samarbete.¹⁶

Pitesamiska eller **arjeplogssamiska** är en centralsamisk varietet som traditionellt talas och har talats i Arjeplogsområdet. Varieteten har mycket få talare kvar.

Sydsamiska förekommer på båda sidor om den svensk-norska gränsen från Arjeplog-Saltfjäll i norr till Idre/Tejra och Röros i söder. Det sydsamiska området på svenska sidan omfattar Västerbotten, Jämtland, delar av Härjedalen och Dalarna. Sydsamiskan kan delas in i tre varieteter: umesamiskan, en mellangrupp och en sydlig grupp som ofta kallas rörossamiska.

Europarådets expertkommitté har konstaterat att sydsamiskan är mycket hotad och att språket riskerar att dö om främjandeåtgärder inte vidtas. Expertkommittén har efterlyst svensk-norskt samarbete för att förbättra situationen för sydsamiska, eftersom språkgränserna

¹⁵ Norska Sametingets rapport till Europarådet: 032/04: "Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk – rapport", se även Norway's Third Periodical Report to the Council of Europe, 2 May 2005, MIN-LANG/PR (2005) 3 s 11

¹⁶ Council of Europe: "Application of the Charter in Norway", 3 Sept. 2003, ECRML (2003) 2 s 11

korsar nationsgränserna.¹⁷ Idag ligger det sydsamiska området utanför förvaltningsområdena för samiska både på svensk och på norsk sida. I Norge har Snåsa/Snåese kommun år 2004 ansökt om att få bli en del av det norska förvaltningsområdet för samiska och denna fråga är under beredning.¹⁸

Samernas förhistoria är i många avseenden fortfarande oklar, liksom samernas äldre språkhistoria. Under senare tid har det förts fram hypoteser om att i varje fall sydsamiskan har en annorlunda historia än övriga samiska språk.¹⁹ Som stöd för en sådan hypotes anförs att sydsamiskan skiljer sig väsentligt från övriga samiska språk ifråga om ordförråd och grammatik. Sydsamiskan är för övrigt det enda samiska språk som saknar stadieväxling, vilket både finska och övriga samiska dialekter har.²⁰

Antalet sydsamer uppskattas uppgå till drygt 2 000 personer på både norsk och svensk sida, varav ca 1 000 bor på svenska sidan, utspridda på ett ganska stort område. Ungefär 600–800 personer i Sverige och Norge talar fortfarande sydsamiska. I det sydsamiska området har språkbytesprocessen pågått under längre tid än i det nordsamiska området.

Inom det sydsamiska området på svensk sida finns en sameskola i Tärnaby/Dearna, där det även bedrivs samisk förskola. Integrerad samisk undervisning bedrivs i några kommuner. På norsk sida finns två sameskolor inom det sydsamiska området, en i Hattefjeldal/Aarborte i Nordland och en i Snåsa i Nord-Trøndelag. Vid Elgå oppvekstsenter i Hedmark startades 1995/1996 undervisning på sydsamiska. Det norska Sametinget driver sedan år 2001 ett språkmotiveringsprojekt vid Elgå oppvekstsenter, som riktar sig till förskolebarn och föräldrar. Norska Sametinget har även stött sydsamiska barn inom den kommunala förskolan.

Det norska Sametingets språkstyre kommenterar sydsamiskans situation på bl.a. följande sätt i en rapport till Europarådet. Det sydsamiska språksamfundet i dess helhet står inför många svåra

¹⁷ Council of Europe: "Application of the Charter in Norway", 3 Sept. 2003, ECRML (2003) 2 s 11

¹⁸ Norway's Third Periodical Report to the Council of Europe, 2 May 2005, MIN-LANG/PR (2005) 3 s 11

¹⁹ Mikael Svonni (under utg.): "Umesamiskan – det gåtfulla språket" i Andrea Amft, Mikael Svonni (red.) "Sápmi Y1K – Livet i samernas bosättningsområde för ett tusen år sedan.", Samiska studier 3, skriftserie om samernas språk, kultur och samhälle, Sámi dutkan/samiska studier vid Umeå universitet

²⁰ *Stadieväxling* betyder att en konsonantgrupp inne i ordet växlar mellan en trycksvag och en tryckstark stavelse, t.ex. att *pm/Sápmi/* växlar med *m/sámi/*. Uppgifter från Samiskt Informationscentrum, Sametinget, 2005

uppgifter och mycket banbrytande arbete kvarstår. Bristen på lärare med sydsamisk språkkompetens och kompetens inom en rad områden som forskning, produktion av läromedel, media och litteratur sinkar arbetet med utvecklingen av det sydsamiska språksamfundet. Detta innebär en fara, särskilt för förskolans och skolans verksamhet. Norska Sametinget anser därför att det, precis som för lulesamiskan, finns ett stort behov av utbildning och kompetenshöjning i hela det sydsamiska området. Språksituationen bedöms som så kritisk att om det inte görs en kraftanstängning för att revitalisera sydsamiskan, kommer den med all sannolikhet att dö ut. Norska Sametinget uppmanar därför myndigheterna att möjliggöra att alla som vill studera sydsamiska på en högre nivå skall ges möjlighet till det genom öronmärkta medel inom det ordinarie utbildningsväsendet. En viktig del av revitaliseringsarbetet som behövs är en etablering av kontinuerliga möjligheter till alla som vill lära sig sydsamiska både muntligt och skriftligt på alla nivåer. För att sydsamiskan åter skall bli ett dagligt använt språk behövs det insatser på många olika områden, bl.a. inom media.

Norska Sametinget konstaterar också att i en svag språkställning har rennäringen som kulturbärande faktor haft större betydelse för sydsamerna som grupp än för andra samiska grupper inom Sápmi.²¹ Även på svensk sida utgör rennäringen miljöer där samiskan haft och har ett starkt fäste, vilket bl.a. Sameutredningens undersökningar har visat.²² Rennäringen är en stark kulturbärare i det samiska samhället och dess fortlevnad har även betydelse för det samiska språkets möjligheter att bestå. I det sydsamiska området utgör rennäringen viktiga ”språkliga öar” där språket fortfarande är ett levande språk och används i det dagliga arbetet.

Umesamiskan som talas eller har talats i södra Västerbotten, kämpar idag för att överleva. Umesamiskan har ett fåtal talare och riskerar att försvinna. Umesamiskan är en varietet av sydsamiskan, som har drag från både nordsamiska och sydsamiska. De första böckerna som trycktes på samiska på 1600-talet var skrivna på umesamiska.

De östsamiska varieteterna **enare- och skoltsamiska** talas i Finland. Cirka 500 personer hör till vardera språkgruppen, men det finns inga uppgifter om antalet talare. Östsamiska varieteter talas också Ryssland, där samiskans ställning är svag. De samiska språken

²¹ Norska Sametingets rapport till Europarådet

²² Sameutredningen: ”Samerna i Sverige – Stöd åt språk och kultur”, SOU 1975:99 och 1975:100; se SOU 1975:100 s 324

på Kolahalvön är allvarligt hotade. Av den samiska befolkningen på ca 2 000 personer i Ryssland har uppemot 35–40 procent kunskaper i samiska. Den största dialekten i Ryssland är **kildinsamiska**, som talas av ca 600–700 personer. **Tersamiska**, **akkalassamiska** (en varietet av tersamiska) och **notozerosamiska** (en varietet av skoltsamiska) talas av väldigt få personer.²³ Skoltsamiska talas endast av ett fåtal personer i Ryssland.

4.3 Samiskt skriftspråk och ortografi

Skriftspråk

När det gäller det samiska skriftspråket kan man konstatera att det finns en gammal skriftspråkstradition, som går tillbaka till 1600-talet. Tidvis har det dock funnits flera konkurrerande ortografiska²⁴ system. De första böckerna skrivna på samiska i Sverige, en ABC-bok och en mässbok, utkom på umesamiska år 1619.

Framtagande av böcker på samiska var ett led i den kristna missionsverksamheten som inleddes på allvar i början av 1600-talet. Tanken var att framföra budskapet på samernas eget språk så att de lättare skulle förstå Guds ord och bli kristnade. Det fanns ett politiskt intresse att kristna samerna eftersom samerna därigenom skulle betraktas som svenska kungens undersåtar och landet de bebodde kunde kallas svenskt. Den svenska staten hade visserligen tagit upp skatt från samerna under lång tid, men det räckte inte för att hävda kronans rätt till landet, eftersom även Danmark/Norge och Ryssland tog upp skatt i norr. Kristnandet av samerna understöddes därför av svenska kungen. År 1602 beslutade kungen att kyrkor skulle byggas på fem platser i Sápmi. Samerna blev skyldiga att infinna sig till kyrkplatserna vid särskilda helger för att erlægga skatt, bevista ting och delta i kyrkans gudstjänster, undervisning och förhör.²⁵

²³ Kenneth Hyltenstam, Christopher Stroud och Mikael Svonni: "Språkbyte, språkbevarande, revitalisering. Samiskans ställning i svenska Sápmi" i Hyltenstam (1999) s 44

²⁴ *Ortografi* handlar om stavning, interpunktering, bruket av versaler och gemener, avstavning och särskrivning. Ortografi kan oftast direkt översättas med skriftspråk. Man kan också med ordet avse relationen, "samspelemonstret", mellan ett språks grafem (skrivtecken) och dess fonem ("språkljudsenheter"), tryckaccenter och tonaccenter m.m. I finskans ortografi, t.ex., dubbeltecknas lång vokal, medan så ej är fallet i svenskans ortografi.

²⁵ Sametinget: "Samernas historia" (1996) s 18

Upphovsmannen till de första böckerna på samiska var Nicolaus Andreæ, som fick generöst understöd av Gustav II Adolf. Nicolaus Andreæ åtog sig att undervisa samebarn i att läsa samiska, svenska och latin. Verksamheten fick dock mycket begränsad omfattning och böckerna fick ingen större användning.²⁶ I början av 1630-talet publicerades även en katekes på samiska och en förklaring till den.²⁷ I mitten av 1700-talet översattes de viktigaste kyrkliga böckerna till samiska och krav ställdes på att de präster som verkade i lappmarkerna kunde predika på samiska.²⁸

Ung ortografi

För att komma till rätta med de ortografiska problemen har man inom det samiska samfundet bedrivit ett omfattande standardiserings- och moderniseringsarbete. Den samiska språknämnden har utarbetat ortografiska normer för de skilda samiska varieteterna. Ortografin för sydsamiska hade utvecklats år 1968 och godkändes av den samiska språknämnden 1976. Ett gemensamt nordsamiskt skriftspråk godkändes av samekonferensen år 1978 och denna godkändes senare av svenska, norska och finska myndigheter för användning inom skolan. År 1983 godkände den samiska språknämnden ortografin för lulesamiska.²⁹ Dessa tre samiska varieteter i Sverige, för vilka det finns godkända ortografier, är de varieteter som nämns i förarbetena till dagens officiella användning av samiska inom förvaltningsområdet i Norrbottens län.³⁰

4.4 De samiska språkens situation i samhället

Det är betydande skillnader mellan de samiska språkens situation i samhället inom Sápmi. Nordsamiska har ett visst lagligt skydd inom vissa geografiska områden i Norge, Sverige och Finland. I Norge täcker lagstiftningen vissa kommuner i det område där nordsamiska talas och i Finland täcker lagstiftningen ett område som innefattar förutom nordsamiska även enare- och skoltsamiska. I Sverige gäller lagstiftningen inom det lule- och nordsamiska området.

²⁶ SOU 1975:100 s 386

²⁷ Lennart Lundmark: "Så länge vi har marker – Samerna och staten under sexhundra år" (1998) s 52

²⁸ Lundmark (1998) s 57

²⁹ Hyltenstam (1999) s 72

³⁰ prop. 1998/99:143

Lagstiftningen täcker således inte det lulesamiska området i Norge och överhuvudtaget inte sydsamiska, varken i Norge eller i Sverige. I Ryssland finns ingen språklagstiftning alls som gäller specifikt de samiska språken.

Språklagstiftningen har, framför allt i Norge, gett upphov till ett omfattande språkarbete när det gäller t.ex. översättning av dokument. I Sverige har språklagstiftningen hittills inte haft någon större betydelse för användningen av samiska hos de myndigheter som omfattas av lagstiftningen. Efterfrågan på samiskspråkiga tjänster inom förvaltning och domstolar har i allmänhet varit låg enligt de uppföljningar som gjorts.³¹ Däremot har minoritetsspråkslagstiftningen haft en viktig statushöjande effekt i Norrbottens län.³² Lagstiftningen har givit de nationella minoriteterna större legitimitet i deras strävanden att värna språken och förståelsen för minoriteternas behov har ökat i samhället.

Det är också betydande skillnader i fråga om utbud av undervisning och utbildning i de samiska språken på universitetsnivå. Nordsamiska har sedan länge undervisats vid universiteten i både Norge, Finland och Sverige, medan övriga samiska språk har förekommit i mindre skala: lule- och sydsamiska i Umeå/Übmeje, Uppsala och i Tromsö/Romssa, enaresamiska i Uleåborg. Nordsamiska undervisas nu vid universiteten i Tromsö, Umeå, Uppsala och Helsingfors och vid den samiska högskolan Sami Allaskuvla i Kautokeino.

Nordsamiska har undervisats på grundskolenivå i Sverige, Norge och Finland i ganska många decennier och även på gymnasienivå, framför allt i Norge. Möjligheten att få undervisning i lulesamiska och framförallt i sydsamiska har varit begränsad och utbudet har gällt några få timmars undervisning i veckan. Professor Mikael Svonnis forskning om skolbarnens samiska har visat att en sådan begränsad undervisning i minoritetsspråk hade liten betydelse för språkinläring, åtminstone på kort sikt.³³

Både i lulesamiskt och enaresamiskt område har försök gjorts med s.k. språkreden/språkbon enligt modell från Nya Zeeland.³⁴ Frågan om undervisning i och på samiska behandlas närmare i avsnitt 13.

³¹ se Elenius och Ekenberg (2002), Hyltenstam och Milani (2004)

³² se delbetänkandet 4.5.3

³³ Mikael Svonnis: "Att lära sig samiska – ett minoritetsspråk. Vilken roll har skolan?" i Eva Westergren, Hans Åhl (red): "Mer än ett språk – En antologi om två- och trespråkighet i norra Sverige" 1997 s 149

³⁴ ang. språkbo-verksamhet i Nya Zeeland se även avsnitt 8.5

Utbudet av media på samiska varierar. Det finns två nordsamiska tidningar som utges på norsk sida. Dagliga radiosändningar i huvudsak på nordsamiska förekommer i både Norge, Finland och Sverige. Redaktionerna i Karasjok och Enare/Anár sänder vardagar nästan hela dagen, medan redaktionen i Kiruna sänder drygt 1 ½ timme varje vardag (inom vissa områden). Via internet kan man i Sverige sedan januari 2006 lyssna på samiskspråkig radio. Både på norsk och svensk sida förekommer begränsade sändningar på lule- och sydsamiska regelbundet liksom enare- och skoltsamiska på finsk sida. På rysk sida startar man nu sändningar på samiska efter ett samarbete med de nordiska ländernas sameradio.

Överhuvudtaget har nordsamiskan en stark ställning i samhället jämfört med övriga samiska språk och dialekter. I Kautokeino och Karasjok på norsk sida samt Utsjoki på finsk sida (samtliga inom det nordsamiska området) utgör samerna majoritet i kommunerna.

4.5 Nordisk reglering av vissa språkförhållanden

4.5.1 Nordisk språkkonvention

Sedan 1987 finns en nordisk språkkonvention, som ger nordiska medborgare rätt att, inför myndigheter och andra offentliga organ, muntligt eller skriftligt använda sitt eget språk i ett annat nordiskt land. Detta gäller förutom kontakt med domstolar även sjukvårds-, hälsovårds-, socialvårds- och barnvårdsmyndigheter samt arbetsmarknads-, skatte-, polis- och skolmyndigheter. I Sverige har man ansett att den nationella lagstiftningen (förvaltningslagen) uppfyller konventionens krav. De nordiska samarbetsministrarna (Nordiska Ministerrådet) har år 2001 beslutat att utvidga konventionens tillämpningsområde till att omfatta även samiska, grönländska och färöiska. Ändringen har inte ännu ratificerats och det pågår en översyn av konventionen.

Intressant är att utvidgningen av samiska kan innebära att samer från ett annat nordiskt land i princip kan få bättre rättigheter än samerna i det egna landet, eftersom de inhemska samernas språkliga rättigheter är begränsade till vissa områden i landet.

4.5.2 Utkast till nordisk samekonvention avlämnat hösten 2005

Under hösten 2005 presenterades förslag till en nordisk samekonvention utarbetad av en finsk-norsk-svensk-samisk expertgrupp.³⁵ Expertgruppen tillsattes år 2002 av de nordiska ministrarna ansvariga för samefrågor och respektive sametingspresidenterna. Ansvar för fortsatt arbete inför en ratifikation vilar på respektive regering och sameting. En avsikt är att uppnå en harmonisering av samepolitiken i de tre nordiska länderna.

I betänkandet ingår en konventionstext bestående av 51 artiklar. De frågor som behandlas är av mycket skiftande karaktär, från det samiska folkets allmänna rättigheter och utnyttjande av naturresurser till självbestämmande genom sametingen. Förslaget kan liknas vid en rättighetskonvention för samerna och innehåller motsvarande förpliktelser för staterna. I detta avseende illustrerar förslaget den utveckling som pågår för samernas folkrättsliga ställning.

Samiskt språk och kultur behandlas i ett sammanhang som inkluderar utbildning i och på samiska, samiska media, traditionell kunskap och kulturyttringar. En del av dessa förslag är mer långtgående än nuvarande regleringar i t.ex. ILO:s konvention nr. 169.

Utkastet till konvention bereds för närvarande inom regeringskansliet.

4.6 Språkkunskaper i samiska bland samer

Det är svårt att få en tillförlitlig bild av de språkkunskaper som enskilda samer har i samiska. Väldigt få undersökningar har gjorts genom åren. För att ge en uppfattning av språksituationen redovisas resultat från Sameutredningens arbete samt idag tillgängliga resultat från professor Mikael Svonnis pågående arbete.

4.6.1 Sameutredningens resultat

Sameutredningen, som hade i uppdrag att överväga åtgärder för att stärka stödet för samernas språk och kultur, genomförde bl.a. en intervjuundersökning rörande detta.³⁶ Antalet personer som deltog

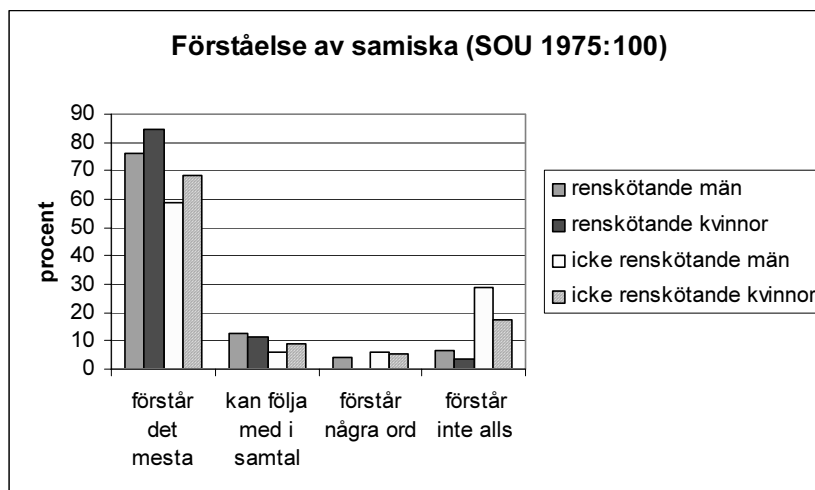
³⁵ Nordisk samekonvention, utkast från finsk-norsk-svensk-samisk expertgrupp, 2005

³⁶ SOU 1975:99, 1975:100. Utredningens förslag ledde bl.a. till tillsättandet av en professur i samiska och att samisk undervisning skulle ges en starkare ställning i grundskolan.

var relativt litet och resultaten blev därmed osäkra. Resultaten ger dock en inblick samers språkkunskaper i början av 1970-talet och en tydlig indikation på en pågående språkbytesprocess bland samer. Resultaten är även värdefulla därför att det finns uppgifter om graden av läs- och skrivkunnighet och även en jämförelse av situationen i de olika språkvarieteterna.

Sameutredningen valde att dela upp informanterna i renskötare och icke renskötare för att få svar på en rad frågor, av vilka en del inte hade anknytning till språkfrågor. I resultaten redovisas således dessa två grupper var för sig. Sameutredningens resultat visar att språkbytesprocessen hade gått långt redan i början av 1970-talet när undersökningen gjordes. Många av de intervjuade kunde i hög grad förstå talad samiska (figur 1) och skillnaderna mellan män och kvinnor och mellan renskötare och icke renskötare var inte särskilt markanta.

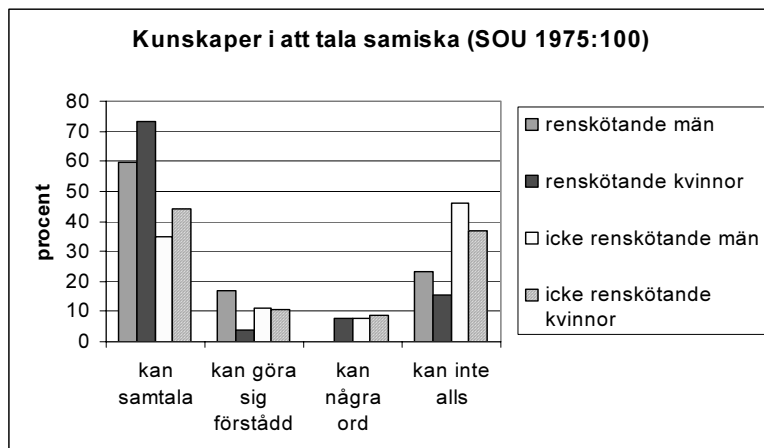
Figur 1.

Källa: SOU 1975:100 s 324

När det gällde kunskaperna att själv uttrycka sig på samiska, kunde man skönja skillnader mellan renskötande och icke renskötande samer. Enskilda som arbetade inom renskötsel hade bättre kunskaper i talad samiska (figur 2). Det kan antas att rennäringen var en miljö där det samiska språket var starkare.

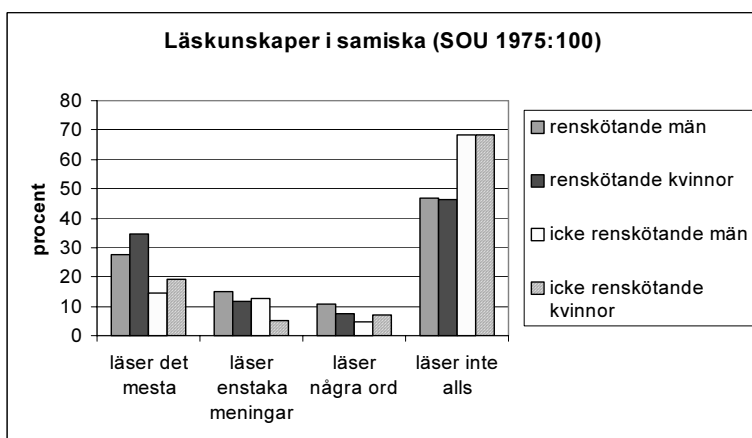
Figur 2.

Källa: SOU 1975:100 s 325

Kunskapsskillnaderna mellan de båda grupperna blev mer markanta när man undersökte kunskaperna i läs- och skrivkunskaper i samiska (figur 3 och 4). Skillnaden mellan andelen som uppgav att de kunde tala och läsa var mycket stora. I gruppen med de bästa kunskaperna i talad samiska, renskötande kvinnor, kunde dryga 70 procent tala (figur 2), dryga 30 procent kunde läsa samiska (figur 3), och knappa 5 procent kunde skriva det mesta på samiska (figur 4).

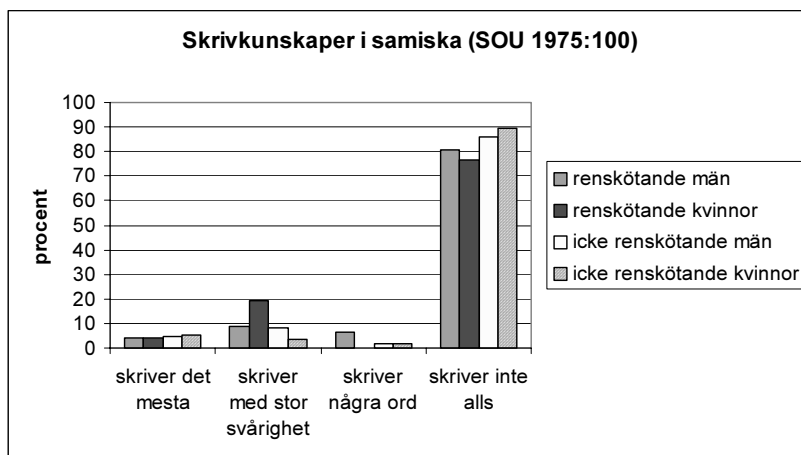
Figur 3.

Källa: SOU 1975:100 s 325

Endast en liten andel av de intervjuade hade kunskaper i att skriva samiska. Bland icke renskötare var skrivkunskaperna mycket små.

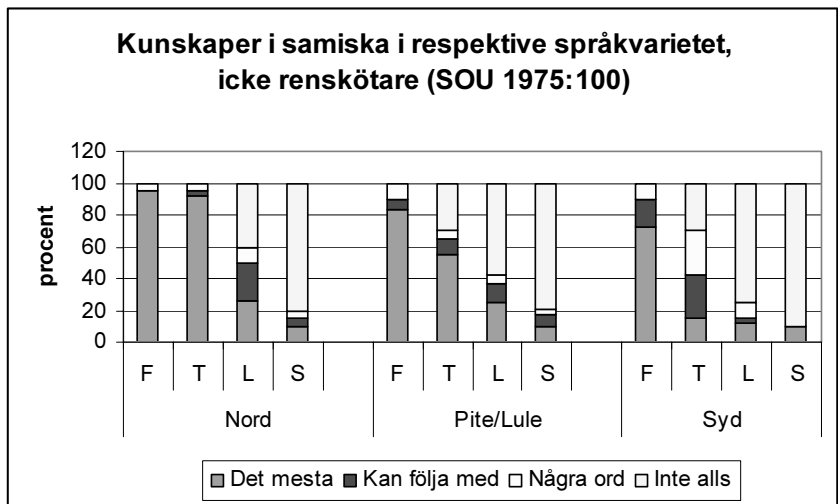
Figur 4.

Källa: SOU 1975:100 s 325

Sameutredningen konstaterade att drygt 40 procent av den renskötande befolkningen i Sverige var nordsamisktalande, ungefär 25 procent respektive pite/lulesamiska och sydsamisktalande. Om man jämför resultaten i figur 5 och 6 kan man notera att kunskaperna i samiska över lag var bättre bland dem som identifierade sig som nordsamer jämfört med pite/lule- eller sydsamer. De sämsta språkkunskaperna fanns i den sydsamiska gruppen, oavsett om man tittar på renskötare eller icke renskötare. Bland sydsamer var språkkunskaperna bättre bland de renskötande samerna. Detta kan tolkas som att språkbytesprocessen hade fortskridit betydligt längre i den sydsamiska gruppen.

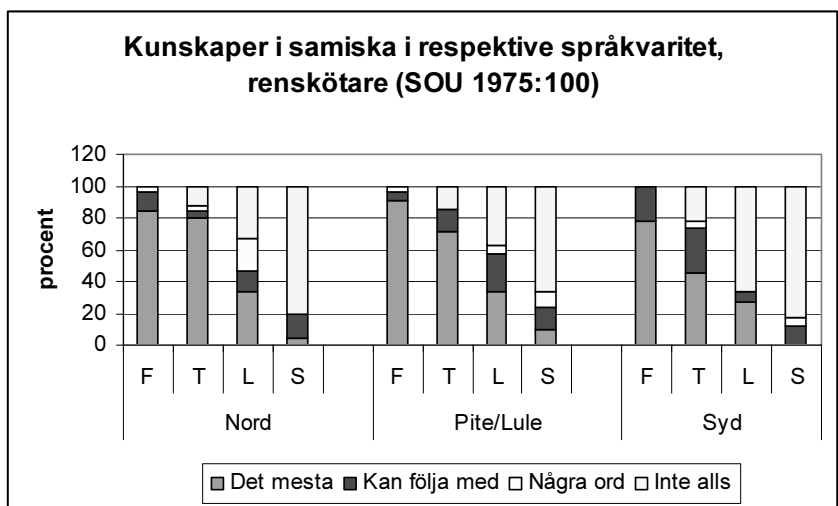
Figur 5.

Källa: SOU 1975:100 s 350

F = förstår, T = talar, L = läser, S = skriver

Figur 6.

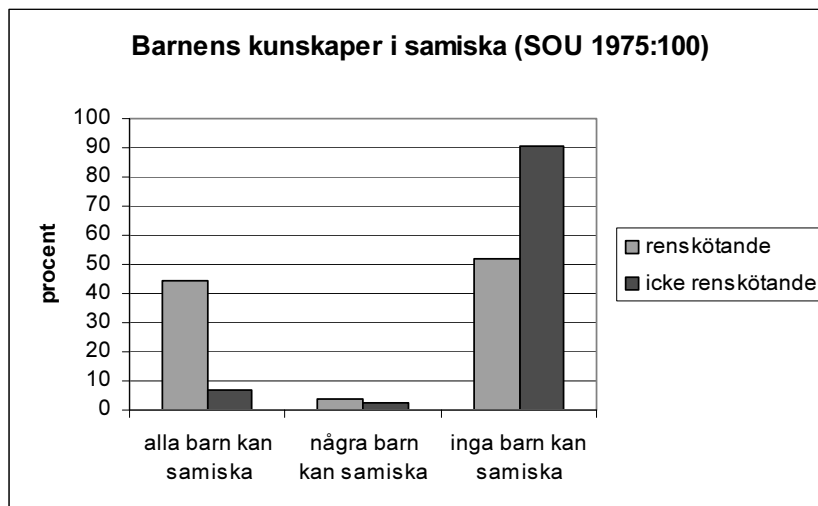

Källa: SOU 1975:100 s 352

F = förstår, T = talar, L = läser, S = skriver

Sameutredningen ställde även frågor om barnens språkkunskaper (figur 7). Även här kunde man avläsa en mycket negativ trend. Barnens kunskaper i samiska var begränsade. Barn som talade samiska fanns i de renskötande familjerna och bland dem kunde inte ens hälften av barnen samiska. Sameutredningen konstaterade att de samisktalande barnen återfanns framför allt i den nordsamiska gruppen.³⁷

Figur 7.

Källa: SOU 1975:100

Det samiska språkets situation var således allvarlig redan i början av 1970-talet. Vuxna samers möjligheter att överföra det samiska språket till nästa generation var redan då begränsade, eftersom de inte behärskade språket fullt ut. De som svarade på sameutredningens frågor har idag nått mogen ålder och de som var barn på 1970-talet tillhör idag föräldragenerationen. Vi vet inget om hur de barn som figurerar i undersökningen senare fick möjligheter att tillägna sig samiska inom skolväsendet. Vi vet heller inget om hur bra barnens kunskaper i samiska var. Resultaten antyder dock att språket höll på att tappa ytterligare mark eftersom andelen talare i nästa generation decimerats betydligt (jmf figur 1 och 2 med figur 7).

³⁷ SOU 1975:100 s 351

4.6.2 Professor Mikael Svonnis resultat

I det följande avsnittet redovisar professor Mikael Svonni, Umeå universitet, resultat från pågående forskning rörande den samiska språksituationen.³⁸ Som utredare vill jag tacka för möjligheten att få använda befintliga resultat redan nu. Texten har skrivits av professor Mikael Svonni.

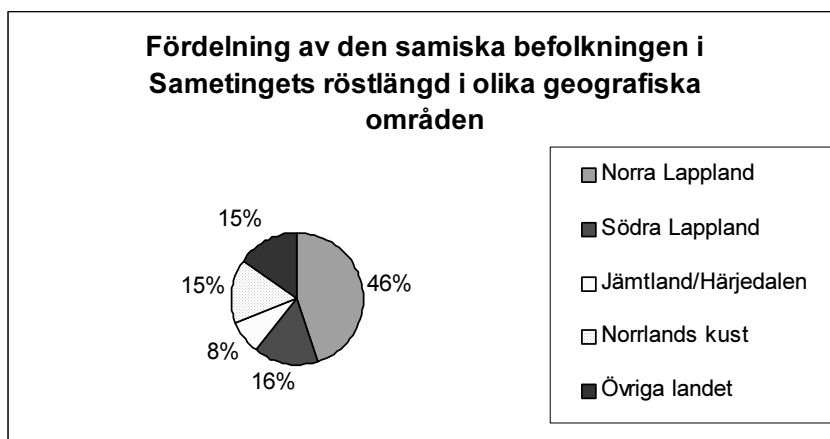
Språksituationen för samerna i Sverige

”Jag ska i korthet redovisa några resultat av en enkätstudie som vi på Samiska studier vid Umeå universitet har gjort om bl.a. språkförhållandena i Sverige hos den samiska befolkning som finns i Sametingets röstlängd.

Vi delade in landet i fem geografiska områden, Norra Lappland, Södra Lappland, Jämtland/Härjedalen, Norrlands kust, samt övriga landet (se karta 2). De tre förstnämnda skulle kunna utgöra det traditionella samiska bosättningsområdet i Sverige.

³⁸ Utdrag från Mikael Svonnis föredrag ”Språksituationen för samerna i Sverige”, symposium till minnet av Annika Jansson i Uppsala den 4 februari 2005

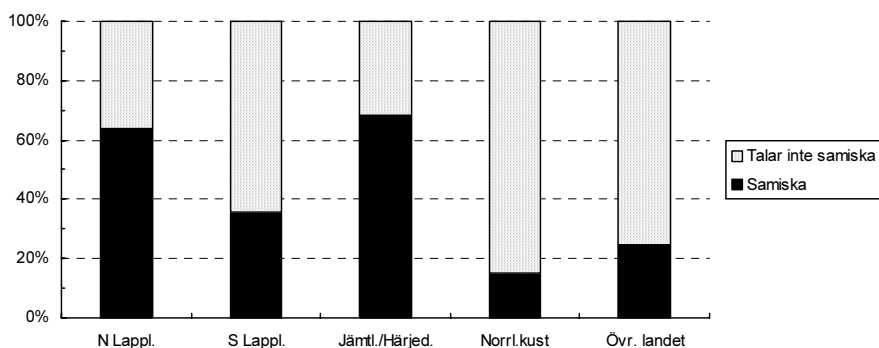
Figur 8. Fördelning av den samiska befolkningen i Sametingets röstlängd i olika geografiska områden

Mikael Svonni (2005)

I Norra Lappland och i Jämtland har ca 60 procent angett att de har kunskaper i samiska, i Norra Lappland i huvudsak nord- och lulesamiska och i Jämtland/Härjedalen huvudsakligen sydsamiska. I Norrlands kust är det drygt 10 procent som har uppgett att de har kunskaper i nord- och lulesamiska och i övriga landet drygt 20 procent, ganska jämt fördelat mellan nord-, lule- och sydsamiska.

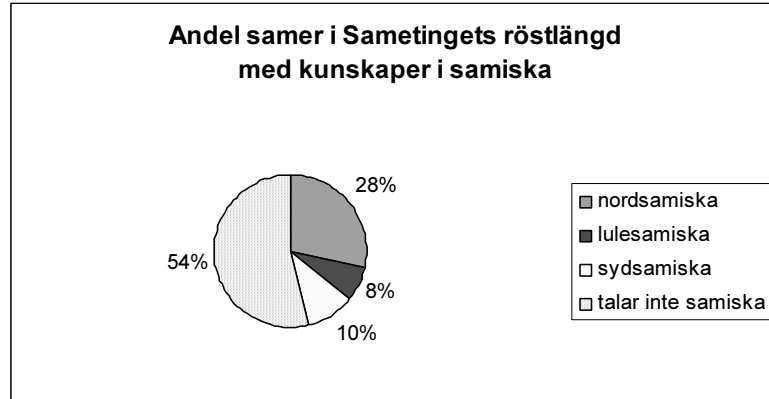
Figur 9. Andel samer i Sametingets röstlängd med kunskaper i samiska språk i olika geografiska områden

Mikael Svonni (2005)

Cirka 55 procent av samerna i Sametingets röstlängd saknar kunskaper i samiska, medan ca 28 procent har kunskaper i nordsamiska och ca 8 procent har kunskaper i lulesamiska och ca 10 procent kunskaper i sydsamiska (se figur 10).

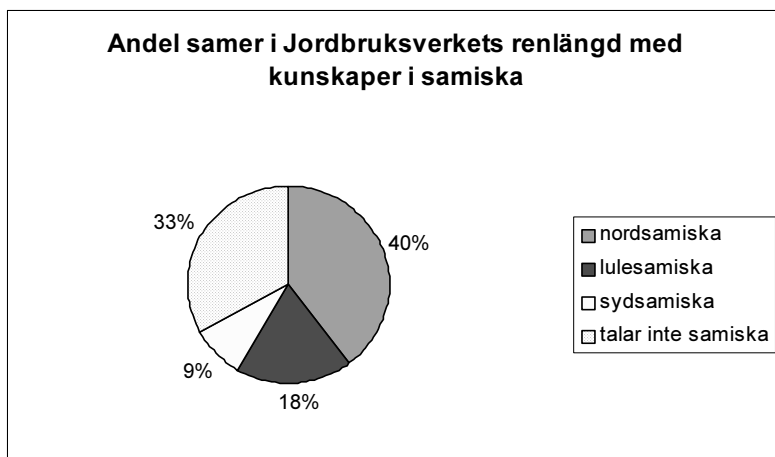
Figur 10. Andel samer i Sametingets röstlängd med kunskaper i samiska

Mikael Svonni (2005)

Om vi jämför kunskaperna i samiska hos den samiska befolkning som har renmärke, till stor del den renskötande befolkningen, så är bilden delvis annorlunda. I den gruppen har 67 procent kunskaper i samiska medan 33 procent saknar kunskaper i samiska (se figur 11). Det är fler i den gruppen som har kunskaper i samiska än den grupp som inte har anknytning till renskötsel.

Figur 11. Andel samer i Jordbruksverkets renlängd med kunskaper i samiska

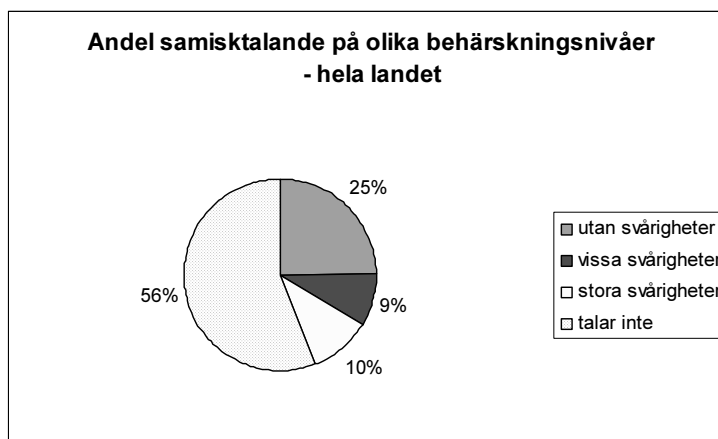

Mikael Svonni (2005)

Det traditionella samiska språkområdet förändras och har förändrats bl.a. på grund av tvångsförflyttning av nordsamisktalande renskötande befolkning både till traditionellt lule- och sydsamiskt område. Urbaniseringsprocessen har också inneburit inflyttning från mindre byar till större samhällen, t.ex. Kiruna och Gällivare, vilket också gör det mer motiverat att tala om traditionella samiska språkområden. Under de senaste femtio åren har den samiska befolkningen också flyttat inom det samiska bosättningsområdet och ut ur det området på grund av arbete, studier, etc. (se karta 1, avsnitt 4.2 ovan).

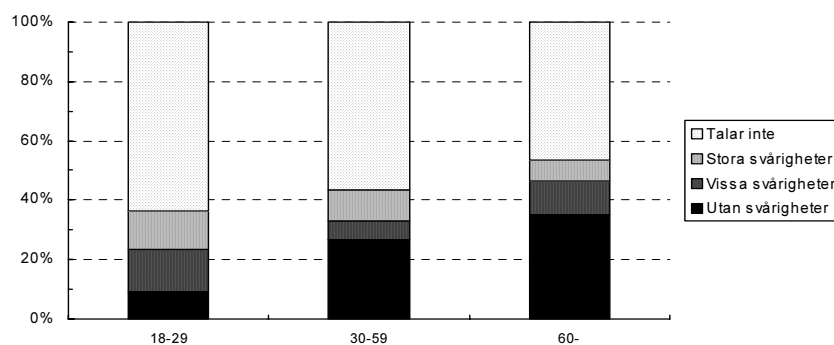
Olika behärskningsnivåer

De personer i Sametingets röstlängd som hade kunskaper i samiska (ca 45 procent) behärskade samiska på olika nivåer. Ungefär 25 procent uppgav att de talade samiska utan svårigheter och cirka 20 att de talade samiska med vissa eller stora svårigheter (se figur 12).

Figur12. Hela landet – Andel samisktalande på olika behärskningsnivåer

Mikael Svonni (2005)

Det finns också en tydlig tendens när det gäller kunskaper och ålder: ju äldre gruppen är desto bättre kunskaper har de i samiska (se figur 13). I den yngsta åldersgruppen (18–29 år) talar cirka 10 procent av befolkningen samiska utan svårigheter, i mellangruppen (30–59 år) cirka 30 procent och i den äldsta åldersgruppen (över 60 år) cirka 35 procent. Det är dock intressant att notera att det inte är så stor skillnad mellan andelen personer som har kunskaper i den yngsta och i mellangenerationen, strax under 40 procent respektive strax över 40 procent.

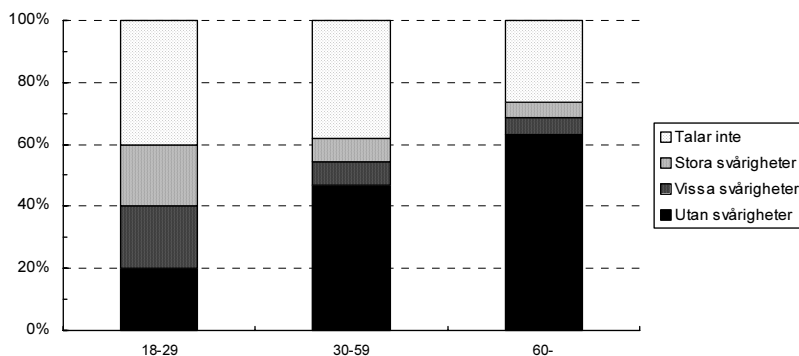
Figur 13. Hela landet – Andel samisktalande i olika åldersspann på olika behärskningsnivåer

Mikael Svonni (2005)

Olika geografiska områden

Det finns dock skillnader i de olika geografiska områdena. I Norra Lappland, alltså i det område där de flesta samerna bor, är det 60 procent eller fler (i alla åldersspann) som har kunskaper i samiska.

Figur 14. Norra Lappland – Andel samisktalande i olika åldersspann på olika behärskningsnivåer

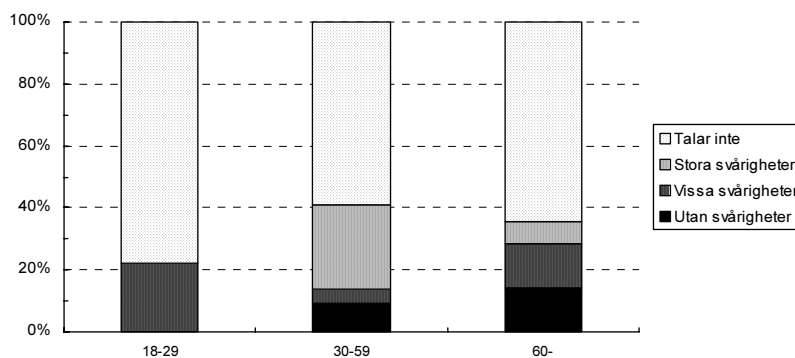

Mikael Svonni (2005)

I den äldsta åldersgruppen (60 år och äldre) talar mer än 60 procent samiska utan svårigheter och i åldersgruppen 30–59 år cirka 50 procent, medan i den yngsta åldersgruppen, 18–29 år, är det 20 procent som har angett att de talar samiska utan svårigheter. Man kan dock notera att så många som 60 procent i den yngsta åldersgruppen har angett att de talar samiska.

En jämförelse med Södra Lappland uppvisar en helt annan bild (se figur 15). Endast 10 procent i åldern 30–59 år har angett att de talar samiska utan svårigheter och i den äldsta åldersgruppen har cirka 15 procent angett detta. I den yngsta gruppen har cirka 20 procent angett att de talar samiska med vissa svårigheter. Detta kan tolkas som att samiskan har fått ett ökat intresse hos samer i den yngsta åldersgruppen.

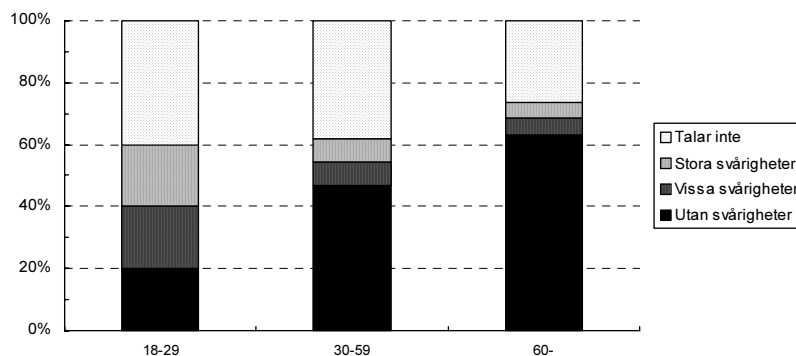
Figur 15. Södra Lappland – Andel samisktalande i olika åldersspann på olika behärskningsnivåer

Mikael Svonni (2005)

En liknande tendens kan man se i Jämtland/Härjedalen, men det här resultatet ska man mer se som en tendens än någonting annat beroende på att svarsfrekvensen var något lägre än i övriga områden (58 procent) och att undersökningsgruppen redan från början var liten, men dock en tydlig tendens (se figur 16). I den yngsta åldersgruppen har 60 procent angett att de talar samiska och det är ungefär lika många som i mellangruppen (30–59 år), men det är betydligt färre i den yngsta gruppen som talar samiska utan svårigheter jämför med mellangruppen, 20 procent respektive 45 procent.

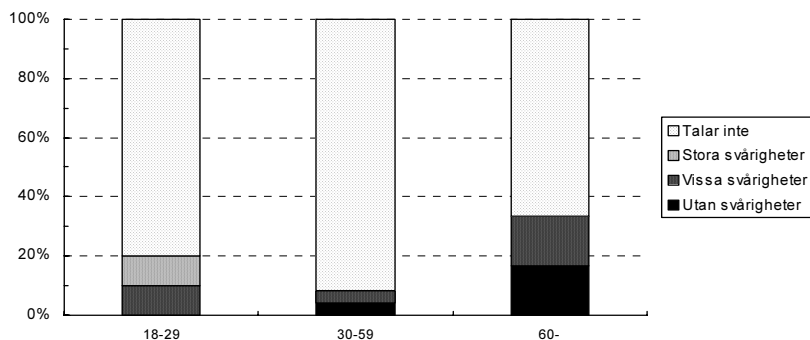
Figur 16. Jämtland/Härjedalen – Andel samisktalande i olika åldersspann på olika behärskningsnivåer

Mikael Svonni (2005)

Samerna efter Norrlands kust uppvisar faktiskt också samma tendens, nämligen att förhållandevis många i den yngsta åldersgruppen talar samiska – om än med vissa eller med stora svårigheter (se figur 17) och betydligt fler än i åldersgruppen 30–59 år.

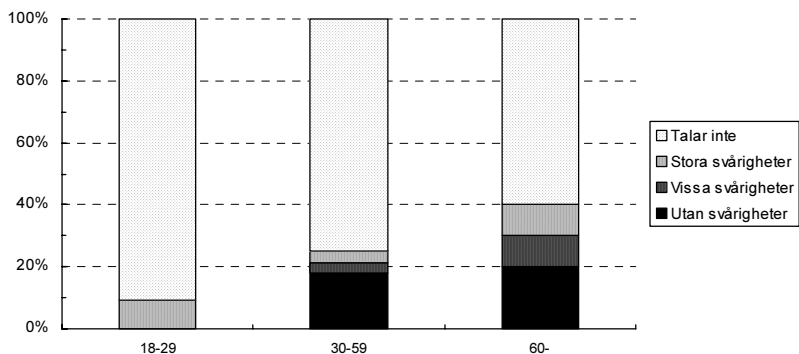
Figur 17. Norrlands kust – Andel samisktalande i olika åldersspann på olika behärskningsnivåer

Mikael Svonni (2005)

I övriga landet är bilden en helt annan. Där har enbart de äldre kunskaper i samiska – till och med goda kunskaper – medan samerna i den yngsta åldersgruppen knappt har några kunskaper alls i samiska.

Figur 18. Övriga landet – Andel samisktalande i olika åldersspann på olika behärskningsnivåer

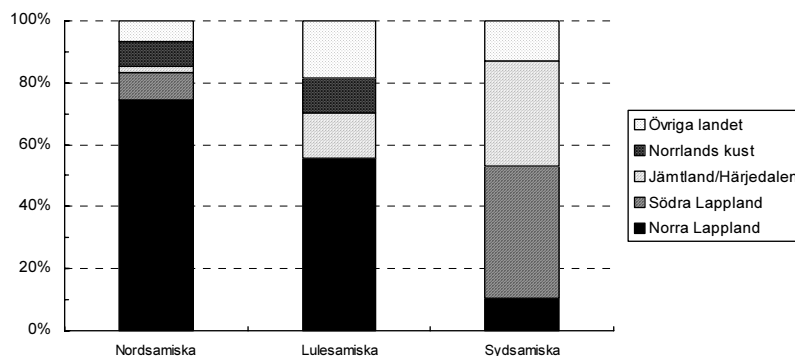

Mikael Svonni (2005)

Bilden för hela landet är följande: De äldre har bättre kunskaper i samiska än de yngre. Det finns dock en tydlig tendens, nämligen att samerna i den yngsta åldersgruppen försöker tillägna sig kunskaper i samiska.

En skillnad mellan nord- och lulesamiska å ena sidan och sydsamiska å andra sidan är att de flesta nord- och lulesamiska talarna finns samlade i Norra Lappland medan de sydsamiska talarna finns utspridda över hela landet (se figur 19).³⁹

Figur 19. Kunskaper i nord-, lule- och sydsamiska – geografisk fördelning

Mikael Svonni (2005)

4.7 Läs- och skrivkunnighet i samiska

Läs- och skrivkunnighet bland vuxna är något som vi i allmänhet tar för givet i Sverige. Som vi sett i det föregående avsnittet, finns det idag många samer i Sverige som inte kan läsa och skriva på samiska, trots att samiska utgör deras modersmål.

Med **analfabetism** avses ”oförmåga att läsa eller skriva sitt språk”. Med **funktionell analfabetism** menas i allmänhet ”läsförmåga som ligger under genomsnittet för en elev vid avslutningen av grundskolans mellanstadium”. Detta innebär att en person har svårt att exempelvis fylla i ett formulär eller att läsa längre, mer krävande texter. På grund av den ansträngning som läsningen kräver får dessa läsare inte heller mycket utbyte av tidningstexter. Detta leder i sin tur till att personen undviker all läsning, varigenom också förmågan att läsa går tillbaka och kanske helt försvinner.³⁹

³⁹ definition av *analfabetism* i Nationalencyklopedin

Att vara funktionell analfabet innebär en stor begränsning för den enskilde individen och hon eller han stora svårigheter att klara sig och vara en fullvärdig samhällsmedborgare. Med begränsade läs- och skrivkunskaper riskerar individen således att hamna i ett utanförskap. För individen är det ofta även skambelagt att inte kunna läsa eller skriva.

I den samiska befolkningen i Sverige, som har samiska som modersmål, finns många individer som har begränsad förmåga att läsa och skriva på samiska.⁴⁰ Många samer upplever att deras läs- och skrivkunskaper är så begränsade att de närmast är att ses som funktionella analfabeter i sitt eget språk. På grund av skolväsendets utformning och den assimileringspolitik som bedrevs i norra Sverige under 1900-talet har många samer aldrig haft möjlighet att lära sig läsa och skriva på samiska. Många av dessa människor upplever idag att de berövats sitt modersmål som barn. Många sådana synpunkter har bl.a. framkommit från enskilda i den enkätundersökning som genomförts bland samer (se avsnitt 3). Dessa individer har endast förvärvat läs- och skrivkunskaper i svenska språket.

Antalet samer med bristande läs- och skrivkunskaper i samiska är sannolikt stort. Det är vanligt mönster att äldre samer talar samiska men de har begränsade kunskaper i att läsa och skriva, medan yngre samer som lärt sig samiska i skolan inte alltid talar samiska flytande om majoritetsspråket talats hemma.⁴¹ Endast hälften av alla dem som talar samiska tros kunna läsa och skriva på samiska. I Sverige finns det sannolikt flera tusen vuxna samer med begränsade läs- och skrivkunskaper i samiska. Behovet av alfabetiseringskurser i samiska är därför stort. Den enkätundersökning som utredningen visar att önskan att förbättra kunskaperna i samiska är stort (se avsnitt 7) och intresset för de alfabetiseringskurser⁴² som Sametinget anordnat för vuxna samer har varit mycket stort. Behovet har inte kunnat täckas av de medel som avsatts för ändamålet.

Alfabetiseringskurser kan även ha positiva effekter för individen utanför det språkliga området. Erfarenheter från alfabetiseringskurser bland vuxna flyktingar och invandrare i Sverige har visat att förbättrade läs- och skrivkunskaper även påverkar deltagarnas själv-

⁴⁰ Leena Huss: "Reversing Language Shift in the Far North – Linguistic Revitalization in Northern Scandinavia and Finland" (1999) s 114

⁴¹ Huss (1999) s 114

⁴² *Alfabetisering* innebär "spridning av förmågan att läsa och skriva"

känsla och självförtroende positivt och även att känslan av delaktighet i samhället ökar.⁴³

Alfabetisering av vuxna samer är av central betydelse för revitalisering av samiskan.

För att språkbytesprocessen skall kunna brytas och vändas och för att revitalisering av det samiska språket skall vara möjlig, är det nödvändigt att de vuxna samer som inte har tillräckliga kunskaper i att läsa och skriva på samiska ges möjlighet att förvärva och förbättra dessa kunskaper.

4.8 Hur hotat är samiskan?

UNESCO:s expertgrupp för utrotningshotade språk använder olika kriterier för att bedöma i vilken grad ett givet språk är hotat. De nio kriterierna avser

1. i vilken grad språket förs över till nästa generation,
2. antalet talare,
3. andel talare inom hela populationen,
4. i vilka domäner och i vilken utsträckning språket används,
5. i vilken grad språket används i nya domäner
6. vilka förutsättningar för språkundervisning som finns
7. språkets status och i vilken grad språket har lagligt skydd i samhället
8. hur gruppens egna attityder är till det egna språket
9. samt vilket språkmateriel det finns för språket, t.ex. grammatikor och ordböcker.

Varje kriterium bedöms efter en femgradig skala. Genom att bedöma samtliga nio kriterier enligt den femgradiga skalan kan situationen för ett givet språk beräknas och graden av hot bedömas. Ett språks situation är *säkert* om det talas av alla. Situationen är *osäker* om språket talas av alla barn, men bara i vissa domäner. Språket är *definitivt hotat* om det enbart talas av föräldragenerationen och *svårt hotat* om det enbart talas av den äldsta generationen. Situationen för språket är *kritiskt* om språket talas av väldigt få gamla och språket är *utdött* när ingen talar det. Tillståndet för samiskan kan illustreras genom följande tabell:

⁴³ Jan Nilsson, Landskrona kommun, Vuxenutbildningsförvaltningen: "ALFA – ett projekt från A till Ö. Slutrapport och utvärdering, 10 nov 2004

Tabell 1. Graden av hot mot det samiska språket enligt UNESCO:s kriterier

Varietet	Extinct/utdött	Nearly extinct/ kritiskt	Seriously en- dangered/svårt hotat	Endangered/ hotat
Nordsamiska				x
Lulesamiska			x	
Pite/arjeplogssamiska		x		
Umesamiska		x		
Sydsamiska			x	
Kemisamiska	x			
Enaresamiska			x	
Skoltsamiska			x	
Akkalassamiska		x		
Kildinsamiska			x	
Tersamiska		x		

Även UNESCO:s engelska terminologi anges.

Källa: Tapani Salminen: "UNESCO:s Red Book on Endangered Languages" (1999)

Det samiska språket är idag ett utrotningshotat språk vars fortlevnad beror på de åtgärder som vidtas för att stärka språket och att öka antalet talare av samiska. I Sverige är situationen för de samiska varieteterna (och dialekterna) således allvarlig. För umesamiskan är situationen kritiskt liksom för pite/arjeplogssamiskan. Sydsamiskan är definitivt eller svårt hotat och kanske också lulesamiskan, medan situationen för nordsamiskan kan beskrivas som osäker.

5 Förstärkt minoritetsskydd krävs

I detta avsnitt ges en kortfattad beskrivning av Sveriges åtaganden rörande nationella minoriteter, den svenska minoritetspolitiken, en sammanfattning av Europarådets synpunkter och det som framkommit i samband med nationella uppföljningar. Texten utgör en sammanfattning av delbetänkandets slutsatser och de förslag till åtgärder som krävs för att förstärka minoritetsskyddet. Slutsatserna och förslagen utgör även en del av grunden för utredningens arbete med de samiska språkfrågorna.

Med ”**nationell minoritet**” avses i det följande endast sådana minoriteter som givits skydd i enlighet med Europarådets minoritetskonventioner. Begreppet ”**minoritet**” används i olika konventioner för att ange en grupp som är i mindretal och som på något sätt avviker från majoriteten. Bestämmelser som rör ”minoriteter” kan också tillämpas på ”nationella minoriteter” i Sverige.

5.1 Sveriges åtaganden rörande nationella minoriteter

5.1.1 Internationellt skydd av minoriteter¹

Rätten att få använda sitt eget modersmål och rätten att utöva sin kultur är grundläggande mänskliga rättigheter. Skyddet av de nationella minoriteterna i Sverige är således ett led i värnandet om de mänskliga rättigheterna. Skydd för minoriteter av olika slag samt skydd för sådana gruppers språk och kultur har reglerats i en rad internationella konventioner. Delar av detta regelverk kommenteras här.

På europeisk nivå har skyddet av nationella minoriteter reglerats genom utarbetandet av två Europarådskonventioner, **ramkonventionen om skydd för minoriteter** och **europiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk** (minoritetsspråkskonventionen).

¹ se delbetänkandet avsnitt 3.

Genom ratificering av dessa konventioner har Sverige åtagit sig en folkrättslig skyldighet att förverkliga åtagandena i konventionerna. Åtagandet innefattar åtgärder för att skydda **de nationella minoriteterna** och aktiva åtgärder för att stödja och främja dessa gruppers språk, kultur och traditioner.

Europarådets minoritetskonventioner förverkligas i Sverige genom nationell lagstiftning. I den lagstiftning som tillkom som en följd av Sveriges ratifikation av minoritetskonventionerna, valde man även att lagstifta om rätten att använda samiska, finska och meänkieli. Därmed har enskilda individer getts en lagstadgad rätt att använda det egna språket i vissa angivna situationer samt möjlighet till äldreomsorg eller förskola på minoritetsspråket.

Rätten att få använda det egna modersmålet är inte beroende av om den enskilde individen behärskar majoritetsspråket. De lagstadgade rättigheter som tillkommer de nationella minoriteterna i Sverige får således utnyttjas oavsett om individen talar svenska. Individens rätt grundar sig därmed inte på förhållandet det skulle finnas ett behov att tala det egna språket, som beror på bristande kunskaper i svenska. Syftet med konventionerna är ju att stärka de nationella minoritetsspråkens status och att språkens fortlevnad genom detta skall främjas. Ett sätt att åstadkomma just detta och skapa flera språkdomäner, är att språken skall kunna användas i olika offentliga sammanhang, såsom i kontakter med myndigheter och domstolar. Enskilda ges även möjlighet att använda och stärka minoritetsspråket genom dessa kontakter och möjligheten att få tillgång till förskola på minoritetsspråket.

Förutom Europarådets minoritetskonventioner regleras skydd av minoriteter i **FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter**. Artikel 27 ger minoriteter rätt att utöva sin särart, bl.a. rätt till ett eget kulturliv, religionsfrihet och användande av det egna språket.² FN:s generalförsamling har i en deklARATION 1992 uttalat att medlemsländerna skall vidta åtgärder för att minoriteter skall kunna utnyttja sina mänskliga rättigheter utan att utsättas för diskriminering. FN:s medlemsländer skall också skapa förutsättningar för minoriteterna att utveckla sin kultur och sitt språk. Staterna skall också vidta åtgärder för att personer som till-

² Artikel 27: "I de stater där det finns etniska, religiösa eller språkliga minoriteter skall de som tillhör sådana minoriteter inte förvägras rätten att i gemenskap med andra medlemmar av sin grupp ha sitt eget kulturliv, att bekänna sig till och utöva sin egen religion eller att använda sitt eget språk." International Covenant on Civil and Political Rights, 16 dec 1966, SÖ 1971:42.

hör minoriteter skall ha möjligheter att lära sig sitt modersmål eller få undervisning i modersmålet.³

I Sverige ges grundläggande skydd för **minoriteter** i regeringsformens bestämmelser:

Regeringsformen 1 kap. 2 § st 4 och 5

Det allmänna skall motverka diskriminering av människor på grund av kön, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, språklig eller religiös tillhörighet, funktionshinder, sexuell läggning, ålder eller annan omständighet som gäller den enskilde som person.

Etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv **bör främjas**.⁴

Efter Sveriges ratificering av Europarådets ramkonvention borde dock bestämmelsen i regeringsformen ha reviderats, eftersom ramkonventionens åtagande enligt artikel 5.1 är mer långtgående för de nationella minoriteterna. Parterna i ramkonventionen

åtar sig att främja de förutsättningar som är nödvändiga för att personer som tillhör nationella minoriteter skall kunna bibehålla och utveckla sin kultur och bevara de väsentliga beståndsdelarna av sin identitet, nämligen religion, språk, traditioner och kulturarv.

I delbetänkandet föreslås därför att utformningen av regeringsformens bestämmelse bör bli föremål för översyn med anledning av Sveriges åtaganden enligt ramkonventionen.⁵

Skydd mot diskriminering av minoriteter finns även reglerat i artikel 14 av den **européiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande rättigheterna**, som även gäller som svensk lag.⁶

Vidare stadgar **FN:s barnkonvention** att barn, som tillhör minoriteter eller urfolk, har rätt till utövande av kulturliv och det egna språket.⁷ I barnkonventionen anges också att ett av syftena med

³ FN:s deklaration om minoritetsrättigheter, artikel 4, UN General Assembly resolution 47/135, Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, 18 Dec 1992. Finns även återgiven i delbetänkandet avsnitt 3.2.

⁴ Regeringsformen 1 kap. 2 §st 4 och 5.

⁵ se delbetänkandet avsnitt 6.2.2.

⁶ Artikel 14: "Åtnjutande av de fri- och rättigheter som anges i denna konvention skall säkerställas utan någon åtskillnad såsom på grund av kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationell eller socialt ursprung, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt." European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Council of Europe, 4 nov 1950, SÖ 1952:35; lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

⁷ Barnkonventionen, artikel 30, Convention on the Rights of the Child, 20 nov 1989, SÖ 1990:20.

utbildning skall vara att ”utveckla respekt för barnets föräldrar, för barnets egen kulturella identitet, eget språk och egna värden”.⁸ Barn har därmed getts en förstärkt rätt till modersmålet.

5.1.2 Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter

Ramkonventionen⁹ trädde i kraft den 1 februari 1998. Sverige ratificerade konventionen den 9 februari 2000 och konventionsåtagandena trädde för Sveriges del i kraft den 1 juni 2000. Sverige har valt att ratificera konventionen för samtliga fem nationella minoriteter.

I ramkonventionen anges att skyddet av nationella minoriteter och av de rättigheter och friheter som tillkommer personer som tillhör dessa utgör en integrerad del av det internationella skyddet av mänskliga rättigheter och faller som sådant inom ramen för internationellt samarbete (artikel 1). Undertecknande stater åtar sig att erkänna att den som tillhör en nationell minoritet har rätt att fritt och utan ingripande använda sitt minoritetsspråk privat och offentligt, och såväl muntligt som skriftligt (artikel 10.1).

Ramkonventionen stadgar att all diskriminering på grundval av tillhörighet till en nationell minoritet är förbjuden. Staterna åtar sig att ”vidta lämpliga åtgärder för att inom alla områden av det ekonomiska, sociala, politiska och kulturella livet främja fullständig och effektiv jämlikhet mellan personer som tillhör en nationell minoritet och personer som tillhör majoritetsbefolkningen” (artikel 4).

Staterna åtar sig vidare att främja de nationella minoriteternas möjligheter att ”bibehålla och utveckla sin kultur och bevara de väsentliga beståndsdelarna av sin identitet, nämligen religion, språk, traditioner och kulturarv” (artikel 5). Konventionens åtaganden är således vidare i sin omfattning än minoritetsspråkkonventionens bestämmelser, vars syfte är att skydda och utveckla minoritetsspråken. Åtgärder, som syftar till att tvångsassimilera personer som tillhör nationella minoriteter, är uttryckligen förbjudna enligt artikel 5.2 i ramkonventionen.

Konventionen innehåller en rad bestämmelser som garanterar minoriteter grundläggande mänskliga rättigheter och friheter (artikel 9). Beträffande språk stadgas att enskilda skall ha rätt att fritt få

⁸ Barnkonventionen, artikel 29.1.c.

⁹ se delbetänkandet avsnitt 3.3.

använda sig av minoritetsspråket i privata och offentliga sammanhang (artikel 10.1). Vidare anges att:

Ramkonventionen, artikel 10.2

I områden som av hävd eller i betydande antal bebos av personer som tillhör nationella minoriteter skall parterna, om dessa personer begär detta och om en sådan begäran motsvarar ett verkligt behov, sträva efter att så långt som möjligt säkerställa att de förutsättningar finns som skulle göra det möjligt att använda minoritetsspråket i umgänget mellan dessa personer och förvaltningsmyndigheterna.

I detta stadgande finns uttryckligt konventionsstöd för att tillskapa s.k. förvaltningsområden för användandet av minoritetsspråk i offentliga sammanhang.

Konventionen innehåller bestämmelser rörande utbildning (artikel 12 och 13). Staterna skall vidta åtgärder på utbildnings- och forskningsområdet för att främja kunskapen om nationella minoriteter bland majoritetsbefolkningen, bereda möjligheter till lärarutbildning och tillgång till läroböcker, främja minoriteters tillträde till utbildning samt tillerkänna minoriteter rätt att inrätta och driva egna enskilda utbildningsinstitutioner. Den som tillhör en nationell minoritet har rätt att lära sig sitt minoritetsspråk (artikel 14.1). Vidare anges att:

Ramkonventionen, artikel 14.2

I områden som av hävd eller i betydande antal bebos av personer som tillhör nationella minoriteter skall parterna, om det finns tillräcklig efterfrågan, sträva efter att så långt som möjligt och inom ramen för sina respektive utbildningssystem säkerställa att den som tillhör dessa minoriteter har tillfredställande möjligheter till undervisning i minoritetsspråket eller till undervisning på detta språk.

Nödvändiga förutsättningar skall skapas för att nationella minoriteter effektivt skall kunna delta i det kulturella, sociala och ekonomiska livet samt i offentliga angelägenheter, särskilt sådana som berör dem (artikel 15).

5.1.3 Europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk

Minoritetsspråkskonventionen¹⁰ trädde i kraft den 1 mars 1998. Sverige ratificerade konventionen den 9 februari 2000.

I inledningen anges att konventionens huvudsyfte är kulturellt och att värnandet om historiska landsdels- och minoritetsspråk i Europa bidrar till att upprätthålla och utveckla Europas kulturella rikedom och traditioner. Rätten att använda landsdels- eller minoritetsspråk i det privata och offentliga livet anges vara en **omistlig rättighet (an inalienable right)** i enlighet med principerna i Förenta nationernas internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter och med andan i Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna.

Minoritetsspråkkommittén konstaterade att syftet med konventionen är bredare än bara mänskliga rättigheter:

Genom att skydda och främja historiska landsdels- eller minoritetsspråk som av hävd talas i Europa vill man bidra till att bevara och utveckla Europas mångkulturella arv och flerspråkighet inom nationsgränserna.¹¹

Enligt minoritetsspråkskonventionen krävs det att ett **landsdels- eller minoritetsspråk** skall ha använts av hävd i ett visst territorium inom en stat (s.k. historisk geografisk anknytning) av medborgare i staten, och att språket skall skilja sig från det officiella språket. Vidare skall språket talas av ett tillräckligt stort antal personer så att det motiverar olika åtgärder för skydd och främjande (artikel 1). Invandrarspråk och dialekter av landets majoritetsspråk anses falla utanför definitionen. Om ett språk inte skulle uppfylla kravet på historisk geografisk anknytning är det att betrakta som ett **territoriellt obundet språk**. För territoriellt obundna språk är skyddet allmännare och mindre omfattande. Undertecknande starter förbinder sig dock att beakta gruppens behov och önskemål och respektera gruppens traditioner och egenart (artikel 7.5).

En stat väljer själv vilka nationella minoritetsspråk som skall skyddas under konventionen och nivån på detta skydd. Varje stat förbinder sig enligt artikel 2 att tillämpa bestämmelserna i del II på alla landsdels- eller minoritetsspråk som motsvarar definitionen i artikel 1. För vart och ett av språken förbinder sig staten att

¹⁰ se delbetänkandet avsitt 3.3.3.

¹¹ Minoritetsspråkskommittén: "Steg mot en minoritetspolitik", SOU 1997:192, s 84.

tillämpa minst 35 punkter eller stycken bland bestämmelserna i del III i stadgan, däribland minst tre från vardera artikel 8 och 12 och en vardera från artikel 9, 10, 11 och 13. Sverige har valt att betrakta samiska, finska och meänkieli som språk med historisk geografisk bas (landsdels- eller minoritetsspråk) och dessa språk omfattas av bestämmelserna i del II och III. Romani chib och jiddisch betraktas som territoriellt obundna språk och ges därför skydd under bestämmelserna i del II.

Detta innebär att principerna i artikel 7 (i del II) skall beaktas i hela landet och inte endast i de nuvarande förvaltningsområdena. Bestämmelsen måste även läsas ihop med artikel 5 i ramkonventionen, som ju gäller i hela landet, där det anges:

Parterna åtar sig att främja de förutsättningar som är nödvändiga för att personer som tillhör nationella minoriteter skall kunna bibehålla och utveckla sin kultur och bevara de väsentliga beståndsdelarna av sin identitet, nämligen religion, språk, traditioner och kulturarv.

Minoritetsspråken i Sverige måste sålunda ges skydd och stöd i hela landet, och inte endast i förvaltningsområdena.

5.2 Den svenska minoritetspolitiken

Den 2 december 1999 beslutade Sveriges riksdag erkänna samer, sverigefinnar, tornedalingar, romer och judar som nationella minoriteter.¹² Samtidigt erkändes samiska (alla varieteter¹³), finska, meänkieli (kallades tidigare även för tornedalsfinska), romani chib (alla varieteter) och jiddisch som landsdels- eller minoritetsspråk i Sverige. Samtliga grupper som nu getts status som nationell minoritet har funnits i Sverige under mycket lång tid och de nationella minoritetsspråken har talats i Sverige parallellt med svenska språket i flera hundra år. De nationella minoriteternas språk och kulturer utgör en del av det svenska kulturarvet och Sverige har som stat åtagit sig att främja dessa gruppers språk och kulturer så att de ges möjlighet att fortleva i landet.

Genom riksdagens beslut valde Sverige även att ratificera minoritetsspråkskonventionen och ramkonventionen. Utgångspunkten för den nuvarande svenska lagstiftningen rörande rätten att

¹² prop. 1998/99:143, bet. 1999/2000:KU6, rskr. 1999/2000:69.

¹³ Termen *varietet* används inom språkvetenskapen som en generell beteckning för en språkform oavsett om denna betraktas som ett separat språk eller en dialekt inom ett språk. I propositionen nämns nord-, lule- och sydsamiska.

använda samiska, finska eller meänkieli (minoritetsspråkslagarna) är de skyldigheter Sverige åtagit sig genom ratificeringen av Europarådets konventioner. Sverige har i allmänhet valt den lägsta skyddsnivån enligt konventionen.

Regeringen angav att följande kriterier bör vara uppfyllda för att en grupp skall betraktas som nationell minoritet:

- Grupp med uttalad samhörighet som till antalet i förhållande till resten av befolkningen har en icke dominerande ställning i samhället. Gruppbestämningen kan inte enbart göras efter gruppens numerära antal utan här måste också vägas in och belysas gruppens struktur och sammanhållning.
- Religiös, språklig, traditionell och/eller kulturell tillhörighet. Åtminstone ett av de uppräknade särdragen måste föreligga. De särdrag som gruppen uppvisar måste i något väsentligt avseende skilja den från majoriteten.
- Självidentifikation. Den enskilde såväl som gruppen skall ha en vilja och strävan att behålla sin identitet.
- Historiska och långvariga band med Sverige. Regeringen ansåg att det inte går att dra en absolut gräns i år mätt. Endast minoritetsgrupper vars minoritetskultur funnits i Sverige före sekelskiftet 1900 ansågs uppfylla kravet på historiska eller långvariga band.¹⁴

Regeringen bedömde att fem språk i Sverige uppfyller minoritetsspråkkonventionens kriterier. De har samtliga talats av hävd och skiljer sig tydligt från det svenska språket. Dessutom utgör talarna av dessa ett sådant antal att det finns goda möjligheter att bevara språken.

Den 1 april 2000 trädde nya språklagar i kraft i Sverige: **lagen (1999:1175) om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar** samt **lagen (1999:1176) om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar**. Innehållet i lagarna är likalydande med undantag för de geografiska områdena och de angivna minoritetsspråken. Minoritetsspråkslagarna ger den enskilde rätt att använda minoritetsspråk med historisk geografisk anknytning i vissa specifika sammanhang.

Minoritetskonventionerna innehåller även, så som nämnts ovan, en rad bestämmelser som berör minoriteters möjligheter till

¹⁴ prop. 1998/99:143 s 32

utbildning i och på minoritetsspråket. Regeringen konstaterade i samband med ratificeringen att gällande bestämmelser rörande bl.a. modersmålsundervisning fick anses tillräckliga för att uppfylla konventionernas krav. Läroplanerna (Lpo 94 och Lpf 94) ändrades dock så att elever skall ges kunskaper om minoritetsspråken och om de nationella minoriteternas kultur, religion och historia. Någon ytterligare reglering ansågs inte behövas.¹⁵

Genom dessa minoritetsspråkslagar inrättades två förvaltningsområden, ett för samiska och ett för finska respektive meänkieli. Det samiska förvaltningsområdet omfattar Arjeplogs, Gällivare, Jokkmokks och Kiruna kommuner. Förvaltningsområdet för finska och meänkieli omfattar Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala och Övertorneå kommuner. Lagarna är tillämpliga hos kommunala, statliga regionala och lokala förvaltningsmyndigheter samt domstolar inom förvaltningsområdet (1 §).

Regeringen ansåg det viktigt att stödet för samiska, finska och meänkieli stärks i offentliga sammanhang. Genom att vidta åtgärder där minoritetsspråken används i offentliga sammanhang ges språken ett sådant stöd att de stärks. Åtgärderna innebär också ett erkännande av dessa språk och höjd status för språken. Språklagstiftning har en mycket viktig språkbevarande betydelse för minoritetsspråkens fortlevnad.¹⁶ En höjning av minoritetsspråkens status kan på ett positivt sätt påverka enskilda individers benägenhet att lära sig dem. Åtgärderna leder också till att de som använder språken har större praktisk nytta av dem, vilket i sig kan medverka till att fler lär sig språken. Språken har också större förutsättningar att utvecklas terminologiskt och på annat sätt om de kan användas i offentliga sammanhang jämfört med om de enbart används i privata sammanhang.¹⁷

I minoritetsspråkslagarna anges bl.a. följande. Enskilda ges rätt att använda minoritetsspråket vid muntliga och skriftliga kontakter med förvaltningsmyndigheter i ärenden som avser myndighetsutövning i förhållande till honom eller henne, om ärendet har anknytning till förvaltningsområdet (2 §). Om den enskilde använder minoritetsspråket i ett sådant ärende, är myndigheten skyldig att ge muntligt svar på minoritetsspråket. Den enskilde har även rätt att inge handlingar på minoritetsspråket till myndigheten. Om

¹⁵ prop.1998/99:143 s 59.

¹⁶ se avsnitt 6 nedan och avsnitt 2.3.2 i delbetänkandet.

¹⁷ prop. 1998/99:143 s 40.

innehållet är av betydelse för ärendet bör handlingen översättas.¹⁸ Bestämmelsen i 2 § innefattar dock ingen skyldighet att avfatta skriftliga beslut på minoritetsspråket. Myndigheten skall även i övrigt sträva efter att bemöta den enskilde på minoritetsspråket. Förvaltningsmyndigheten har möjlighet att begränsa servicen på minoritetsspråket till vissa tider och vissa platser (3 §), t.ex. tider då det finns tolk tillgänglig. När sådana tider bestäms är det dock viktigt att beakta att viss översättning måste ske skyndsamt. Detta kan exempelvis gälla myndighetsbeslut riktade till enskilda där den enskilde är beroende av översättning för att förstå innebörden av beslutet.¹⁹

En enskild som är part eller ställföreträdare för part i ett mål eller ett ärende hos domstol har rätt att använda minoritetsspråket under målets eller ärendets handläggning, om målet har anknytning till förvaltningsområdet (4 §). Den enskilde har även rätt att ge in handlingar och skriftlig bevisning på minoritetsspråket, rätt att få handlingar som hör till målet eller ärendet muntligen översatta till minoritetsspråket och rätt att vid muntlig förhandling tala minoritetsspråket inför domstolen. Domstolen skall sträva efter att bemöta part eller ställföreträdare på minoritetsspråket (5 §).²⁰

Kommuner inom förvaltningsområdena skall, om barns vårdnadshavare begär det, erbjuda möjlighet till plats i förskoleverksamhet där hela eller delar av verksamheten bedrivs på minoritetsspråket (8 §). Omfattningen av förskoleverksamheten kan, enligt propositionen, variera beroende på antalet barn och tillgången på språkkunnig personal. Finns det tillräckligt många barn och tilläckligt mycket personal som behärskar språket kan verksamheten på minoritetsspråket bedrivas mer organiserat i särskilda grupper eller på särskilda tvåspråkiga daghemsavdelningar eller helt tvåspråkiga daghem.²¹

¹⁸ se 8 § förvaltningslagen (1986:223).

¹⁹ prop. 1998/99:143 s 85.

²⁰ Enligt 33 kap. 9 § rättegångsbalken får en domstol låta översätta handlingar som kommer in till eller skickas ut från domstolen. En inlaga på ett annat språk än svenska skall översättas till svenska om det kan antas ha betydelse för målet. Enligt 5 kap. 6 § rättegångsbalken kan tolk anlitas om någon som skall höras inför rätten inte behärskar det svenska språket. En bestämmelse med motsvarande innehåll och som reglerar både skriftlig och muntlig översättning finns i 50 § förvaltningsprocesslagen (1971:29). För förvaltningsmyndigheternas handläggning av ärenden gäller, enligt 8 § förvaltningslagen (1986:223), att de vid behov bör anlita tolk när det har att göra med någon som inte behärskar svenska. Detta gäller både skriftlig och muntlig handläggning. Dessa regler gäller i hela landet och oavsett om personen i fråga tillhör en nationell minoritet.

²¹ prop. 1998/99:143 s 87.

Kommuner inom förvaltningsområdena skall även erbjuda den som begär det möjlighet att få hela eller delar av den service och omvårdnad som erbjuds inom ramen för äldreomsorgen av personal som behärskar minoritetsspråket (9 §). Arten och omfattningen av den äldreomsorg som erbjuds på minoritetsspråket blir beroende av hur många som önskar omsorg av personal som talar minoritetsspråket och vilken typ av omsorg som erbjuds samt tillgången på språkkunnig personal. Det grundläggande kravet på kommunerna är, enligt propositionen, att de organiserar äldreomsorgen så att någon del av den service och omvårdnad som erbjuds ges av personal som behärskar minoritetsspråket. Kommunerna bör därför organisera verksamheten så att den personal som finns inom äldreomsorgen och som talar minoritetsspråk så långt möjligt arbetar med de äldre som har minoritetsspråket som första språk.²²

Minoritetsspråklagarna berör endast den del av landstingets verksamhet som avser myndighetsutövning gentemot enskild. Lagarna är inte tillämpliga inom hälso- och sjukvårdens verksamhet på t.ex. vårdcentraler. Sverige har valt att inte göra något åtagande enligt minoritetsspråkskonventionen rörande hälso- och sjukvård.

Om det finns särskilda skäl får regeringen, enligt 10 §, föreskriva att en viss myndighet som lyder under regeringen skall undantas från tillämpningen i 2 §. Motsvarande gäller efter regeringens bemyndigande för landstingsfullmäktige och för kommunfullmäktige i fråga om kommunala myndigheter. Särskilda skäl kan anses föreligga om t.ex. en viss myndighet har mycket liten kontakt med allmänheten och det därför inte är befogat för myndigheten att hålla tolkberedskap. Regeringen påpekar dock att möjligheten att undanta myndigheter från lagens tillämpningsområde, enligt denna bestämmelse, bör användas restriktivt så att lagens syfte inte urholkas.²³

Länsstyrelsen i Norrbottens län har i uppdrag att följa tillämpningen av lagarna om rätt att använda samiska, finska och meänkieli i kontakt med myndigheter och domstolar. Länsstyrelsen har även i uppgift att fördela statsbidrag till kommuner och landstinget i enlighet med förordning (2000:86) om statsbidrag till åtgärder för att stödja användningen av samiska, finska och meänkieli. För de åligganden som följer av lagstiftningen om rätt att använda samiska, finska respektive meänkieli avsattes 6 miljoner kronor i statliga anslag för budgetåret 2004.

²² prop. 1998/99:143 s 87.

²³ prop. 1998/99:143 s 87.

Statsbidrag utgår för merkostnader som uppstår med anledning av språklagstiftningen. Statsbidraget har fördelats av Länsstyrelsen i Norrbottens län i samråd med berörda kommuner och landsting. Stödberättigade kostnader är dels insatser som rör översättning, tolkning m.m. som krävs för kommunikation mellan myndigheter och enskilda, dels kostnader som följer av insatser inom kommunens förskoleverksamhet och äldreomsorg. Det innebär att endast nytillkomna kostnader som uppstår på grund av minoritetsspråkslagarna är stödberättigade.

Länsstyrelsen har fördelat statsbidraget efter två huvudprinciper. Varje kommun inom förvaltningsområdet har fått ett grundbelopp per språk. Därutöver har resten av medlen fördelats genom att kommunernas andelar räknats ut på grundval av antalet invånare i kommunen.²⁴ Viss justering har gjorts för att kompensera kommuner med stor andel personer som tillhör nationella minoriteter. Av delbetänkandet framgår mer i detalj hur dessa medel har fördelats mellan kommunerna.²⁵

Det finns en särskild anslagspost med statligt bidrag till organisationer som företräder nationella minoriteter och som bedriver verksamhet som syftar till att stärka inflytandet för den nationella minoriteten, att främja den egna minoritetsgruppens identitet, kultur och språk, att motverka diskriminering eller sprida kunskap om den egna gruppen. Stadsbidraget uppgår till 4 miljoner kronor och fördelas efter beslut av regeringen.

Sedan år 2000 tillförs det statliga stödet till litteratur och kulturtidskrifter årligen 1 miljon kronor för att de nationella minoriteterna särskilt skall kunna beaktas vid fördelning av stödet.

Från och med 2002 anslår Statens kulturråd 7 miljoner kronor årligen för insatser som syftar till att främja de nationella minoriteternas språk och kultur.

5.3 Europarådets granskning av den svenska minoritetspolitiken

Stater som undertecknat Europarådets minoritetskonventioner skall med jämna mellanrum lämna rapporter till Europarådet rörande genomförandet av konventionsåtagandena. Dessa rappor-

²⁴ Uppgift från Länsstyrelsen i Norrbotten 21 feb. 2005, samt länsstyrelsens pm "Principer för statsbidragsfördelningen", 2000.

²⁵ se delbetänkandet avsnitt 4.3.

ter granskas av expertkommittéer som lämnar synpunkter och anmärkningar. Staten som granskas ges möjlighet att komma in med kommentarer på rapporterna. Därefter fattar Europarådets ministerkommitté beslut om eventuella rekommendationer till respektive stat. Rekommendationerna förväntas leda till förbättringar i den berörda staten. Europarådets övervakningssystem kan ses som en process för att identifiera områden där förbättringar behövs och att föra en dialog med respektive stat.

5.3.1 Synpunkter rörande implementering av ramkonventionen²⁶

Den 1 juni 2001 lämnade Sverige en första rapport till Europarådet rörande tillämpning av ramkonventionen.²⁷ Efter granskning av rapporten lämnade Europarådets rådgivande kommitté den 25 augusti 2002 sin rapport rörande Sveriges tillämpning av bestämmelserna i ramkonventionen.²⁸ Innehållet i rådgivande kommitténs rapport och de rekommendationer som lämnades har beskrivits i detalj i delbetänkandet. Rådgivande kommittén noterade bl.a. följande brister:

- behovet av ytterligare informationsinsatser,
- problem med uppföljning av vidtagna åtgärder,
- minoriteters bristande möjligheter till inflytande,
- negativa attityder mot nationella minoriteter,
- bristen på minoritetsspråkig media,
- brister i möjligheten att använda minoritetsspråken i kontakter med myndigheter,
- en rad synpunkter rörande minoriteternas möjligheter till utbildning i och på minoritetsspråken, och
- att de nationella minoriteternas möjligheter att delta i beslutsprocessen måste förbättras på olika nivåer i samhället och särskilt på lokal nivå.

Efter rådgivande kommitténs rapport antog ministerkommittén den 10 december 2003 en resolution innehållande slutsatser

²⁶ se delbetänkandet avsnitt 5.2.

²⁷ Report Submitted by Sweden Pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, ACFC/SR(2001)003, received on 8 June 2001.

²⁸ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Opinion on Sweden, 25 August 2002, ACFC/INFO/OP/I(2003)006.

rörande Sveriges tillämpning av ramkonventionen.²⁹ Ministerkommittén noterade att Sverige under de senaste åren tagit fram ett rättsligt ramverk för att skydda de nationella minoriteterna och strävar efter att samarbeta med de nationella minoriteterna. Denna positiva utveckling rör i synnerhet kommunerna i Norrbottens län som ingår i förvaltningsområdena. Ministerkommittén konstaterade även följande:

- Det kvarstår ett behov av att utvidga omfattningen av den lagstiftning som skyddar nationella minoriteter. Dessutom måste man mer konsekvent ta praktisk hänsyn till principerna i ramkonventionen. Den långtgående decentraliseringen när det gäller många av de grundläggande frågorna i genomförandet av ramkonventionen innebär att de lokala myndigheterna har ett huvudansvar i att övervaka och ta itu med relaterade problem. Bristerna är särskilt uppenbara i fråga om stöd till utbildning i de nationella minoritetsspråken, men det finns även andra brister inom andra områden såsom media, där det behövs stöd till initiativ från personer som tillhör de nationella minoriteterna.
- Det finns ett trängande behov att nå en harmonisk lösning och tydliggöra den juridiska situationen när det gäller landrättigheter i områden som traditionellt bebos av samer, med målet att uppnå harmoni mellan etniska grupper i området och att skydda ursprungsbefolkningens kultur och identitet.
- Det är viktigt att genomföra den nyligen förbättrade lagstiftningen om etnisk diskriminering, med tanke på den diskriminering som drabbar minoriteter, i synnerhet romer, i fråga om t.ex. boende och arbete.
- De svenska myndigheterna bör fortsätta att utveckla former för samråd för att göra personer från de nationella minoriteterna mer delaktiga när det fattas beslut som rör dem.

Ministerkommittén rekommenderade Sverige att vidta åtgärder med hänsyn till dess slutsatser och kommentarerna i den rådgivande kommitténs rapport.

²⁹ Europarådets ministerkommitté skall övervaka fördragsslutande staters genomförande av ramkonventionens bestämmelser (artikel 24). Council of Europe Committee of Ministers, Resolution ResCMN(2003)12 on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Sweden, 10 December 2003.

5.3.2 Synpunkter rörande implementering av minoritetsspråkskonventionen³⁰

Den 18 juni 2001 lämnade Sverige sin första rapport till Europarådets rörande tillämpningen av minoritetsspråkskonventionen.³¹ Europarådets expertkommitté lämnade den 6 december 2002 sin rapport rörande Sveriges efterlevnad av konventionens bestämmelser.³² Expertkommittén noterade bl.a. följande om genomförandet i Sverige:

- Genom att ratificera konventionen har Sverige visat en politisk vilja att skydda och främja landsdels- och minoritetsspråk i landet.
- Införandet av minoritetsspråkslagarna har haft en statushöjande effekt på minoritetsspråken, men det tycks finnas en negativ utveckling när det gäller undervisning i och på minoritetsspråken.
- Den geografiska begränsningen av förvaltningsområdena innebär att endast fem procent av sverigefinnarna omfattas av skyddet i del III av konventionen, vilket inte är acceptabelt.
- Sydsamiska har sin traditionella hemvist utanför det område som får skydd under del III i konventionen. De samer som talar sydsamiska faller därmed utanför skyddet. Sydsamiskan är mycket hotad och kommittén ansåg att det krävs särskilda åtgärder för att skydda och främja detta språk.
- Efterlevnaden av konventionsåtaganden har varit bristfällig på lokal nivå. Expertkommittén visar på att det finns strukturella problem i den nuvarande tillämpningen, främst i form av bristande ansvarstagande. Lokala myndigheter, vilket närmast får tolkas som kommunerna, känner sig inte bundna av Sveriges konventionsåtaganden och vill inte ta ansvar för minoritetsfrågorna eftersom de upplever att det inte finns någon efterfrågan från minoriteterna.
- Det råder även strukturproblem inom utbildningssystemet. Det krävs särskilda åtgärder för att göra undervisning mer tillgänglig i eller på minoritetsspråken. Utrymme för förbättringar

³⁰ se delbetänkandet avsnitt 5.3.

³¹ Initial Periodical Report, Sweden, MIN-LANG/PR(2001)1, 18 June 2001

³² European Charter for Regional or Minority Languages – Application of the Charter in Sweden: Report of the Committee of Experts on the Charter, ECRML (2003)1, 19 June 2003.

finns inom områdena lärarutbildning och att ta fram läromedel på minoritetsspråken. Kommittén uppmanade svenska myndigheter att förbättra möjligheterna och uppmuntra att fler söker sig till lärarutbildning i minoritetsspråk.

- Det råder svårigheter och brister i att ta fram skriftliga texter på minoritetsspråken.
- Myndigheterna skulle enligt kommittén kunna beakta möjligheten att inrätta ett permanent forum för alla minoritetsspråken, något som skulle möjliggöra en ständig dialog med varandra och med myndigheterna.
- Kommittén uttalade att den förväntar sig ytterligare framsteg inom minoritetsspråkiga media i framtiden.

Europarådets ministerkommitté beslutade den 19 juni 2003 att lämna ett antal rekommendationer rörande Sveriges tillämpning av konventionen.³³ Ministerkommittén rekommenderade svenska myndigheter att ta hänsyn till alla expertkommitténs påpekanden och särskilt prioritera följande:

- vidta omedelbara åtgärder för att göra undervisning i landsdels- eller minoritetsspråk mer lättillgänglig, ta fram läromedel och förbättra lärarutbildning på alla utbildningsnivåer,
- underlätta och främja användningen av samiska, finska och meänkieli i kontakten med rättsväsende och offentliga myndigheter i de definierade delarna av Norrbottens län,
- stödja framtagandet av eller utvecklingen av minst en dagstidning på samiska och en på meänkieli, och
- förbättra situationen för det finska språket utanför det finska administrativa området i den offentliga förvaltningen och i synnerhet i fråga om utbildning.

Sverige har därefter i juni 2004 lämnat sin andra rapport till Europarådet rörande tillämpningen av minoritetsspråkskonventionen.³⁴ Europarådets expertkommitté har under september 2005 besökt Sverige för att studera förhållanden på plats.

³³ Council of Europe Committee of Ministers, Recommendations RecChL(2003)1 of the Committee of Ministers on the Application of the European Charter for Regional or Minority Languages by Sweden, 19 June 2003.

³⁴ Sweden's Second Periodical Report presented to the Secretary General of the Council of Europe in Accordance with Article 15 of the Charter, 30 June 2004, MIN-LANG/PR (2004) 2.

Europarådets nästa rapport rörande Sveriges tillämpning lämnas under 2006.

5.4 Nationell uppföljning av minoritetspolitiken

De regionala åtgärderna i den nuvarande minoritetspolitiken har följts upp av Länsstyrelsen i Norrbottens län.³⁵ Även riksdagens konstitutionsutskott följer upp minoritetspolitiken och har låtit ta fram rapporter om minoritetspolitiken.³⁶ Resultaten av uppföljningarna har behandlats i detalj i delbetänkandet.³⁷ Sammanfattningsvis kan följande nämnas.

Riksdagens erkännande av minoritetsspråken och införandet av den lagstadgade rätten att få använda samiska, finska och meänkieli har haft statushöjande effekt på språken. Dessa språk har också blivit mer synliga i samhället jämfört med tidigare. Minoritetsspråkslagstiftningen har givit legitimitet åt minoriteternas agerande på den politiska arenan och gett minoriteterna större självförtroende.

Genomförandet av lagstiftningen har dock gått långsamt och det har inte varit problemfritt. De sju kommuner som ingår i nuvarande förvaltningsområden har kommit olika långt i sitt arbete med minoritetsfrågorna och man har även haft olika angreppssätt i arbetet. På flera av dessa orter fanns möjlighet att få minoritetsspråkig förskola och äldreomsorg redan innan minoritetsspråkslagarna tillkom. På vissa orter som Haparanda och Pajala kunde man även innan lagens ikraftträdande använda finska och meänkieli vid en del myndighetskontakter, även om det inte fanns en lagstadgad rätt till det.

Det har funnits en osäkerhet bland kommunerna om hur statsbidragen skall användas. Önskemål har framförts om att få använda statsbidraget till merkostnader som har stor betydelse för den enskilde minoritetsspråkanvändaren, men som inte följer direkt av

³⁵ Länsstyrelsen i Norrbottens län: "Finska, meänkieli och samiska – utvärdering av regionala åtgärder för nationella minoritetsspråk", december 2000; Lars Elenius och Stefan Ekenberg: "Minoritetsspråk och myndighetskontakt", 2002 (gjordes på uppdrag av Länsstyrelsen i Norrbottens län).

³⁶ Rapporter från riksdagen: "Nationella minoriteter och minoritetsspråk", 2004/05:RFR3, mars 2005, som innehåller bl.a. Kenneth Hyltenstam och Thomaso M. Milani: "Nationella minoriteter och minoritetsspråk – Uppföljning av Sveriges efterlevnad av Europarådets konventioner på nationell nivå: ett minoritetsperspektiv", dec 2004; Lars Elenius: "Ett uthålligt språk – genomförande av lagarna om användning av minoritetsspråk i förvaltningsområdena i Norrbottens län åren 2000–2004", dec 2004.

³⁷ se delbetänkandet avsnitt 4.

lagstiftningen. Kommunerna och landstinget har disponerat det fördelade statsbidraget på det sätt man funnit lämpligt utifrån gällande förordning. Kommunerna har gjort olika tolkningar av hur medlen kan användas. Vissa av kommunerna, bl.a. Jokkmokk och Pajala, har ansett att statsbidraget kunde användas till stöd för konst och kultur och inte bara till ren myndighetsutövning om det ansetts främja minoritetsspråken. En mer restriktiv tolkning av användningen, har enligt Elenius tillämpats av bl.a. Kiruna och Gällivare, där medlen endast använts för merkostnader för själva myndighetsutövningen.³⁸ Detta har bl.a. resulterat i att Gällivare kommun under åren 2000–2003 endast förbrukat 90 000 kronor av det totala statsbidraget på drygt 3 miljoner kronor, resten har fonderats.³⁹

På många orter kan enskilda som tillhör dessa nationella minoriteter inte fullt ut nyttja de rättigheter som språklagarna ger. Detta beror bl.a. på att det inte finns tillräckligt med personal inom förvaltningen som behärskar minoritetsspråken. Elenius visar i sin rapport till konstitutionsutskottet att inom det samiska förvaltningsområdet kan endast 18 procent av de lokala myndigheterna leva upp till de krav som språklagen ställer. Den låga språkkompetensen i samiska bland myndighetspersoner leder i sin tur till att samisktalande i än mindre grad försöker använda sitt modersmål i kontakter med myndigheter. För finskans och meänkielis del är situationen bättre inom förvaltningsområdet, eftersom det är vanligare att myndighetspersoner talar dessa språk. Utvärderingarna visar också att myndighetspersoners kunskaper i och attityder till minoritetsspråken påverkar minoriteternas benägenhet att använda språken. Elenius konstaterar:

Jämförelsen visar att finska och meänkieli har en mycket stark ställning inom den kommunala förvaltningen i Haparanda kommun. I Jokkmokks kommun har samiskan en motsvarande svag ställning. Låg språkkompetens bland personalen och frustration hos de samisktalande leder till en ond cirkel som innebär ett osynliggörande av det samiska språket i Jokkmokk. På så vis förvandlas kompetensbristen i samiska till upplevt icke-behov hos de anställda. I Haparanda är det istället så att närheten till Finland, likheten mellan finska och meänkieli och den höga andelen sverigefinnar och tornedalingar gör att minoritetsspråken stödjer varandra.⁴⁰

³⁸ Elenius (2004) s 84–

³⁹ Elenius (2004) s 87.

⁴⁰ Elenius (2004) s 13.

Hyltenstam och Milani anför i sin rapport till konstitutionsutskottet att den lokala inställningen och attityden mot minoritetsspråken i berörda kommuner har avgörande betydelse för om genomförandet av lagstiftningen skall nå framgång. Det finns även en stor slumpmässighet i om service faktiskt erbjuds på minoritetsspråken eller inte, mycket beroende på om det finns minoritetsspråkig personal tillgänglig.

Kommunala och statliga myndigheter har i många fall även varit dåliga på att informera om rätten att använda minoritetsspråket i kontakter med myndigheterna. Detta har medfört att enskilda som tillhör nationella minoriteter inte känt till möjligheten att använda minoritetsspråket. Kunskaperna om gällande lagstiftning har dock successivt förbättrats.

Angående möjligheterna för minoriteterna att påverka i frågor som berör dem anför företrädare för minoriteterna att de borde ges ett större förtroende och en större del av ansvaret i att styra sina egna angelägenheter. Inrättade samrådsförfaranden har endast rådgivande karaktär. De nationella minoriteternas möjligheter till samråd och inflytande har ökat, med det föreligger fortfarande hinder innan minoriteterna fullt ut kan känna tydlig delaktighet i frågor som berör dem.

Rörande utbildning anför i rapporten att utbildningen för de nationella minoriteterna lider av två huvudsakliga problem som upplevs som gemensamma för samtliga minoriteter. För det första finns det inte en aktivt genomförd och specifikt riktad informations-spridning till föräldrar om möjligheter till modersmålsundervisning och tvåspråkig undervisning. För det andra råder det brist på utbildade modersmåls lärare, undervisningsmaterial samt riktlinjer för framställning av sådant material. Det anses också allvarligt att det fortfarande saknas en strategi för att råda bot på dessa brister.

5.5 Delbetänkandets förslag till förstärkt minoritetsskydd

5.5.1 Implementeringen av åtagandena i Europarådskonventionerna måste förbättras

Denna utredning tillsattes bl.a. mot bakgrund av den kritik som riktats mot Sverige från Europarådets sida. Europarådet har påtalat en rad brister i nuvarande implementering av åtagandena rörande nationella minoriteter som behöver åtgärdas för att Sverige som ratificerande stat skall kunna leva upp till åtagandena i minoritetskonventionerna. Den kritik och de rekommendationer som Europarådet lämnar i samband med övervakningen av konventionerna förväntas leda till förbättringar i det berörda medlemslandets skydd och stöd för de nationella minoriteterna.

I utredningens direktiv har det funnits utrymme att lämna förslag på åtgärder mot bakgrund av den kritik som framkommit:

Utredaren skall överväga behovet av ändringar i den nuvarande lagstiftningen mot bakgrund av den uppföljning som gjorts inom Europarådet och Länsstyrelsen i Norrbottens län. Om det behövs skall utredaren lämna förslag till ändringar.⁴¹

Bilden av de implementeringsproblem som Europarådet pekat på har nyanserats och förstärkts genom de uppföljningar som gjorts efter Europarådets granskningar på uppdrag av Länsstyrelsen i Norrbottens län och som framkommer i de rapporter som riksdagens konstitutionsutskott låtit ta fram. De brister som framkommit är av så allvarlig karaktär att de måste åtgärdas. I delbetänkandet lämnades därför förslag till ändringar i nuvarande lagstiftning rörande rätt att använda samiska, finska och meänkieli samt förslag till andra åtgärder för att förbättra Sveriges implementering av åtagandena i Europarådets konventioner. Dessa åtgärder krävs oberoende av om nuvarande förvaltningsområden för finska och samiska skulle komma att utvidgas som nästa etapp i minoritetspolitiken. Rådande problem på minoritetspolitikens område skulle snarast förstärkas, om förvaltningsområdena utvidgades till ännu fler kommuner, utan att orsakerna till nuvarande brister åtgärdas.

I delbetänkandet föreslogs därför följande åtgärder för att förstärka det nuvarande minoritetsskyddet.

⁴¹ utredningens direktiv, Dir. 2004:6.

5.5.2 En ny lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk behövs

De åtaganden som framgår av ramkonventionens bestämmelser och bestämmelserna i del II av minoritetsspråkkonventionen gäller i *hela* Sverige. Det innebär att nuvarande lagreglering, som endast berör sju kommuner i Norrbottens län, är otillräcklig för att leva upp till åtagandena i minoritetskonventionerna. En ny **lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk** bör därför införas.⁴² Lagen skall ersätta nuvarande lagar om rätt att använda samiska respektive finska och meänkieli. Samtliga nationella minoriteter och minoritetsspråk skall omnämnas i lagtext.⁴³ Lagen skall vara tillämplig i hela landet. Allmänna bestämmelser med den nuvarande minoritetspolitikens målsättning och som motsvarar åtaganden i minoritetskonventionerna skall införas i lagtext. Syftet med den föreslagna regleringen är att stärka de nationella minoriteterna och deras språks ställning. Den svenska minoritetspolitiken kan därmed även förväntas få bättre genomslag i hela landet, eftersom samtliga kommuner i landet skulle vara tvungna att beakta de nationella minoriteternas behov i sin verksamhet. Medvetenheten om Sveriges åtaganden rörande nationella minoriteter skulle därmed också öka.

5.5.3 Ramkonventionens förhållande till regeringsformen behöver klargöras

Skyddet av nationella minoriteter och deras språk och kultur är av sådan betydelse för en rättstat att frågan bör regleras i grundlagen. Regeringsformens stadgande rörande minoriteter överensstämmer inte med Sveriges åtaganden enligt Europarådets ramkonvention för skydd för de nationella minoriteterna. Utformningen av bestämmelsen i regeringsformens 1 kap. 2 § föreslås därför bli föremål för översyn.⁴⁴ Den pågående Grundlagsutredningen bör ges i uppdrag att utreda frågan.

⁴² se delbetänkandet avsnitt 6.2.1.

⁴³ Romani chib och jiddisch har inget lagstadgat skydd enligt nuvarande minoritetsspråkslagstiftning, vilket är otillräckligt med tanke på Sveriges internationella åtaganden rörande minoritetsspråk.

⁴⁴ se delbetänkandet avsnitt 6.2.2.

5.5.4 Tydligare statligt ansvarstagande för implementeringen av konventionsåtagandena

Kommunerna behöver stöd i sitt arbete med minoritetsfrågorna. Det behövs även en tydligare statlig styrning av genomförandet av minoritetspolitiken för att konventionsåtagandena rörande minoriteter skall uppfyllas.⁴⁵ Det finns ingen sektorsmyndighet som bär ansvar för genomförande av minoritetspolitiken. Utredningen föreslår därför att länsstyrelsens roll i minoritetsfrågorna bör utvecklas. En länsstyrelse i landet bör ges nationellt tillsynsansvar för att säkerställa syftet med lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Myndigheten skall på eget initiativ eller efter anmälan vidta de åtgärder som behövs. Detta innefattar styrning, tillsyn, fördelning av ekonomiska medel samt samordning och bevakning av minoritetsfrågorna. Enskilda skall kunna vända sig till myndigheten med klagomål om lagens efterlevnad. Det nationella ansvaret bör läggas på Länsstyrelsen i Stockholms län. I detta slutbetänkande väljer jag att revidera detta förslag.⁴⁶

5.5.5 Åtgärder krävs för att öka kunskaperna om Sveriges konventionsåtaganden

Kunskaperna om Europarådets minoritetskonventioner och den svenska lagstiftningen rörande minoriteter måste öka på nationell, regional och lokal nivå.⁴⁷ En 3-årig nationell informations- och utbildningsinsats för att synliggöra de nationella minoriteterna bör därför genomföras under ledning av länsstyrelsen med nationellt tillsynsansvar. Länsstyrelsen och Sametinget bör vidare se över frågan om tillgängligt material rörande minoritetskonventioner, nationell lagstiftning och nationella minoriteter. Översättning av material bör göras i större utsträckning till svenska och de nationella minoritetsspråken. Informationsmaterial rörande minoritetsfrågorna och språkfrågor bör tas fram. Materialet skall användas för att öka kunskaperna hos beslutsfattare, tjänstemän, allmänheten och även de nationella minoriteterna.

⁴⁵ se delbetänkandet avsnitt 6.5.

⁴⁶ se förslag rörande Sametingets roll i avsnitt 12 nedan.

⁴⁷ se delbetänkandet avsnitt 6.6.

5.5.6 Myndigheters skyldighet att informera om rättighetslagstiftning måste följas upp

Förvaltningsmyndigheter och domstolar i förvaltningsområdena är skyldiga att informera om rätten att använda minoritetsspråk i kontakter med myndigheten. Stora brister har dock kunnat noteras i myndigheternas information till allmänheten.⁴⁸ I tillsynsverksamhet bör kommuners sätt att informera enskilda om deras rätt att använda minoritetsspråk bevakas särskilt.⁴⁹

5.5.7 Nationella minoriteters möjligheter till inflytande måste förbättras

Det bristande ekonomiska stödet till organisationer som företräder de nationella minoriteterna begränsar minoriteternas reella möjligheter till inflytande.⁵⁰ Nationella minoriteter måste ges tillgång till demokratiska forum så att även deras synpunkter kan beaktas. Nationella minoriteters möjligheter till inflytande bör lagreglernas. Nationella minoriteter skall ges inflytande på nationell, regional och lokal nivå. Samrådsorgan för minoritetsfrågor bör därför inrättas på olika nivåer där de nationella minoriteterna finns företrädda. För att de nationella minoriteterna skall ges det inflytande som minoritetskonventionerna förutsätter, måste de ges tillräckligt ekonomiskt stöd för att kunna driva olika frågor. Storleken på nuvarande ekonomiska stöd till de organisationer som företräder nationella minoriteter måste därför höjas.

5.5.8 Förslag rörande utbildning

Som ett ytterligare led i att förbättra implementeringen av Sveriges åtaganden rörande nationella minoriteter behandlades utbildning i delbetänkandet.⁵¹ Utbildning i och på minoritetsspråket var också en av de frågor som kom fram vid kartläggningen av sverigefinnarnas behov och intressen.⁵² Om de nationella minoriteternas möjligheter att överföra språken och kulturarvet till nästa genera-

⁴⁸ se delbetänkandet avsnitt 4.5.2 och 4.5.3.

⁴⁹ se delbetänkandet avsnitt 6.7.

⁵⁰ se delbetänkandet avsnitt 6.8.

⁵¹ se delbetänkandet avsnitt 7.

⁵² Enligt direktiven skall utredarens analys ”omfatta en bedömning av intresset och behovet hos enskilda sverigefinnar av en sådan utvidgad lagstiftning eller andra åtgärder.”

tion inte säkerställs, är minoritetsspråkens möjligheter att bevaras begränsade. Den kanske allra viktigaste frågan för de nationella minoriteternas fortlevnad på sikt är därmed om deras barn ges möjlighet att lära sig minoritetsspråket tillräckligt väl. Minoritetsbarns möjligheter till utbildning på och i minoritetsspråket är därmed av central betydelse. Utbildning har en mycket viktig språkbevarande betydelse och detta har även lyfts fram av Europarådet i rapporterna rörande Sverige.⁵³

I delbetänkandet föreslogs därför att rätten till undervisning i minoritetsspråk skall garanteras för de nationella minoriteterna. I ramkonventionens artikel 14.1 anges att ”parterna erkänner att den som tillhör en nationell minoritet har rätt att lära sig sitt minoritetsspråk”. Någon möjlighet att begränsa denna rätt med anledning av barnets eller föräldrarnas tidigare kunskaper eller bruk av språket ges inte i ramkonventionen eller minoritetsspråkskonventionen. De svenska bestämmelserna rörande rätten till modersmålsundervisning behöver ändras så att samtliga nationella minoriteter har samma rättigheter. Krav på umgängesspråk eller tidigare kunskaper i språket, skall inte ställas för att de nationella minoriteterna skall ha rätt till modersmålsundervisning, eftersom det strider mot konventionsåtagandena. Även för sverigefinska och judiska elever skall det räcka att det finns en elev i kommunen som önskar undervisning i minoritetsspråket.⁵⁴

Vidare behöver barns behov på utbildningsområdet särskilt uppmärksammas och regleras i den föreslagna lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Samtliga kommuner i Sverige skall i sin verksamhet, i enlighet med ramkonventionens och minoritetsspråkskonventionens bestämmelser, beakta barns rätt till minoritetsspråk och en kulturell minoritetsidentitet.⁵⁵

I delbetänkandet föreslogs även att Skolverket bör ges i uppdrag att genomföra dels riktad och regelbundet återkommande tillsynsverksamhet rörande de nationella minoriteternas möjligheter att få undervisning i minoritetsspråken (modersmålsundervisning), dels i sin tillsyn följa upp att bestämmelserna i läroplanerna rörande nationella minoriteter förverkligas.⁵⁶

⁵³ se delbetänkandet avsnitt 5.2.7 och 5.3.4.

⁵⁴ se delbetänkandet avsnitt 7.2.7.

⁵⁵ se delbetänkandet avsnitt 7.2.8.

⁵⁶ se delbetänkandet avsnitt 7.2.9.

5.5.9 Förvaltningsområdet för finska språket behöver utvidgas

Rörande finska språket föreslogs i delbetänkandet att förvaltningsområdet för finska utvidgas från nuvarande fem kommuner i Norrbottens län till att även omfatta samtliga kommuner i Stockholms, Uppsala, Södermanlands och Västmanlands län.⁵⁷ En sådan utvidgning skulle innebära en statushöjande åtgärd för finska språket som främjar språkets fortlevnad i landet. Cirka hälften av alla sverigefinnar i landet skulle genom utvidgningen komma att omfattas av de åtgärder som föreskrivs i del III av minoritetsspråkskonventionen.

Det utvidgade förvaltningsområdet bör omfatta samma rättigheter som nuvarande lag stadgar, nämligen rätt till förskola och äldreomsorg helt eller delvis på finska samt möjligheter att använda finska i kontakter med förvaltningsmyndigheter och domstolar. För att underlätta genomförandet av utvidgningen bör en styrgrupp tillsättas under ledning av Länsstyrelsen i Stockholms län. Genomförandet bör ske genom samarbete mellan kommunerna i regionen och länsstyrelsen skall ha en stödjande funktion i detta arbete.

⁵⁷ se delbetänkandet avsnitt 11.

6 Vems är ansvaret för att minoritetsspråken fortlever?

För att kunna bryta och vända den språkbytesprocess som pågår inom samiskan och de andra nationella minoritetsspråken kommer det att krävas åtgärder på olika nivåer i samhället. Många olika faktorer påverkar minoriteters språkbyte och språkbevarande.¹ En del av dessa faktorer är dessutom starkt beroende av varandra. Faktorer på samhällsnivå påverkar de val som sker på grupp- och individnivå och därmed även effektiviteten i språkbevarandet. För att revitaliseringen av minoritetsspråken skall lyckas krävs det därför åtgärder som förbättrar förutsättningarna på samhälls-, grupp- och individnivå. Språkbevarande och språkstimulerande åtgärder behöver vidtas parallellt så att de förstärker varandra. I det följande diskuteras Sveriges ansvar som stat, samt regeringens och de nationella minoriteternas ansvar för att de nationella minoritetsspråken skall kunna bestå som levande språk i Sverige.

6.1 Sveriges och regeringens ansvar

Genom att ratificera Europarådets minoritetskonventioner har Sverige åtagit sig en folkrättslig förpliktelse att skydda de nationella minoriteterna och att aktivt främja och stödja de nationella minoritetsspråkens bevarande som levande språk i Sverige. Som ett av den svenska minoritetspolitikens mål har regeringen även angett de nationella minoriteternas möjligheter att kunna påverka i frågor som berör dem (ett åtagande enligt artikel 15 i ramkonventionen).

Detta åtagande innebär att Sverige som stat har ett ansvar för att undersöka vilka behov som finns för respektive nationell minoritet eller i vart fall vara lyhörd för de synpunkter som framförs av företrädare för minoriteterna rörande behov. Åtagandet innebär också ett ansvar för att vidta de åtgärder som behövs för respektive

¹ se även delbetänkandet avsnitt 2.3.2.

nationellt minoritetsspråk samt att skapa nödvändiga förutsättningar för att språket skall kunna återta förlorad mark. Det skulle t.ex. kunna vara att ge de nationella minoriteterna verktyg för att arbeta vidare med språkfrågorna.

Enligt svensk rättstradition måste olika internationella åtaganden omsättas i nationellt regelverk för att de skall kunna bli normerande i landet. Det innebär konkret att de åtaganden som Sverige förbundit sig att uppfylla måste komma till uttryck i svensk lag och på ett sådant sätt att förpliktelserna förverkligas. När det gäller minoritetspolitiken har ingen särskild myndighet sektorsansvar för frågorna. Ansvaret för t.ex. fördelning av ekonomiska medel till organisationer som företräder de nationella minoriteterna ligger på Justitiedepartementet.

De faktorer som regeringen framför allt kan påverka för att främja minoritetsspråkens fortlevnad är faktorer på samhällsnivå. Dessa faktorer är följande:²

I. FAKTORER PÅ SAMHÄLLSNIVÅ

(beskriver fenomenen som speglar och i viss utsträckning bestämmer minoritetens status i förhållande till majoriteten eller inom samhället i stort)

- a) **Politiskt – legala förhållanden** (om minoritetsgruppen har någon grad av politisk autonomi eller allmänt om minoriteten har rättigheter att själva besluta om frågor som rör den egna gruppen)
- b) **Majoritetssamhällets ideologi** (hur majoritetssamhället uppfattar minoriteten och vilken behandling olika uppfattningar leder till, t.ex. i termer av pluralistisk, segregativ eller assimilerisk policy gentemot minoritetsgruppen)
- c) **Språklagstiftning** (om det i samhällets lagar finns särskilda bestämmelser om minoritetsspråkets officiella användning)
- d) **Implementering av minoritetspolitiken** (om och i vilken utsträckning politiska beslut angående minoriteten i praktiken genomförs)

² Hyltenstam (1999) s 47–

- e) **Ekonomiska faktorer** (t.ex. i vilken utsträckning industrialisering etc. är orienterade mot minoritetens eller majoritetens intressen eller om det finns balans mellan grupperna)
- f) **Sociokulturella normer** (om normer i vanor, beteende, klädsel, språk etc. som gäller inom minoriteten är synliga i majoritetssamhället)
- g) **Utbildning** (vilka utbildningsresurser som är tillgängliga för minoriteten respektive majoriteten och om dessa resurser är jämt fördelade).

Det finns anledning att kommentera dessa faktorer närmare. När det gäller **politiskt – legala förhållanden** har regeringen uttalat att de nationella minoriteternas förbättrade möjligheter till inflytande skall vara ett av minoritetspolitikens mål. Det kan konstateras att vissa möjligheter till inflytande ges idag på nationell nivå genom de överläggningar som sker mellan företrädare för minoriteterna och ansvarigt statsråd. Som påpekats i delbetänkandet är detta dock knappast tillräckligt eftersom överläggningarna är konsultativa och hålls på ett generellt plan. Minoriteternas reella möjligheter att påverka måste, enligt min uppfattning, förbättras på nationell, regional och lokal nivå genom organiserat och strukturerat samråd. Genom tydliga samrådsförfaranden förstärks även majoritetssamhällets budskap till minoriteterna att deras språk och kulturer är viktiga för samhället och att samhället är berett att ge sitt stöd för fortlevnaden. Regeringens möjlighet att förbättra förutsättningarna rörande denna faktor finns således och förslag till förbättringar har lämnats i delbetänkandet.

Majoritetssamhällets inställning till minoritetsspråken har mycket stor betydelse för om implementeringen av konventionsåtagandena skall lyckas och användningen av språken skall öka. Minoriteternas inställning till det egna språket påverkas nämligen starkt av majoritetens synsätt. Ett språk som har låg status i samhället och i majoritetens ögon, är inte lika attraktivt för minoriteten och detta påverkar de språkval som minoriteten gör. Minoritetsspråkens låga status i samhället är ju en av orsakerna till de pågående språkbytesprocesserna hos de nationella minoriteterna. När det gäller majoritetssamhällets ideologi kan noteras att regeringen genom erkännandet av de nationella minoriteterna och genom ratificeringen av Europarådets minoritetskonventioner gjort ett medvetet val att anamma en pluralistisk inställning gentemot dessa

grupper och dessa språk. Konventionsåtagandena innebär också ett avståndstagande från ett assimilatoriskt synsätt, något som dessutom är uttryckligen förbjudet enligt ramkonventionen. Däremot kan man knappast säga att regeringens synsätt fått genomslag på det regionala och lokala planet, eftersom kunskaperna om åtagandena gentemot de nationella minoriteterna och språken är så bristfälliga. De gjorda utvärderingarna av minoritetspolitikerna visar tyvärr också att det av regeringen anbefallda synsättet inte har fått genomslag i det bemötande som de nationella minoriteterna får inom förvaltningsområdena. För att det nya synsättet skall få det genomslag som krävs måste ett långsiktigt och medvetet attitydförändrande arbete genomföras, bl.a. genom ökad kunskapsspridning om dessa frågor. Förslag till förbättringar har lämnats i delbetänkandet. I detta slutbetänkande lämnas även förslag som syftar till att synliggöra de nationella minoriteterna och deras språk i majoritetssamhället.

Språklagstiftning nämns som en viktig faktor på samhällsnivå. Den nuvarande lagstiftningen om rätt att använda samiska, finska och meänkieli har haft en statushöjande effekt på dessa språk inom förvaltningsområdena. Språklagstiftning är därmed ett verkningfullt verktyg för att påverka språkbevarandet i positiv riktning. Den nuvarande lagstiftningen har dock getts en begränsad geografisk räckvidd och ett begränsat innehåll och även effekterna blir därmed begränsade. Initiativet till förändringar ligger hos regering och riksdag. Förslag till förbättringar har lämnats i delbetänkandet.

Implementering av minoritetspolitikerna och språklagstiftningen är en förutsättning för att de angivna rättigheterna skall kunna förverkligas. Om det finns ett gap mellan lagstadgade rättigheter och genomförandet av dessa rättigheter skapas en frustration hos minoriteterna och lagstiftningen får då inte den språkbevarande effekt som avsetts. Uppföljning av implementeringen är därför nödvändig. Ansvaret för denna uppföljning och ansvaret för att se till att tillkortakommanden rättas till ligger på regeringen. Även här har utredningen lämnat förslag till förbättringar, bl.a. inrättande av tillsyn.

Ekonomiska faktorer nämns som en faktor som påverkar språkbevarandet. Med det avses bl.a. om det råder stora ekonomiska skillnader mellan majoriteten och minoriteter och om dessa grupper t.ex. har samma möjligheter i samhället. Bland de nationella minoriteterna hör framför allt romerna till dem som är ekonomiskt

missgynnade i samhället. Många romer utsätts för diskriminering i t.ex. arbetslivet och på bostadsmarknaden.

Ekonomiska faktorer har även betydelse för vissa typer av traditionella näringar som bedrivs av nationella minoriteter. Förutsättningarna för att driva olika näringar skiljer sig och det kan missgynna t.ex. rennäringen. Rennäringens fortlevnad är av mycket stor betydelse för den samiska kulturens och språkets bevarande. Regeringen kan genom olika åtgärder skapa ekonomiska förutsättningar som förbättrar rennäringens möjligheter att fortleva.

En annan aspekt av ekonomiska faktorer är att minoriteternas kulturutövning och minoritetsspråkiga kultur ges tillräckliga resurser och att minoriteter som grupp inte missgynnas i ekonomiskt hänseende. Med beaktande av antalet personer i Sverige som tillhör de nationella minoriteterna kan de medel som avsatts för de nationella minoriteternas kultur anses vara mycket små. Ansvaret för att avsätta tillräckliga medel för främjande av de nationella minoriteternas kulturer ligger på regeringsnivå.

När det gäller **sociokulturella normer** i det svenska samhället kan konstateras att minoriteternas vanor, beteende, klädsel och språk finns närvarande i det svenska samhället. På en del håll kan dock en negativ inställning från majoritetens sida hämma sådana uttryck från enskilda som tillhör de nationella minoriteterna. Ibland kan även sådana uttryck för minoritetstillhörighet föranleda direkt diskriminering. Till exempel utsätts romer som bär traditionell klädedräkt alltför ofta för diskriminering.

Utbildning lyfts fram som en viktig faktor för språkbevarandet. Utbildningsfrågor är av central betydelse för minoritetsspråkens fortlevnad i Sverige, vilket även lyftes fram i delbetänkandet.³ Om minoriteternas möjligheter att överföra språken till nästa generation inte säkerställs, kommer minoritetsspråken inte att bestå som levande språk i Sverige. Graden av språkbevarande påverkas således av antalet barn som ges möjligheter att tillägna sig språket i tillräcklig grad. Förskolans och skolans roll kan därmed vara av avgörande betydelse för enskildas möjligheter att tillägna sig minoritetsspråket tillräckligt väl. Utformningen av det regelverk som styr förskolans och skolans mål och verksamhet samt det regelverk som skall säkerställa måluppfyllelsen styrs av regeringen. Regeringen är också ansvarig för att Sverige uppfyller åtagandena rörande utbildning i minoritetskonventionerna. Förslag rörande utbildning har

³ se delbetänkandet avsnitt 7.

lämnats i delbetänkandet och fler förslag lämnas i detta slutbetänkande.

Slutligen finns det ytterligare en mycket viktig faktor, förutom de som språkforskare räknar upp, som regeringen bär ett stort ansvar för. Det är **samordningen av de minoritetsspråkliga frågorna** på nationell nivå. Eftersom så många olika faktorer påverkar bevarandet av ett minoritetsspråk och eftersom dessa faktorer påverkar varandra sinsemellan, måste någon ha ett helhetsperspektiv i språkfrågorna. Detta helhetsansvar blir av avgörande betydelse för om olika språkbevarande åtgärder skall kunna få avsedd effekt. Det enda organ som kan ha ett helhets- och samordningsansvar för olika politikområden är regeringen.

Problematiken kan exemplifieras med följande. Inom högskole- och universitetsvärlden finns minoritetsspråken finska och samiska representerade på flera platser och på flera institutioner. Varje sådan institution har stor betydelse för språkets ställning och fortsatta bevarande i Sverige. Samiskan och finskan är små språk på universiteten och de kan ha svårt att hävda sig i konkurrensen med andra språk som av majoriteten uppfattas som viktiga språk. Varje universitet och högskola ses som separata samhällsorgan som ensamma saknar möjligheter att ta ansvar för dessa språks framtid. Både Göteborgs och Lunds universitet har upphört att undervisa i finska språket, och för Lunds del skedde detta efter det att Sverige åtog sig ett folkrättsligt ansvar för finska språkets fortlevnad. Studenter boende i södra Sverige måste numera läsa finska i Köpenhamn. Denna utveckling är mycket olycklig för finska språkets fortlevnad och alla de sverigefinnar och andra som skulle vilja studera finska. Vem tar helhetsansvaret för denna utveckling? Enligt min mening måste det yttersta ansvaret ligga på regeringen. Endast regeringen har möjlighet att göra prioriteringar på nationell nivå och genom regleringsbrev och budgetfördelning ge de nationella minoritetsspråken de förutsättningar som krävs. Detta innebär också att man inom regeringskansliet måste ha en mycket god samordning i frågor som berör de nationella minoriteterna och minoritetsspråken och att alla departement faktiskt observerar och beaktar konsekvenser för de minoritetsspråkliga frågorna i sitt arbete.

6.2 De nationella minoriteternas ansvar och delat ansvar

En rad språkbevarande faktorer berör de nationella minoriteterna på grupp- och individnivå. Dessa faktorer är följande:⁴

II. FAKTORER PÅ GRUPPNIVÅ

(faktorer som rör de interna förhållandena inom minoritetsgruppen)

- h) **Demografi** (bl.a. gruppens storlek, kärnområden, ålders- och könsfördelning, äktenskapsmönster)
- i) **Språkförhållanden** (om språket har status som officiellt språk, talas det i mer än ett land, dialekt- eller språksplittring, standardisering och modernisering, förhållandet mellan tal och skrift, graden av tvåspråkighet och språkbehärskning, gruppens språksyn, minoritetsspråkets status i förhållande till majoritetsspråket)
- j) **Heterogenitet/homogenitet** (existensen av sociala, professionella och kulturell variation inom gruppen)
- k) **Näringar** (om speciella sysselsättningar eller ekonomiska nischer innehas av gruppen)
- l) **Typ av etnicitet** (vilken typ av mobilisering för t.ex. språkbevarandefrågor som förekommer inom gruppen, eller om sådana frågor betraktas som viktiga över huvud taget)
- m) **Intern organisation** (t.ex. om det förekommer organisationer och sammanslutningar inom gruppen, om man har tillgång till ledare eller talesmän, samt om gruppen omfattar en utbildad elit)
- n) **Institutioner** (om det finns utbildning, kyrka, språkplanering, språkvård, forskning och kultur på språket)
- o) **Medier** (om gruppen har egna tidningar, radio- och TV-sändningar, särskilt på minoritetsspråket)

⁴ Hyltenstam (1999) s 47–

- p) **Kulturyttringar** (om gruppens kulturella angelägenheter manifesteras genom berättartraditioner, musik, litteratur och teater etc.)

Flera av de faktorer som språkforskare lyfter fram på gruppnivå är omständigheter som närmast är att se som givna objektiva förutsättningar som är svåra att påverka genom gruppens eller enskilda individers beteende. Sådana faktorer är t.ex. demografi, språkförhållanden, gruppens heterogenitet respektive homogenitet.

Rörande vissa av förhållandena går det dock att göra aktiva och medvetna val som påverkar förutsättningarna för minoritetsspråkets fortlevnad. Det är t.ex. gruppens språksyn (se språkförhållanden), hur gruppen mobiliserar sig i språkfrågor och driver språkbevarandeåtgärder (se typ av etnicitet). **Intern organisation** är också en fråga där gruppens egna engagemang blir avgörande, dels för effektiviteten i det egna språkarbetet, dels hur väl man lyckas göra sin stämma hörd i majoritetssamhället.

En del av de uppräknade faktorerna på gruppnivå är områden där det finns ett delat ansvar mellan de nationella minoriteterna och samhället.

En nationell minoritet som har egna **institutioner**, såsom skolor, språkvårdande organ, kulturinrättningar etc., är bättre rustad för att stärka det egna språkets fortlevnad. Det ger större möjligheter för minoriteten att arbeta aktivt med språkbevarande. För att de nationella minoriteterna skall kunna skaffa sig egna institutioner krävs starkt engagemang och eget ansvarstagande. Ofta krävs det också stöd från samhället för att kunna starta sådana egna institutioner i form av t.ex. ekonomiskt stöd. Skapandet av institutioner för de nationella minoriteterna är således ett område där majoritetssamhället kan bistå minoriteterna. Ansvaret att sedan nyttja dessa egna institutioner på ett sätt som främjar språkbevarandet ligger på minoriteten.

Tillgången till egna minoritetsspråkiga media är ett liknande område där det krävs gemensamt engagemang och delat ansvar. Att driva egna **media** kräver stora ekonomiska resurser och samhällets stöd blir en nödvändighet. Regeringen kan på olika sätt främja skapandet och utvecklandet av minoritetsspråkiga media.

De nationella minoriteterna bär ett stort eget ansvar för de **kulturyttringar** som finns inom gruppen. Samhället kan bistå gruppen genom främjandeåtgärder inom olika kulturområden. Sveriges åta-

ganden enligt minoritetsspråkskonventionen innebär också ett ansvar för att stödja och främja de nationella minoriteternas kultur.

III. FAKTORER PÅ INDIVIDNIVÅ

(faktorer som rör den individuella minoritetsmedlemmens språkliga beteende)

- q) **Språkval** (i vilken utsträckning och i vilka domäner den tvåspråkiga minoritetsmedlemmen väljer minoritetsspråket i interaktion med andra tvåspråkiga)
- r) **Socialisation** (speciellt med avseende på hur de två aktuella språken används i barnuppfostran).

Faktorerna på individnivå är områden där de nationella minoriteterna bär ett huvudansvar för sitt eget agerande och för om revitalisering kan komma tillstånd. Den enskilde individen kan genom sitt **språkval** till viss del välja att främja språkbevarande och upprätthållande av språkdomäner. Individens språkval görs dock i ett socialt sammanhang där människors handlande påverkas av andras handlande. Det innebär att språkvalet ofta görs i samspel med andra individer, vilket innebär att andra individers språkval också påverkar den enskilde. Samtidigt ger detta den enskilde individen möjligheter att påverka andras beteende i positiv riktning.

Detta innebär att t.ex. språkligt assimilationstryck från omgivningen eller minoritetsspråkets låga status kan påverka den enskilde individens val. Majoritetens negativa inställning till minoritetsspråket kan hämma enskildas val att tala minoritetsspråket. Om minoritetsspråkets ställning är starkt hotad, kan det av en del uppfattas som hopplöst att lära sig språket och nyttan med språket uppfattas kanske inte som så stor. Av andra individer kan hotet mot språkets existens däremot uppfattas som ett extra starkt skäl att arbeta med revitalisering och att värna det egna språkets fortlevnad.

Den andra faktorn på individnivå är **socialisation** t.ex. hur minoritetsspråket används i barnuppfostran. Föräldrar kan göra medvetna val att tala minoritetsspråket hemma och därigenom aktivt verka för att minoritetsspråket förs över till nästa generation. Som påpekats i delbetänkandet är det inte någon enkel uppgift att fostra ett barn till **additiv tvåspråkighet**⁵, i minoritetsspråket och i

⁵ dvs. att inläring av ett andra språk inte sker på bekostnad av det första språket

svenska. Det krävs medvetenhet, kunskap, envishet och konsekvens av föräldrarna. Det kan vara en svår uppgift om endast en förälder talar minoritetsspråket och särskilt när det inte finns andra individer som talar minoritetsspråket i omgivningen.

Samtidigt är det ingen annan än familjen som kan bestämma om ett barn skall lära sig minoritetsspråket. Ansvaret för detta ligger således inom familjen. Familjen kan välja att aktivt stödja barnets språkutveckling och på olika sätt främja hans eller hennes möjligheter att tillägna sig minoritetsspråket. I detta svåra arbete behöver familjen stöd och aktiv hjälp från förskola och skola. Barn som har möjlighet att tillägna sig minoritetsspråket i hemmet och vars språkutveckling stöds och förstärks av skolans arbete har goda förutsättningar att bli additivt tvåspråkiga och därmed tillägna sig minoritetsspråket tillräckligt väl för att själva kunna föra språket vidare.

Insikten om minoritetens eget ansvarstagande i en revitaliseringsprocess är nödvändig. Språkforskare talar om att minoriteter måste göra ett ställningstagande som bygger på medvetenhet. Talare av minoritetsspråket måste klargöra för sig själva *varför* språket håller på att försvinna, *vad som kan göras* för att hindra det, och inte minst *vad de själva* är redo att göra för att hindra det.⁶ Denna insikt har bl.a. uttryckts på följande sätt i Sametingets värdegrund för den samiska språkpolitiken:

Vi inser att en stor del av ansvaret för framtiden ligger hos oss själva.⁷

Om minoriteten når denna insikt och dessutom ges nödvändiga verktyg för att arbeta vidare med språkfrågorna, finns goda förutsättningar för att revitalisera minoritetsspråket. Samhället kan stärka och stödja de nationella minoriteterna i denna svåra uppgift genom att skapa ett språkbevarande klimat och genom att bistå med konkreta verktyg. De nationella minoriteterna ges därmed makt att styra och forma sin egen framtid.

⁶ Leena Huss: "Sverigefins revitalisering – finns den?" i Heidi Hansson (m.fl. (red): "När språk och kulturer möts – Festskrift till Tuuli Forsgren" (2002) s 46

⁷ Sametinget: "Start för en offensiv samisk språkpolitik – Handlingsprogram" (2004) se bilaga 8.

7 Synpunkter från samer rörande samiskan och dess fortlevnad

Utredarens analys skall enligt tilläggsdirektivet omfatta en bedömning av **intresset och behovet hos enskilda samer av en utvidgad lagstiftning** om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar till att gälla i även i det sydsamiska området, **eller andra åtgärder**. Utredaren skall vidare ge företrädare för den samiska minoriteten möjlighet att framföra sina synpunkter.

I detta avsnitt redovisas de synpunkter som kommit fram under utredningens arbete från enskilda samer och samiska företrädare, dels rörande behov och intresse av ett utvidgat förvaltningsområde, dels andra synpunkter om språkliga behov och synpunkter som lämnats om det samiska språket och dess möjligheter att fortleva i Sverige.

7.1 Synpunkter från företrädare för samer

Ett av den svenska minoritetspolitikens mål är att stärka minoriteternas möjligheter till inflytande i frågor som berör dem. Det fortsatta arbetet med utvecklandet av minoritetslagstiftningen måste därför, enligt min mening, ske i nära samarbete med representanter för de nationella minoriteterna. Det är minoriteterna själva som bäst vet vilka behov och förutsättningar de har. Synpunkter från enskilda samer och företrädare för samiska organ har därmed utgjort en mycket viktig del av underlaget för utredningens bedömningar.

För att nå den samiska befolkningen och för att få in synpunkter från samer rörande de språkliga behoven har utredningen vänt sig till de samiska nätverk som finns i form av samiska organisationer och föreningar, som samebyar, Svenska Samers riksförbund (SSR), samiska ungdomsförbundet Sáminuorra, myndigheter som Sameetinget, Sameskolstyrelsen, och institutioner som Samernas utbildningscentrum och Gaaltije sydsamiskt kulturcentrum. En rad vär-

defulla synpunkter från enskilda samer har även framkommit vid de möten med organisationer och institutioner och andra som utredningen haft. För att inhämta synpunkter från enskilda samer om deras språkliga behov har även en enkätundersökning genomförts i det sydsamiska området.

I det följande ges en redogörelse för de synpunkter som lämnats. Synpunkter som framkom vid utredningens besök vid Samernas utbildningscentrum och Sameskolstyrelsens kansli redovisas i senare avsnitt.

7.1.1 Sametinget

Sametinget/ Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie leder det samiska språkarbetet. Insatser görs inom språkvården och utvecklandet av det samiska språket och ett arbete för att revitalisera samiskan har påbörjats. Ett handlingsprogram, ”*Start för en offensiv samisk språkpolitik*” antogs av Sametingets plenum i februari 2004 och innebär ett politiskt ställningstagande för ett medvetet långsiktigt arbete för att revitalisera samiskan. Som ett led i revitaliseringsarbetet har Sametinget anordnat alfabetiseringskurser för vuxna samer som vill förbättra sina kunskaper i samiska och lära sig läsa och skriva på samiska. Frågan om en utvidgning av förvaltningsområdet för samiska har drivits av Sametinget under flera år.

I remissvaret på delbetänkandet¹ anför Sametinget att situationen för samiskan är allvarlig. På många håll i Sápmi pågår en språkbytesprocess som är långt framskriden. De flesta äldre samer har aldrig lärt eller endast bristfälligt fått lära sig att läsa och skriva på samiska. Många av de yngre har inte fått lära sig sitt modersmål. Samhällets skydd och stöd kommer att behövas om de samiska språken skall kunna fortleva och utvecklas i Sverige.

Sametinget anför att det nationella ansvaret för det samiska språket bör samlas hos Sametinget. Det är högst otillfredsställande att varken det nationella ansvaret för det samiska språkets fortlevnad och utveckling eller resurserna är samlade hos den myndighet som skall verka för en levande samisk kultur och leda det samiska språkarbetet. Sametinget anser därför att dess ansvar bör utökas med uppdraget att för samerna och samiskans del säkerställa syftet med den av utredningen föreslagna lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Sametinget skall på eget initiativ eller efter

¹ Yttrande, 19 sept 2005, JU2005/4822/D.

anmälan vidta de åtgärder som behövs. Sametinget anser därför att det föreslagna nationella tillsynsansvaret för samiska språkets del bör läggas på Sametinget och inte på Länsstyrelsen i Stockholms län som föreslagits i delbetänkandet.²

Det antagna handlingsprogrammet klargör ambitionsnivån och den politiska viljeinriktningen för en offensiv samisk språkpolitik. Språkinsatsen blir Sametingets största satsning sedan myndigheten och det samiska parlamentariska systemet tillskapades. Sametingets utgångspunkt för språkarbetet är att samiskan skall vara ett officiellt och likvärdigt språk bredvid svenskan inom hela det samiska området oavsett vad som pekats ut som förvaltningsområde för samiska. Betydelsen av samiska som officiellt erkänt språk bör klarläggas. Det antagna språkprogrammet tar sikte på en samordnad språkkampanj under minst tio år med angivna mål som skall möjliggöra en språklig revitalisering. Värdegrunden och inriktningens målen i handlingsprogrammet syftar till att främja, utveckla och bevara samiskan som ett livskraftigt språk för det samiska samhället och för samisk samhörighet.

Staten har, enligt Sametinget, ett övergripande samhällspolitiskt ansvar för det samiska språket. Alla samer har rätt till sitt språk. Samiska skall kunna utvecklas till ett komplett och samhällsbärande språk. Sametinget efterlyser en samordnad språkpolitik från regeringen för det samiska språket.³ En hög ambitionsnivå från samiskt håll i språkfrågorna kräver hjälp från det svenska samhället, genom lagstiftning, tillgång till resurser och faktiskt genomförda och samordnade myndighetsinsatser. En samordnad språkstimulerande politik efterfrågas inte minst för att få bättre effekter av de resurser som redan finns, bl.a. efterlyses ett mer samlat synsätt i regleringsbrev som rör den samiska språkutvecklingen. Det är idag oklart vilket departement som har huvudansvaret för samepolitikens olika områden.

Erkännandet av samiskan innebär att statens ansvar har ökat för att tillhandahålla ekonomiska resurser för att bevara, utveckla och främja det samiska språket. Det kan, enligt Sametinget, inte anses rimligt att myndigheten skall behöva söka externfinansierade bidrag för sina lagstadgade språkuppgifter. Sametinget har inte heller i samband med införandet av minoritetsspråklagstiftningen tilldelats extra resurser för att kunna möta reformarbetet.

² se delbetänkandet avsnitt 6.5.

³ Sametingets skrivelse till regeringen: "Hemställan om samordnad språkpolitik för det samiska språket och om aktuella insatser", 28 jan 2005, JU2005/987/D.

Rätten till grundläggande språkutbildning för alla åldrar skall, enligt Sametinget, poängteras. Alla samer skall ha möjlighet att få en god tvåspråkighet. Modersmålsundervisningens och modersmålsstödet ställning i Sverige behöver förstärkas. Det är stor skillnad mellan de rättigheter som samiska elever har och de faktiska möjligheterna därtill. Sametinget efterlyser ett kraftfullare agerande från statens sida. Sametinget tillstyrker det av utredningen lämnade förslaget att ändra bestämmelser om rätt till modersmålsundervisning samt förslaget om Skolverkets skärpta tillsyn. De samer som berövats sitt språk skall ges möjligheter att återerövra och komplettera det samiska språket. Rätt till vuxenutbildning i samiska som modersmål och studiestöd behöver införas. Samiska måste införas som ett vuxenstudieämne och korttids- och internatbidrag för vuxna skall kunna anvisas som statsbidrag.

Sametinget anför att statens hjälp behövs för att synliggöra det samiska språket, vilket innefattar bl.a. ett vidgat bruk i offentlig miljö och främjandet av samiska språkmiljöer. Sametinget har inget att anföra mot en samlad lagstiftning som reglerar samtliga nationella minoriteter och minoritetsspråk. Det är enligt myndigheten viktigt att vid granskning av vidtagna åtgärder på minoritetspolitikens område beakta att samiskan har tre varieteter, trots att man i lagen inte definierat dem som språk.

När det gäller arbete med översynen av det samiska förvaltningsområdet, utgår Sametinget från att även övriga brister i den nuvarande språklagen samt dess tillämpning ses över. Enligt Sametinget behövs det en höjning av ambitionen och en mer seriös uppföljning av lag och tillämpning. De flesta myndigheterna saknar helt personal med kunskaper i samiska. Ambitionsnivån för myndigheternas språkförmåga måste höjas. Språkkunskaper i samiska skall vara meriterande och efterfrågas vid rekrytering av all offentliganställd personal inom förvaltningsområdet. De som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen skall i sin verksamhet använda en klar och begriplig svenska och samiska. Vidare bör det uppmärksammas på vilket sätt myndigheter uppmuntrar och informerar samisktalande att använda sitt språk. Det behövs regler om utökad skriftlig användning av samiska. En officiell användning av ett språk förutsätter att språket kan användas skriftligt. Vidare behöver krav ställas på förbättrad kontroll och uppföljning av de statsbidrag som lämnas med anledning av minoritetsspråkslagstiftningen.

Sametinget anser även att arbetet med ett fortsatt stöd och uppmuntran av IT-stöd för samiskan är synnerligen angeläget. Arbetet med uppbyggnad av språkteknologisk grundteknologi för samiska språk bör ges hög prioritet. Det är ett övergripande statligt ansvar att säkerställa detta.

Utredningen har beretts möjlighet att träffa Sametingets plenum i Kiruna i november 2005 för att diskutera språkfrågorna och Sametingets förslag att myndigheten skall ges tillsynsansvaret för genomförandet av minoritetsspråklagstiftningen rörande samiska. Sametingets plenum gav bl.a. uttryck för en tydlig vilja att åta sig det nationella ansvaret för genomförandet av lagstiftningen rörande nationella minoriteter och minoritetsspråk när det gäller det samiska språket. Det anfördes att det även är viktigt att Sametinget tillförs ytterligare resurser för att utföra denna uppgift. Annars finns det risk för att det nuvarande språkarbetet försämras om myndigheten tillförs en tillsynsuppgift utan att ytterligare medel avsätts för detta ändamål.

Vidare efterlystes sanktionsmöjligheter gentemot kommuner och myndigheter som inte fullgör sina skyldigheter enligt språklagstiftningen. Den nuvarande uppföljningen som görs av Länsstyrelsen i Norrbottens län fungerar dåligt. Det finns anledning att tro att en tillsyn, som läggs på samma myndighet som leder det samiska språkarbetet, skulle fungera bättre. Sametinget har starka incitament för att få språklagstiftningen att fungera, eftersom man har uppgiften att värna det samiska språkets fortlevnad. Sametinget skulle ha bättre möjlighet att bistå kommunerna genom att peka ut redskap eller resurser som kan användas för att uppnå bättre språklig service på samiska i kommunerna och hos myndigheterna.

Utredningen har även träffat tjänstemän som arbetar med språkarbete och språkvård inom Sametinget. Förutom det som framkommit ovan anfördes bl.a. behovet av att i minoritetsspråklagstiftningen införa en bestämmelse om att en enskild har rätt till skriftligt svar och beslut. Anledningen till detta är att lagstiftningen "haltar" idag. Om en enskild skall driva ett myndighetsärende på samiska behöver den enskilde av rättsäkerhetsskäl även kunna få ett skriftligt svar och inte endast en muntlig översättning av ett beslut e.dyl. till samiska. Skulle ett fel eller misstag begås i samband med myndighetsutövningen kan den enskilde inte visa att lämnad översättning var missvisande eller felaktig. Den bristande rätten till skriftlighet kan således vara ett hinder mot att en enskild väljer att uträtta sitt ärende på samiska.

En annan aspekt är att det samiska språket utvecklas genom att ett skriftligt förfarande införs, dels ges den enskilde möjligheter att utveckla det egna språket genom att samiska används vid handläggningen, dels utvecklas myndighetsspråket på samiska genom att myndigheterna skulle bli tvungna att använda sig av samiska i skriftliga sammanhang. Detta skulle leda till att det samiska språket får större möjligheter att utvecklas till ett samhällsbärande språk. En ytterligare aspekt är att kommunerna knappast behöver anstränga sig idag när det gäller service på samiska. Om krav på skriftlighet ställdes, skulle kommunerna verkligen behöva rekrytera personal med språkkunskaper. Om det fanns sådan personal skulle sannolikt även ambitionsnivån och möjligheterna att ge allmänheten service på samiska höjas.

En annan fråga som lyfts fram av tjänstemännen är Sametingets alfabetiseringsarbete. Intresset från vuxna samer att lära sig läsa och skriva bättre på samiska har varit oerhört stort. De avsatta medlen för detta har dock inte varit tillräckliga för att möta det behov som finns bland den samiska befolkningen. Många har inte kunnat delta därför att antalet platser varit begränsade och detta har lett till frustration. Med tanke på revitaliseringen av samiskan är det mycket viktigt att kunna möta det behov som finns och kunna ge vuxna samer de kunskaper de efterfrågar. Många samer som vill delta i alfabetiseringskurserna är äldre och skulle därmed inte vara berättigade. Mot bakgrund av att många samer blivit berövade sitt samiska språk är detta mycket olyckligt. Alla som anser sig ha behov av alfabetisering skall ha rätt till det.

Tjänstemännen anförde en rad synpunkter på hur nuvarande lagstiftning tillämpas och följs upp. Till exempel är den service som idag ges i kommunerna i enlighet med lagen om rätt att använda samiska nästan uteslutande på nordsamiska. Det förefaller i allmänhet inte finnas någon beredskap på syd- eller lulesamiska. Länsstyrelsen har i sin uppföljning inte granskat denna fråga. Även syd- och lulesamer måste kunna få sina rättigheter tillgodosedda så som avsetts i lagstiftningen. Sametinget har inte heller getts tillräckliga möjligheter till samråd med länsstyrelsen när uppföljningen av kommunernas insatser har gjorts. Ofta har Sametinget god kunskap om hur förhållandena är på lokal nivå när det gäller enskilda samers möjligheter att nyttja de rättigheter som lagen stipulerar. Sametinget har med sin språkkompetens även bättre förutsättningar att bedöma kommunernas gjorda insatser än länsstyrelsen.

Tjänstemännen anförde även att översättningar till samiska ofta är ett problem idag. När myndigheter beställer översättningar varierar kvaliteten på översättningarna. Det är angeläget att offentliga organ och myndigheter kvalitetssäkrar sina översättningar. Det vore önskvärt att Sametingets expertis användes mer för att säkerställa kvaliteten på översättningar som görs eller att Sametinget kunde bistå i utarbetandet av bättre rutiner. Myndigheter och kommuner saknar i allmänhet kompetens för att avgöra om översättningar uppfyller kvalitetskraven. Sametinget kan t.ex. bistå med information om kunniga översättare och tolkar.

Ett område där insatser behöver göras omgående enligt Sametingets språkvårdare är inventering och medveten dokumentering av gamla termer på samiska. Det bör vara ett prioriterat område eftersom många äldre samer har stor kunskap om gamla ord och termer som riskerar att gå förlorade om de inte dokumenteras snart. Språket är en kunskapskälla. Traditionell kunskap riskerar att gå förlorad om språket försvagas när de äldre kulturbärarna går bort. Det är därför angeläget att systematisk dokumentering sker av de hotade samiska varieteterna inom en snar framtid. Om terminologin och kunskapen går förlorad finns det inget sätt att återuppbygga den i efterhand.

När det gäller revitalisering av sydsamiskan måste man arbeta på ett sådant sätt att alla åldrar tas med i språkarbetet. Många av de äldre har fortfarande en levande samiska och denna kunskap skall man bygga vidare på. Det behövs ett språkarbete som involverar alla åldrar och där utgångspunkten är att språket är en del av ett samiskt sammanhang. På finsk sida där man genomfört lyckat samiskt revitaliseringsarbete, har man i språkarbetet utgått från sociala traditionella samiska aktiviteter där alla åldersgrupper deltagit. En stor del av arbetet har varit inriktat på återskapandet av en stark samisk identitet och traditionella samiska värden och där har språket spelat en central roll. I Finland har man satsat särskilt på att få med de äldre eftersom dessa kulturbärare kan förmedla det samiska arvet till de yngre. Många samer har passiva kunskaper i samiska och det gäller att locka fram dessa på ett positivt sätt.

7.1.2 Svenska Samernas Riksförbund

Svenska Samernas Riksförbund/ Sámiid Riikkasearvi, SSR, är en intresseorganisation som företräder samiska intressen i Sverige. Samebyar och sameföreningar runt om i landet är anslutna till SSR.

Utredningen har deltagit vid SSR:s landsmöte i Tännadalen i augusti 2005. Vid landsmötet hade utredningen tillfälle att informera om sitt arbete och diskutera språkfrågor med samiska företrädare som deltog i landsmötet. Ett antal samer som arbetar med språkfrågor hade särskilt bjudits in.

SSR har även inkommit med synpunkter på utredningens delbetänkande.⁴ I remissvaret anförs bl.a. följande. Samerna har en särställning i Sverige i egenskap av nationell minoritet och ursprungsfolk. Svenska staten har därför ett särskilt ansvar för att samernas kultur skyddas. Språket har en mycket central och viktig roll i den samiska kulturen. I stora delar av Sápmi, och särskilt i de sydligare områdena, har språket försvagats och i vissa delar försvunnit. SSR anser att det är mycket viktigt att det vidtas konkreta åtgärder för att språket skall leva vidare och för att stärka samiskan som språk.

SSR anser att samernas ställning som ursprungsfolk gör att också andra konventioner än Europarådets minoritetskonventioner kan få betydelse för skyddet av det samiska språket. Frågan om hur språket ska hanteras är en viktig del av samernas självbestämmande och det är därför viktigt att samerna finns med i utarbetandet av reglerna för vilka skyldigheter staten har. SSR betonar Sametingets ställning som företrädare för samerna. Det är därför viktigt att belysa hur t.ex. Sametingslagen kan användas för att skydda språket. En annan viktig fråga att belysa är, enligt SSR, hur riksdagens beslut att erkänna samerna som en minoritet i Sverige med rätt till eget språk och egen kultur har betydelse för ratificeringen av ILO-konvention nr 169 om ursprungsfolk och stamfolk.

Det samiska samhället är en tillgång för det svenska samhället och det är viktigt att den samiska kulturen får möjlighet att utvecklas. Språket har då en särskild ställning. I dagsläget är dock det samiska samhället utsatt för hårda påfrestningar. Detta gäller särskilt renskötselns möjligheter att fortleva. Enligt SSR utgör renskötseln en viktig kulturbärare som också förvaltar det samiska språket. Dessa aspekter bör, enligt SSR, belysas av utredningen.

Frågan om det samiska språkets ställning bör behandlas som en del av den samepolitik som förs. SSR anser därför att utredningen

⁴ Yttrande, 30 sept. 2005, JU 2005/4822/D.

bör överväga att frågor som rör det samiska språket ska inarbetas i de lagar som rör samerna. SSR tillstyrker bl.a. det i delbetänkandet lämnade förslaget att en ny lagstiftning rörande de nationella minoriteterna skall omfatta hela landet. Det är viktigt att även de samer som bor utanför förvaltningsområdet också omfattas av reglerna. Vidare anser man att det är viktigt att det finns en tydligare styrning av kommunerna i dessa frågor och att ansvaret för tillsynen, för det samiska språkets del, bör ligga på Sametinget.

7.1.3 Svenska kyrkans samiska råd

Samiska rådet i Svenska kyrkan/ Sámi Girkoraddi/ Same Girkoráde/ Saemien Gårhkoeraerie tillstyrker i sitt remissvar på delbetänkandet en rad förslag.⁵ Samiska rådet anför att det behövs kraftfulla insatser för att lule- och sydsamiskan ska hållas levande och yrkar att ett förvaltningsområde även inrättas i det sydsamiska området. Samiska rådet föreslår även bl.a. dokumentation, undervisning och kulturstöd.

Vidare anser Samiska rådet att utbildningsfrågorna är mycket viktiga och föreslår att kraftiga åtgärder vidtas, såsom rätt till samisk barnomsorg och utökade skoltimmar i samiska.

7.1.4 Gaaltije sydsamiskt kulturcentrum

Gaaltije sydsamiskt kulturcentrum drivs som en stiftelse sedan 1998/99 i Östersund. Sedan dess tillkomst utgör Gaaltijes verksamhet ett samlande kraft och mötesplats i det sydsamiska området och den har blivit en viktig samisk institution i regionen. Verksamheten omfattar en rad områden, bl.a. arbetar man med att stärka sydsamernas språk och kultur och näringsliv.

Gaaltije anför bland annat följande i sitt remissvar på delbetänkandet.⁶ Den samiska kulturen är utsatt och sårbar på grund av att den moderna välfärdsstaten utvecklat en press mot konformitet som är svår att skapa starka motvikter mot. Det sydsamiska samhället och kulturen befinner sig i ett utsatt läge beroende på att samhället är litet och att befolkningen är utspridd över ett stort område. Denna kunskap är viktig för att förstå vilka insatser som

⁵ Yttrande, 26 sept. 2005, JU 2005/4822/D.

⁶ Yttrande, 29 sept. 2005, JU 2005/4822/D.

behöver göras för att stärka det sydsamiska språket och kulturen. Befolkningen har begränsade möjligheter att konsolidera och utnyttja samiskt språk utanför ett kärnområde. Masskommunikationen har fått ökad betydelse och inflytande i samhället.

Särskilt allvarligt har det varit när det samiska språket drabbats av detta konformitetstryck. Visserligen kan den enskilde samens anse sig ha del i och bära vidare den samiska kulturen även om han eller hon inte behärskar språket, men språket är den viktigaste kulturbärande faktorn. Språket kan i viss mening sägas vara bärare av ett folks historia. I det finns inbäddat uttryck för social och ekonomisk organisation, för myter och trosföreställningar, för rättsföreställningar och värderingar. Möjligheterna att föra dessa ting vidare förvittrar om de adekvata språkliga uttrycken försvinner...

Gaaltije poängterar i remissvaret att den anser att riksdagens beslut att erkänna samerna som en minoritet i Sverige med rätt till eget språk och egen kultur är ett avgörande steg mot en ratificering av ILO:s konvention nr 169. Det nationella tillsynsansvaret för minoritetslagstiftningens tillämpning, skall när det gäller det samiska språket ges till Sametinget och inte länsstyrelsen. När det gäller inflytande för de nationella minoriteterna räcker det inte med att en dialog förs med beslutsfattarna och utredningens förslag att inflytande skall ges "så långt det är möjligt" innebär en för svag skrivning.⁷ Samiskt inflytande finns reglerat i Sametingslagen och det naturliga vore att reglera frågan där. För att de nationella minoriteterna skall ges det inflytande som minoritetskonventionerna förutsätter måste minoriteterna ges tillräckligt ekonomiskt stöd för att kunna driva olika frågor. Det är viktigt för det samiska samhället och dess kultur- och näringsliv att det finns egna institutioner som kan fungera som bas för nödvändiga insatser för utveckling. Efterfrågan på kunskap och behovet av insatser har varit stora i det sydsamiska samhället och Gaaltije har därför bedrivit verksamhet inom olika områden. Gaaltije tillstyrker utredningens förslag att storleken på nuvarande ekonomiska stöd till de organisationer som företräder nationella minoriteter måste höjas.

⁷ se förslag till 4 § lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk.

7.1.5 Sáminuorra

Sáminuorra är en rikstäckande organisation för samiska ungdomar bosatta i Sverige. Organisationen arbetar aktivt för det samiska språkets överlevnad. Utredningen har träffat styrelsen för Sáminuorra för att diskutera unga samers behov och intressen på språkområdet. Organisationen har även inkommit med ett yttrande till utredningen.

I yttrandet till utredningen konstateras bl.a. att det i nuläget finns ett stort antal samer som inte behärskar sitt språk och de flesta som faktiskt gör det tillhör den äldre generationen. Detta är speciellt framträdande i det sydsamiska området. Sáminuorra anser att det sydsamiska området borde ha inkluderats redan 1999. Ett utökat förvaltningsområde kommer på sikt att höja statusen på det samiska språket och särskilt den sydsamiska varieteteten.

Sáminuorra lyfter fram utbildningsfrågornas betydelse för det samiska språkets fortlevnad och uttalar att det finns en oerhörd efterfrågan på utbildning inom alla nivåer bland den samiska befolkningen. Det finns i förvaltningsområdet ett stort behov av olika typer av utbildning i samiska i människors närmiljö och även distans- och internetkurser. Samer behöver mer information om de utbildningsmöjligheter och även framtidsmöjligheter som finns. Våldigt många sydsamer, som ungdomsförbundet kommer i kontakt med, upplever en frustration över att de inte kan sitt språk, men också över att det finns så få arenor att återerövra det på. Därför behöver fler möjligheter till utbildning på samiska införas. Undervisningen i samiska måste utökas inom förskolan, grundskolan och gymnasieskolan och det finns även ett stort behov av postgymnasiala utbildningar.

Sáminuorra för fram frågan om vuxnas möjlighet att överföra samiska till sina barn och möjligheterna att stödja barns språkutveckling:

Många av dagens unga samiska föräldrar har inte fått lära sig språket hemma vilket gör det än viktigare att samiska barn erbjuds samisk barnomsorg och omfattande samisk undervisning redan i början av skoltiden.

För att ge vuxna möjligheter till undervisning i samiska är det viktigt att utbildningsinstitutioner som vänder sig till vuxna får mer resurser. Samernas utbildningscentrum är en skola med stor utvecklingspotential och lång erfarenhet av samisk utbildning. Med hjälp av videokonferensteknik och distansutbildningar har skolan ett brett upptag-

ningsområde och är genom sina utbildningar en viktig aktör för att stärka det samiska språket.

För att förbättra samiska familjers möjligheter och kunskaper om möjligheterna att få samisk undervisning föreslår Sáminuorra inrättandet av en studievägledare för specifikt samiska frågor:

Samiska skolelever har idag rätt att läsa samiska både i grundskolan och på gymnasiet. Trots detta nekas många samiska elever undervisning i samiska. Ofta har skolorna liten kunskap både om vilka regler som gäller och hur man hittar lärare. Även elever och föräldrar har liten kännedom om vad de kan kräva och svårt att hävda sig gentemot skolan. Det är inte ovanligt att skolorna går ut med felaktig information. För att komma till rätta med detta skulle ett sätt kunna vara att inrätta en studievägledartjänst som låg förslagsvis under Sametinget. Denna person skulle kunna stödja elever och föräldrar och hjälpa skolorna att få igång en fungerande samisk undervisning. Många skolor skyller på att det inte finns tillgång till lärare som kan undervisa i samiska och även där skulle studievägledaren bli en viktig resurs och nyckelperson som kan föreslå lärare för undervisning i samiska.

Bristen på läromedel försvårar undervisningen i samiska och det är idag en akut brist på läromedel på alla de samiska dialekterna, men framför allt lule- och sydsamiska. Det behöver snarast avsättas mer resurser för att utveckla läromedel. I sitt yttrande poängteras även lärarbristen och möjligheterna att få fram nya lärare:

Det finns redan idag en stor brist på lärare i samiska och vi menar att den kommer att öka i och med det utökade förvaltningsområdets införande. När det gäller att utbilda nya lärare är det av yttersta vikt att samiska integreras i lärarutbildningen. De lärarstudenter som vill få behörighet att undervisa i samiska ska inte tvingas ta det utanför sin utbildning, eftersom detta leder till att de antingen måste förlänga sin utbildning sen de tagit sin lärarexamen eller läsa parallellt med sin utbildning vilket kräver 200 % studietakt. En annan möjlighet är att universiteten har utbildningar både i hel- och halvfart, men för att detta ska vara möjligt måste universiteten få mer resurser specifikt till detta ändamål.

För att locka fler att utbilda sig till lärare i samiska skulle avskrivningar av studieskulder vara ett bra alternativ.

Rörande utvidgning av förvaltningsområdet för samiska anför Sáminuorra att fler översättare och tolkar måste utbildas för att det ska finnas möjligheter att använda i kontakt med myndigheter. Det är även en förutsättning för att kommunerna ska kunna uppfylla lagen. Sáminuorra ser därför att det är av yttersta vikt att kommu-

nerna och landstingen internutbildar sin personal i samiska språket och uppmuntras till detta. Internutbildningar för kommun- och landstingspersonal kommer också att leda till ökad efterfrågan efter lärare i samiska. Sáminuorra efterlyser även hårdare tag mot de kommuner som inte uppfyller lagens nuvarande krav:

Trots att de nu gått fem år sedan lagen om rätt att använda samiska i kontakt med myndigheter trädde ikraft i Norrbotten brister alla kommuner som omfattas av nuvarande förvaltningsområde i sitt ansvar genom att inte följa de bestämmelser som införts. De har dessutom kunnat göra det utan påföljd. Vi finner att det är oacceptabelt och föreslår att man inför sanktioner snarast. Sanktioner mot den som bryter mot lagen skulle snabba på den process det innebär för kommunerna att uppfylla lagen. Detta tror vi också skulle bidra till att det samiska språket fick en högre status i samhället.

Andra frågor som kom fram vid diskussionen med Sáminuorras styrelse var möjligheterna att på ett bättre sätt synliggöra det samiska språket och samerna i samhället. Detta skulle öka förståelsen för samers behov i samhället. Även icke samiska barn borde ha möjligheter att lära sig samiska i skolan. I skolorna borde man arbeta med olika samiska teman för att de icke samiska barnen får en bättre förståelse för det samiska. Behovet av större mediautbud och fler barn- och ungdomsböcker på samiska lyftes också fram. Det behövs olika typer av mediamaterial på samiska för barn och ungdomar som t.ex. data- och TV-spel och DVD-filmer med samisk textremsa.

Sáminuorras styrelse anser att det är särskilt viktigt att satsa på samiskspråkig verksamhet som riktar sig till barn- och ungdomar, t.ex. språkbud och lägerverksamhet, för att stärka språket. Man borde överväga möjligheten att inför samiska "välkomstpaket" som delas ut till nyblivna föräldrar som innehåller material om tvåspråkighet och möjligheterna att stödja barns språkutveckling. Den som är har kunskap har lättare att göra medvetna val för sina barn.

7.1.6 Samer utanför Sápmi

För att få en tydligare bild av de behov samer har på det språkliga området har utredningen även träffat samer boende utanför Sápmi. Cirka 10 procent av alla röstberättigade i Sametingsvalen bor utanför Sápmi. Sveriges åtaganden enligt Europarådets minoritetskonventioner gäller ju i hela landet, även om det finns ett starkare

skydd inom det samiska förvaltningsområdet. Sameföreningen i Stockholm anordnade i oktober 2005 en sammankomst rörande språkfrågor där utredningen informerade om sitt arbete och där förutsättningarna för det samiska språkets fortlevnad diskuterades. Diskussionen kom främst att handla om samiska barns svårigheter att få modersmålsundervisning. Sameföreningen har drivit ett projekt kallat ”*Information om språkundervisning*” för att stödja och informera samiska föräldrar om rätten till modersmålsundervisning. Projektet startades eftersom organisationens erfarenhet var att samiska barn i Stockholmsområdet ofta nekades modersmålsundervisning.

Sameföreningen i Stockholm kommenterar situationen för det samiska språket bl.a. på följande sätt i remissvaret till delbetänkandet:

Sameföreningen i Stockholm välkomnar initiativet att förstärka minoritetsspråklagarna eftersom nuvarande lagstöd inte räcker till, det är särskilt viktigt att förbättra barnens möjligheter att få modersmålsundervisning. Men vi anser också att det krävs ett helhetsgrepp när det gäller att höja statusen på användandet av samiska, för språkets överlevnad. Rätten till språk skall knytas till individ och inte till geografiskt område... När det gäller samiska innebär analfabetism i det egna språket också ett demokratiskt problem, eftersom språkkunskaper kopplas till rösträtt till Sametinget. Ju färre samer som behärskar språket desto färre ges i förlängningen möjlighet att rösta i sina egna angelägenheter. Vi finner det anmärkningsvärt, och beklagansvärt att sydsamiskan inte redan från början inkluderades i det samiska förvaltningsområdet. Samiskan, och särskilt sydsamiskan, är djupt hotad.⁸

Vid mötet med utredningen beskrevs de problem som många samiska familjer möter. Familjer har nekats modersmålsundervisning i ett antal fall. Barn har nekats undervisning därför att de ansetts bo för geografiskt utspridda och för att de inte uppfyller kravet på grundläggande kunskaper i samiska. Familjer har mött ”byråkratiskt krångel”, de har fallit bort i register över barn som önskar sig undervisning och i något fall har de inte fått något svar på en ansökan. Sameföreningen har drivit ett fall rörande rätten till modersmålsundervisning i Norrtälje kommun där en familj försökt få modersmålsundervisning sedan 1998 utan resultat.⁹ I remissyttrandet angående delbetänkandet kommenterar Sameföreningen detta med följande:

⁸ Yttrande, 30 sept. 2005, JU 2005/4822/D.

⁹ Fallet med de sydsamiska barnen i Norrtälje har bl.a. beskrivits i *Lärarnas Tidning*, nr. 11-12, 2004 samt Regeringskansliet: ”Samer – ett ursprungsfolk” (2004).

Barnen i Norrtälje blev, så vitt vi vet, de första i Sverige som utsattes för kränkningen av att bli bedömda för huruvida de har grundläggande kunskaper i sitt eget språk. Bedömningen gjordes av samma stat som, genom medveten förd politik, berövat dem och deras föräldrar språket. Ingen har svarat på vad som menas med grundläggande kunskaper men man har kallat barnens språk för "nybörjarspråk". Ingen verkar bry sig om hur detta påverkar barnens självbild.

Sameföreningen tillstyrker en rad av det förslag som lämnats i delbetänkandet och poängterar att ytterligare åtgärder behöver vidtas för att stärka samiska språkets ställning bl.a. följande:

- Formuleringen i grundskoleförordningen "kommunen är skyldig att anordna modersmålsundervisning i ett språk endast om det finns en lämplig lärare" måste revideras. Idag finns det goda möjligheter att ordna undervisning via distansutbildning. Korrekt skriftlig information skall lämnas till målsmän vid den första kontakten med skola och barnomsorg, så att samiska föräldrar kan ta ställning till sitt behov av undervisning.
- Barn och ungdomar i skola och förskola ska särskilt prioriteras. Stora insatser behöver även göras för det samiska språket på gymnasie-, vuxenutbildning och universitetsnivå. Ekonomiskt vuxenstöd ska utgå för samiska språkstudier.
- Läroplanerna behöver samordnas med språklagarna och konventioner så det blir tydligt vad barnen omfattas av.
- Insatser behöver genomföras för att skapa erforderlig litteratur och för att behöriga lärare ska utbildas. Hänsyn skall tas vid lönesättning till att undervisningsmaterial är bristfälligt och lärare måste ta fram eget undervisningsmaterial. Resersättning måste utgå eftersom undervisningstimmarna är få och eleverna utspridda.
- En minoritetsombudsman behöver tillsättas.
- Handlingsplaner ska upprättas, på alla erforderliga plan i alla kommuner.
- Relevant forskning skall stödjas och prioriteras.

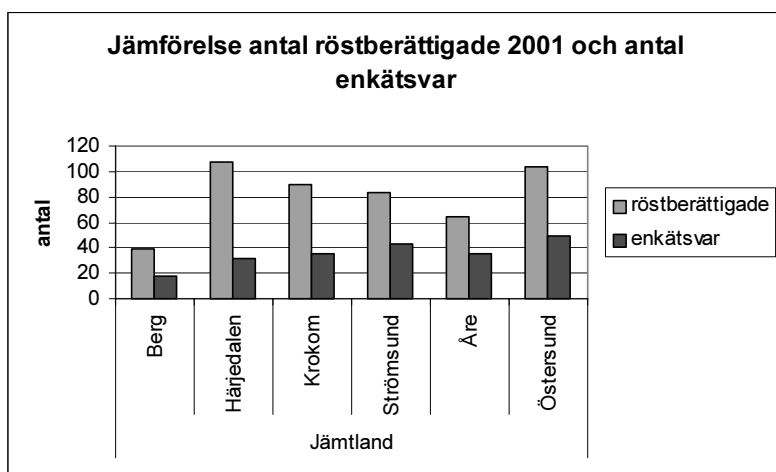
7.2 Enkätundersökning bland samer i det sydsamiska området

Utredningen har under våren/sommaren 2005 genomfört en enkätundersökning bland samer boende inom det traditionella sydsamiska området, som i tilläggsdirektiven definierats som delar av Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands och Dalarnas län. Kommuner som redan ingår i det nuvarande förvaltningsområdet i Norrbotten har inte tagits med.

Syftet med undersökningen har varit att undersöka enskilda samers uppfattning i en rad frågor. Ca 2 200 enkäter distribuerades till enskilda genom olika samiska nätverk, bl.a. samebyar och sameföreningar. Ett antal enkäter har även sänts till personer boende i regionen, som finns upptagna i röstlängden för val till Sametinget. Sammanlagt 1 051 inkomna enkätsvar har kunnat behandlas.

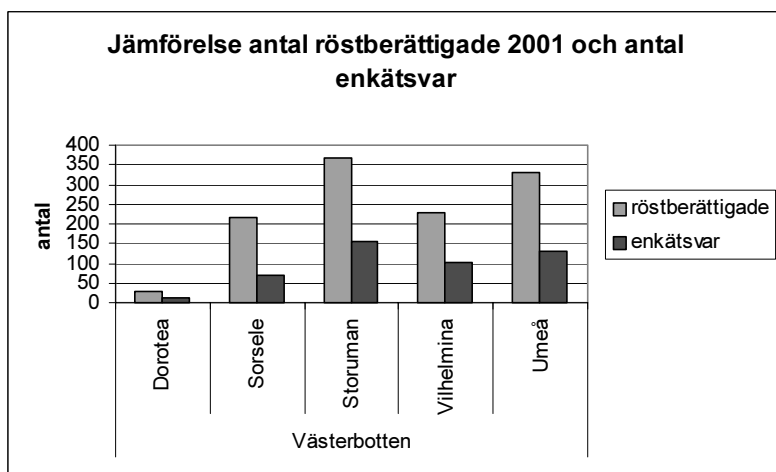
Det bör påpekas att röstlängden för val till Sametinget är ett trubbigt verktyg att använda i dessa sammanhang. Personen skall uppfylla vissa krav och även ha gjort ett aktivt ställningstagande genom en anmälan till Valmyndigheten att han eller hon önskar bli upptagen i röstlängden. Röstlängden till Sametinget skall inte jämföras med antalet samer i Sverige. Däremot kan antalet i röstlängden upptagna individerna användas som en indikation på var i landet det kan finnas många samer, särskilt när det inte finns några andra sätt i Sverige att finna enskilda individer som tillhör de nationella minoriteterna. Om man jämför antalet enkätsvar som inkommit från olika kommuner med antalet personer som finns upptagna i röstlängden, kan man dra slutsatsen att utredningen nått en stor andel av den kända samiska befolkningen i den aktuella regionen. I figur 1 och 2 jämförs antalet enkätsvar från kommuner i Jämtland och Västerbotten med röstlängden.

Figur 1 Jämförelse antal röstberättigade 2001 och antal enkätsvar

Källa: Uppgift från Valmyndigheten rörande antal röstberättigade i Sametingsvalet

Figur 2 Jämförelse antal röstberättigade 2001 och antal enkätsvar

Källa: Uppgift från Valmyndigheten rörande antal röstberättigade till Sametingsvalet

Utredningens val att genomföra en enkätundersökning på detta sätt kan givetvis ifrågasättas. Detta har dock varit det enda sättet att få fram synpunkter från ett stort antal samer på den korta tid

och med de resurser som stått till utredningens förfogande. Det finns heller inga andra möjligheter att identifiera enskilda individer som tillhör nationella minoriteter i allmänna register eftersom det inte är tillåtet att registrera individens minoritetstillhörighet eller språktillhörighet. Enkäten har i stor utsträckning nått personer som på något sätt är aktiva i samiska nätverk eller aktivt tagit ställning och valt att anmäla sig till röstlängden för Sametinget. Detta måste beaktas när man tolkar resultaten. Samtidigt innebär detta att enkäten definitivt nått personer som med stor sannolikhet skulle komma i åtnjutande av den samiskspråkiga service som utvidgningen av förvaltningsområdet skulle medföra. Dessa samer kan således ses som framtida potentiella brukare av tjänsterna och resultaten av deras svar kan ses som särskilt intressanta i det fortsatta arbetet.

Många enskilda har begränsad kunskap om den nuvarande lagstiftningen rörande rätten att använda samiska. Det har därför inte varit möjligt att fråga om människor anser att det behövs ett förvaltningsområde för samiska i det nu aktuella området. Enkäten har därför utformats så att frågor har ställts rörande bl.a. individens inställning till samiskan, behovet av olika typer av offentliga tjänster på samiska samt huruvida enskilda skulle använda sig av tjänster på samiska om det fanns sådana i den egna hemkommunen.

Frågorna bestod av kryssfrågor och enskilda har även haft möjlighet att lämna egna kommentarer till frågan ”Vill Du tillägga något som rör behov och önskemål angående samiska språket i Sverige?”. Veldig många har lämnat egna kommentarer, vilket jag som utredare vill tacka för. Jag väljer att lyfta fram en del av dessa kommentarer därför att de vidgar perspektivet i språkfrågorna. Kommentarererna bär även vittnesmål om vanliga människors tankar och behov på det språkliga området. En del värdefulla kommentarer har även tagits upp i avsnitt 3 ovan.

7.3 Resultat från enkätundersökningen

Utredningen är mycket nöjd med det stora gensvaret på enkäten, 1051 inkomna enkätsvar, särskilt med tanken på det något ovanliga sättet att distribuera en del av enkäterna. Sammantaget är antalet enkätsvar så många att det går att dra en del slutsatser från helheten av materialet om de behov och önskemål de svarande ger uttryck för. Resultaten för flera av de frågor som ställts är så entydiga att

det knappast råder någon tvekan om vilka önskemål som finns bland dem som svarat på enkäten.

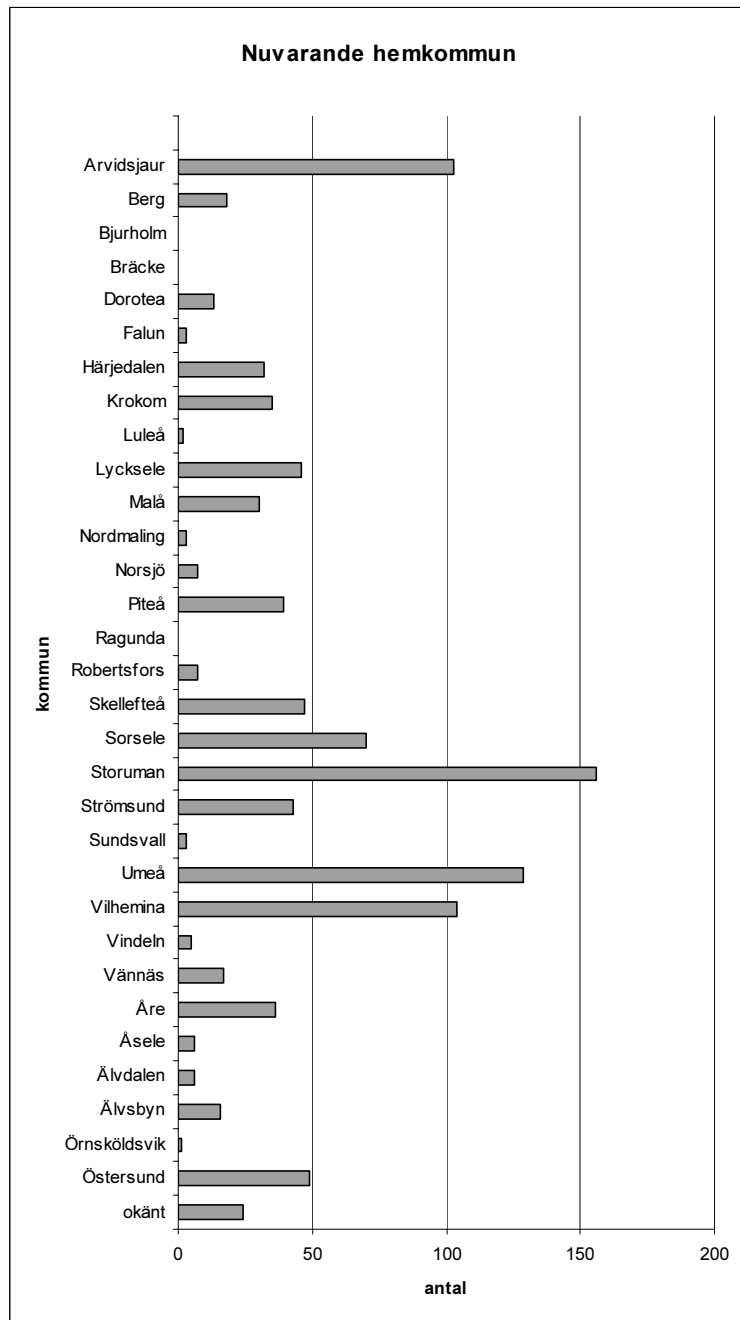
I det följande kommenteras resultaten av enkätundersökningen. Samtliga resultat återfinns i *bilaga 6*. Ett urval av de kommentarer som enskilda lämnat i enkäten tas också upp i anslutning till frågorna. Det totala antalet svar på respektive fråga anges i tabellerna med $n =$ antal.

7.3.1 Personliga förhållanden

Från många orter med stor samisk befolkning har det inkommit många enkätsvar, vilket är mycket glädjande. Från en del av de aktuella kommunerna hade det varit önskvärt att få in fler enkätsvar för att kunna tolka resultaten på lokal nivå. Resultaten blir därmed mer osäkra för vissa orter. Bristen på svar från samer i vissa kommuner kan antingen tolkas som bristande intresse för frågorna, att det inte finns aktiva samiska nätverk på de orterna som kunnat distribuera enkäter, att utredningen helt enkelt inte lyckats nå samer boende i dessa kommuner i tillräcklig omfattning eller att det inte bor så många samer i dessa kommuner. Hur stor del av den samiska befolkningen som nåtts av enkäten och hur stor andel av dem som svarat går således inte att ange.

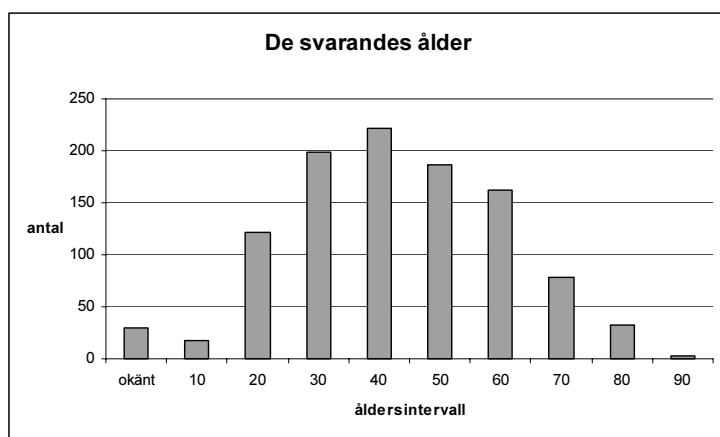
Flest svar har inkommit från följande kommuner: Storuman (156), Umeå (129), Vilhelmina (104), Arvidsjaur (103), Sorsele (70), Östersund (49), Skellefteå (47), Lycksele (46), Strömsund (43), Piteå (39), Åre (36). Den geografiska fördelningen efter de svarandes hemkommun framgår av figur 3. Det bör också noteras att enkätsvar även har inkommit från några kommuner utanför det område som utpekats i utredningens tilläggsdirektiv. Dessa är Falu, Örnsköldsvik och Luleå kommuner. Antalet sådana svar är dock lågt, endast sex stycken, och påverkar inte resultaten i stort.

Figur 3. n=1051

Könsfördelningen bland de svarande är jämn, 52 procent kvinnor och 47 procent män. Även åldersfördelningen är relativt jämn. Många av de svarande får anses vara i ”aktiv” yrkesålder och de hör till den grupp (som själva eller deras familj) skulle tänkas nyttja olika samiskspråkiga tjänster i samhället såsom förskola, skola, annan utbildning, olika typer av kontakter med myndigheter. Åldersfördelningen framgår av figur 4.

Figur 4. n = 1051

Kolumn markerad "10" anger personer i åldersintervallet 10–19 år, kolumn markerad "20" anger personer i intervallet 20–29 år, etc. Samma teknik används i samtliga tabeller där resultaten redovisas enligt ålder.

Det förhållandet att så många tillhör åldersgruppen 30–50 åringar innebär, enligt min mening, även att många tillhör dem som förlorat det samiska språket. En del samer talar själva om ”den förlorade generationen”. De själva eller deras föräldrar har kanske talat samiska som barn, men förlorat språket under skoltiden eller uppväxten, av olika skäl.

7.3.2 Språk

Ett antal frågor rörde det samiska språket, såsom kunskaper i språket och inställning i frågor som berör språket. En överväldigande majoritet bland de tillfrågade anser att det är viktigt att det talas

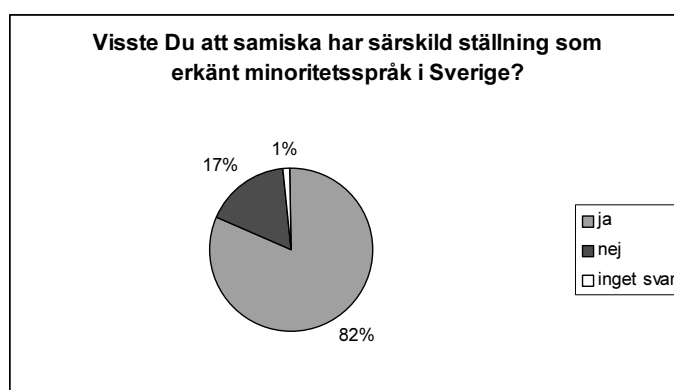
samiska i Sverige. Detta tyder på en språklig medvetenhet och ett positivt ställningstagande för att språket skall leva vidare.

Figur 5. n = 1051

De allra flesta känner dessutom till att samiskan är ett erkänt minoritetsspråk i Sverige.

Figur 6. n = 1051

Sveriges ansvar för samerna som Sveriges urfolk och det samiska språket som en del av de mänskliga rättigheterna har tagits upp av en del i kommentarerna, likaså behovet av att synliggöra det samiska i samhället.

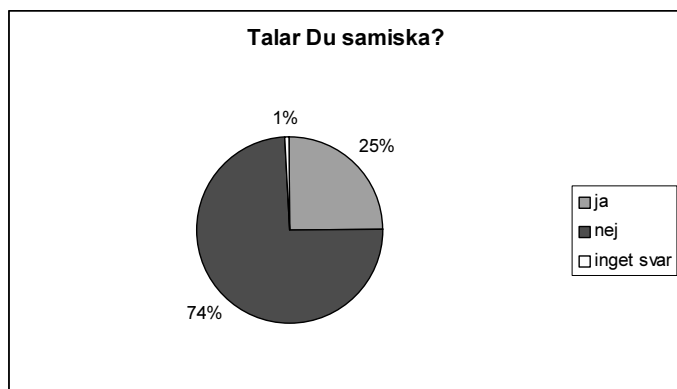
Eftersom samiskan har en ställning som erkänt minoritetsspråk i Sverige så tycker jag att det är en mänsklig rättighet att få lära sig läsa och skriva sitt modersmål. Även vuxna ska få möjlighet att lära sig samiska. Många samer inom det sydsamiska området har förlorat sitt språk på grund av statens språkpolitik. (39-årig man, Storuman)

Vi samer tillhör/är Sveriges urbefolkning, vilket är något som verkligen borde framhävas. Jag ställer mig mycket positiv till denna särskilda utredning. Jag hoppas på en ökad förståelse för oss sydsamer och våra språkliga behov. (20-årig kvinna, Östersund)

Vid val i Sveriges riksdag, landsting och kommunalval skall finnas valsedlar på samiska när det finns på andra språk. Samer är en urbefolkning i Sverige och därtill ska hänsyn tas. (64-årig kvinna, Storuman)

Det borde finnas möjligheter för alla barn som har intresse att studera samiska redan i låg/mellanstadiet oavsett vart i Sverige man bor! (22-årig kvinna, Åre)

Figur 7. n = 1051

En fjärdedel av dem som besvarat enkäten uppger att de talar samiska. Denna fråga borde kanske ha haft en följdfråga för att få en uppfattning om graden av språkkunskaper. Om graden av kunskap skulle ha redovisats, skulle kanske fler ha kunnat uppge att de talar lite samiska. Så som frågan formulerades kan en del ha avstått från att uppge att de talar samiska, eftersom de inte anser sig kunna tala mer än lite grann.

Enkäten har inte heller innehållit någon fråga om vilken varietet av samiska som vederbörande talar. En utvidgning av det samiska förvaltningsområdet skulle innebära en förstärkning av samtliga varieteter av samiska i det utpekade geografiska området. Med tanke på Sveriges åtaganden rörande skyddet av samiska i dess helhet finns det inte heller anledning av särskilja just sydsamer. Samtliga varieteter skall ges ett starkt skydd och det stöd som behövs för att varieteterna skall kunna fortleva som levande språk. I förarbetena till nuvarande lagstiftning anges nord-, lule- och sydsamiska.

För att få en tydligare bild av de samiska språkförhållandena i det aktuella geografiska området kan man försöka jämföra resultaten med de resultat som utredningen fick fram i den tidigare gjorda enkätundersökningen bland sverigefinnar. Enkätundersökningen bland sverigefinnar i Stockholms- och Mälardalsområdet var utformad på samma sätt och distribuerades på motsvarande sätt.¹⁰ Vid en sådan jämförelse kan man konstatera att långt färre samer i det ”traditionella sydsamiska området” talar minoritetsspråket. Nästan alla sverigefinnar (99 procent) uppgav att de talade finska. Språkkunskaperna i minoritetsspråket bland sverigefinnarna i aktiv vuxen ålder är således i allmänhet bättre och därmed bör även deras förutsättningar att föra språket vidare till nästa generation vara bättre. Den språkliga bilden rörande samiska blir därmed mer komplicerad och olika typer av språkbefrämjande åtgärder kommer att behövas för att språket skall kunna återvinna förlorad mark.

De som talar samiska uppger att de använder sig av språket i följande sammanhang:

Tabell 1. Situationer där samiska används

Situation	Andel
Hemma	63 %
I skolan	8 %
På arbetet	27 %
Med myndigheter	3 %
På fritiden	62 %
Inget svar	12 %

¹⁰ se delbetänkandet avsnitt 9.5.

Språket används framför allt inom den privata sfären och inom sådana domäner som finns inom denna sfär. Detta är ett karaktäristiskt drag bland minoritetsspråkstalare som befinner sig i en långt gången språkbytesprocess. Hemmet och det sociala umgänget med andra inom samma språkgrupp är de språkdomäner där språket lever kvar längst. Väldigt få uppger att de talar samiska med myndigheter, dvs. i mer officiella sammanhang.

Intressant nog uppger en fjärdedel av de svarande att de använder språket på arbetet. Eftersom enkäten distribuerats till medlemmar i samebyar kan det antas att rennäringen är ett av de områden där samiskan används flitigt. En ung renskötande same kommenterar renskötelsens betydelse för språket:

Där jag bor och verkar inom renskötelsen så har vi näst intill tappat "vårat" språk. Det enda som kvarhållit samiskan här är renskötelsen. Därför anser jag personligen att vi inom Arvidsjaur kommun är i ett stort behov av samiska lärare/pedagoger och pengar för att kunna återta "våran" samiska. Detta är dessutom högaktuellt eftersom de få som behärskar samiska i Arvidsjaur området ligger på en mycket hög medelålder. Hoppas dessutom att om man lyckas återta samiskan att det i sin tur ska höja statusen i själ och hjärta för många samiska individer. Hoppas och tror på framtiden. (23-årig man, Arvidsjaur)

Om man jämför dessa resultat med de svar som sverigefinnar lämnat kan man konstatera att bruket av minoritetsspråket är högre både hemma och på fritiden bland sverigefinnar än bland samer. Av sverigefinnarna talar över 80 procent finska hemma och på fritiden. Dessa siffror är således betydligt högre för sverigefinnarna och även i detta hänseende är således de samisktalande i ett mer utsatt läge jämfört med finsktalande.

Den bild som framträder av enkätresultaten speglar den språkbytesprocess som pågår bland den samiska befolkningen, särskilt i de södra delarna av Sápmi. Enskilda har i sina kommentarer i enkäten tagit upp den svåra lokala situationen på vissa orter och många beskriver sydsamiskans utsatthet. Behovet av att sätta in åtgärder omgående betonas av många. De olika samiska varieteternas konkurrens om tillgängliga ekonomiska medel lyfts också fram som en fråga.

Arvidsjaurområdet är i kris och i stort behov av samisk språkundervisning. Allt är som i stort sett borta. Umesamiskan är borta. Inom skogssamebyarna här eller i sameföreningen talas ingen samiska alls mellan varandra. Sameföreningen har haft en liten verksamhet för barn. Men det behövs stora insatser för att återuppväcka alla att lära sig

samiska samt att våga tala med varandra. De flesta äldre som talade samiska i detta område har gått bort. Jag anser att svenskan har helt tagit över och detta är ju verkligen en nackdel för alla barn och även vuxna som missar språket. Med några få inlärd ord kan ingen föra en konversation. Satsa på Arvidsjaur för att ta in språket igen i den samiska befolkningen här. (53-årig kvinna, Arvidsjaur)

Det sydsamiska språket håller på att försvinna i dagens samhälle. Detta är ett stort problem, som måste åtgärdas inom en snar framtid. Lika mycket pengar ska satsas på sydsamiskan, som nordsamiskan. (55-årig kvinna, Dorotea)

Det måste göras någonting nu, och inte om 5-10 år. (65-årig kvinna, Härjedalen)

I området här jag bor är en typ av sydsamiska det ursprungliga språket. Men efter 1928 kom tvångsförflyttade Karesuando samer att slå sig ned i området. Vilket innebär att både nord- och sydsamiska finns här. Behovet i det här området är att stärka den ursprungliga sydsamiskan. Önskemålet är att bevara det sydsamiska språket inom området, därför att nordsamiskan har förutsättningar att självmant överleva pga. att koloniseringen skedde senare och i mindre omfattning genom sitt geografiska läge och med tanke på den infrastruktur som fanns i äldre tid längre norrut. Genom dessa extra ordinära omständigheter är det befogat att sydsamiskan får ta del av merparten av de resurser som finns tillgängliga för det samiska språket. (53-årig kvinna, Storuman)

För många i detta område är samiskan inte ett levande språk. De barn som går i skolan här lär sig sitt modersmål från början. Deras föräldrar kan ofta inte alls prata samiska. Kanske är det den nu uppväxande generationen som ska återuppväcka språket. Därför är det väldigt viktigt med modersmålsundervisningen. De samiskspråkiga kulturaktiviteterna är viktiga för att göra språket levande. De måste användas för att inte bli ett museiföremål. (32-årig kvinna, Sorsele)

Ansträngningar måste vidtas för att det sydsamiska språket skall behållas och utvecklas så att flera kan lära sig det både barn och vuxna. Skall språket behållas måste många kunna det, för att få samtala med varandra – det ger ett levande språk. (68-årig kvinna, Lycksele)

Sydsamiskan är ett språk på väg att försvinna. Ett fåtal behärskar språket till fullo. Dialekter har redan försvunnit. När språket blev lidande så försvann mycket av den samiska själen. Följderna blev att övrig samisk kultur såsom slöjd, musik, djur och naturskötsel, levnadssätt

osv. blev drabbat. Ska det bli en vändning så måste den komma nu! Många sydsamer har tappat sitt grundspråk och även övergett samiskt levnadssätt... (31-årig man, Vilhelmina)

Att få tala samiska upplevs av en stor majoritet, 86 procent, som viktigt för den enskilda individen.

Figur 8. n = 264

För många utgör språket en viktig del av den egna identiteten och samiskheten. En del kommentarer som behandlar språkets betydelse för identiteten har behandlats i avsnitt 3 ovan.

Bristande kunskaper i samiska kan också utgöra ett reellt problem för kommunikationen i en del familjer. Att kunna göra sig förstådd på sitt eget språk är också en nödvändighet för att känna trygghet. Detta är särskilt viktigt när människor blir äldre.

Vissa ord som min mamma inte kunde på svenska fick jag lära mig på samiska. Ord som inte används så ofta blev oanvändbara då jag verkligen behövde dem vid läkarbesök. Nu när min mamma börjar bli gammal så faller hennes ord på svenska bort och min samiska är så dålig så jag kan få problem att förstå henne då. Jag tycker det är viktigt när man går i skola att även få modersmålsundervisning så man kan förstå vad gammelfolket vill säga även då de bara kommer ihåg orden på sitt modersmål... Mina vuxna barn känner sig bestulna då de inte kan samiska och kontakten med mormor och övrig släkt blir lidande av det. (53-årig kvinna, Älvsbyn)

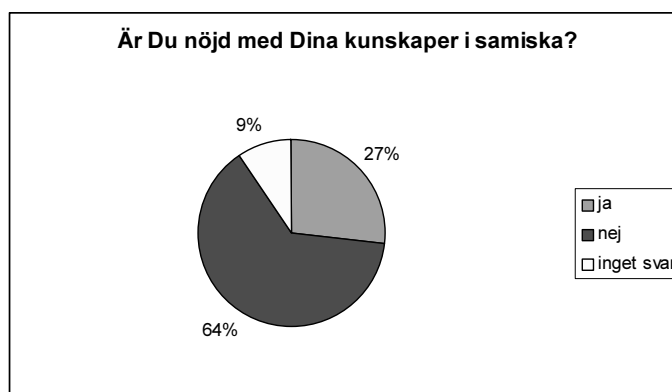
Alla ska ha tryggheten att tala sitt modersmål. Inte minst är det viktigt när individen är extra sårbar som vid sjukdom eller då ett underläge kan upplevas som vid myndighetskontakter. Dessa sårbarhetslägen har redan många med svenska som modersmål, att inte få använda modersmålet ökar sårbarheten och risken att något dessutom bedöms felaktigt. (50-årig kvinna, Umeå)

Behovet att stärka språket inom vissa specifika områden av praktiska skäl tas också upp.

I vårt område finns det renskötare som talar sydsamiska, de som talar nordsamiska samt de som inte talar samiska alls. Det skulle därför finnas behov av korta kurser specifikt för renskötsel. Det finns, tror jag, ett behov för nordsamisktalande att lära sig renskötselstermer på sydsamiska och vice versa. (41-årig kvinna, Vilhelmina)

Endast en fjärdedel av dem som talar samiska uppger sig vara nöjda med sina språkkunskaper i samiska.

Figur 9. n = 264

Nästan alla, 96 procent, av dem som inte är nöjda med sina kunskaper uppger att de vill förbättra sina kunskaper i samiska. Resultatet är så häpnadsväckande högt att det tyder på en mycket stark språklig medvetenhet bland de samer som svarat på enkäten och en vilja att göra något åt saken.

Figur 10. n =168

Av dem som inte talar samiska, uppger hela 72 procent att de skulle vilja lära sig samiska. Även i denna grupp är andelen som svarat jakande på frågan mycket hög och ger samma entydiga tolkning om en stark önskan att återta språket.

Figur 11. n = 777

Väldigt många, både yngre och äldre samer, ger således uttryck för en mycket stark önskan och vilja att återta det samiska språket och att förbättra befintliga kunskaper. För att kunna göra det efterfrågar många verktyg för att ta tag i situationen.

... det är oerhört viktigt för mig att möjligheten att få tillgång till det språk som är mitt. Får jag möjligheten att lära mig mitt språk så tar jag den. Utan tvekan. Den dagen jag får barn vill jag att de ska ha tillgång till samiskspråkig förskola och skola, samt samiska kulturaktiviteter. (18-årig kvinna, Vännäs)

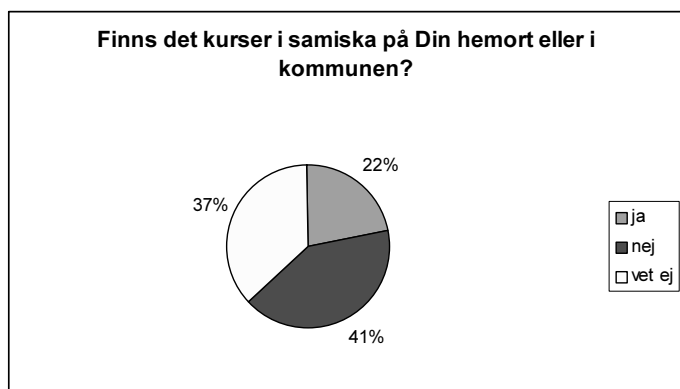
Personligen känner man ett stort behov av att få lära sig sydsamiska. De gånger som det finns kurser så är de placerade på orter där man ej har någon möjlighet att läsa. Jag har fått intrycket av att det finns ett "större" utbud av kurser i nord- och lulesamiska, än vad det finns av sydsamiska! Min dröm är att det kunde startas en kurs, i exempelvis Umeå och att man fick information om den. Jag tror att behovet är mycket stort bland samer, även bland de renskötande, som har en helt annan tillgång till samekulturen än de icke renskötande! Det känns på något vis mycket fattigt att man aldrig har haft någon möjlighet att lära sig sitt eget språk! (30-årig kvinna, Robertsfors)

Bättre sent än aldrig! Bli det vuxenutbildning i samiska ställer jag upp. (72-årig man, Storuman)

Det är viktigt med språkundervisning på olika nivåer inom förskola, skola och högre studier. Mina barnbarn har svårigheter att få sådan undervisning. Det är viktigt med kvällskurser och annan utbildning för vuxna samer som tappat sitt språk, vilket jag gjort. Min far var samisktalande men ville inte lära mig och mina syskon sydsamiska pga. det rådande samhällsklimatet då (50-talet). Därför bör satsningar göras för alla samer, yngre så väl som vuxna, för att ta tillbaka språket ... Ge större status åt det sydsamiska ... så att vi samer kan känna stolthet för vårt språk så att det börjar användas mer! (59-årig kvinna, Östersund)

På många orter verkar det dock finnas ytterst begränsade möjligheter att förbättra språkkunskaperna lokalt. Endast 22 procent av alla dem som svarat på enkäten uppger att det finns kurser i samiska på hemorten.

Figur 12. n = 1051

Kurser nära hemorten efterlyses av väldigt många. Befintliga kurser i samiska, särskilt på högre nivå, finns i allmänhet bara på högskoleorter.

Det finns dåligt med utbildningsalternativ i det samiska språket. Oftast finns det endast nordsamiska kurser och inte speciellt många utav dessa heller. Svårt att få bidrag för att läsa samiska när man oftast måste åka till de orter där utbildning finns ex. Jokkmokk och Kautokeino för de olika nivåerna i det nordsamiska språket. Ofta är det långt emellan kurserna också. Kvällskurser på orten där man bor vore bra eller distanskurser. (33-årig kvinna, Umeå)

Sydsamiskan är ett språk som håller på att dö ut. Det måste räddas, det skulle inte bli ett språk dvs. nordsamiska. När jag började skolan (lågstadiet) ville inte min mor skicka iväg mig på nomadskolan i Tärnaby 40 mil bort. I Dorotea där jag gick årskurs 1-9, fick jag inte läsa sydsamiska. De sa att det inte fanns någon lärare, men det fanns i Vilhelmina (5 mil bort) och i Strömsund (7 mil bort). Så varför de inte tog kontakt med dem vet jag ej. I gymnasiet i Vilhelmina fick jag efter mycket samtal och möten läsa sydsamiska. Jag har tappat mitt språk pga. att jag inte fick läsa hela skoltiden. Min far kan sydsamiska, men eftersom han är renägare är han inte hemma så mycket. Utbudet på sydsamiska på universitet är dåligt. I Umeå finns det men var 3:e – 4:e år startar de nybörjarkurs. Det finns utbildningar i Uppsala, men hur relevanta är de jämfört med sydsamiskan här uppe? Pengar måste satsas på Sveriges urfolk (som vi kallar oss, men inte ni), kultur, religion och språk. (25-årig kvinna, Dorotea)

Jag tycker det är viktigt att det satsas mer på barn och ungdomar i språkfrågan. För att vår generation ska kunna ta tillbaka vårt språk och

föra det vidare till våra barn, måste det finnas tillgång till nybörjarkurser i ALLA dialekter. Ta en ort som Umeå, här har vi A, B och C-nivå i nord- och sydsamiska, men bara D-nivå i lulesamiska. Är det rimligt? Mer möjligheter att få lära sig prata, läsa och skriva sitt språk och ökad medvetenhet kring samers situation i Sverige. Ge även vuxna en ekonomisk möjlighet att läsa sitt hemspråk, oavsett studier/arbete. (24-årig kvinna, Umeå)

Utveckla möjligheten till distansundervisning via Internet. Kan ej vara något problem eftersom det går att läsa/lära andra språk via Internet. Jag vill gärna lära mig sydsamiska via Internet vilket möjliggör min kunskapsinhämtning. Kan lära in när jag själv har tid. Därefter kanske delta i språkbud ex. under semestermånaden... (49-årig kvinna, okänd ort)

Informationen om tillgängliga kurser i samiska behöver också förbättras.

Jag skulle önska att det skulle vara lättare att få information om var/hur/när man kan lära sig samiska och speciellt sydsamiska eftersom jag anser den är mest svår att få information om. Jag vill se fler kurser i samiska och mer information om hur man skall gå tillväga för att läsa dessa kurser! (23-årig kvinna, Vilhelmina)

Väldigt många har lämnat kommentarer och förslag till åtgärder för att samiskan, och då särskilt sydsamiskan, skall kunna återvinna ny mark.

För att språket skall kunna bli levande och användas är det viktigt att stödja all barnverksamhet. Anställa samisktalande personal och finns inte det – utbilda människor och ge dem betalt. Ge ekonomiska resurser för språkbud. Ungdomar har stort behov av undervisning. Engagera alla åldersgrupper. Anordna utbildning, kurser via alla möjliga studieinstitutioner. Ge människorna möjligheter till olika val för studier. Språket är en viktig identitet, den stärker självförtroendet. (53-årig kvinna, Härjedalen)

Andra språkbefrämjande åtgärder som föreslås är bl.a.:

- Utbilda fler lärare i sydsamiska och uppmuntra det genom särskilda stipendier och genom att ge högre lön för den speciella kompetensen.
- Tvinga kommunerna att tillhandahålla lagstadgad sydsamisk undervisning.
- Ledighet med lön för utbildning av äldre.

- Riktad information om språkrättigheter till alla samer som finns upptagna i Sametingets röstlängd.
- Anställa fler språkkonsulenter. Dessa kan arbeta med uppsökande verksamhet.
- Stärka och stötta samiska/samisk terminologi inom renskötseln i samebyar där språket har försvenskats.
- Utbildning för lärare om hur man undervisar tvåspråkiga barn.
- Dataspel på samiska efterfrågas.
- Ge en ordbok och CD/kassett till alla sydsamiska hushåll, innehållande vanliga fraser.
- Översättning av populär musik till samiska.

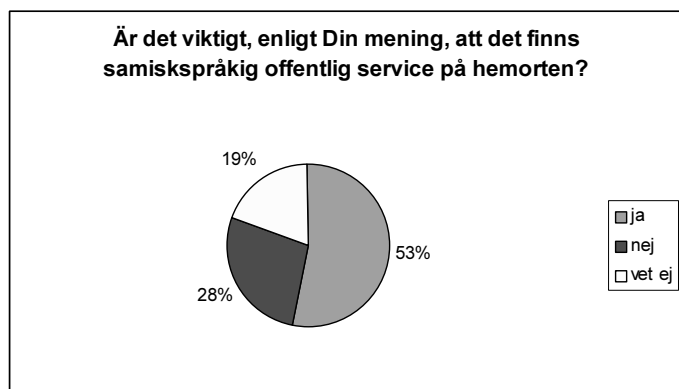
Behovet av att synliggöra det samiska tas också upp av enskilda.

För att erövra tillbaka sydsamiskan behövs ett större ekonomiskt stöd från regeringshåll på t.ex. undervisningsmaterial, TV-program, radio m.m. (idag är allt sydsamiskt undervisningsmaterial på norska). Språkarbetet måste vara långsiktigt och ha många infallsvinklar, t.ex. borde vi få tillbaka våra samiska namn på vägskyltar, väderlekskartor m.m. bara för att synliggöra språket i vardagen bland den icke samiska befolkningen och på så sätt skapa en bättre "jordmån" för samiskan. (49-årig man, Lycksele)

7.3.3 Offentlig service

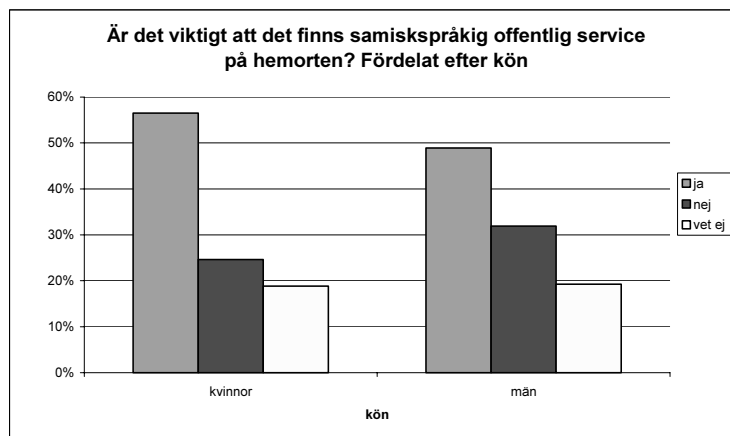
Ett antal frågor rör möjligheten att använda samiska i offentliga sammanhang. Dryga hälften av de svarande anser att det är viktigt att det finns samiskspråkig offentlig service på hemorten.

Figur 13. n = 1051

Det är framför allt vuxna i åldern 30–50 år som uppger att det är viktigt med samiskspråkig offentlig verksamhet. Det kan även noteras att kvinnor anser att det är viktigare än män.

Figur 14. n = 1051

Den service som man anser bör finnas är följande:

Tabell 2. Offentlig service på samiska som efterfrågas

Önskad service	Andel
Skola	83 %
Förskola	74 %
Äldreomsorg	70 %
Hälso- och sjukvård	51 %
Annat	5 %

Bland ”annat” anges t.ex. kyrklig verksamhet, myndigheter och rättsväsende.

Utbudet och behovet av service på samiska kommenteras av en del.

Det viktigaste är att lära upp en ny generation i att använda samiska. Därefter kan vi fylla på med ökade samiska kulturaktiviteter, översättning av protokoll och tolkning vid möten. Det gäller att börja i rätt ända. Hitintills har vi verkat utifrån det omvända dvs. med ett utbud på samiska utan att tillräckligt många förstår och kan ta del av utbudet.

Det har blivit mer politiskt än praktiskt. (50-årig man, Bergs kommun)

Enligt min erfarenhet behövs ej samiskan som officiellt myndighets-
språk. Däremot är det viktigt att bevara språket som en del av kultur-
arvet och som en spegel för våra barn till vårt ursprung. (52-årig man,
Lycksele)

Den samiskspråkiga servicens betydelse för språkets status och användbarhet och nytta ute i samhället tas också upp i kommentarerna.

Även om inte språket i detta område talas aktivt och är inne i en språkbytesprocess är det ännu mer angeläget att samiskan som minoritetsspråk bibehålls och överlever. Offentlig samiskspråkig service innebär att språkets status höjs och för de yngre finns det motivation att ytterligare stärka språket. Vill även tillägga att vi samer skulle behöva medvetandegöra våra barn/yngre av vikten att kunna behärska samiska språket, vilka arbetstillfällen som finns och speciellt killar i de yngre åldrarna behöver få intresse och förebilder som kan vara föregångare för deras språkutveckling. (45-årig kvinna, Storuman)

För att sydsamiskan skall överleva, måste det vara värdefullt att kunna använda det. Det skall finnas en praktisk nytta. Nu märker jag att också den nordsamiska dialekten försvagas. Min son talar sydsamiska mycket bra, men säger själv att han sällan har användning av språket, eftersom så få behärskar det. (man okänd ålder, Krokom)

Det samiska språket var länge förbjudet i offentlig miljö. Detta har minskat den samiskspråkiga populationen av samer. Att i offentlig miljö inom Sameland bistå med samiska tjänster och kulturevenemang skulle ge språket ett uppsving. Jag kan mer finska än samiska pga. det finska utbudet kring mig som person. (37-årig man, Umeå)

Jag anser att samiska språket är en viktig pelare i den samiska kulturen och måste till varje pris bevaras. Därför är det viktigt att vi samer kan använda det i vardagliga livet, t.ex. i media, kommunen och samisk kulturverksamhet. För att nya generationer skall föra det vidare måste det finnas användning av språket inte bara i de egna leden, utan även ute i det moderna samhället. Och där kan staten hjälpa till i allra högsta grad. (55-årig man, Storuman)

Om det skulle komma fler möjligheter till att använda samiska i samhället, tror jag att barn i sameskolan skulle finna samiskspråkiga lektioner mer intressanta än i nuläget. (23-årig kvinna, Storuman)

Går själv på kurs för att försöka lära mig att använda språket i dagligt tal. Och då skulle det underlätta om samiskan användes mer i samhället. (37-årig man, Bergs kommun)

Behovet av att det finns samisktalande i den offentliga förvaltningen lyfts också fram.

Jag tycker det är särskilt viktigt att barn har möjlighet till förskola på sitt modersmål för att kunna komma in i samhället i en trygg och igenkänd miljö. Även äldre medborgare som kanske inte talar just svenska så bra, utan samiska, ska känna tillhörighet och att myndigheter och service sätter högt värde på dessa individer. Viktigt att det finns någon samiskspråkig på varje institution och liknande för jämställdhet! (så att ALLA som behöver ska få hjälp!) Om vi samer får en större del i den svenska vardagen kommer även vi få större förståelse och acceptans. (20-årig kvinna, Vilhelmina)

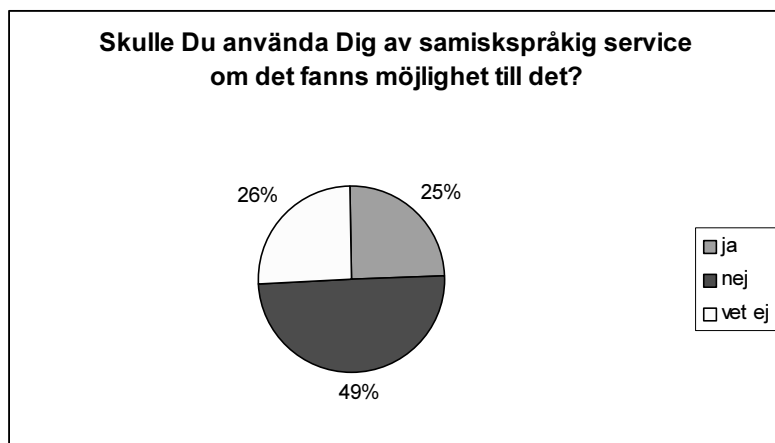
Däremot är inte intresset för att kunna använda samiska i kontakter med myndigheter lika stort. Endast 27 procent uppger att det är viktigt. Det kan givetvis även tolkas som en följd av att en så liten del fortfarande talar språket, eftersom procentsatserna är nästan identiska (25 procent talar samiska).

Figur 15. n = 1051

Andelen som uppger att de skulle använda sig av samisk service är ungefär lika stor, 25 procent.

Figur 16 n = 1051

Bland de tillfrågade är det väldigt få, bara 5 procent, som uppger att de behöver hjälp pga. språket, när de t.ex. besöker vårdcentralen eller har kontakt med myndigheter.

7.3.4 Barn och undervisning i modersmålet

Av de svarande uppger 36 procent att det finns barn under 18 år i familjen. Av dessa barn uppges 20 procent tala samiska. Bland dessa familjer finns ett intresse för att föra språket vidare till de egna barnen. Samtidigt verkar möjligheterna att få stöd i förskolan och skolan vara begränsade.

Det är svårt att hitta bra hemspråklärare i sydsamiska till dagis i Östersund. Kommunen verkar inte veta vart de ska vända sig för att få hjälp. (32-årig kvinna, Östersund)

Behovet av samiskspråkiga miljöer redan i förskoleåldern kommenteras bl.a. så här.

För att det sydsamiska språket ska överleva måste man sätta in resurser hos barn på dagisnivå i samarbete med föräldrarna. Jobbar själv på samiskt barnhage i Norge och ser hur mycket lättare det är att använda språket bland barn. Kurser är bra, men det behövs platser där det bara hörs sydsamiska = språkbud. (35-årig kvinna, Åre)

Den undervisning som erbjuds inom skolan tycks variera i kvalitet och detta väcker frustration hos berörda familjer och hos dem som

gärna vill ha undervisning. Många vittnar om de svårigheter de mött inom skolan.

Högre prioritet hos lärarna för hemspråk/integrering. De svenska lärarna har ingen aning/bryr sig inte om vad barnen gör på samiska undervisningen. Även vissa av de samiska lärarna prioriterar sitt ämne mycket lågt!! Svårt att ”peppa” barnen hemma när det ALDRIG tas in vikarier osv. De förlorar hälften av undervisningen VARJE år på detta sätt. Dålig uppföljning av samiska undervisningen – inga läxor, inga vikarier, ej föräldramöten osv. Är dock tacksam för att samiskan finns i skolan – trots brister. (41-årig man, Härjedalen)

Det är svårt att få undervisning i sydsamiska på skolan. Åtminstone var det det i mitt fall. Jag gick i högstadiet i Svenstavik 1991-1994 och försökte då att få undervisning i sydsamiska. Det fick jag inte med hänvisning till att skolan inte fick tag på någon lärare. Hur stora ansträngningarna var från deras sida kan jag inte svara på men jag såg i alla fall ingen annons i tidningen. 1994-1997 gick jag på Wargentinskolan i Östersund. Där jag lyckades jag bråka mig till lite undervisning i sydsamiska, så vi blev några stycken som fick det. Min slutsats är att det går att ordna undervisning om viljan finns. Jag är dock medveten om att det finns för få lärare. Men det är mycket lättare att lära sig om man får undervisning så tidigt som möjligt. (26-årig man, Bergs kommun)

Språkundervisningen är beroende av kommunens ekonomi. Om lärare inte finns på samma ort finns ingen vilja att bekosta resor för läraren även om kommunen är skyldig att anordna hemspråksundervisning. Denna brist måste åtgärdas omedelbart. (47-årig man, Östersund)

Jag är barn till en samisk förälder. Hela min släkt på denna sida talar samiska utom jag och mina systrar. Vi ville gå på samiskt hemspråk på vår låg- och mellanstadieskola i Umeå ..., men det gick inte för det fanns inga lärare. Jag tycker att det är mycket synd att jag inte fick lära mig samiska i skolan som barn. (24-årig kvinna, Umeå)

Idag finns nästintill ingen modersmålsundervisning för samiska barn. Det skulle behövas. Nästan inga skolor har samiska i någon form att läsa som språk, varken grundskolan, gymnasium eller skolor för vuxna. Grundskolorna undervisar inom samisk historia/kultur, enbart om samer på 1500-1600-talet. Det skulle verkligen behöva införas lite mer om samiska kultur. (24-årig kvinna, Piteå)

Problematiken kring sydsamiskan visade sig även under min tid i grundskolan. Då blev jag nekad hemspråksundervisning i sydsamiska

eftersom Storumans kommun inte hade lärare att tillgå. Har en känsla att språkets ställning har förbättrats under de senaste åren och det är ju bra! (27-årig kvinna, Luleå)

Språkets status i majoritetens ögon och även majoritetens förhållningssätt mot en språklig minoritet påverkar de språkval som individen gör. Även möjligheten att få en hel skolutbildning på samiska påverkar individens val. En ung kvinna skriver:

Jag hade möjlighet att läsa på samisk skola, men avstod från det pga. att man i de senare årskurserna skulle börja i "svensk skola". I den åldern är det viktigt att bli accepterad och att gå först samisk skola och sedan hoppa in bland andra elever i svensk skola skulle ha varit väldigt jobbigt. Men jag fick möjligheten att läsa lite samiska i alla fall, men inte nog många år för att jag ska kunna läsa och prata så som med svenskan. Så jag hade gärna läst några år till om jag hade fått den möjligheten. (19-årig kvinna, Storuman)

Familjens och samhällets delade ansvar för att barn skall ges möjligheter att tillägna sig samiska tas också upp.

För att behålla ett språk levande måste det finnas tillgängligt redan i tidig ålder. Helst då att föräldrarna pratar språket hemma, men även undervisning i förskolor, skolor. Alla måste ta ansvar för att språket kan leva vidare, föräldrar, stat och kommun. Som det är idag för oss, är att vi vill ha tillgång att lära oss språket, men det finns inte lärare att få tag i. Här måste det till krafttag för att lösa problemet. (47-årig man, Östersund)

Många familjer är villiga att göra uppoffringar och skicka barnen lång väg för att barnen skall ges möjlighet att lära sig samiska.

Har samiska för sonen min 10,5 år varannan vecka... med andra barn. Medför bussresa 11 mil. OK. Skulle vilja att mina yngre barn 4,5 och 2 år fick samiska på dagis. Ej möjligt idag – finns ej personal... (34-årig kvinna, Strömsund)

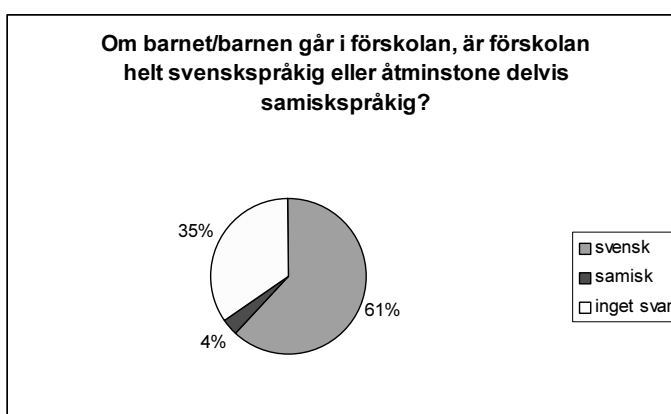
Jag har drivit fram hemspråksundervisning i skolan ... [eftersom] det är svårt att få lärare har jag aldrig krävt undervisning på förskolan, trots att det finns underlag för detta. Skolan i Malå är helt svensk-språkig där mina 3 barn går. Ett barn går på sameskolan i Tärnaby och där pratas det mer samiska och att läraren i samiska pratar flytande och brinner verkligen för att lära barnen. Den skolan fungera väldigt bra så vi står i valet och kvalet att låta ett barn till fara dit nästa läsår. (36-årig kvinna, Malå)

För en del familjer kan dock de ekonomiska förutsättningarna begränsa barnens möjligheter att tillägna sig språket i tillräcklig grad. En språkmedveten förälder skriver om sina erfarenheter:

Då det inte finns någon internatverksamhet för barnen i min kommun skulle jag hemskt gärna önska att de fick internatveckorna i Norge på sameskolan betalda av ex. kommun eller stat. Samt att litteratur och resor till och från skulle ersättas. Ingen skulle bli gladare än vi, mina barn och min familj om vi fick fortsätta att gå på norska sidan då de hade sina internatveckor. Nu får jag bekosta allt själv och det blir för dyrt. Den sociala kontakten är hur viktig som helst då den samiska befolkningen är så fåtalig. På min ort är det bara 4 barn som läser samiska och mina barn kan känna sig väldigt utsatta... Samiskan har väldigt låg status på denna ort som trots allt ligger inom traditionellt samiskt område. (38-årig kvinna, Storuman)

Majoriteten av förskolebarnen går i svenskspråkig förskola. Endast mycket få barn, bara 4 procent, uppges gå i helt eller delvis samiskspråkig förskola. Motsvarande siffra för barn som går i skolan är lika lågt, 7 procent.

Figur 17. n = 383

Andelen barn som går i svenskspråkig förskola och får modersmålsstöd i förskolan är litet, endast 13 procent.

Figur 18. n = 236

Av skolbarnen får en större andel modersmålsundervisning.

Figur 19. n = 250

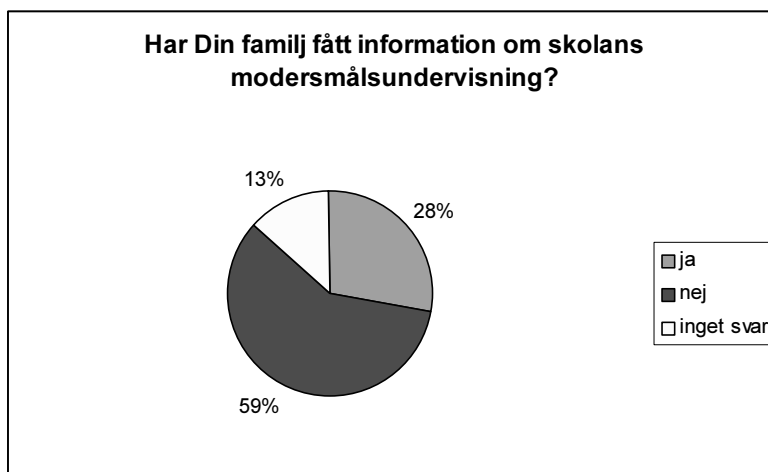

Kommunerna i regionen förefaller vara dåliga på att informera om möjligheterna att få modersmålsstöd i förskolan. Sådan information har lämnats till barn som går i svenskspråkig förskola i endast

12 procent av fallen. Detta får anses vara en anmärkningsvärt låg siffra. Av dem som fått information, uppger 7 procent att de fått skriftlig information från kommunen och 7 procent att de fått muntlig information från kommunen.

Den kommunala informationen till skolbarnen verkar också vara bristfällig. Endast 28 procent uppger sig ha fått sådan information. Av dem som fått information om modersmålsundervisning, har informationen varit skriftlig i 38 procent av fallen och muntlig i 20 procent av fallen.

Figur 20. n = 250

Vidare framkommer att i 7 procent av fallen har kommunen inte ordnat modersmålsstöd i förskolan, trots att familjen krävt det. Motsvarande siffra för skolbarnen är 6 procent. Trots att föräldrar begär att få modersmålsstöd eller modersmålsundervisning, är det således inte säkert att sådan erbjuds, trots att det borde finnas förutsättningar att anordna undervisning.

Har begärt samiskspråkig modersmålsundervisning på förskolan men fått avslag av Storumans kommun med hänvisning till att barnet får vänta till skolålder då sameskolan på orten (Tärnaby) erbjuder det. Behöver undervisning i lulesamiska (fast vi bor inom sydsamiskt område). Utbildad lärare finns som kan undervisa på förskolan och som i dag arbetar på sameskolan Tärnaby. (41-årig kvinna, Storuman)

I dag krävs det att man lever i ett tätbebyggt område för att få tillgång till den undervisning i samiska som jag vill ha för mina barn. I nordsamiska har tillgången till lärare funnits. Men, de har bott en bit ifrån och kommunen har inte velat betala vare sig videokonferensanläggning eller resor till den befintliga läraren. Sydsamiska lärare finns tydligen inte alls att tillgå, trots att våra barn (har sydsamisktalande far) bor i ett sydsamiskt område. De lärare som finns anser att det inte lönar sig att resa till småorter då barnen är få och resan inte blir ersatt av kommunen. I dag undervisar jag mina barn i nordsamiska själv, men att jag mer än gärna skulle vilja ha undervisning av en ”lärare”. (28-årig kvinna, Krokomb)

Intresset för att kunna få modersmålsstöd i förskolan är dock stort. Nästan hälften av dem som har barn i förskolan, 46 procent, uppger att de skulle vilja att deras barn fick modersmålsstöd om undervisningen anordnades på barnets förskola. Motsvarande siffra för skolbarnen är 28 procent.

Rörande skolbarnen framkommer även att i 10 procent av fallen anordnar kommunen modersmålsundervisning i skolan, men barnet kan inte delta i undervisningen på grund av praktiska skäl (t.ex. tiden eller platsen passar inte). Om samisk grundskola anordnades på hemorten, skulle 26 procent av de svarande som har skolbarn vilja att deras barn gick i samisk grundskola.

Föräldrars kunskaper i samiska har mycket stor betydelse för barns möjligheter att tillägna sig språket. Många föräldrar behöver dock själva förbättra sina kunskaper i samiska för att kunna stödja barnens språkutveckling tillräckligt. Även andra vuxna i barnens närhet med kunskaper i samiska, såsom äldre släktingar m.fl., har betydelse för barnens möjligheter att tillägna sig språket. Behovet av att stärka vuxnas, och då inte bara föräldrars, språkkunskaper tas upp av flera i kommentarerna. Äldre samers kunskaper framhålls som en resurs som bör användas i språkrevitaliseringen.

Vad är en urbefolkning utan ett eget språk? Vi som är föräldrar måste få möjlighet att lära våra barn samiska. Ska vi vara nöjda med att dom har 1 lektion i veckan? Jag skulle ha behövt kunskapen i samiska direkt då barnen var bebisar så att dom fått grunden och hört språket varje dag. Jag själv kan vissa ord och fraser och provar lära barnen det. Men jag har inte självförtroende att använda detta i samspråk med andra. Skulle behöva gå en intensivkurs, några helger exempelvis för att bygga på och tordas använda samiskan. Och sedan fortsättningskurser, helst på hemorten. (35-årig kvinna, Krokomb)

Ge ekonomiskt stöd för att uppmuntra och stödja/ge möjlighet att studera språket. Avstånden är stora och det kostar mycket tid och pengar för att kunna lära. Det är viktigt att vuxna får möjlighet att lära för att lättare kunna stödja sina barn i språket. Kampen för att läsa och känna stolthet ska inte barnen ensamma behöva ta. De mäktar inte. (43-årig kvinna, Storuman)

Jag önskar att mitt språk, sydsamiskan, vore mer lättillgänglig i form av språkkurser eller liknande. Det känns svårt att överföra språket till mina barn eftersom jag själv förlorar språket mer och mer. Min son skall börja skolan till hösten och jag har satt hemspråksundervisning som ett önskemål... Det känns jobbigt att behöva vara aktiv och söka information när det borde vara naturligt, lika naturligt som för ett arabiskt barn att få läsa arabiska. Jag efterlyser därför att kommuner tar sitt ansvar och tar språkundervisningen på allvar så att vi ska kunna behålla och föra vidare vår kultur. Jag är rädd för att jag ska glömma allt jag en gång lärt mig. (30-årig kvinna, Östersund)

Jag tycker att det borde finnas möjlighet att även föräldrar kan få samisk undervisning, då barnen har samiska i skolan, för att förbättra det samiska som är i hemmen. Då blir det lättare att prata i hemmen. Jag har sökt på samiska kurser, men fick till svar att det inte fanns pengar för att ordna på mindre orter. (48-årig kvinna, Vilhelmina)

Många nybörjarkurser behövs, för vuxna, enligt modell lyssna, tala, läsa, skriva. De modersmålstalande äldre behöver lästräning i synnerhet. Intresset är stort. Barnen lär sig i skolan där undervisning finns, men föräldrarna kan inte stötta och hjälpa då de är utan både kunskap och möjlighet till utbildning! Mycket stort handikapp, hela "bördan", ansvaret för språkbevarande läggs på barn i grundskolan! Ibland orkar inte barnen fullfölja, särskilt de som går i förskola och år 1 och 2 i grundskolan! Hur blir framtiden om inte barnen sätts i fokus (med föräldrar, far- och morföräldrar som förbjöds språket och har glömt)! (63-årig kvinna, Vilhelmina)

Ta tillvara de äldres språkkunskaper på ett bättre sätt. (75-årig kvinna, Härjedalen)

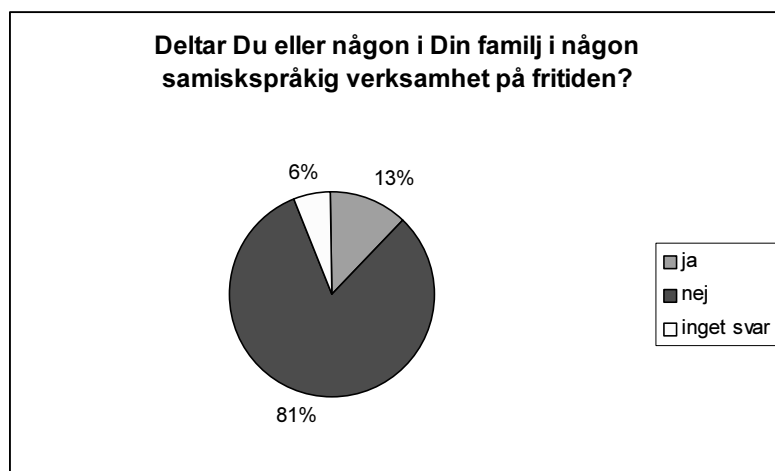
Särskilt sydsamiska barns svårigheter att lära sig samiska försvåras av att det inte finns lämpliga läromedel och att bristen på barnböcker är stor.

Det sydsamiska språket måste få läroböcker, även språklära och annan litteratur på jaarjelsaemien [sydsamiska]- svenska. Nu finns endast sydsamiska – norska. De få barnböcker som finns på sydsamiska är kvalitetsmässigt för dåliga... Översätt omgående de läromedel som finns i jaarjelsaemien – norska. Ella Holm Bulls böcker. Norska är ett annat eget språk än svenska. Låt våra sydsamiska barn få läsa jaarjelsaemien utan krig med hemkommunen. Se senast hur Norrtälje kommun behandlar sina sydsamiska skolbarn år 2003-2005. (64-årig kvinna, Vilhemina)

7.3.5 Kultur och media

Endast en liten del av dem som svarat på enkäten uppger att de själva eller någon i deras familj deltar i samiskspråkig verksamhet på fritiden. Motsvarande siffra för sverigefinnarnas del var betydligt högre, hela 59 procent. Detta kan kanske delvis förklaras med att andelen enkäter som distribuerades genom sverigefinska organisationer och även genom finskspråkig församlingsverksamhet var större. För sverigefinnarna var det inte möjligt att göra ett utskick till enskilda genom någon motsvarighet till röstlängden till Sameetinget.

Figur 21. n = 1051

Av dem som deltar i samiskspråkiga fritidsaktiviteter, utgör 56 procent föreningsverksamhet och 5 procent av samiskspråkig verksamhet inom församling eller kyrka. Vidare uppger 4 procent att de deltar i "annan" samiskspråkig verksamhet såsom bl.a. kurser, jojk, renskötsel, samepolitisk verksamhet, Sametingets eller samebyns verksamhet, samisk teater, universitetsstudier i samiska. Vidare uppger 18 procent av de svarande att det inte finns samiskspråkig verksamhet på hemorten.

Intresset för samiskspråkiga kulturaktiviteter är mycket stort, hela 71 procent uppger att de är intresserade.

Figur 22. n = 1051

En lika stor andel, 72 procent, skulle vilja att det fanns mer samiskspråkig kulturverksamhet.

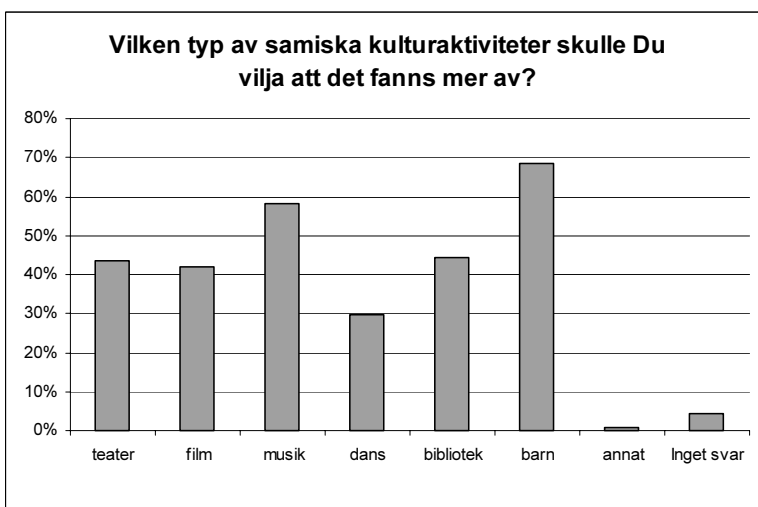
Figur 23. n = 1051

Mer stöd för kulturaktiviteter som kan åka på turné i hela Sápmi. (33-årig kvinna, Umeå)

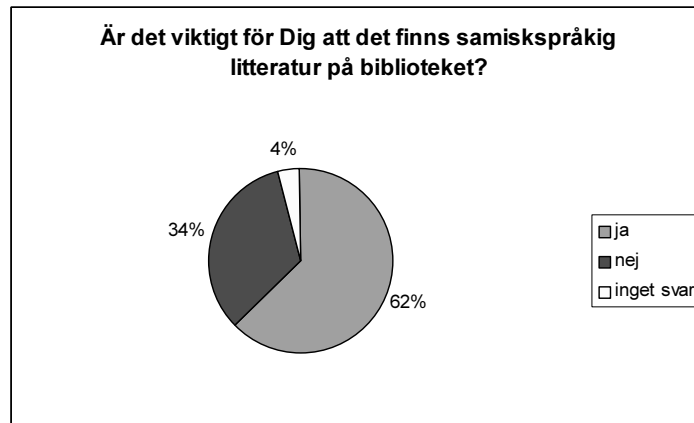
På frågan vilken typ av verksamhet som önskas, fördelar sig svaren enligt följande. Hela 69 procent önskar att det fanns mer samiskspråkig barnverksamhet.

Figur 24. n = 757

En majoritet, 62 procent, anser att det är viktigt att det finns samiskspråkig litteratur på biblioteket. Och över 40 procent av de svarande önskar att det fanns mer biblioteksverksamhet. Behovet av böcker lyfts också fram.

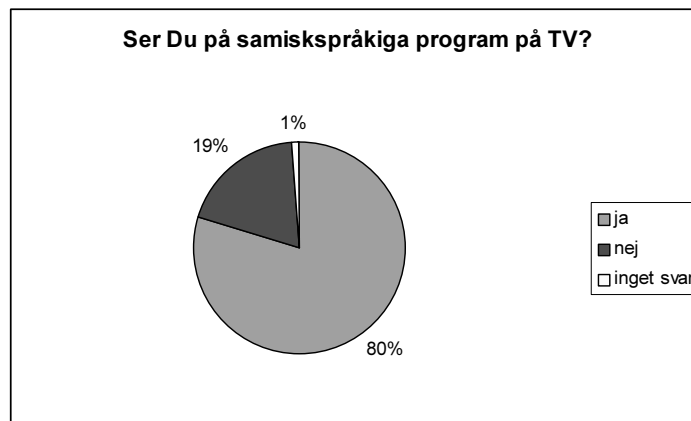
Figur 25. n = 757

Fler böcker borde översättas till sydsamiska. Framför allt barnböcker.
(29-årig man, Strömsund)

När det gäller media är intresset för samiskspråkig television stort. 80 procent av de svarande ser på samiskspråkiga program på TV.

Figur 26. n = 1051

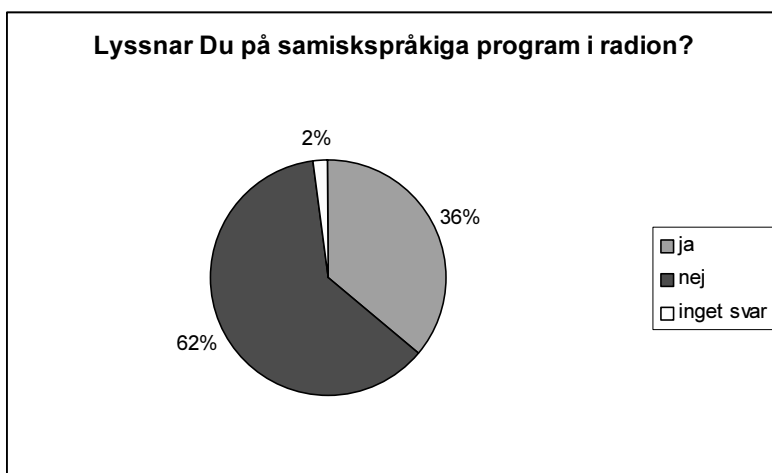

Däremot är andelen som lyssnar på samiskspråkiga radioprogram betydligt lägre, endast 36 procent. Det lägre intresset för radioprogram kan sannolikt förklaras med andelen av de svarande som talar samiska. TV-programmen är i allmänhet textade till svenska så att även icke samisktalande kan följa med.

Den höga andelen som ser på TV-program, trots att de inte talar samiska, talar för att program som skildrar samiska frågor har betydelse för många människor.

Eftersom jag personligen inte talar samiska, så läser jag inga tidningar och lyssnar inte på samiska program, men på Oddasat¹¹ tittar jag på varje dag... (64-årig kvinna, Storuman)

Figur 27. n = 1051

Flera av de svarande har påpekat det bristande utbudet av program på sydsamiska i TV och radio samt annat kulturutbud på sydsamiska. Sydsamiskt utbud efterfrågas av många. Detta skulle påverka statusen på språket och fler skulle få tillgång till språket.

I den mån sydsamiska finns i media tar jag del av det, men det är bristfälligt. Det är behov av en daglig (syd)samiskspråkig tidning, minst en halvtimme/dag i radion, TV-program och flera utbud via internet. Samlingsplatser där samiska talas är viktigt, typ café eller kultur-språkcentrum och stimulering i övrigt i samhället... Samarbete med kulturbussen "Gärja Sijte Jarngeste" och ekonomi för att kunna köra över gränsen. (60-årig kvinna, Storuman)

¹¹ Sveriges Televisions samiskspråkiga kvällsnyheter som sänds på vardagar.

Det vore önskvärt att det sändes TV-program på sydsamiska. Både för barn och vuxna. Jag undervisar i sydsamiska, både barn som läser det som integrerat språk och vuxna i form av kvällskurser. Problemet är att de som läser endast kan få höra språket under de 2 timmar i veckan som undervisningen sker. Och det är för lite. Oftast pratar ej föräldrarna språket eftersom de liksom jag tillhör den förlorade generationen. Vi tappade allt, språket, slöjden osv. Vi har fått lära oss det igen som vuxna. (51-årig kvinna, Vilhelmina)

På jaarjelsaemien [sydsamiska] finns inga TV-program varken för barn eller vuxna. I radioprogrammen är jaarjelsaemien försvinnande liten jämfört med samiska från centralområdet. (64-årig kvinna, Vilhelmina)

Det behövs mera samiska barnprogram på framför allt sydsamiska, längre och mera nyheter på sydsamiska varje dag (det är katastrofalt i dagsläget med ca 10-15 min i veckan), VHS/DVD filmer översatta till sydsamiska, sydsamisk tidning... (39-årig kvinna, Vilhelmina)

Skulle önska att det vore mera nyheter på sydsamiska både i radio och TV. Ser på Oddasat men det är ju på nordsamiska, och det förstår jag icke. Det går så fort med tolkningen så ibland hinner man inte läsa förän texten är borta... (88-årig kvinna, Härjedalen)

Andelen personer som läser samiskspråkiga tidningar är också lågt, 22 procent. Det bör dock påpekas att det finns väldigt få tidningar och tidskrifter på samiska.

8 Samiskan och samers språkliga behov

8.1 Verktyg och egenmakt krävs för att bryta och vända språkbytesprocessen

Min bedömning:

Den pågående språkbytesprocessen inom det samiska språket kan brytas och vändas om ett språkbevarande klimat skapas och om samerna ges de verktyg de behöver för att återta språket.

Som framgått av avsnitt 4 är samiskan ett hotat språk, enligt de kriterier som UNESCO ställt upp. Sydsamiskan och kanske även lulesamiskan är definitivt hotade, medan situationen för nordsamiska kan beskrivas som osäker. Om de mindre varieteterna av samiska skall ha en möjlighet att överleva och ges kraft att återvinna förlorad mark, krävs det att en rad åtgärder vidtas omgående. Beslutsamma samordnade insatser som genomförs parallellt på flera olika områden skulle förstärka revitaliseringen av samiskan.

När FN:s internationella urfolksårtionde utropades i december 1994 uttalade FN:s generalsekreterare Boutros Boutros-Ghali att medlemsländerna bär ett ansvar för urfolkens språk och kulturer. Att inte ge hotade urfolksspråk och kulturer nödvändigt bistånd innebär ett brott mot de mänskliga rättigheterna:

... on the eve of year 2000 the number of languages and dialects spoken throughout the five continents [is] only half what it had been in 1900. The modern world [has] been a great destroyer of languages, traditions, and cultures. The latter are being drowned by the flood of mass communications, the instruments of which all too often remain in the service of a handful ... Today cultures which do not have powerful media are threatened with extinction ... Allowing native languages, cultures, and different traditions to perish through “**nonassistance to**

endangered cultures” must henceforth be considered a basic violation of human rights.¹

Detta uttalande kan ses som en principiell viljeinriktning som bör vara vägledande. Sverige har ett moraliskt ansvar för att dess urfolk skall kunna bevara sitt språk för framtiden och för att den samiska kulturen skall kunna bestå. Detta inte minst mot bakgrund av den assimilering- och utbildningspolitik som tidigare bedrivits av den svenska statsmakten gentemot samerna i Sverige.² För de länder som valt att skriva under Europarådets minoritetskonventioner föreligger dessutom ett folkrättsligt åtagande att vidta åtgärder.

För samiskans del har Sverige därmed nått ett vägskeäl, där de internationella åtagandena ställs på sin spets. Välmenande intentioner räcker inte längre för att sydsamiskan skall ges möjlighet att återvinna mark och fortleva på sikt. Det krävs således en avsevärd höjning av den politiska ambitionsnivån. Konkreta beslutsamma åtgärder krävs enligt artikel 7.1.c i minoritetsspråkskonventionen. Även enligt artikel 5 i ramkonventionen är Sverige skyldig att främja de förutsättningar som är nödvändiga för att samerna ”skall kunna bibehålla och utveckla sin kultur och bevara de väsentliga beståndsdelarna av sin identitet, nämligen ... språk, traditioner och kulturarv”. Med tanke på hur långt språkbytesprocessen fortskridit finns det inte heller utrymme att dröja med att vidta åtgärder. Om Sverige menar allvar med sina åtaganden rörande nationella minoritetsspråk och sitt urfolk finns det, enligt min bedömning, således inget utrymme för att *inte* vidta åtgärder och sätta in de resurser som krävs och som är nödvändiga för att vända språkbytesprocessen. Ett passivt förhållningssätt skulle således strida mot Sveriges folkrättsliga åtaganden.

Sydsamiskan upprätthålls i dag till stor del av den äldre generationen, även om det finns barn och yngre som är förstaspråkstalare. Den språkliga basen bland de yngsta är dock relativt liten. Ett språk som inte längre genererar tillräckligt många förstaspråkstalare har i längden inga möjligheter att bestå som ett levande språk. Om fler yngre samer inte lyckas tillägna sig sydsamiskan inom en snar framtid och en uppbyggnad av antalet talare inte kan åstadkommas, kommer språket att försvinna i Sverige. Om sydsamiskan försvinner på svensk sida, hotas sannolikt även språkets existens på norsk

¹ Uttalande av Boutros Boutros-Ghali återges i Judith Nies: ”Native American History – A Chronology of a Culture’s Vast Achievements and Their Links to World Events” (1996) s 395

² se diskussion under avsnitt 3.4.

sida, eftersom den språkliga basen krymper än mer. En del av Sveriges levande kulturarv skulle gå förlorad och det samiska folket skulle förlora en viktig beståndsdel i sin kollektiva identitet och sitt kulturarv.

Samerna kan inte på egen hand vända språkbytesprocessen genom åtgärder på grupp- och individnivå. Som beskrivits i avsnitt 6 krävs det även åtgärder på samhällsnivå för att en revitalisering skall lyckas. Åtgärder krävs bl.a. på samhällsnivå för att skapa ett språkbevarande klimat som höjer statusen på samiska i det sydsamiska området. De åtgärder som hittills har vidtagits för att stärka samiskan inom det nuvarande förvaltningsområdet har haft statushöjande effekt och dessa åtgärder kan vidareutvecklas och utvidgas geografiskt så att fler samer omfattas. Vidare måste samiska barn ges möjlighet att tillägna sig språket och vuxna samer måste ges möjligheter att återta sitt språk. Det krävs tryggade finansiella förutsättningar för att kunna arbeta långsiktigt med språkrevitalisering på det lokala och regionala planet.

För att bryta och vända en språkbytesprocess måste den samiska befolkningen ges behövliga verktyg för att aktivt kunna arbeta med t.ex. aktiv uppsökande och utåtriktad samiskspråkig verksamhet, stöd till föräldrar, språkundervisning till barn och vuxna, alfabetiseringsinsatser för vuxna, olika typer av språkkurser, på grupp- och individnivå. Enskildas egen vilja att förbättra och återta språket måste kanaliseras genom medvetet organiserat språkarbete som riktar sig till allmänheten och som utgår från individens behov.

Den språkliga basen kan därmed utvidgas och antalet första-språkstalare kan utökas om fler samiska barn ges möjligheter att tillägna sig samiska och vuxna samer ges möjlighet att återta samiskan fullt ut genom att lära sig läsa och skriva på samiska.

Det samiska folket behöver också ges egenmakt, dvs. makt att styra språkarbetet efter de egna förutsättningarna och behoven.³ Det innebär även makt att styra och forma den egna gruppens framtid. Det är bara samerna själva som kan avgöra vilka prioriteringar som skall göras i språkarbetet och det bästa sättet att genomföra språkarbetet. För samernas del kan denna egenmakt åstadkommas bl.a. genom en vidareutveckling av Sametingets språkarbete och det arbete som Sameskolstyrelsen och Samernas

³ jmf "egenmakt" med det engelska begreppet "empowerment" med vilket bl.a. avses att en grupp ges förutsättningar att använda sin egen inneboende styrka för att åstadkomma en förändring till det bättre.

utbildningscentrum utför och inte minst det internordiska samiska språkarbetet.

Det finns gott om internationella erfarenheter när det gäller revitalisering av urfolksspråk. Många andra stater har genomfört framgångsrika program eller andra insatser i syfte att revitalisera urfolksspråk. I det perspektivet bör Sveriges förutsättningar kunna vara mycket goda, särskilt om Sverige samarbetar tillsammans med Norge och Finland, för att ge revitaliseringsinsatserna ytterligare styrka och effekt. Det finns därför, enligt min bedömning, goda förutsättningar för att genom medvetet och långsiktigt arbete stärka nordsamiskan och göra det möjligt för syd- och lulesamiskan att revitaliseras till språk med större utbredning och fler talare.

8.2 Viljan att bevara och återta det samiska språket finns hos samerna

Min bedömning:

En lyckad revitalisering av samiskan kan sannolikt uppnås om samerna ges möjligheter att kanalisera sin starka vilja att värna det samiska språket. Om fastare former skapas för revitaliseringsarbetet kan ett medvetet och långsiktigt arbete bedrivas. Dessa fasta punkter kan även fungera som ett stöd och en samordnande kraft för allt det revitaliseringsarbete som sker på ideell basis.

Den grundläggande förutsättningen för en lyckad revitalisering av samiskan, nämligen samernas egen önskan och vilja att återta språket, finns. Samiska företrädare och enskilda samer, uttrycker ett behov och en önskan att revitalisera samiskan. Alla de synpunkter som utredningen fått in från enskilda och från företrädare för samer ger vid handen att den samiska befolkningen i det sydsamiska området har en mycket stark vilja att bevara det samiska språket. Språkfrågan ses som en rättighetsfråga och samerna förväntar sig att Sverige lever upp till sina internationella åtaganden.

Det samiska språket är en viktig del av den samiskan identiteten och en del av det kulturella arvet. Språket är ett av de drag som markerar samernas särart gentemot andra och även en sammanbindande faktor inom gruppen. Mycket av den traditionella kunskapen inom gruppen finns bevarad i själva språket och endast en del av denna kunskap finns nedtecknad. Som exempel kan nämnas terminologi

inom renskötseln och beskrivningar av naturförhållanden av betydelse för renskötseln.

Samtidigt saknar en stor del av gruppen de språkliga verktyg de behöver för att kunna överföra språket till nästa generation. Enkätundersökningens resultat visar att andelen som talar språket dessutom är mindre i de sydligare delarna av Sápmi. I allmänhet bedöms ca hälften av samerna inom Sápmi tala samiska, men i det sydsamiska området uppger endast en fjärdedel av dem som besvarat enkätundersökningen att de talar samiska. Detta kan tolkas som en indikation på en mycket långt gången språkbytesprocess. Ett annat tydligt tecken på språkbytesprocessens effekter är språkanvändningsmönstret. Samiskan används huvudsakligen i den privata sfären, i hemmet och med familj och vänner, och mycket lite i officiella sammanhang.

Samerna i Sverige har under lång tid på grupp- och individnivå verkat och arbetat för att revitalisera samiskan. Samiska företrädare har även drivit frågan om språkets bevarande politiskt under lång tid. Utan allt det arbete som eldsjälarna utfört för att värna det samiska språket, skulle språkbytesprocessen säkerligen redan ha fullbordats på många orter inom Sápmi.

Det finns även positiva tecken på individ- och gruppnivå som visar på att språket håller på att återhämta förlorad mark på grund av medvetna val som enskilda gör.⁴ Det finns samiska familjer där mor- och farföräldrar börjat tala samiska med barnbarnen och aktivt verkar för att barnbarnen skall ges möjlighet att tillägna sig samiska. Den negativa processen i enskilda familjer har därmed brutits.

Det finns även många exempel på vuxna samer som återtagit sitt samiska språk och valt att tala samiska med sina barn, trots att de själva inte är förstaspråkstalare i samiska. Språkforskaren Annika Janssons arbete inom Sápmi visar att många samer ser språket som en viktig nyckel in i det samiska samhället. Det finns även goda erfarenheter av att samiska förskolor och samiska skolor inom Sápmi lyckas förmedla det samiska språket till barn som inte talat samiska från början.⁵

Den starka språkliga medvetenhet och den starka viljan att förbättra situationen, som samerna ger uttryck för, tyder på att den samiska befolkningen har nått den insikt som krävs för att revitaliseringen av syd- och lulesamiska språket skall kunna lyckas och för

⁴ Jansson (2005) s 125-

⁵ Jansson (2005) s 125-

att nordsamiskan skall kunna stärkas.⁶ Svaren i enkätundersökningen och de kommentarer som lämnats visar att väldigt många enskilda samer förstår varför språket håller på att försvinna, de förstår vad som kan göras och inte minst är de redo att göra något för att hindra språket från att försvinna. Medvetenhet och vilja finns hos företrädare för samerna. Frågan har drivits politiskt under lång tid, men majoritetsbefolkningen har inte varit tillräckligt lyhörd för detta behov.

Den styrka och medvetenhet som samerna uttrycker skulle kunna kanaliseras ännu bättre för att återta samiskan, om det svenska majoritetssamhället bistår dem i detta. För att kunna bedriva ett aktivt uppsökande revitaliseringsarbete behövs fasta former för arbetet. Om sådana skapas kan ett medvetet och långsiktigt arbete bedrivas i offentlig regi. Detta kan fungera som ett stöd och samordnande kraft för allt det revitaliseringsarbete som sker på ideell basis i liten skala.

8.3 Bedömning av samers språkliga behov och förutsättningar

Utredarens bedömning skall, enligt tilläggsdirektiven, beakta och redovisa unga och äldre samers intresse, behov och förutsättningar. Förutom det som anförts ovan om intresset att bevara och återta samiskan kan även följande nämnas.

Samer i det sydsamiska området och företrädare för samer ger uttryck för en rad olika behov när det gäller den språkliga situationen. Sammanfattningsvis kan följande slutsatser dras rörande behoven på det språkliga området.

I de fall där överföringen av språket mellan generationerna har brutits, så som skett i många samiska familjer, måste man vidta åtgärder som riktar sig till barn och unga och även åtgärder som riktar sig till föräldrar och andra vuxna. Den brutna språkliga kedjan mellan generationerna måste åter knytas ihop, dels genom att generera fler nya förstaspråkstalare, dels genom att ge vuxna verktyg för att förbättra de egna språkkunskaperna och även möjligheter att stödja de yngres språkutveckling.

⁶ se även diskussion om viljans betydelse i avsnitt 6.2.

Samiska barn och ungdomar

När det gäller barn och ungdomar är det primära behovet möjligheter att tillägna sig samiska och att kunna utveckla en samisk identitet. Barns och ungdomars språkliga behov finns därför främst inom utbildnings-, kultur- och medieområdet.

Det finns behov av undervisning i och på samiska i förskolan, grundskolan och gymnasieskolan. Förskola och skola är den offentliga samiskspråkiga service som efterfrågas mest enligt enkätundersökningen (74 respektive 83 procent har ansett att det bör finnas på hemorten). I det sydsamiska området finns en sameskola i Tärnaby och integrerad samisk undervisning bedrivs i några av kommunerna. Endast en mycket liten andel barn till dem som besvarat enkäten uppges gå i samiskspråkig förskola (4 procent) eller skola (7 procent).

De yngre samiska barnen har därmed behov av en utvidgning av förvaltningsområdet för samiska till det sydsamiska området, eftersom fler barn då skulle få tillgång till förskola helt eller delvis på samiska. Fler samiska barn skulle därmed ges bättre möjligheter att tillägna sig samiska. Med tanke på det samiska språkets fortlevnad utgör förskoleverksamhet således ett värdefullt och på kort sikt ett kraftfullt verktyg i revitaliseringsarbetet. Förskola helt eller delvis på samiska är dessutom särskilt viktigt i de fall barnen inte kan få språket hemifrån på grund av föräldrarnas bristande kunskaper i samiska. Samiska i förskolan utgör i en del fall den enda chansen för många samiska barn att i tidig ålder kunna tillägna sig kunskaper i språket. Möjligheterna och förutsättningarna för att uppnå additiv tvåspråkighet i samiska och svenska försämras även med barnets stigande ålder, vilket förstärker förskolans betydelse. Att tillägna sig språket senare när man blir äldre, ger i de allra flesta fall inte samma effekt, eftersom det blir svårare att uppnå motsvarande språkfärdighet. En individ som inte ges möjligheter att lära sig språket som barn, har sannolikt även sämre möjligheter att tillägna sig en urfolksidentitet, eftersom identiteten till stor del formas i barndomen.

Nuvarande bestämmelser rörande modersmålsundervisning uppfattas som otillräckliga för att möta samiska barns behov, dels upplevs kravet på grundläggande kunskaper som ett problem, dels finns det stora svårigheter att få modersmålsundervisning. Ett barn som inte har grundläggande kunskaper i samiska har i dag inte rätt till modersmålsundervisning. Som nämnts ovan kan kanske många

samiska föräldrar inte ens ge de egna barnen de grundläggande kunskaperna i samiska. Problematiken med modersmålsundervisning har även behandlats i delbetänkandet och förslag till förbättringar har lämnats.⁷

Sameskolan och den integrerade samiska undervisningen inom grundskolan ses som en tillgång, men det är inte en reell möjlighet för så många samiska familjer.⁸ I dag deltar färre än 400 barn i landet i sådan undervisning. På skolområdet förs även bristen på samiskspråkiga läromedel fram liksom bristen på lärare i samiska etc., som i många fall leder till att barnen inte får modersmålsundervisning. Utbildningsfrågornas betydelse lyfts även fram av samer som bor utanför Sápmi. Svårigheterna att få modersmålsundervisning är påtagliga för många familjer både inom och utom Sápmi.

Många föräldrar har behov av kompletterande språkstimulerande verktyg för att främja sina barns språkutveckling såsom t.ex. möjligheten att delta i språkbad och lägerverksamhet. Det behövs även åtgärder som gör det möjligt att stärka barns och ungdomars samiska identitet. En del familjer uttrycker att man inte har ekonomiska möjligheter att skicka barnen till språkbad/läger som anordnas för barn, särskilt sådana som anordnas på norsk sida, trots att viljan och behovet finns.

Många föräldrar efterfrågar kulturell samisk verksamhet som riktar sig till barn och ungdomar. Bristen på barn- och ungdomslitteratur på samiska och svårigheterna att få tillgång till sådan litteratur förs fram. Om det inte finns samiskspråkig litteratur tillgänglig, blir det svårt att stödja barns och ungdomars språkutveckling. De verktyg som andra föräldrar har till sitt förfogande för att stärka sina barns språkutveckling, finns inte för samiska föräldrar.

Mängden samiskspråkiga program i media är ytterst begränsad. Barnprogram sänds i SVT på nordsamiska under vinterhalvåret med ca 15 minuter i veckan. Barnprogram finns inte på övriga varieteter. Utbudet i etermedia är ungefär lika stort. Utbudet på filmer dubbade till samiska eller med samisk textremsa är begränsat, likaså dator- och TV-spel och liknande. Möjligheterna att stärka barns och ungdomars språk genom media är i praktiken mycket små. Många föräldrar och även ungdomar uttrycker ett behov av större utbud på samiska och efterlyser insatser på området.

⁷ se delbetänkandet avsnitt 7.

⁸ se nedan avsnitt 13.5.3.

Vuxna samer

Vuxna samer ger uttryck för behov av och intresse för samhällsservice, utbildning, kultur och media. Detta innefattar behov av dels en utvidgning av förvaltningsområdet för samiska, dels andra åtgärder.

En människa som inte har de nödvändiga språkliga förutsättningarna kan inte förmedla språket vidare annat än rudimentärt. De verktyg föräldrar och mor- och farföräldrar i allmänhet använder sig av för att förmedla kunskapen vidare till barn och barnbarn är därför inte alltid tillgängliga. Bristande språk-, läs- och skrivkunskaper bland vuxna samer hämmar därmed även utvecklingen av det samiska samhället inom Sápmi som helhet och även revitalisering av språket.

Många vuxna kan inte heller fullt ut ta del av kunskapen inom gruppen så som t.ex. det nedtecknade kulturarvet på samiska. För den enskilde individen kan bristande läs- och skrivkunskaper därför upplevas som ett handikapp, som hindrar hans eller hennes möjligheter att vara fullt delaktiga i det samiska samhället. Till detta tillkommer de känslor som många samer bär på om de upplever sig ha blivit berövade sitt samiska språk. Det gäller således att kanalisera eventuella känslor av sorg, bitterhet och frustration på ett sådant sätt att den enskilde individen ges möjlighet att ändra på den upplevda situationen och ges verktyg för att återta språket.

Bland vuxna samer finns det ett mycket stort intresse och behov av utbildningsinsatser på språkområdet. Vuxna efterfrågar sådana insatser på två olika plan, dels för sina egna behov, dels för att kunna stödja sina barns och barnbarns inläring och utveckling i det samiska språket.

En stor majoritet av de tillfrågade vuxna samerna (72 procent) som inte talar samiska skulle vilja lära sig samiska och vore villiga att ägna tid åt att lära sig. Av dem som talar samiska vill nästan alla förbättra sina befintliga kunskaper (96 procent) i språket. Efterfrågan på kurser i samiska och andra möjligheter att förbättra språket är mycket stort, medan utbudet är begränsat. De kurser som anordnas finns inte i alltid i närheten av hemorten och nivån kanske inte är den rätta. Utredningen har inte frågat specifikt om intresset för alfabetiseringskurser. Det får dock antas att intresset är mycket stort. I vart fall visar Sametingets statistik att intresset för alfabetiseringskurserna varit mycket stort och att man i dag inte har ekonomiska resurser att möta det behov som finns bland vuxna samer.

Många vuxna efterfrågar även möjligheter att delta i kompletterande språkstimulerande verksamhet såsom språkbad, kortare intensivträning i språket etc.

Många vuxna samer anser att de i barndomen berövats det samiska språket mot deras egen vilja, eller att de aldrig ens fått möjligheten att lära sig samiska på grund av den negativa inställningen som rått i samhället gentemot samer och deras kultur. De anser att det svenska samhället har ett ansvar för den politik som tidigare förts och att samhället har ett ansvar att bistå samerna i att revitalisera och återta sitt samiska språk. Mot denna bakgrund borde samhället bistå ekonomiskt och på andra sätt för att de vuxna som vill skall ges möjlighet att återta samiskan.

Samerna i det sydsamiska området anger att det är viktigt att det finns samiskspråkig offentlig service på hemorten. I allmänhet har kvinnor ansett att frågan om offentlig service är viktigare än män. Förutom samiskspråkig förskola och skola som redovisats ovan, efterfrågas samiskspråkig äldreomsorg av 70 procent och samiskspråkig hälso- och sjukvård av 51 procent av dem som besvarat enkäten.

När det gäller möjligheten att använda samiska vid myndighetskontakter efterfrågas den av drygt en fjärdedel av dem som besvarat enkäten. Den låga andelen skulle kunna förklaras med att människors bristande kunskaper i språket gör det svårare att nyttja sådana tjänster. Den som inte kan tala samiska kommer inte att uträtta myndighetsärenden på samiska och den potentiella efterfrågan blir därmed också mindre. Andelen som anser att det är viktigt att kunna använda minoritetsspråket vid myndighetskontakter var betydligt högre bland sverigefinnar i den av utredningen genomförda enkätundersökning, men samtidigt är kunskaperna i det egna språket generellt bättre bland sverigefinnar.

Det finns enligt den gjorda enkätundersökningen ett behov av äldreomsorg helt eller delvis på samiska inom det sydsamiska området. Detta skulle bli möjligt om förvaltningsområdet utvidgades. Samiskspråkig äldreomsorg blir särskilt viktig i de fall då äldre samer förlorat det svenska språket på grund av demens eller annat. Det finns också äldre samer vars starkaste språk är samiska. Om den yngre generationen inte behärskar samiska, vilket är vanligt förekommande, kan de inte bistå svenskspråkig personal i förälderns omsorg. Om personalen inte heller kan samiska, riskerar en del äldre samer, vars enda kvarvarande språk är samiska, hamna i en situation där de inte kan göra sig förstådda och deras behov inte

kan tolkas, vare sig av personalen eller av de anhöriga. Språket är en trygghet för individen, både för den äldre själv, för de anhöriga och även omsorgspersonalen.

8.4 Effekter som behöver uppnås för att stärka och revitalisera det samiska språket

Min bedömning:

Samordnade parallella åtgärder behöver vidtas för att förstärka revitaliseringen. Det behöver vidtas åtgärder på samhälls-, grupp- och individnivå för att uppnå statushöjande, revitaliserande och synliggörande effekt på det samiska språket.

I språkfrågorna är det av avgörande betydelse för det samiska språkets stärkande att i första hand Sverige, Norge och Finland gemensamt finner vägar för att stödja det samiska folkets strävan att bevara det samiska språket och den samiska kulturen.

Mot bakgrund av de behov och intressen som samerna ger uttryck för och vad språkvetare anser om möjligheterna att vända en språkbytesprocess, bör en rad åtgärder vidtas omgående för att stärka och revitalisera samiskan. Som beskrivits i avsnitt 6 är de språkbevarande faktorerna delvis beroende av varandra och effekten kan medvetet förstärkas. För att kunna bryta och vända språkbytesprocessen är det därför viktigt att åtgärder sätts in parallellt på olika områden för att den sammantagna effekten skall bli större. Revitalisering av det samiska språket kommer att ta många år och det kräver medvetet och långsiktigt arbete på samhälls-, grupp- och individnivå.

De åtgärder som föreslås i detta slutbetänkande bör uppnå följande effekter på det samiska språket:

1. Statushöjande effekt

Det samiska språket måste ges en högre status i samhället både i majoritetens och minoritetens ögon. Ett konkret sätt att göra detta är en geografisk utvidgning av förvaltningsområdet, dvs. att det samiska språket ges skydd enligt del III i minoritetsspråkskonventionen i ytterligare kommuner. Det samiska språket skulle därmed få en officiell ställning på flera orter. Detta skulle föranleda en

mångsidigare användning av samiskan i samhället och antalet språkliga domäner kan successivt byggas upp och utvidgas så att samiskan blir ett samhällsbärande språk. En större del av den samiska befolkningen skulle genom en utvidgning av förvaltningsområdet även få tillgång till värdefull service på samiska.

Om språket upplevs vara användbart stimuleras talarnas egen strävan att stärka språket och potentiella talare ser möjligheter som inte tidigare funnits, vilket kan motivera fler att återta språket. Kunskaper i det samiska språket skulle ses som en merit vid anställning och fler kommer sannolikt aktivt välja att förbättra sina kunskaper i samiska av den anledningen.

Som påtalats i delbetänkandet, anser jag att kunskaperna om Europarådets minoritetskonventioner och den svenska lagstiftningen rörande minoriteter och minoritetsspråk måste öka på nationell, regional och lokal nivå. I delbetänkandet föreslogs därför att en 3-årig informations- och utbildningsinsats bör genomföras för att höja kunskapsnivån om de nationella minoriteterna.⁹ Genom ökad kunskap skulle majoritetens inställning kunna påverkas positivt, liksom värdesättandet av det samiska språket och kulturen.

2. Revitaliserande effekt

Språkstimulerande och språkbevarande åtgärder som riktar sig till både barn och vuxna ger språket möjlighet att återvinna förlorad mark och att åter knyta ihop den brutna språkliga kedjan. Språkvetare talar om "*intergenerational transmission of a minority language*", dvs. överföringen av språket mellan generationerna. När denna kedja bryts genereras inte längre några nya förstaspråkstalare och språkbytesprocessen fullbordas.

Antalet talare kan utökas genom olika revitaliseringsåtgärder och befintliga talares språkförmåga kan stärkas om de ges möjligheter att tillägna sig språket fullt ut. Detta medför att talarna kan använda språket i fler situationer och successivt utöka språkdomäner. Genom att enskildas språkkunskaper förbättras kan individen dessutom få bättre tillgång till gruppens kollektiva kulturarv i form av muntlig berättartradition och litteratur, vilket stärker individens och gruppens identitet.

När det gäller samernas kulturella autonomi innebär förbättrade språkkunskaper även att enskildas aktiva deltagande i det samiska

⁹ se även avsnitt 16.2 nedan.

samhället och det politiska livet förbättras och stärks. Som beskrivits i avsnitt 3.5 finns det en direkt författningsmässig koppling mellan demokrati genom val till Sametinget och kunskaper i samiska och den delaktighet som enskilda känner i det samiska samhället.

Språkrevitaliserande arbete genom språkcentra, t.ex. via språkkampanjer och uppsökande verksamhet, förstärker medvetenheten om språkets betydelse och möjligheter inom gruppen. Detta kan medföra att antalet individer som aktivt vill delta i revitaliseringen ökar ytterligare.

3. Synliggörande effekt

Åtgärder som gör det samiska språket och kulturen mer synligt i det svenska samhället påverkar majoritetsbefolkningens medvetenhet om gruppen och dess behov. Synliggörandet av de nationella minoriteternas språk i samhället kan i förlängningen leda till att språkens status höjs och även fungera språkstimulerande och revitaliserande.

Revitaliseringen av de nationella minoritetsspråken är i dag på många sätt en "icke-fråga" för majoriteten, eftersom majoriteten i allmänhet inte känner till särskilt mycket om dessa grupper eller deras behov. Frågorna anses i allmänhet inte ha ett allmänintresse.

För att språkets status skall kunna höjas hos majoritetsbefolkningen krävs det även att majoritetens kunskaper och medvetenhet om samerna som nationell minoritet och urfolk ökas. På regeringens uppdrag har en 4-årig informationskampanj om samer som genomförts under 2000–2004. Detta har varit ett led i att uppnå större förståelse mellan majoriteten och minoriteten. Som ett led i arbetet tillkom Samiskt informationscentrum i Östersund, som bland annat driver en webbsida med information om samer.¹⁰

Om samiskan blir mer synlig i samhället kan det förmodas att majoritetens förståelse och acceptans ökar och språket kan få högre status i majoritetens ögon. Majoritets inställning påverkar även minoritetens egen inställning till språket¹¹

¹⁰ se www.samer.se

¹¹ se delbetänkandet avsnitt 6.3.

4. Sápmi effekt

Samerna ser sig själva som *ett* folk och Sápmi som ett sammanhängande geografiskt område. Nationsgränserna och de olika nationella regelverk som gäller i respektive land utgår dock från ett majoritetsperspektiv. Ofta samordnas inte heller minoritets- och samefrågorna tillräckligt i majoritetssamhällets beslutsfattande och beredande organ för att helhetsbilden rörande det samiska skall bli tillräckligt tydligt för majoriteten. De samiska behoven behandlas då inte i sin helhet, utan snarast som en särfråga när majoritetens behov behandlas.

Det samiska folket strävar i olika sammanhang efter att finna en harmonisering av förutsättningarna i de olika länderna. Det bör således vara en målsättning i språksammanhang att visa hänsyn och respekt för denna samiska strävan och önskan att se sig själva som ett gränsöverskridande folk med särskilda förutsättningar i Norden. I linje med den svenska minoritetspolitiska målsättningen att de nationella minoriteterna skall ges möjlighet till inflytande i frågor som berör dem och att samerna redan getts viss kulturell autonomi i Sverige, vore det naturligt att sträva efter lösningar som stärker den samiska önskan att betraktas som *ett* folk.

Det svenska Sametinget har i handlingsplanen för språkpolitiken tagit ställning för utökat nordiskt samarbete.¹² Den nyligen föreslagna nordiska samekonventionen är ett försök att anpassa och harmonisera olika regelverk som rör det samiska folket i de tre länderna.¹³

På många områden som berör samerna har staterna och samerna själva även valt internordiska lösningar i syfte att tjäna hela Sápmi. Exempel på detta är t.ex. internordiska radio- och TV-sändningar på samiska, nordiskt samiskt språkvårdsarbete och gränsöverskridande kulturarbete.

I språkfrågorna är det av avgörande betydelse att i första hand Sverige, Norge och Finland gemensamt finner vägar för att stödja det samiska folkets strävan att bevara det samiska språket och den samiska kulturen. Språkgränserna mellan varieteterna följer inte nationsgränserna och ett tydligt och medvetet internordiskt samarbete som utgår från samernas behov skulle gynna och förstärka effekterna av revitaliseringsarbetet. Behovet av aktivt nordiskt sam-

¹² Sametinget (2004) s 46.

¹³ "Nordisk samekonvensjon" Utkast fra finsk-norsk-svensk-samisk ekspertgruppe, 26 okt 2005.

arbete på språkområdet har efterlysts bl.a. av Samerättsutredningen som påpekade att få områden torde vara så väl lämpade för nordiskt samarbete som det samepolitiska, eftersom problematiken är likartad och gemensamma nordiska satsningar borde vara mer effektiva och ekonomiska än nationella projekt.¹⁴ Nationsgränserna skall därför inte ses som ett hinder, utan de nordiska länderna kan genom medvetet arbete förbättra förutsättningarna för revitaliseringen av det samiska språket och möjligheterna att finna gemensamma lösningar inom Sápmi.

När det gäller t.ex. syd- och lulesamiskan har gränsöverskridande samarbete uttryckligen efterlysts av Europarådet. Om Sverige och Norge samarbetar och gör det möjligt för samerna att finna gränsöverskridande styrka i revitaliseringsarbetet förbättras syd- och lulesamiskans förutsättningar att överleva. Just nu pågår dessutom en motsvarande process på norsk sida rörande utvidgning av förvaltningsområdet till att omfatta det sydsamiska området. Samordnade gränsöverskridande insatser som syftar till att åstadkomma revitalisering ger även bättre effekt på kort och lång sikt. Samtidigt kan man på svensk sida finna ytterligare styrka i det egna revitaliseringsarbetet och ta värdefull lärdom av norska erfarenheter. Förutsättningarna för att hitta sådana lösningar borde således vara mycket goda.

8.5 Framgångsfaktorer vid revitalisering av några urfolksspråk

På många håll i världen finns det erfarenhet av revitalisering av urfolksspråk. Det finns anledning att dra lärdom av dessa erfarenheter och föra fram en del faktorer som visat sig vara framgångsrika i revitaliseringsprogram som genomförts i andra länder.

Språkforskare har jämfört revitaliseringsprogram som använts i fyra olika fall och som allmänt ansetts vara lyckade och som kopierats av andra grupper.¹⁵ Jämförelsen rör:

¹⁴ Samerättsutredningen: "Samerätt och samiskt språk", SOU 1990:91 s 212.

¹⁵ Dawn B. Stiles: "Four Successful Indigenous Language Programs" i Jon Reyhner (red.): "Teaching Indigenous Languages" (1997) s 148-

Cree-indianerna, i Waskaganish norr om Quebec i Kanada

Cree-indianerna är en liten stam som traditionellt levt som jägare och samlare. Stammens traditionella livsstil har trängts undan genom inflyttning av andra grupper och stora dammprojekt i regionen. År 1973 påbörjades ”*The Cree Way Project*” för att skapa en brygga mellan indianernas traditionella sätt att leva och majoritetsbefolkningens livsstil. Målet för programmet har varit att stärka Cree-indianernas identitet och språk i skolan och att öka betydelsen av läsning och skrivning i en grupp vars kultur bygger på muntlig tradition. Genom programmet har man skapat en skolform som stärker elevernas kulturella identitet. När projektet startades fanns inga läromedel på Cree, trots att skriftspråket hade funnits i hundra år, och befolkningen kunde inte läsa eller skriva på Cree. År 1983 började man språkbadsundervisning i förskolan som senare även införts i grundskolans lägre klasser. Från femte klass sker undervisningen till hälften på Cree och resten på engelska eller franska. För att förstärka elevernas språkutveckling deltar de i läggerveckor med äldre stammedlemmar där traditionell kunskap och kultur förmedlas till eleverna. Lokala resurscentra stödjer undervisningen genom att ta fram lokalt undervisningsmaterial och kulturellt material.

Hualapai-indianerna, Grand Canyon, U.S.A.

Hualapai är en liten stam, som traditionellt livnär sig som samlare och självförsörjande odlare. Stammen levde tidigare i storfamiljer inom reservatet som inrättades 1883. Samhället styrs av ett stamråd. År 1976 talade 45 procent av alla skolelever engelska som sitt huvudspråk. Det traditionella levnadssättet med storfamiljer och den kulturella överföringen mellan generationerna har sedan dess försvagats genom att de federala myndigheterna infört subventionerat boende och massmedia förstärkt det engelska språkets ställning i lokalsamhället. År 1982 kom 92 procent av alla elever i området från hem där Hualapai talades, men barnen själva talade engelska hemma och i skolan. Redan 1975 påbörjades ett tvåspråkigt program för att bevara indianspråket. Det fanns inget skriftspråk för Hualapai och de första åren ägnades åt att utveckla undervisningsmaterial och material för skriven Hualapai. En integrerad tvåspråkig undervisningsmodell har utvecklats där stamtraditioner och

kultur ingår som en del av undervisningen. För att fånga elevernas intresse har man valt att satsa på teknik, datorer, video och en TV-station där eleverna producerar egna program på Hualapai. Det omgivande stamsamhällets stöd har haft mycket stor betydelse och arbetsuppgifter sköts av stammen. Till en början fanns inte detta stöd eftersom stammens äldsta medlemmar motsatte sig ett skriftspråk och många föräldrar ansåg att undervisningsspråket skulle vara engelska. Numera deltar 75 procent av föräldrarna aktivt med frivilligt arbete i undervisningen. Språkarbetarnas arbete har vidareutvecklats och samarbete sker med American Indian Development Institute och Northern Arizona University för att förbättra språkprogrammet.

Maoriernas Te Kohanga Reo-modell, Nya Zeeland.

Maorierna utgör 15 procent av Nya Zeelands befolkning på 4 miljoner. Traditionellt bodde maorierna i bysamhällen och livnärde sig som jägare, samlare och odlare. År 1960 var ca 29 procent av maorierna förstaspråkstalarare av maori. Under tidigt 1960-tal uppmanades maoriska mödrar av majoritetssamhället att tala engelska med sina barn och språkbytesprocessen accelererade inom gruppen. För att motverka språkbytesprocessen utvecklades i början av 1980-talet en tvåspråkig maorisk undervisningsmodell för grundskolan, men denna visade sig svår att sprida på många orter. En gräsrotsmodell utvecklades därför av myndigheterna i samarbete med maoriska ledare för att revitalisera det starkt hotade maoriska språket. S.k. språknästen infördes för barn upp till 8 år, där barn exponeras för maori i en hemmaliknande miljö. Språkförskolor, kallade *te kohanga reo*¹⁶, infördes där även kulturell maorisk identitet ingick som en del av verksamheten. År 1991 fanns det 700 *te kohanga reo*-förskolor och 10 000 barn deltog i verksamheten. Ett stort antal skolor har även startats för de maoriska barnen. År 2004 gick drygt 29 000 barn (5–16 år) i skola med maorisk tvåspråkighets- eller språkbadsprogram. Ungefär hälften av *te kohanga reo*-förskolorna finns i anslutning till annan maorisk verksamhet och största delen av arbetet sker på frivillig basis. Flertalet av de frivilliga är äldre maorier, eftersom ett krav är att volontärerna skall vara maoritalande och kunna fungera som kulturella föredömen för barnen.

¹⁶ *te kohanga reo* har översatts till "language nest", "språknäste" eller "språkbo".

Maoriska är sedan 1987 officiellt språk i Nya Zeeland och samhällstjänster kan fås på maori.

Punana Leo-modellen, Hawai'i, U.S.A.

I början av 1990-talet kunde endast 4 procent av den ursprungliga hawaiiiska befolkningen tala sitt traditionella språk och de flesta av talarna var över 50 år. Väldigt få barn talade hawaiiiska eller hade ens möjlighet att lära sig det. Hawaiiiska hade inte undervisats i skolorna på 90 år. Endast på en av öarna, Ni'ihau, talades språket ute i samhället. Endast på några av öns förskolor, som drevs från privata hem, talade man hawaiiiska. År 1985 startades två förskolor i större städer, i Hilo och Honolulu, och 1987 startades en förskola och årskurs 1 med språkbad. Tanken var att främja det hawaiiiska språket och skapa en undervisningsmodell i syfte att uppnå tvåspråkighet. Undervisningen sker helt på hawaiiiska i en helt hawaiiisk miljö. Föräldrarna skall själva delta i språkundervisning för att kunna förstärka barnens språkutveckling och även delta i frivilligt arbete. Numera finns det även språkbadprogram i hela delstaten från förskola till årskurs 12.

Framgångsfaktorer

Från dessa olika modeller dras slutsatsen att följande gemensamma faktorer haft betydelse för revitaliseringsmodellernas positiva resultat:

1. **Kopplingen mellan gruppens språk och kultur har framhävts.** Urfolkens språk och kultur hänger intimt ihop med varandra och utgör olika delar av gruppernas kollektiva identitet. Att bara undervisa i urfolksspråket ger inte samma effekt, som om både gruppens kultur och identiteten bejakas i undervisningen. Arbetet har präglats av att ge språket ett kulturellt sammanhang. Genom att förmedla den kulturella traditionen och urfolksidentitet till deltagarna har språket följt med "på köpet". Genom att dessutom använda skiftspråket i undervisningen har ett tidigare muntligt språk kunnat omvandlas till ett språk som kan användas i undervisningssyfte. Samtliga program har gett barn

möjlighet att vistas i en urfolksspråklig miljö där olika språkbadsmodeller använts.

2. **Det lokala urfolkssamhällets stöd och deltagande.** Hemmet och det lokala urfolkssamhället har avgörande betydelse för språköverföringen. Det går inte att använda revitaliseringsprogram som utformats utan att beakta lokalsamhällets och gruppens egna förutsättningar. I samtliga dessa program har det lokala urfolkssamhället aktiva stöd och deltagande spelat en avgörande roll för det lyckade resultatet. För att urfolkskulturen skall kunna överföras till barn behöver således kulturbärarna, vilket i allmänhet är de äldre stam- eller gruppmedlemmarna, delta aktivt i arbetet.
3. **Urfolkens möjlighet att själva utforma och styra verksamheten.** Samtliga revitaliseringsprogram har utformats tillsammans med eller av urfolken själva. Urfolken har haft lokal kontroll över eller haft möjligheter att påverka undervisningssystemet. Därigenom har man kunnat finna okonventionella metoder som passat gruppens förutsättningar och flexibla lösningar som gjort det lättare att lösa de problem som uppstått.
4. **Tydliga tvåspråkiga mål.** I revitaliseringsprogrammen har mål satts upp för att uppnå tvåspråkighet och läs- och skrivkunighet i både urfolks- och majoritetsspråket. Vid utformandet av programmen har man tagit hänsyn till bl.a. tvåspråkighetsforskning. Dessa program har haft mycket tydliga tvåspråkighetsmål baserade på forskning rörande tillägnelse av språk, jämfört med andra urfolksprogram. Samtliga program har även riktat in sig på att fånga in de allra yngsta medlemmarna. Språkinsatser har satts in redan i förskolan och undervisning för att stödja utvecklingen av urfolksspråket har givits åtminstone till årskurs fem. I den maoriska gruppen har man kunnat konstatera att eleverna förlorar tillägnade språkkunskaper i urfolksspråket, om språkstödet inte ges även i skolan.
5. **Undervisningsmaterial har tagits fram på urfolksspråket.** Eftersom det inte funnits undervisningsmaterial på dessa språk har mycket tid ägnats åt att utveckla sådant material som kan användas av grupperna. Utan sådant material skulle formell undervisning inte varit möjligt.

6. **Föräldrarnas deltagande.** En mycket viktig del av revitaliseringsprogrammen har varit att ge föräldrarna verktyg för att kunna stödja barnens språkutveckling. Språket som undervisas i förskolan och skolan måste förstärkas i hemmet, för att aktiv tvåspråkighet skall kunna uppnås. Föräldrarnas roll och deltagande har därför varit mycket aktivt genom språkkurser, deltagande i skolarbetet, utvecklande av arbetsmaterial och att bistå som hjälplärare. Dessa program har varit framgångsrika därför att föräldrarna inte givit upp.

Samtliga revitaliseringsprogram har uppnått positiva resultat. Andelen förstaspråkstalare har ökat och dessa hotade urfolksspråks möjligheter att överleva har stärkts. Programmen har på ett positivt sätt även påverkat elevernas skolresultat. Tvåspråkighet har kunnat uppnås och barnen har klarat sig bra i skolan. Andelen elever som hoppar av highschool har minskat bland Cree, Hualapai och hawaiianska elever sedan programmen infördes. Barnens urfolksidentitet har stärkts och stoltheten över det egna kulturella arvet har höjts. I samtliga grupper tros bristande kulturell identitet och utanförskap föranleda sociala problem, vilket man kunnat motverka genom revitaliseringsprogrammen. Majoritetssamhället har kunnat bistå urfolken med tryggad finansiering, bistånd av språkforskare och språklig sakkunskap samt pedagogisk lärarutbildning.

8.6 Positiva erfarenheter från revitalisering av samiskan

Många projekt för att revitalisera det samiska språket har genomförts av eldsjälar på det lokala och regionala planet i de nordiska länderna. Utan dessa viktiga insatser skulle sannolikt språkbytesprocessen gått ännu längre på många orter.

Det största hindret mot att vidta större revitaliseringsprojekt är i allmänhet bristen på finansiering och bristen på fasta strukturer för att bedriva ett långsiktigt revitaliseringsarbete. Det räcker således inte att vidta några mindre projekt på det lokala planet för att en verklig vändning av språkbytesprocessen skall kunna åstadkommas. Det krävs långsiktigt, samordnat och medvetet arbete på flera plan för att det skall lyckas. I andra länder talar man om mycket långa tidsperspektiv för att kunna revitalisera urfolksspråk. En urfolks-

delegation som nyligen presenterade sitt förslag till handlingsprogram för revalorisering av urfolkspråk och urfolkskulturer i Kanada talar om ett 100-års perspektiv.¹⁷

Jag väljer att beskriva två större insatser rörande samiska språket närmare för att åskådliggöra de tankegångar och förslag som lämnas senare i detta slutbetänkande och för att visa vilka möjligheter som finns. För samerna själva är dessa tankegångar inga nyheter, däremot känner majoritetssamhället sällan till vilka möjligheter som finns.

Samisk språk- och kultursita, norra Finland

På finsk sida har man under åren 2001–2004 genomfört ett större revitaliseringsprojekt rörande det samiska språket och kulturen. Projektet ”*Samisk språk- och kultursita*”¹⁸ i Enontekiö, Enare, Sodankylä och Utsjoki kommuner har drivits av finska Sametinget och med finansiellt stöd av EU:s socialfond, länsstyrelsen i Lapplands län och de berörda kommunerna.¹⁹ Över 300 personer har varje år deltagit i projektet. Det långsiktiga målet för projektet har varit att trygga samernas möjligheter att även i framtiden kunna leva ett liv som ett folk utan att behöva assimileras i majoriteten, och från sina egna utgångspunkter kunna bevara sitt språk, sin kultur och sina egna traditioner. Projektet har strävat efter att ge samer, som förlorat eller riskerar att förlora det samiska språket och den kulturella kopplingen till gruppen, möjligheter att återta språket och kulturen samt att stärka samiska familjers nätverk. Verksamheten har bedrivits på samiska (den varietet som talas på orten) på fem platser med hjälp av projektledare och frivilliga äldre samer. De frivilliga har även deltagit i skolans verksamhet för att förmedla samiska kunskaper till barnen.

Kultursita-projektet har haft barnfamiljer och äldre som särskilda målgrupper för verksamheten och aktiv uppsökande verksamhet har bedrivits för att få med de som kan tänkas vara intresserade. Den viktigaste målgruppen har varit barnfamiljerna, eftersom föräldrarnas språkliga val är av avgörande betydelse språkets beva-

¹⁷ Task Force on Aboriginal Languages and Cultures: ”Towards A New Beginning – A Foundational Report For A Strategy To revitalize First Nation, Inuit and Métis Languages And Cultures”, 28 juni 2005.

¹⁸ Ordet *sita* betyder ”grupp av samefamiljer som följs åt vid flyttningar”. (Svenska akademins ordlista), *Sijda/sijte* betyder också sameby.

¹⁹ Finska Sametingets slutrapport/ Sámediggi: ”Saamelainen kieli ja kulttuurisiida-hankeen loppuraportti”, 17 feb 2004.

rande. Verksamheten har syftat till att stärka det samiska språket i hemmet och stödja föräldrarna i överföringen av språket och kulturen. Många barn och yngre samer har svårt att utveckla en samisk identitet om de inte får stöd i detta. För att klara samhällets krav och förväntningar bättre, väljer många ungdomar majoritetsspråket. Kultursitorna har även samarbetat med förskolor och skolor för att stödja de samiska barnens och ungdomarnas språk- och identitetsutveckling.

Den andra målgruppen, äldre samer, har setts som en viktig resurs som kulturbärare och förmedlare av det samiska språket till yngre samer. Genom att det traditionella livet i storfamiljer med nära släktband har förändrats, känner många äldre samer stor ensamhet. Kultursitan har fungerat som ett sätt att involvera de äldre i samisk verksamhet och även som ett socialt nätverk till stöd för de äldre. Kultursitans personal har kunnat bistå de äldre med olika praktiska saker. Genom verksamheten har man även verkat för att förbättra de äldres välbefinnande genom social samisk gemenskap och deltagandet har inneburit skapandet av nya sociala relationer och mindre ensamhet.

Språk- och kulturkompetens har förmedlats av äldre samer till yngre samer. Resultaten av kultursita-projektet visar att man genom detta 3-åriga program lyckats öka användningen av samiska både i och utanför hemmet. Verksamheten har utgjort en helt samiskspråkig miljö där deltagarna kunnat öva sitt språk. Kopplingen till den samiska kulturen har förstärkts genom att enskilda fått del av traditionell kunskap och genom samvaron med olika åldrar. Deltagarna uppger sig värdesätta det samiska språket och kulturen mer och för många har den samiska identiteten stärkts. Detta har även stärkt deltagarnas motivation att förbättra samiskan och att använda språket mer. Deltagarna har även blivit mer medvetna om tvåspråkighetens betydelse och fått konkreta verktyg för att kunna uppnå detta. Barn och ungdomar känner sig numera mer delaktiga i det samiska lokalsamhället och vågar visa att de är samer.

Sydsamisk språkrevitalisering vid Svahken sijte

I det sydsamiska området på norsk sida pågår ett språkmotiveringsprojekt vid Elgå oppvekstsenter i Engerdal, Hedmarks fylke.²⁰ I denna förskola och skola går bl.a. sydsamiska barn från samebyn/reindriftssamfunnet Svahken sijte.

Norska Sametinget stödjer det 5-åriga projektet, som påbörjades 2001. Målet har varit att stödja förskolebarns språkutveckling i sydsamiska och därigenom utöka antalet förstaspråkstalare. Förhoppningen är att barnen genom detta skall tillägna sig sydsamiska innan de börjar skolan. Initiativet har kommit från lokalt engagemang och från människor som själva har barn i förskoleåldern. Projektet har utgått från de lokala förutsättningarna. Till stöd för projektet har man haft samiska institutioner såsom samiska högskolan och språkvetarare och lingvister.

Föräldrarna vill att barnen skall bli aktiva talare av sydsamiska. Lokalsamhället har ställt sig positivt till detta och förskolan och skolan stödjer denna strävan. Nya metoder har fått utarbetas i skolan för att kunna ge barnen aktiv tvåspråkighet.

I Svahken sijte talar en del av far- och morföräldrargenerationen sydsamiska. De har lärt sig sydsamiska som barn, men de kan i allmänhet inte skriva på samiska. Föräldrargenerationen har en del kunskaper i sydsamiska eftersom de lärt sig en del i hemmet och även haft det som ämne i skolan. De är i allmänhet inte aktiva talare av sydsamiska. En del har själva gått i sameskolan i Snåsa. Flera av föräldrarna har i vuxen ålder gått på kurs för att lära sig mer sydsamiska.

I förskolan har man strävat efter att ge de sydsamiska barnen mycket tid och möjligheter att nyttja samiskan (en språkbadsmodell). Detta har ofta handlat om arbete i mindre grupper. Särskilda samiska språkrum har skapats där språket använts konsekvent. Det har t.ex. varit ett särskilt rum på förskolan, kallad Savka, där barnen alltid talar sydsamiska. På samma sätt har barnen vid utomhusvistelse alltid talat sydsamiska i torvkåtan. På detta vis har vissa rum och situationer på ett naturligt sätt förknippats med språket. Samtidigt har vissa i personalen konsekvent talat sydsamiska med barnen.

²⁰ Projektet har beskrivits av Jon Tondal i ett föredrag "Eit sørsamisk språkitaliseringsprojekt" vid Samisk høgskoles/Sami allaskuvllas konferens "Intergenerasjonell overføring av samiske språk", Kautokeino, 12–13 okt 2005.

Barnen som deltagit i projektet är på god väg att bli aktiva talare av sydsamiska. De barn som börjat skolan har haft bättre förutsättningar för undervisningen i och på sydsamiska. Antalet skolbarn i området som läser sydsamiska i skolan har ökat och detta har tolkats som ett intresse för återtagande av sydsamiskan.

Kommentar

Det finns, enligt min bedömning, mycket goda förutsättningar för att kunna genomföra liknande insatser och uppnå goda revitaliseringsresultat även i Sverige. De samiska språkcentra som föreslås i avsnitt 12 skulle kunna utgöra navet i det långsiktiga revitaliseringsarbetet som samerna själva efterfrågar. Med en sådan modell skulle flera av de faktorer som visats sig vara framgångsrika kunna användas även i Sverige, bl.a.

- en stark koppling mellan det samiska språket och kulturen,
- det samiska lokalsamhället skulle ges möjlighet att delta i utformningen och ledningen av revitaliseringsarbetet,
- de lokala samiska behoven skulle styra innehållet i revitaliseringsarbetet,
- det lokala stödet, deltagandet och engagemanget skulle utgöra kärnan i verksamheten,
- samiska familjer och föräldrar skulle kunna få stöd i arbetet att fostra aktivt tvåspråkiga barn med en stark samisk identitet, och
- äldre samers kultur- och språkkompetens skulle kunna användas för att stödja och bistå de yngre samernas återtagande av samiskan.

8.7 Slutsatser

Mot bakgrund av det som anförts i detta avsnitt drar jag slutsatsen att beslutsamma aktiva åtgärder krävs för att bryta och vända den pågående språkbytesprocessen. En aktiv revitalisering av syd- och lulesamiskan är fortfarande möjlig, om åtgärder vidtas omgående på samhälls-, grupp- och individnivå. Även nordsamiskan är hotad och

åtgärder behövs för att stärka dess fortlevnad. En stark språklig medvetenhet och vilja att stärka och återta samiskan finns hos samerna. Förutsättningarna för en lyckad revitalisering finns således. Ett passivt svenskt förhållningssätt i nuvarande situation skulle stå i strid med åtagandena enligt Europarådets minoritetskonventioner.

Jag föreslår därför en rad åtgärder i syfte att uppnå de nödvändiga effekter som beskrivit ovan i avsnitt 8.4. Åtgärder på samhälls-, grupp- och individnivå behöver sättas in parallellt så att de kan förstärka varandra och en större effekt kan uppnås.

För att åstadkomma en ytterligare **statushöjande effekt på samiskan**, föreslås i avsnitt 10 en geografisk utvidgning av förvaltningsområdet till det sydsamiska området. Det skulle på ett omedelbart sätt stärka samtliga samiska varieteter i området och det skulle särskilt revitalisera sydsamiskan. I anslutning till detta förslag rörande förvaltningsområdet lämnas, förutom de förslag som lämnats i delbetänkandet, ytterligare förslag för att **förbättra den nuvarande implementeringen av minoritetsspråkslagstiftningen**. För att uppnå en förbättring i genomförandet bör Sametinget ges en lagstadgad uppgift att verka som ansvarsmyndighet när det gäller det samiska förvaltningsområdet.

Förslag till **åtgärder med revitaliserande effekt** lämnas i

- avsnitt 12 rörande det samiska språkarbetet, samisk språkvård och förbättrade möjligheter att följa upp genomförandet av minoritetsspråkslagstiftningen. Det språkbevarande arbete som Sametinget bedriver och dragit upp riktlinjerna för i handlingsplanen för språkarbetet behöver konkretiseras och förverkligas på det lokala och regionala planet,
- avsnitt 13 rörande undervisning i och på samiska och även rörande de övriga nationella minoriteterna eftersom samtliga nationella minoritetsbarns rättigheter reglerats i samma regelverk, och
- avsnitt 13 rörande vuxna samers möjligheter att återta och förbättra sina kunskaper i samiska, och i
- avsnitt 14 rörande olika typer av insatser för barn och ungdomar som syftar till att stärka barns kulturella urfolks- eller minoritetsidentitet och stödja deras språkutveckling i minoritetsspråket.

Förslag till åtgärder i syfte att **synliggöra det samiska** i samhället lämnas i avsnitt 15.

I allt det arbete som görs för att stödja det samiska språket bör Sverige ytterligare förstärka det **gränsöverskridande samarbete** med Norge respektive Finland. Regeringen bör därför omgående inleda ett nära samarbete med de norska och finska regeringarna för att i nära samarbete med Sametingen hitta lösningar som gynnar och förstärker revitaliseringen av samiskan.

9 Möjligheter och beredskap att utvidga förvaltningsområdet för samiska språket

Enligt tilläggsdirektiven skall utredarens analys omfatta en bedömning av kommunala och statliga förvaltningsmyndigheters samt domstolars möjligheter och beredskap att, på kort och lång sikt, hantera en utvidgad lagstiftning om rätt att använda samiska vid enskildas kontakter med myndigheten eller domstolen. Analysen skall även omfatta kommunernas möjligheter och beredskap att erbjuda förskoleverksamhet och äldreomsorg helt eller delvis på samiska. Det geografiska området benämns enligt direktiven som det sydsamiska området och utgörs av Jämtlands och Västerbottens län samt delar av Norrbottens och Dalarnas län. För de sistnämnda har utredningen identifierat Arvidsjaur, Älvsbyns, Piteå och Älvdalens kommuner. Gränserna för de olika samiska språkvarieteterna följer dock inte kommungränser och den samiskspråkiga förekomsten är på flera platser blandad mellan de olika språkvarieteterna. Älvsbyns och Piteå kommuner representerar här områden för språkövergångar till de nordliga varieteterna. Det bör påpekas att det samlade området för denna utredning inte kan betraktas som en slutgiltig avgränsning av eventuella förvaltningsområden för samiska. Områden utanför denna gränsdragning återstår att utredas.

Utredningen har begärt yttranden från de allra flesta förvaltningsmyndigheter och domstolar samt besökt ett urval av kommuner och en länsstyrelse för uppföljande samtal.

9.1 Kommunernas beredskap

9.1.1 Yttranden från kommunerna

Utredningen har begärt att få in skriftliga yttranden från samtliga 27 kommuner inom ovan angivet område. I begäran om yttrande har en allmän beskrivning av nuvarande lagstiftning lämnats och

kommunerna har hänvisats till utredningens hemsida för ytterligare bakgrund och fakta. Utredningen har begärt att få svar på följande frågor:

- Är det möjligt att få förskola och/eller äldreomsorg helt eller delvis på samiska i kommunen i dag eller planeras sådan verksamhet? Om sådan verksamhet finns, beskriv den.
- Finns det i dag personal inom förskolan, äldreomsorgen och den kommunala förvaltningen som talar samiska? Har kommunen tidigare gjort någon kartläggning av om det finns sådan personal?
- Har kommunen mött intresse eller önskemål om service på samiska från samiska kommuninvånare? I så fall på vilket sätt?
- Har kommunen upprättat någon handlingsplan eller vidtagit några andra åtgärder med anledning av den nationella minoritetspolitiken?
- Om kommunen skulle bli skyldig att tillhandahålla sådan service på samiska som i dag ges i nuvarande förvaltningsområde, bedömer ni att det skulle innebära ytterligare kostnader för kommunen? Om svaret är ja, uppskatta hur stora kostnadsökningar det skulle kunna bli frågan om?

Kommunerna har även haft möjlighet att lämna andra synpunkter som de tyckt varit betydelsefulla.

Av röstlängden till Sametinget framgår att det finns samisk befolkning i samtliga de kommuner som uppmanats att yttra sig. Yttranden har inkommit från 21 kommuner. En del kommuner har valt att inte svara på utredningens frågor och inte lämnat något yttrande alls.¹ Lycksele kommun avstår från att yttra sig då det enligt kommunens mening inte finns något uttalat behov av samisk service inom förskoleverksamhet och äldreomsorg. När det gäller dessa kommuner har utredningen ingen möjlighet att bedöma kommunernas faktiska beredskap inför en möjlig utvidgning, vilket är olyckligt. Utredningen har dock genom besök inhämtat synpunkter från Bergs och Lycksele kommuner.

Piteå kommun har som enda kommun direkt avvisat tanken på att ingå i ett utvidgat förvaltningsområde för samiska. Kommunen anför att man ytterst sällan mött önskemål eller intresse för service

¹ Älvsbyn, Vännäs, Bjurholm, Nordmaling, Ragunda och Berg har inte svarat.

på samiska samt att man inte kan sägas tillhöra det sydsamiska området.

Några allmänna reflektioner som kan göras med anledning av kommunernas yttranden. Det framgår att vissa kommuner, i likhet med förhållanden i Mälardalsregionen beträffande finska språket, har begränsade kunskaper om den svenska minoritetspolitiken och dess syfte. Med några få undantag ser man inte riktigt kommunens roll inom politikområdet. Kunskaperna om den nationella minoritetspolitiken och Sveriges internationella åtaganden måste generellt förbättras, vilket även påpekats i delbetänkandet.

Någon synlig sammanblandning mellan minoritetspolitikens syften och de integrationspolitiska målen framgår dock inte. Inga intresseavvägningar redovisas mellan den samiska befolkningens behov av samhällligt stöd och andra minoriteters behov av stöd.

Genomgående hänvisar kommunerna till att efterfrågan saknas på samiskspråkig service för myndighetskontakter och för rena servicefunktioner, t.ex. inom äldreomsorg. En kommun menar att det är svårt att se behovet av sydsamiska som språk vid kommunens myndighetsutövning. En annan kommun beskriver situationen så här: ”De som kan samiska använder svenska som modersmål.”

Av yttrandena framgår att ingen kommun har gjort en kartläggning av den samiska befolkningens behov i förhållande till de minoritetspolitiska målen. Det finns heller inga handlingsplaner eller liknande dokument för den samiska befolkningen eller minoritetspolitiken i allmänhet. Det innebär, enligt min mening, att det är svårt för kommunerna att uttala att det **inte** finns några reella behov bland den samiska befolkningen, eftersom någon kartläggning inte gjorts. Uppfattningen att det finns en bristande efterfrågan på samiskspråkiga tjänster kan ifrågasättas till viss del, eftersom ingen har frågat samerna själva. Om det inte heller finns någon lagstadgad rätt till viss service på samiska, är det inte många som skulle efterfråga det. Språkmedvetna föräldrar efterfrågar möjligheten att få förskola på samiska, om de känner till reglerna för modersmålsstöd. Anhöriga till äldre samer som förlorat svenska språket p.g.a. demens eller liknande, skulle kanske begära att få samiskspråkig äldreomsorg redan i dag.

Mot bakgrund av intentionerna i Europarådets minoritetskonventioner om skydd av de nationella minoriteterna och att främja de nationella minoritetsspråken kan behoven ges en vidare tolkning än enbart som efterfrågan eller önskemål angående service. Vid en utvidgning av förvaltningsområdet för samiska skulle

kommunerna behöva göra en metodisk inventering av vilka åtgärder som skulle vara bäst ägnade att stärka det sydsamiska språket. Detta bör lämpligen ske i samarbete med lokala samiska organisationer eller andra som arbetar med samiska frågor.

Ett par kommuner belyser denna behovstolkning i sina kommentarer till frågan om möjligheten att använda samiska vid myndighetskontakt. Malå kommun anför, efter samråd med Malå sameförening, att de viktigaste åtgärderna som behövs är utbildning i språket. Det finns samer i dag som inte talar samiska. De fick inte lära sig språket som barn. Det kan vara en av anledningarna till att man inte efterfrågar samiskspråkig service. För att språket skall överleva, fortsätter kommunen, behövs satsning på utbildning i språket, mer än att det finns möjlighet att få service på samiska. Myndighetsmiljön kännetecknas av fackspråk. Kommunens bedömning är, att för att språket skall synliggöras och bevaras krävs en mer omfattande satsning för både yngre och äldre, att språket levandegörs och används ofta i offentliga miljöer, såsom media och kultur samt blir en del av vardagen etc. Strömsunds kommun tillfogar följande kommentar:

Hos samerna finns nu ett växande intresse att återuppta sitt minoritetsspråk och de bör därför på olika sätt från statens sida stimuleras att delta i utbildning/vidareutbildning i sitt sydsamiska språk. Det kan då i sin tur lägga grund till många initiativ att få tala och skriva på sydsamiska i kontakter med kommunala och statliga myndigheter. Berörda myndigheter måste då svara upp mot denna efterfrågan och bygga in kunskap om det sydsamiska språket i sina organisationer.

Ingen kommun redovisar planer för förskolan eller äldreomsorg med samiskt språkinslag. För flera kommuner gäller att man löser "situationen" allt eftersom. Önskemål beträffande barnens modersmålsstöd och modersmålsutbildning är vanligt förekommande. Utredningen kan inte klarlägga den exakta omfattningen för förskoleverksamhet och äldreomsorg med samiskt innehåll. Sju kommuner synes ha förskoleverksamhet med samiska som inslag. Inga systematiska kommentarer finns heller om modersmålsundervisningens storlek. Några kommuner samarbetar med Sameskolstyrelsen angående integrerad samisk undervisning, en verksamhet som anförts i positiva termer. Tillgång till äldreomsorg med samiskspråkig service anges uttryckligen av endast en kommun. Möjlighet till tolkning finns vid behov för äldreomsorgen inom några kommuner.

Inga organiserade kartläggningar har skett i kommunerna av personalens språkkompetens eller förtrogenhet med samisk kultur. Fem till sex kommuner anger att samiskspråkig personal finns i varierad grad. Dessa och liknande uppgifter grundas till stor del på den personkänedom som finns i mindre organisationer. Några kommuner utesluter emellertid inte möjligheten att det kan finnas samiskspråkig personal.

En kommun anför att nyrekrytering som metod för att erhålla samiska kunskaper, är en svår väg, på grund av en låg personalomsättning. Oron för tillgång på lämplig personal riktas först och främst mot den bristande lärartillgången, som i några yttranden anges som en försvårande faktor redan i dag. Två kommuner uttrycker tvivel om möjligheten att över huvud taget kunna rekrytera yrkeskunnig personal som talar samiska.

Kostnadsökningar i samband med en eventuell utvidgning av förvaltningsområdet för samiska bedöms som relativt små. Intrycket är att sådana uppskattningar grundas på nuvarande efterfrågan. Den merkostnad per år som några kommuner uppskattar, är i storleksordningen mellan 400 tkr till 1 Mkr. Merparten anger dock inga sifferbelopp. Förmodade kostnadsökningar hänför sig, för så gott som samtliga kommuner, till utökade personalinsatser. För en kommun anges t.ex. att "ett 30-tal anställda bedöms behöva utbildas i sydsamiska". Från kommunernas sida uttrycker man tydligt att en utvidgning av förvaltningsområdet måste medföra ett tillskott av statlig finansiering för täckning av merkostnader.

Besök i ett antal kommuner

Utredningen har besökt ett antal kommuner i det sydsamiska området för dialog om kommunernas möjligheter och beredskap inför en eventuell utvidgning av förvaltningsområdet för samiska språket.² Besöken har även varit ett sätt att sprida kunskap om Sveriges åtagande rörande nationella minoriteter och nuvarande svensk lagstiftning. Det har inte funnits möjlighet att träffa representanter för samtliga kommuner vilket hade varit önskvärt. Som regel har utredningen träffat representanter för förvaltnings-

² Östersunds k. den 15 augusti 2005, Strömsunds k. den 16 augusti 2005, Krokoms k. den 16 augusti 2005, Åre k. den 27 oktober 2005, Bergs k. den 28 oktober 2005, Härjedalens k. den 28 oktober 2005, Lycksele k. den 2 november 2005 och Storumans k. den 3 november 2005.

ledningen, ansvariga för de närmast berörda verksamhetsområdena och politiker.

Det framkommer i flera fall en betydligt ljusare bild av beredskapen än vad yttrandena ovan ger vid handen. Man har överlag en god överblick över den samiskspråkiga service som faktiskt redan finns idag inom förskola, skola, vård och omsorg. Samtidigt synes dessa verksamheter vara resultatet av envetna föräldrar och anhöriga. På grund av de stora avstånden över vidsträckta ytor förekommer flera speciallösningar inom skola och omsorg. I ett fall gick en samisk elev i skolan i två kommuner under olika tider av året på grund av familjens renskötsel.

Något förvånande för utredningen var vilka som uppfattades som samer. Nästan uteslutande förknippades samer med renskötande samer eller samebymedlemmar. Samrådsförfaranden med samerna betydde i de flesta fall att kommunen hade samråd med samebyn. Den icke renskötande samiska befolkningens behov reflekterar man inte över på samma sätt. Man ser inte riktigt samerna i tätorten.

Ett annat intryck är att många tankar ligger på lut för att förverkligas, till exempel nya möjligheter i samband med den integrerade samiska undervisningen, ökat utbyte med sameskolan i Tärnaby, idégrupper över riksgränsen. Möjligheterna till samarbete över riksgränsen med norska motsvarigheter angavs i positiva termer och var för flera kommuner inget nytt. Det förekommer redan för andra verksamheter, inklusive ordinarie skolgång.

Det förekom i något fall stora ansträngningar från skolans sida vad gällde samiskundervisningen utan att man fick det stöd som man förväntat sig från barnens hem. Som skäl angavs att samiskan inte användes i hemmen på grund av bristande kunskaper. I en annan kommun hade man tagit initiativ till att stödja språkutvecklingen för same-elevers föräldrar. Den dominerande problemfrågan för de besökta kommunerna gäller rekrytering av samiska modersmåls lärare. För att lösa detta behövs hjälp.

På initiativ från Storumans kommun hölls ett halvdags seminarium angående möjligheterna att inrätta ett sydsamiskt språkcentrum i Tärnaby. Det visade sig att kommunen ställer sig positiv till en sådan verksamhet utan att nu ta ställning till dess organisation. Deltagare var framför allt representanter för olika skolformer samt från Samiskt kulturcentrum Hattfjelldal. Utredningen noterade en idériakedom som även inkluderade verksamheter inom äldreomsorgens fält.

Det sammanfattande intrycket var en positiv inställning inför en eventuell utvidgning av förvaltningsområdet för samiska.

9.1.2 Överväganden

Min bedömning:

Det finns samiskspråkig verksamhet i högst ett tiotal kommuner, framför allt inom förskoleverksamhet. De kommunanställdas språkkunskaper kan inte helt uppskattas, inte heller modersmålsundervisningens omfattning. Viss samiskspråkig personal finns i några kommuner. Beredskap för äldreomsorg helt eller delvis på samiska finns inte på kort sikt.

Med en anpassad resursanvändning bedömer jag att kommunerna har möjligheter att hantera ett utvidgat förvaltningsområde. Det gäller i synnerhet förskoleverksamhet och äldreomsorg, helt eller delvis på samiska. Under ett introduktionsskede behövs markerade åtgärder för att kunna erbjuda myndighetskontakt på samiska.

Av kommunernas yttranden framgår att några kommuner erbjuder förskola, om än oklart i vilken omfattning, på samiska språket. Det är också otydligt inom äldreomsorgen i vilken mån man ändå försöker ordna så att äldre på något sätt blir bemötta och får omsorg av samiskspråkig personal.

Enligt min bedömning är det nödvändigt att göra någon form av kartläggning av personalens språkkunskaper i samiska för att kunna bedöma vilka åtgärder som kommunen behöver vidta för att stärka den språkliga kompetensen. Det kan inte uteslutas att det faktiskt finns tillgänglig personal med goda kunskaper i samiska eller personal som kan tänkas förbättra sina kunskaper i samiska så att samiskspråkig service kan erbjudas, helt eller delvis. Vilhelmina kommun pekar på lösningar som jag vill tillföra bedömningen, nämligen de möjligheter som finns till samutnyttjande av samiskspråkig personal mellan kommuner, framför allt inom skolsektorn. Kommunen har vid olika tillfällen samverkat med grannkommuner angående nyttjandet av personalresurser.

Anledningen till att riksdagen fattat beslut om införandet av en minoritetspolitik och inrättandet av förvaltningsområden i Norrbotten är att lagstiftaren vill höja statusen på de nationella minoritetsspråken och ge stöd enligt del III i minoritetsspråks-

konventionen. Ett sätt att göra detta är att klart markera från samhällets sida att minoritetsspråken har ett värde och att enskilda skall ges möjlighet att använda språken i offentliga sammanhang. Det handlar således *inte* om att enskilda skulle ha behov av att tala det egna minoritetsspråket därför att han eller hon har bristande kunskaper i svenska språket. Vissa kommuners antydan rörande samers kunskaper i svenska, inte helt relevanta i sammanhanget, eftersom det primära syftet med ett förvaltningsområde är att statusen på samiska språket skall höjas och den samiska befolkningens strävanden att bevara sitt språk skall främjas. Det samiska språket skall därmed även göras mer synligt i det svenska samhället, vilket gynnar språkets fortlevnad.

Min bedömning av kommunernas möjligheter grundas också på en successivt anpassad resursanvändning. Under ett inledningskede är det rimligt att funktionen 'myndighetskontakt på samiska' gradvis möter efterfrågan och att man bygger upp en kompetens, detta till förmån för förskola, äldreomsorg och utbildningsinsatser samt informationsinsatser.

9.2 Landstingens beredskap

9.2.1 Landstingens synpunkter

När det gäller landstingens roll i minoritetspolitiken berörs endast den del av verksamheten som utgör myndighetsutövning gentemot enskild. Verksamhet inom hälso- och sjukvården som bedrivs t.ex. på vårdcentralerna omfattas inte av minoritetsspråkslagarna.

Utredningen har begärt att få skriftliga yttranden från de tre landstingen i regionen. De frågor som ställts till landstingen har motsvara dem som ställts till kommunerna.

I det följande redovisar jag de synpunkter som inkommit från landstingen i Dalarna och Västerbottens läns landsting. Landstinget i Jämtlands län har inte inkommit med något yttrande.

Landstinget Dalarna anför att man har små möjligheter och ingen egentlig beredskap för att hantera effekterna av ett förvaltningsområde för det sydsamiska språket. Landstinget saknar kännedom om huruvida egen personal talar samiska och har inte gjort någon sådan kartläggning. Särna vårdcentral och Mora Lasarett, som i första hand troligen betjänar samisk befolkning, har inte mött intresse eller önskemål från patienter eller anhöriga om

språklig service på samiska. Samma sak gäller för de administrativa enheterna. Landstinget har inte vidtagit några åtgärder med anledning av den nationella minoritetspolitiken. En kostnadsberäkning är svår att göra. Efterfrågan torde vara liten, varför kostnadsökningen också sannolikt är liten.

Västerbottens läns landsting kommer att vidtaga erforderliga åtgärder om utredningens förslag genomförs. I dagsläget finns ingen organisation som svarar mot en sådan förändring. Landstinget har inte genomfört någon inventering av personalens språkkunskaper. Det kan dock inte uteslutas att någon bland landstinget cirka 9 000 anställda behärskar samiska. Någon uttalad efterfrågan om språklig service på sydsamiska har inte framkommit. Några specifika åtgärder med anledning av den nationella minoritetspolitiken såsom den definieras i nuvarande lagstiftning har inte vidtagits. Med stöd av Lagen om etnisk diskriminering i arbetslivet har däremot ett handlingsprogram för att främja mångfald och motverka etnisk diskriminering antagits. Merkostnader kommer att uppstå, eftersom kompetensen för närvarande saknas. I detta fallet förmodas del av en tjänst behövas. Landstinget förutsätter att statsbidrag kommer att utgå.

9.2.2 Överväganden

Min bedömning:

De landsting som yttrat sig har ingen egentlig beredskap för att hantera ett utvidgat förvaltningsområde för samiska språket. Efterfrågan förväntas inte bli stor vad gäller rent myndighetsutövande verksamhet.

Erfarenheterna från Norrbotten visar att myndighetsutövning där minoritetsspråk använts har varit av liten omfattning. Min bedömning är att efterfrågan inledningsvis knappast kommer att skilja sig markant från efterfrågan i Norrbotten. Landstingen har möjlighet att anlita tolk vid behov. Vid framtida rekryteringar av personal kan samiskspråkig kompetens sökas. Liksom för alla myndigheter finns möjligheter att meritbedöma sådana språkkunskaper vid rekrytering.

Myndighetsutövning utgör en mycket liten del av Landstingets verksamhet. I en utredning från Länsstyrelsen i Norrbottens län framkommer att den enskilde medborgaren har svårt att urskilja

vilken del av den offentliga verksamheten som lagstiftningen kan tillämpas på.³ Landstinget är ett exempel på en organisation där dess huvudsakliga verksamhet, som berör hela befolkningen, inte omfattas av språklagarna.

9.3 Domstolarnas och Domstolsverkets beredskap

9.3.1 Synpunkter från domstolar

Domstolar som skulle komma att beröras av ett utvidgat förvaltningsområde samt Domstolsverket har fått möjlighet att lämna yttranden till utredningen. Följande frågor har ställts:

- Vilka möjligheter och vilken beredskap har domstolen för att hantera en sådan här förändring?
- Finns det i dag personal som arbetar med myndighetsutövande verksamhet som talar samiska? Har domstolen tidigare gjort någon kartläggning av om det finns sådan personal?
- Har domstolen mött intresse eller önskemål om språklig service på samiska i samband med myndighetsutövning?
- Har domstolen vidtagit några åtgärder med anledning av den nationella minoritetspolitiken?
- Om domstolen skulle bli skyldig att tillhandahålla sådan service på samiska som i dag ges i nuvarande förvaltningsområde, bedömer ni att det skulle innebära ytterligare kostnader?

För de **länsrätter** som yttrat sig⁴ gäller att ingen samisktalande personal finns. Länsrätten i Norrbotten omfattas redan i dag av minoritetsspråklagstiftningen och har en förteckning på tolkar och översättare. Tillsammans med Luleå tingsrätt introduceras ett hänvisningsbesked per telefon med uppkoppling till tolk. För länsrätten i Jämtlands län⁵ finns ingen beredskap. Efterfrågan på samisk betjäning har förekommit i något enstaka fall. För Länsrätten i Norrbotten har kostnadsökningarna varit marginella. Länsrätten bedömer att merkostnaderna inte blir alltför stora. Auktoriserade

³ Länsstyrelsen i Norrbottens län; "Utvidgat samiskt förvaltningsområde", skrivelse till Regeringen, 23 jan 2003.

⁴ Länsrätten i Västerbotten har ej svarat. Länsrätten i Dalarna har inget att anföra.

⁵ Länsrätten i Jämtlands län och Östersunds tingsrätt har gemensamt yttrande.

rättstolkar i språket bör användas. Dessa tolkar har rätt till ersättning motsvarande den högsta ersättningsnivån för tolkar.

Kammarrätten i Sundsvall uppger att den för närvarande inte har någon beredskap att hantera en utvidgning av förvaltningsområdet. Det finns ingen personal som talar samiska. Om behovet skulle uppkomma kommer det att lösas genom anlitan av tolk och översättare på sedvanligt sätt när behov uppstår. Kammarrätten konstaterar att det inte vid något tillfälle förekommit intresse eller önskemål om språklig service på samiska. Det är därför svårt att säga vad en förändring av aktuellt slag skulle innebära. I nuläget är det svårt att göra någon uppskattning av eventuella kostnadsökningar. Tolkning och översättning medför alltid ökade kostnader.

Regeringsrätten uppger att det inte gör någon skillnad att ytterligare en region blir ett s.k. förvaltningsområde. Regeringsrättens jurisdiktionsområde omfattar hela landet och således redan i dag de kommuner som har status som särskilda förvaltningsområden. Domstolen påverkas inte annat än i marginell utsträckning. Det finns ingen i personalen som talar samiska. Inlagor på minoritetspråken skickas omgående till översättning om de avser eller kan antas avse mål eller ärenden som domstolen har att handlägga. Domstolen har inte mött intresse eller önskemål om språklig service på samiska. De kostnader som kan uppstå, kan uppstå redan i dag.

Yttranden har inkommit från följande **tingsrätter**: Mora, Östersund, Lycksele, Umeå, Skellefteå och Luleå tingsrätter. Östersunds tingsrätt har gemensamt yttrande med Länsrätten i Jämtlands län, se ovan. Domstolarna anger i allmänhet att beredskap för en utvidgning inte finns för närvarande. De krav som en utvidgning skulle innebära får lösas genom anlitan av tolk. Domstolarna saknar samiskspråkig personal. Efterfrågan på samiskspråkig service uppfattas som låg. Man har inte stött på vare sig önskemål eller intresse för saken. Kostnadsökningarna bedöms överlag att bli försumbara eller små.

Några av domstolarna har dubblade funktioner såsom inskrivningsmyndighet, fastighetsdomstol och miljödomstol. Den återgivna bilden för domstolarna som allmänna domstolar stämmer också för dessa funktioner. Lycksele tingsrätt påtalar att för nord-samiska är tillgång på tolk inte något problem, men att det, så vitt är känt, inte finns någon auktoriserad sydsamisk tolk att tillgå.

Hovrätten för Nedre Norrland uppger att det inte finns någon som talar samiska inom den personal som arbetar med myndighetsutövning. Domstolen har inte mött något intresse eller önskemål om språklig service på samiska. Hovrätten har inte vidtagit några åtgärder med anledning av den nationella minoritetspolitiken. Om hovrätten skulle bli skyldig att tillhandahålla samisk språk-service skulle det innebära ytterligare tolkkostnader.

Hovrätten för Övre Norrland har särskild beredskap för att möta en utvidgning av förvaltningsområdet. Det finns ingen samisktalande personal. Om behov uppstår är hovrätten redan i dag hänvisad till att köpa de nödvändiga tjänsterna. Inget önskemål eller intresse om språklig service beträffande samsiska har visats i hovrätten. På hovrättens hemsida finns en beskrivning av villkoren och möjligheterna för den enskilde att använda minoritetsspråken i samband med ett mål eller ärende i domstol. Kostnader bedöms bli av mer sporadisk karaktär och knappast stora.

Högsta Domstolen anför i sitt yttrande att skriftlig handläggning av mål och ärenden dominerar i domstolen. Vid behov översätts handlingar och tolk förordnas vid muntliga sammanträden. Domstolen bedömer att översättningsbehoven väl klaras av inom ramen för nuvarande system. Vid nyanställningar beaktar domstolen vikten av etnisk mångfald. Några särskilda åtgärder med hänsyn till den nationella minoritetspolitiken har inte vidtagits av domstolen. Merkostnader går inte att bedöma vid en skyldighet att tillhandahålla service på samiska.

9.3.2 Synpunkter från Domstolsverket

Domstolsverket yttrar sig i egenskap av central förvaltningsmyndighet för domstolarna. Domstolarna är vana att anlita tolkar och översättare. Troligen finns det dock ingen beredskap för att direkt bemöta parter eller ställföreträdare på samiska, exempelvis vid telefonförfrågningar. En sådan beredskap förutsätter att man har möjlighet att mycket snabbt få fram en tolk eller att man har anställd personal som behärskar samiska. Domstolsverket har fått synpunkter från domstolspersonal att det bl.a. finns behov av översättning av vissa blanketter till de vanligaste främmande språken samt information på främmande språk. Angående tolkar anser Domstolsverket att det kan bli problem att hitta auktoriserade tolkar och översättare i de tre samiska varieteterna om förvaltnings-

området utvidgas. En undersökning om det finns tolkar som kan svara mot behoven kan göras innan en reform genomförs.

I samband med att nuvarande lagstiftning om rätt att använda minoritetsspråk trädde i kraft tog Domstolsverket fram informationsblad om rätt att använda dessa språk i domstol. I arbetet med nuvarande lagstiftningens genomförande framställdes bl.a. önskemål om översättningar på förhand av vissa vanliga utgående handlingar. Det bedömdes, av olika skäl, inte vara genomförbart att göra sådana översättningar. Vidare framställdes önskemål om sammanställningar av listor över tolkar och översättare på de aktuella språken, vilket även gjordes för samiska och meänkieli.

Domstolsverket tillfördes 1 miljon kronor för de beräknade ökade tolk- och översättningskostnaderna när nuvarande lagstiftning infördes. Domstolsverket saknar underlag för att säga hur stor kostnadsökningen har blivit med anledning av nuvarande minoritetslagstiftning, men det synes inte ha inneburit någon markant förändring. I aktuellt område berörs dock fler domstolar.

9.3.3 Överväganden

Min bedömning:

Förutsättningar finns för att domstolarna skall kunna hantera en utvidgning av förvaltningsområdet för samiska språket. På kort sikt kommer efterfrågan i stor utsträckning att behöva lösas genom anlitan av tolkar. Möjligheterna att inrätta ett samordnat tolk- och översättningssystem bör undersökas närmare.

Erfarenheterna från Norrbottenskommunerna visar att enskildas önskemål om att använda minoritetsspråk i kontakter med domstolar i praktiken har varit mycket begränsad. Det är mindre troligt att efterfrågan skulle öka om förvaltningsområdet utvidgas. Handläggningstiden i enskilda ärenden kan tänkas bli något längre om tolk och översättare måste användas. Jag bedömer att man under ett introduktionsskede måste anlita externa tolkar och översättare. Tillgången på tolkar och översättare behöver uppmärksammas.

När det gäller kostnader för tolkning och översättning i nuvarande förvaltningsområden kan Domstolsverket inte uppge vad den faktiska kostnaden uppgått till. Den bedöms dock inte ha varit särskilt stor. De medel som avsattes vid införandet av nuvarande minoritetsspråkslagstiftning bör därför ha varit tillräckliga.

9.4 Länsstyrelsernas möjligheter och beredskap

9.4.1 Synpunkter från länsstyrelserna

Utredningen har begärt skriftliga yttranden från länsstyrelserna i Dalarnas, Jämtlands och Västerbottens län. Besök har genomförts vid länsstyrelsen i Jämtlands län. De frågor som ställts har bl.a. varit:

- Vilka möjligheter och vilken beredskap har länsstyrelsen för att hantera en sådan här förändring?
- Finns det i dag personal inom länsstyrelsen som arbetar med myndighetsutövande verksamhet och som talar samiska? Har länsstyrelsen tidigare gjort någon kartläggning av om det finns sådan personal?
- Har länsstyrelsen vidtagit några andra åtgärder med anledning av den nationella minoritetspolitiken?
- Har länsstyrelsen mött intresse eller önskemål om språklig service på samiska i samband med myndighetsutövning? I så fall på vilket sätt?
- Om länsstyrelsen skulle bli skyldig att tillhandahålla sådan service på samiska som i dag ges i nuvarande förvaltningsområde, bedömer ni att det skulle innebära ytterligare kostnader? Om svaret är ja, uppskatta hur stora kostnadsökningar det skulle kunna bli frågan om.

Länsstyrelsen i Dalarnas län anför att i dag finns ingen beredskap, men att man är beredd, liksom vid andra nya uppgifter, att hantera de uppgifter som en förändring skulle innebära. Genom tidigare undersökningar av personalens språkkunskaper konstateras att i dag finns ingen som behärskar samiska. Länsstyrelsen har inte vid något tillfälle, i kontakter med Idre sameby eller i något annat sammanhang, mött önskemål eller annat uttryckt intresse för en samiskspråkig service. Några direkta åtgärder med anledning av minoritetspolitiken har inte genomförts. Det omedelbara löpande arbetet som beskrivs, rör till exempel förvaltningen av fjällreservaten och projekt kring det samiska kulturarvet.⁶

Länsstyrelsen uppskattar antalet samer boende i länet till ett hundratal förutom cirka 35 bofasta med anknytning till Idre

⁶ Rennäringsfrågor i Dalarnas län handläggs av Länsstyrelsen i Jämtlands län.

sameby. Med anledning av det relativt ringa antalet samer och de ovan redovisade önskemålen, bedömer Länsstyrelsen att en samiskspråkig service handlar om begränsade kostnader. Det förutsätts att en samiskspråkig kontakt med länsstyrelsen kan lösas vid varje enskilt tillfälle, i första hand genom tolkning. Med en kontinuerlig beredskap blir kostnaderna betydligt högre. Om skriftlig information, t.ex. webbinformation och foldrar, generellt ska ges på samiska handlar det om mycket stora kostnader. Som ett mindre kostnadskrävande alternativ anger länsstyrelsen möjligheten till en begränsad skriftlig information i sakområden av särskilt intresse.

Länsstyrelsen i Jämtlands län konstaterar att man inte har någon beredskap för att hantera ett utvidgat förvaltningsområde. Det finns ingen inom länsstyrelsen, inklusive personal med samiska rötter, som talar flytande sydsamiska. En del medarbetare har deltagit i kurser i samiska språk. Länsstyrelsen har inte mött något intresse eller önskemål om språklig service på samiska i samband med myndighetsutövning. Det är svårt att avgöra om detta beror på att det inte finns något intresse eller om de medborgare som har sydsamiska eller andra samiska språkliga rötter inte förväntar sig att det skall finnas en service på samiska och därför inte efterfrågar densamma. Inga åtgärder med anledning av den nationella minoritetspolitiken har vidtagits.

Länsstyrelsen anser det vara svårt att göra en uppskattning av hur stora kostnadsökningar det rör sig om. Ett införande av utökad förvaltningsområde kan eventuellt leda till en utökad efterfrågan av att beslut och information ges på samiska. Kostnaderna är även beroende av lagstiftarens ambitionsnivå vid införande av reglerna om utökade förvaltningsområden. För att tillhandahålla den service som begärs skall antingen tolk anlitas, dels för muntlig och skriftlig översättning av beslut och skrivelser, dels för översättning av information som berör myndighetsutövning, eller en person anställas för att ge stöd inom hela länsstyrelsen.

Utredningen har besökt länsstyrelsen för diskussion om länets möjligheter inför en eventuell utvidgning av förvaltningsområdet för samiska.⁷

Länsstyrelsen i Västerbottens län har i dag varken möjligheter eller beredskap för att vid varje tillfälle och över tiden kunna ge service och handlägga ärenden på samiska. Efter vissa förberedelser kan dock länsstyrelsen hantera behov av att kommunicera muntligt

⁷ 15 augusti 2005.

eller skriftligt på de flesta språk. Någon kartläggning av personalens språkkunskaper i samiska har ej gjorts. Ingen medarbetare har rekryterats med krav på samiska språkkunskaper. Såvitt känt finns ingen medarbetare som behärskar samiska. Förutom i rennäringssammanhang (renmärkesregistret med samisk terminologi) har inga önskemål om språklig service på samiska i samband med myndighetsutövning kunnat noteras. Inga åtgärder har vidtagits med anledning av den nationella minoritetspolitiken.

Länsstyrelsen redovisar ett resursbehov och kostnader som skulle medföra en årlig kostnadsökning på 1,3 – 1,5 mkr. Engångskostnader skulle uppstå på 150 – 200 tkr. Två tjänster är då inkluderade och i engångskostnaderna ingår en merpart för ökad skyltning för ca 100 reservat m.m. Länsstyrelsen förtydligar att resursbehov och kostnader är grova uppskattningar. Ambitionsnivån som skall gälla för den enskilda länsstyrelsen är osäker varför man utgått från att en i stort sett likvärdig service skall kunna lämnas på samiska såväl som svenska. Länsstyrelsen påpekar också de möjligheter som borde finnas till samordnade lösningar, särskilt i förhållande till Norrbotten och Jämtland.

9.4.2 Överväganden

Min bedömning:

Det finns förutsättningar för att länsstyrelserna skall kunna hantera en utvidgning av förvaltningsområdet för samiska, särskilt på längre sikt. Minoritetspolitiken behöver en betonad introduktion inom länsstyrelserna.

Som beskrivits i delbetänkandet⁸ anser jag att en länsstyrelse skall ges nationellt ansvar för att säkerställa den föreslagna lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Efter ett förnyat övervägande föreslår jag att tillsynsansvaret på nationell nivå delas på två myndigheter.⁹ Övriga länsstyrelser i förvaltningsområdet för samiska skall bistå den myndighet som utses för den samiska minoriteten och det samiska språket i dess uppdrag. Därutöver ges ansvar för att genomföra lagstiftningen på den egna myndigheten. Uppdraget för länsstyrelserna i Dalarna, Jämtland, Västerbotten och fortsättningsvis även i Norrbotten blir således begränsat. På

⁸ se delbetänkandet avsnitt 6.5

⁹ se avsnitt 12.2 Delat ansvar för tillsyn av minoritetspolitiken.

kort sikt måste den samiskspråkiga servicen förstärkas för att möta den föreslagna lagstiftningens krav. Kunskaper i samiska bör uppmärksammas vid nyrekryteringar och vara meriterande. Möjligheterna att samverka mellan länsstyrelserna bör tas tillvara. Som exempel där samordning skulle bli aktuellt är information till allmänheten samt framtagande av olika trycksaksmallar etc. En väl genomförd introduktionsfas för den nationella minoritetspolitiken är nödvändig inom tillkommande länsstyrelser.

9.5 Övriga statliga myndigheters beredskap

Utredningen har begärt yttranden från ett antal statliga förvaltningsmyndigheter. Frågorna som ställts motsvarar de som länsstyrelserna fått, se ovan. Nedan redovisas de synpunkter som inkommit till utredningen från respektive myndighet.

9.5.1 Sametinget och Sameskolstyrelsen

Sametinget menar att en utvidgning av förvaltningsområdet till att omfatta delar av det sydsamiska språkområdet inte kräver några nämnvärda förberedelser. Myndigheten har personal med kompetens inom samtliga samiska språkvarieteter. En tjänsteman arbetar med sydsamiskan som sitt ansvarsområde.

Sametinget anför vidare att, vid en eventuell revidering av nuvarande språklagstiftning, bör större krav ställas på kunskaper i nationella minoritetsspråk vid anställning av personal vid myndigheterna. De flesta samisktalande som nu är anställda vid olika myndigheter behärskar inte samiskan skriftligt enligt Sametinget. Redan i dag finns det behov av att särskilda medel tillskjuts för att kunna erbjuda utbildning för personalen i samiska och andra minoritetsspråk inom förvaltningsområdena. Lösningar borde också skapas för att avhjälpa många samers brister i att läsa och skriva samiska. Det är en förutsättning för att de skall kunna använda sig av språklagen i samband med myndighetskontakter. Efterfrågan av rättsskrivningshjälp från Sametinget är påtaglig.

Sameskolstyrelsen har ej inkommit med yttrande. Vid utredningens besök kunde konstateras att det finns en hög och medveten servicenivå i bemötande av allmänheten på samiska. För övriga synpunkter redogörs i avsnitt 13.

9.5.2 Arbetsmarknadsverket

Arbetsmarknadsverket/-styrelsen, anger att samiska inte finns representerad på handläggare- eller chefsnivå i Jämtlands och Västerbottens län. I dessa län har inte heller några påstötningar eller önskemål om språklig service på samiska på arbetsförmedlingen framkommit. Inom nuvarande förvaltningsområde i Norrbottens län har man löst de uppgifter som varit aktuella genom samarbete mellan arbetsförmedling, länsarbetsnämnd och länsstyrelsen. Vid en utvidgning av det språkliga förvaltningsområdet bedöms behovet kunna tillgodoses på motsvarande sätt som i Norrbotten. Mot denna bakgrund och andra vunna erfarenheter bedöms kortsiktigt att inga kostnadsökningar uppstår för personal. Krav på praktisk arbetsförmedlingsservice på samiska medför dock rekrytering av samisktalande. Krav kommer också att ställas på arbetsförmedlare som ger service per telefon på Kundtjänst som arbetar oberoende av länsindelning. Tvåspråkighet kan, för ett antal arbetsförmedlare, komma att bli ett krav vid framtida rekrytering.

Länsarbetsnämnden i Västerbottens län saknar samisktalande personal. Finns behov av service på nord-, lule- eller sydsamiska, anlitas tolk. Ingen av arbetsförmedlingarna uppger att det finns behov av tolkning på samiska. Det behöver nödvändigtvis inte innebära att behovet inte finns, utan snarare att ingen förväntar sig en sådan service och heller inte efterfrågar den. Utifrån dagens kända efterfrågan är det inte realistiskt att anställa samisktalande personal på alla arbetsförmedlingar. Länsarbetsnämnden föreslår att information bör finnas tillgänglig via verkets hemsida samt att service på samiska/minoritetspråk borde kunna tillhandahållas via det nationella Kundtjänst.

Länsarbetsnämnden i Norrbottens län har inte heller personal som talar samiska. Vid behov anlitas tolk. I övrigt har länsarbetsnämnden liknande synpunkter som Västerbottens.

Länsarbetsnämnden i Dalarnas län har ingen beredskap för att hantera de förändringar som eventuellt kan föreslås. Man har inte påträffat något behov ifråga om det samiska språket vid myndighetsutövning. Myndigheten har inte vidtagit några speciella åtgärder beträffande minoritetspråken.

Länsarbetsnämnderna i Jämtlands län har inte lämnat något yttrande.

9.5.3 Försäkringskassan

Försäkringskassan (FK) lämnar ett gemensamt yttrande för länsorganisationerna i Norrbotten, Västerbotten, Jämtland och Dalarna.¹⁰ *Beredskap*: För Norrbottens del saknas tillgång till syd-samisk kompetens. Västerbotten saknar i nuläget beredskap och möjligheter. FK i Dalarna har i dag ingen möjlighet att hantera en utvidgning av förvaltningsområdet för samiska språk. *Personal*: FK i Norrbotten har lule- och nordsamiskt talande personal medan FK i Dalarna och Västerbotten saknar sådan kompetens. *Intresse/önskemål*: FK i Norrbotten lämnar språklig service på samiska. Däremot är begäran om översättning till samiska, skriftligt eller muntligt, mycket sällan förekommande. Vid ett kontor är man samlokaliserade med arbetsförmedling m.fl. och där finns personer som behärskar språket och kan nyttjas vid behov. Övriga länsorganisationer har inte noterat några önskemål om språklig service. *Åtgärder p.g.a. nuvarande minoritetslagstiftning*: Endast FK i Norrbotten har vidtagit åtgärder. Försäkringskassan har tagit fram tilläggstexter på mallbrev för minoritetsspråken. *Tillkommande kostnader*: I Norrbotten rör det sig om marginella kostnadsökningar. I Dalarna, Jämtland och Västerbotten skulle det innebära att man skulle få bygga upp en ny kompetens och verksamhet från grunden. FK bedömer att en resurs om en fjärdedels tjänst till en kostnad av ca 100 tkr skulle åläggas ansvaret för det utökade förvaltningsområdet. Om muntlig service skall ges får tolkar anlitas och översättare för skriftlig service. FK anför vidare att det är rimligt att hitta en gemensam lösning för de län och myndigheter som kan komma att beröras. I små kommuner är det nödvändigt med samverkan både när det gäller kostnadseffektivitet och för att kunna ge en bra service.

9.5.4 Rikspolisstyrelsen och polismyndigheter

Rikspolisstyrelsen och polismyndigheterna i Norrbottens, Västerbottens och Dalarnas län svarar i en gemensam skrivelse.¹¹ *Beredskap/personal*: Beredskapen för att hantera eventuella förfrågningar på samiska är i dagsläget generellt sett låg. Endast vid Polismyndigheten i Norrbotten finns det ett fåtal personer som talar

¹⁰ Specifika uppgifter för FK i Jämtland nämns dock inte till fullo.

¹¹ Synpunkter från Jämtlands län saknas dock.

samiska. Kartläggning har även skett i Västerbottens län. Rikspolisstyrelsen och polismyndigheten i Dalarna känner inte till någon anställd som talar samiska. *Intresse/önskemål:* Rikspolisstyrelsen och polismyndigheterna har inte mött något intresse om språklig service på samiska varken via telefon, e-post och brev eller i samband med besök. *Åtgärder p.g.a. nuvarande minoritetslagstiftning:* Myndigheterna har inte vidtagit några åtgärder gällande samiska språket. Om myndigheterna får förfrågningar på samiska kan de vända sig till Polismyndigheten i Norrbottens län. Om väntetiden beräknas bli lång, kan externa tolkar anlitas. Myndigheterna har enligt yttrandet målsättningen att alla minoriteter skall kunna få hjälp i de ärenden då myndigheterna kontaktas. Det kan innebära väntetider, men hittills har servicen fungerat. *Tillkommande kostnader:* Kostnaderna är svåra att uppskatta men beräknas bli försumbara.

9.5.5 Åklagarmyndigheten

Myndigheten anför att det i dag inte finns någon beredskap för en utvidgad lagstiftning för det samiska språket inom de arbetsenheter som myndigheten organiserar i det sydsamiska området. Det finns således inga möjligheter att ge den enskilde rätt att använda minoritetsspråket i alla muntliga kontakter med myndigheten. Myndigheten har inte praktiska möjligheter att ge muntliga svar på samiska. Myndigheten framhåller dock att sedan åklagarorganisationen blivit en myndighet, underlättas möjligheten till att omfördela resurser med denna kompetens eller att placera ärenden för handläggning vid någon av de kammare i Norrbottens län som har personal som kan samiska. Någon kartläggning av personalens språkkunskaper har inte gjorts. Något intresse eller önskemål om språklig service på samiska har inte framförts. I den utsträckning förhör hålls på samiska sker detta normalt inom ramen för förundersökning och inför domstol. Kostnaderna för tolk och översättning faller normalt inte på myndigheten, utan på polis och domstol. Inga särskilda åtgärder har vidtagits av myndigheten (med anledning av minoritetslagstiftningen; *utredningens anm*).

Skulle en särskild satsning krävas kommer det att medföra extra-kostnader. Sannolikt skulle personal behöva anställas inledningsvis. Då det är frågan om myndighetsutövning inom rättsväsendet ställs också vissa krav på formerna för kontakterna. Att hitta en rationell

lösning kan synas svårt med hänsyn till att verksamheten bedrivs på flera arbetsställen samtidigt som det handlar om ett starkt specialiserat rättsligt område.

9.5.6 Skatteverket och Kronofogdemyndigheten

Skatteverket konstaterar inledningsvis att det är mycket tveksamt om Skatteverket och kronofogdemyndigheterna skulle kunna tillgodose ett eventuellt krav på att hantera ett utvidgat förvaltningsområde för det samiska språket. Skatteverkets egen personal kan inte tillhandahålla språklig service på samiska. Förutsättningen för att servicen då ska kunna fungera är att det finns kompetenta tolkar och översättare. Något behov av service eller information på samiska språket har inte heller kunnat identifieras. I Skatteverkets rikstäckande skatteupplysning och i myndigheternas riksgemensamma televäxlar finns ingen anställd som talar samiska. Efter gjorda kartläggningar inom norrlandsregionen framgår att det i dagsläget inte finns någon som talar samiska. För kronofogdemyndigheterna och för skatteregionen Gävle är resultatet detsamma. I samband med att de nya minoritetsspråklagarna införts har den egna personalen informerats. Det finns inga blanketter eller broschyrer på samiska. Skatteverket och kronofogdemyndigheterna har emellertid haft en beredskap att genom tolkar och översättare tillmötesgå kravet på språklig service på samiska. Skatteverket hävdar i övrigt att tillgången på tolkar och översättare är begränsad. Myndigheten ifrågasätter om det finns ett behov av en utvidgning av förvaltningsområdet.

Hittillsvarande kostnader för språklig service på samiska har varit ringa. Det saknas anledning att utifrån de krav som hittills ställts på Skatteverket anta att kostnaderna skulle öka nämnvärt. Kostnaden för en anpassning av skatteupplysningens talsvarsingång uppskattas till ca 300 tkr plus löner.

9.5.7 Tullverket

Tullverket säger att verksamheten har ett stort inslag av såväl myndighetsutövning som av service och upplysning. Den tidigare indelningen i geografiskt uttryckta ansvarsområden (regioner) har upphört. Istället är personal på olika orter nationellt ansvariga för

olika områden (sakområden, utredningens anm.) och regelområden. För att bedöma beredskapen nämns även att inom det föreslagna förvaltningsområdet finns tio gränstillstationer varav fyra är norska. De norska tulltjänstemännen utför arbete för Sveriges räkning och vice versa. Någon systematisk kartläggning av personal som talar samiska har inte gjorts. Inom verkets egen så kallade översättarpool finns ingen med samisk språkkompetens anmäld. En rundringning inom det föreslagna förvaltningsområdet visar att det inte finns någon samisk språkkompetens. Inget intresse eller önskemål har noterats om språklig service på samiska. Det omfattar såväl myndighetsutövning som ärenden av allmän service- och upplysningskaraktär.

Med hänsyn till den stora osäkerheten i efterfrågan är det svårt att göra någon bedömning över kostnadsökningen i dagsläget. Eftersom samisk språkkompetens saknas är alternativen att utbilda och nyanställa personal eller använda tolkar. För många funktioner finns nationellt ansvariga enheter varav de flesta är placerade i södra Sverige. Det innebär att man skulle behöva utbilda personal i samiska, anställa samiskspråkig personal eller använda tolkar.

9.5.8 Vägverket

Vägverkets nuvarande beredskap hanteras med hjälp av tolkar. Det finns ingen generell organisation för att lotsa personer med olika språk till speciella personer. Relativt färska kartläggningar av berörd personal inom myndighetsutövande funktioner visar att det inte finns någon samisktalande. Arbete med databas för bl.a. personalens språkkunskaper håller på att tas fram. Hittills har det knappast varit någon efterfrågan på service på samiska. Kunskapsprov och körprov på samiska för körkort har förekommit. På Vägverkets webbplats finns viss information på samiska. Vägskyltning på minoritetsspråk pågår.

Kostnadsökning beror på efterfrågans storlek och vilka krav som kommer att ställas på servicenivå. Vägverket räknar inte med att ha tillgång till egen personal utan hänvisar till system med externa tolkar. För webbplatsen anges som exempel, att för år 2005 har medel endast kunnat avsättas för de mest nödvändiga uppdateringarna på andra språk än svenska och engelska. Längre handläggningstider befaras för ärenden där det behövs översättning och tolkning.

9.5.9 Överväganden

Min bedömning:

Flera statliga myndigheter har redan i dag en skyldighet i sin myndighetsutövning att tillmötesgå en samiskspråkig service. Beredskapen för ett flertal av de statliga myndigheterna inför en utvidgning av förvaltningsområdet för samiska språket får dock anses begränsad. Trots olika försvårande omständigheter, bland annat organisatoriska, bör det finnas möjligheter att kunna hantera en utvidgning. Arbetet bör kunna utveckla tidigare gjorda lösningar. I ett inledande skede förutsätts att man överlag gör en klar analys av hur och var efterfrågan kan väntas uppstå. Det finns ingen anledning att inledningsvis genomföra stora kostnadskrävande åtgärder.

När det gäller statliga myndigheter med nationellt ansvar för olika verksamhetsområden kan det konstateras att dessa myndigheter, eller i vart fall regionala enheter eller undermyndigheter, redan i dag har i uppdrag att lämna viss service på minoritetsspråken i nuvarande förvaltningsområde för samiska i Norrbottens län. Dessa myndigheter bör i stor utsträckning kunna bygga vidare på tidigare gjorda erfarenheter och genomförda metoder. Detta gäller särskilt för framtagande av informationsmaterial på samiska och annan information som riktar sig till allmänheten. Gjorda översättningar av allmänt material bör kunna användas i mycket stor omfattning. Information till egen personal bör fungera med normala rutiner.

Vidare finns det anledning för de regionala myndigheterna att samordna sitt arbete. Genom att inventera befintligt material och samordna arbetet kan effektivitetsvinster göras. I frågor rörande framtagning av informationsmaterial bör myndigheterna även samråda med myndigheten som har nationellt tillsynsansvar för de samiska minoritetsfrågorna för att undvika dubbelarbeten.

9.6 Sammanfattande överväganden

Min bedömning:

Det finns möjligheter, trots en begränsad beredskap, för kommunala och statliga myndigheter samt domstolar att kunna hantera en utvidgning av förvaltningsområdet för samiska språket till det sydsamiska området. Bedömningen gäller på lång sikt. Nuvarande lagstiftning och mitt förslag ger möjligheter till en anpassad service på samiska språket, särskilt för funktionerna vid myndighetskontakt.

Sammantaget bedömer jag att det finns förutsättningar hos kommunala och statliga myndigheter samt domstolar att hantera en utvidgning av förvaltningsområdet för samiska språket. Förutsättningarna ser emellertid olika ut och den omedelbara beredskapen är starkt begränsad. Bristen på samiskspråkig kompetens är iögonfallande. Organisatoriska svårigheter anges i en del fall etc.

Det finns en insikt om att efterfrågan på samiskspråkig service inte kommer att öka på ett dramatiskt sätt. Jag delar denna uppfattning. Som regel redovisas inga framträdande kostnader för den personliga myndighetskontakten i det korta perspektivet. Erfarenheterna från Norrbottens län talar också för detta. Över längre tid verkar normala rutiner för kompetenshöjning och nyrekryteringar inom myndigheterna. Indirekt har ett par myndigheter uttryckt oro för tolknings- och översättningssituationen för samiska språket.

Som naturliga åtgärder i det korta perspektivet kan i de flesta fall följande moment förutses: kartläggning av organisationens språkkunskaper, information om minoritetsspråklagen till de anställda. Procedur för tolknings- och översättningshjälp. Rutiner som lotsar allmänheten vidare från receptionister, telefonväxlar och liknande kundmötande funktioner. Det viktiga är att det i de funktioner där allmänheten först möter myndigheten finns beredskap för att hantera situationen. Om myndigheterna väljer att begränsa service på samiska till vissa tider och platser skall detta organiseras på ett sådant sätt att det tydligt framgår genom olika informationskanaler. Rättighetsupplysning till allmänheten behöver tas fram. En sådan uppgift gäller för alla myndighetsutövande områden.

Vid en gradvis uppbyggnad av myndighetens resurser är det givetvis av vikt att analysera efterfrågad service. Var och hur kan den förväntas uppstå? Med en sådan behovsanpassad och successivt

utbyggd service bedömer jag att det finns förutsättningar på sikt för att lagstiftningen kan implementeras med goda resultat. För förskoleverksamhet och äldreomsorg kan det inte uteslutas att viss omorganisation, nya scheman och rekryteringar behöver göras.

För större organisationer som statliga myndigheter med regionala eller lokala myndighetskontor, bör samordning kunna ske på ett praktiskt överkomligt sätt. Det kan röra sig om gemensamt material, information och olika typer av underlag.

Det åligger också föreslagen myndighet med tillsynsansvar för de samiska minoritetsfrågorna att underlätta implementeringen och att nationellt arbeta fram underlag för information m.m. I avsnitt 12.3 föreslås också att så kallade samiska språkcenter inrättas. Deras verksamhet skall kunna förstärka rådgivning och språkarbetet.

